Den Nye

Kritiske Tilskuer

over

Indenlandsk og Udenlandsk Literatur

for Aar 1779.

ved

et Selskab.

Tredie Aargang.

Kiøbenhavn 1779.

Trykt paa Selskabets Bekostning hos Paul Herman Höecke i store Helliggeiststræde No. 141,
hvor Aargangen faaes tilkiøbs for 8 Mark.

No. I.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 7 Januarii 1779.

Den naturlige Religions første Grunde, af Lauritz Smith, Lærer i Philosophien og de skiønne Videnskaber ved det Kongel. Land-Kadet-Akademie. Kiøbenhavn 1778. 8. 32 Sider.

Forfatteren har ved dette lidet Skrift viist større Prøver paa Dristighed end paa virkelige Indsigter. For ey at øde Tiden med at skrive Anmærkninger til Gotscheden (som det hedder i Fortalen) vil han heller bebyrde sine Elever med 16 Blade fulde af urigtige Slutninger, falske Satzer og endeel selvgiorte Udtryk, der aldrig have været eller blive danske. Mangel paa gode Bøger i dette Fag, der eene skulde undskylde dette Foretagende, er hos os ikke saa betydelig, at Hr. S. kunde vente ved disse faa Blade at erstatte den. Har end Gotscheden og Kraft tabt noget af deres Anseelse: hvorfor skulde da Guldberg mindre læses af Kadetterne, end af Disciplerne i de latinske Skoler? Beviis for det vi allerede have sagt om Bogen, kan let anføres. P. 9. §. 3. slutter Forf. saaledes: "Da Virkningen „tænkes aldrig fuldkomnere end dens Aarsag, „men det meget mere er rimeligt, at den ey udtømmer al sin Kraft paa Virkningen, saa følger ey allene, at Aarsagen til Verden maae „have samme Fuldkommenheder som findes hos „de skabte Ting, men endog maae have dem i „høyeste Grad" det er: Guds Fuldkommenheder maae være uendelige. Mon ikke samme Slutning gielder om Rokkedreyeren og Pottemageren? Hvem vil nægte deres Arbeyder en vis Fuldkommenhed? Ligesaa urigtig slutter Forf. Pag. 10. §. 5., naar han beviser Guds Nødvendighed af hans Uafhængighed, da han dog tilforn antager Nødvendighed som eet med de første Grundbegreb om Gud. Hvori Guds Frihed bestaaer, hvorledes den yttrer sig, vil Forf. ey forklare, men henviser til det Begreb, man i Almindelighed forbinder med en Aand; hvor indskrænket bliver da ikke denne Fuldkommenhed hos Gud? Pag. 14. Anmerkn. troer Hr. S., at Gud, som Aarsag, umuelig kan forudsee eller kiende sine Virkningers frie Beslutninger, uden derved at paalegge de frie Væseners Handlinger en Nødvendighed. Da Forf. ikke anfører Grunde, synes ogsaa at mangle dem, saa tillader han, at

vi troe det Modsatte, og ansee hans Meening som en Følge af Overilelse. Derimod indsee vi ikke, hvorledes Forf. Pag. 23. kan troe, at Soelen meddeler Planeterne sin oplivende Kraft. — Vi ønskede at kiende den Autor, der har forført Hr. S. til at forlade Jorden og begive sig paa en Reyse til Stiernerne, hvor han synes at være gandske ubekiendt (*). Hvad Forf. §. 24. og 26. lærer om Forsynet, ophæver han selv §. 27., hvor han af Opholdelsen og Guds Bestyrelse slutter saaledes: "Gud lader altsaa ordentligviis Kieden af „ de naturlige Aarsager og Virkninger uafbrudt „ gaae fort, uden ved sin Almagt at standse eller „ forandre dens Gang." Denne Meening har Forf. havt i Tankerne, da han skrev Anmerkningen til §. 25., hvor han, ved at fritage Gud fra en fuldkommen Ligegyldighed mod de skabte Ting, synes at tillegge ham denne Mangel, skiønt i en mindre Grad. Vi ville ikke indlade os vidtløftig herom, men blot erindre, at Epicur selv kunde antage dette Begreb og dog nægte Forsynet. Til Prøve paa Forf. Styrke i Modersmaalet, ville vi ikkun anføre nogle af de skiønneste Ord, f. Ex. Gienstand, Alværenhed, bevirke, belære o. s. v.

(*) Har Forf. ved Planeterne forstaaet Planterne, da forstaaer vi ham gandske vel.

Die kurze Dauer aller sichtbaren Dinge, als eine Reitzung zur wahrer Gottseligkeit — wurde über das Evangelium am Sonntage Jubilate, Joh. Ev. 16 Cap. v. 16-22., 1762. In der Schloßkirche zu Walløe vorgestellet von H. S. Kraglund, damals Stiftsprediger bey Königl. Stift Walløe, jetzo Prediger zu Høyelse und Lellinge und Probst in Ramsøe Harde. Kiøbenhavn 1778. Hos Mad. Godiche. 2¼ Ark. 8.

Hvorfor saa sildig med denne Præken? Hvorfor skriver en dansk Mand paa tydsk? Hvad forbinder Forfatteren til at lade saa gammel en Præken trykke, der desuden ikke er nogen Leyligheds- eller Høytideligheds-Tale? Alle disse Spørgsmaal vilde man uden Tvivl opkaste ved at see Titelen, men Hr. Provsten har paa det Sted, hvor de forrige Tiders Imprimatur pleyede at staae, ogsaa sat sit, og giver følgende Aarsager til disse Blades Udgivelse: at en afdød høy Person var opbygget ved denne Tale; at Indtrykket af denne Opbyggelse var endnu ikke glemt efter mange Aar; at Forf. meer end eengang, og gandske nyelig havde derom faaet den behageligste Efterretning; havde altsaa anseet det som en Pligt, at befordre Opbyggelse, ved at udgive denne Tale i det Sprog, hvori den er holdet.

Hr. Provsten har valgt sin Indgang af Hab. 2, 8.: Hvor længe vil det vare? og viser efter de Tiders Brug Anledningen til disse Ord (hvilket er meget nødvendigt, da det er revet midt ud af Verset) og Spørgsmaalets Vigtighed, deels fordi alle menneskelige Forandringer ere dem selv ubekiendte, deels fordi alle Slags Mennesker kunde giøre dette Spørgsmaal, formoder at Texten svarer paa Spørgsmaalet, og foredrager da: Alle synlige Tings korte Vedvarenhed, som en Opmuntring til sand Gudsfrygt. I den første Hoveddeel bevises, at alle Ting have en kort Vedvarenhed, og stykkeviis bekræftes dette om Tiden i Almindelighed, om Menneskenes Levetid i Særdeleshed, om alle Livets Omstændigheder baade de glædelige og bedrøvelige, om Menneskenes Forhold baade de Ondes og de Godes. — Her maatte vi spørge vore Læsere, hvorledes dette klinger? Menneskenes, baade de Ondes og de Godes, Forhold varer kuns kort; Gid de førstes varede kortere! — I den anden Hoveddeel kræves, at denne de synlige Tings korte Vedvarenhed skal være en Opmuntring til sand Gudsfrygt; og dette udføres her efter de samme Underdeelinger som i den første Hoveddeel gandske ordentligen.

Imod Sproget findes endeel Feyl, f. Ex. Præposit. styrer urigtig Casus; für, bruges oftest hvor der skulde staae vor; S. 11.: preßhafte for: gedruckte, og andre smaae Feyl, foruden Ordet Reitzung i Hovedthema, som let tilgives en Mand, der har lært det tydske Sprog som sit Modersmaal i en Provinds, hvor det ikke tales reent uden at have Leylighed til at dyrke det efter Grammatiken.

Vi

Vi havde nær giort Hr. Forf. den samme Beskyldning, som man pleyer imod de nyere Prædikantere, at de ikke nøye nok holde sig til de anordnede Texter. Det faldt os ind ved at læse disse Ord p. 19.: "Naar vi i Almindelighed ville tage alle Ting, og i sær Menneskenes Omstændigheder i Verden i en nøyere Betragtning, saa kunde vi sikkert paastaae, hvad Christus siger i Begyndelsen af Evangelio: Om en liden Stund" men paa tydsk falder det bedre i Traad for Hr. Provst.: "Es ist ein Kleines." Imidlertid burde det med en Bemærkning have været viist, at Christi Bortgang, som var hypothetisk nødvendig, ikke egentlig kan lignes med de usikkre tilfældige jordiske Tings Foranderlighed. — Vi rose ingenlunde dem, som ved enhver kort Meening indvælke et dobbelt saa langt Sprog, og hvor mange af disse vilde ikke udslettes, naar man provede dem efter rigtige exegetiske Regler? Det samme sige vi om den Mængde af bibelske Exempler, som forekommer i denne Præken, de tabe deres Kraft ved at bruges for tidt; hvorfor tager man ikke nogle med af det daglige Liv, at Tilhøreren kan troe, der tales til ham? — Bønnen passer bedre til en Lig-Præken.

Udenlandsk Literatur.

Bern. Lobrede auf Herrn Albrecht Haller. Bern 1778. 8. 93 Sider.

Basel. Lobrede auf Herrn Albrecht von Haller. Basel 1778. 8. 68 Sider.

Med saa mange tusinde andre beundre vi Hr. Hallers Fortienester, og ville derfor give Anledning til, saavidt vi kan, at hans Roes og Høyagtelse ogsaa blant os maatte udbredes. Den Bernske er af Tscharner, Medlem i det store Raad, holdet efter det oekonomiske Selskabs Foranstaltning, og den Baselske er skrevet af Hr. Balthasar, en Katolik og uden Tvivl Geistlig, saavidt vi kunde dømme af hans Recensioner over Hallers theologiske Skrifter og øvrige Tone. I sær røber han sig ved en lang Udsvævelse over de Steder, hvor den Sal. Haller har sigtet paa Katolikerne, og regner det iblant hans Svagheder, at han har talt imod dem, uden at have Kald dertil. Dog, dette tilsidesat, finde vi her adskillige oratoriske Træk og nogle skiønne Steder; men i Fuldstændighed og Orden er den Bernske dog bedre. Efter Lovtalen selv har man i denne sidste nogle Tillæg, blant hvilke vi med Fornøyelse saae, at Hr. Haller 1773. skulde være optaget blant det Kongelige Danske Videnskabers Selskab i Kiøbenhavn, hvilket vi ugierne savnede i den Baselske, og maae lige saa ugierne tilstaae, at det ikke er sandt. Vel har Hr. v. Haller været Medlem af det medicinske Selskab i Kiøbenhavn, men ikke af det Kongelige Videnskabers Selskab, saavidt os er bekiendt. Saa har og Forf. af den første indhentet en Bedømmelse over Hallers medicinske Kundskaber af den berømte Tissot, og føyet den ind blant sine Tillæg. Kobberet, som er aftrykt i den Bernske, ligner temmelig det, som Lavater sidst har ladet aftrykke i sit physiognomiske Verk, og des sikkrere kan man troe, at det nærmer sig til Originalen. Imidlertid kan man ikke ansee disse for andet end blotte Opregnelser af Tildragelserne i den Sal. Hallers Liv, men af Hr. Livmedicus Zimmerman i Hannover, som allerede for en Snees Aar siden har skrevet Hallers Levnet, kan man, efter hans eget Løfte, vente noget fuldstændigere og ziirligere.

Vi troe ikke det skulde være vore Læsere ubehageligt, om vi her korteligen fortalte dem: at Hr. Haller var født i Bern 1708., reyste først til Tübingen, efterat han i sin Barndom havde givet Kiendetegn til en stor Mand, havde hørt Boerhave i Leyden, og forføyede sig, efterat han havde beseet Nedre-Tydskland, Engelland og Frankerige, tilbage til Helvetien. Her giorde han, i Selskab med Gesner, en Reyse over Alperne, og besang med en fyrig Ild disse Naturens Underværker; siden fortsatte han sine medicinske Studeringer i sin Fødebye Bern, hvortil han blev understøttet af Øvrigheden, som nu kiendte hans Fortienester. Af Kong Georg den Anden i Storbrittanien blev han Aar 1736. kaldet til Professor i Medicinen o. s. v. til Göttingen, hvor han, som bekiendt, ved sine Skrifter og Indretninger bidrog overmaade meget til dette Universitets Berømmelse, men forlod igien denne Plads 1753., da han blev udnævnt til Medlem i Re-

publi-

publiken Berns Regiering, skiønt han fraværende beholdt Præsidium over Videnskabernes Selskab i Göttingen. Nu forblev han i Bern, og var tvende gange forgieves kaldet i Mosheims Sted, som Kantzler, af den Storbrittanniske Konge, og til Halle i Wolfs Sted af Kongen af Preussen. Kort for hans Død havde han den Naade at modtage et Besøg af Keyser Joseph, og endte sine Dage i December Maaned 1777.

Berlin. Briefe von Herrn Joh. Georg Jakobi. Berlin 1778. 8. 80 Sider. Saa og: Briefe von den Herrn Gleim und Jakobi. Berlin 1778. 8. 280 Sider. Begge med smukke Vignetter.

Professor Jakobi i Halle, som skriver Iris, et Ugeblad for det smukke Kiøn, og er ellers bekiendt af nogle andre smaae digteriske Verker, har ikke selv udgivet, ikke heller givet sit Samtykke til Udgivelsen af nogen af disse Samlinger. Dog er man Udgiveren megen Tak skyldig, da han her har leveret Elskere af de skiønne Videnskaber noget virkelig smukt. Den første indeholder otte smaae poetiske Breve med nogle Giensvar af Gleim, hvoriblant det andet udmerker sig ved mange yndige Afvexlinger. Lige saa fortreffeligt er det 7de Stykke af Gleim: in meinen kleinen Sans Souci o. s. v. Og det var ingen Under, at Professor Jakobi's Tilhørere taug med Beundring, da han forelæste det — "taug, som de uroelige Satyrer, naar den skiønneste af Najaderne synger." Videre indeholder den første Samling et Horatzisk Stykke til den tydske Horatz Hr. Uz, og i et Anhang ti smaae Elskovs-Stykket, blant hvilke disse: an Selinen, die Vestale, der Küß, ere i sær smukke. Det er sandt, fulde ere de fleste af Kierlighed og Elskovs-Guder, men da Prof. ellers skriver for det smukke Kiøn, har man ikke nødig at frygte, at han nogen Steder overtræder Anstændighedens Regler; i det mindste gaaer ingen af dem saa vidt som Frejas Guldkiede i Bibliotheket.

Den anden Samling indeholder 75 Breve, som i noget meer end eet Aar ere vexlede imellem Gleim og Jakobi. De første skildre Venners Længsel efter en fornøyelig Omgang — det syvende af Gleim er meget muntert. — Af det 20de ville vi give en Prøve paa Hr. Jakobi's Skrivemaade: "Tre Dage havde den ømmeste "Lilla ikke seet sin Hyrde, og den fierde Morgen "gik hun bedrøvet ud af sin Hytte. Da hørte hun "i en Busk en Sang synge, og Sangen nævnte "hendes Navn, og den som sang var hendes Hyr"de. Hvad følte du da, lille, ømme Pige? det "som jeg i Gaar følte, da min Gleim skrev mig "et Brev. Glad var jeg, og hoppede, som du hop"pede blant dine Lam. Omfavnet bliver den troe, "den elskværdige Ven, ligesom du med Taarerne i "Øynene omfavnede Hyrden. Men endnu lykkeli"gere er jeg, end du. Ja, elskeligste, beste Ven, lyk"keligere er jeg, end Pigen, som finder sin Damoet "o. s. v." Behagelig og sød er Jakobi's Skrivemaade, men mandig er den ikke som Gleims, der har en god Blanding af begge disse Egenskaber. Det Digt: Amazonerne, som staaer under det 33 Brev af Jakobi, er i sig selv smukt, dersom ikke Udgiveren ved en ond Stierne havde fordervet det. I Brevet staaer: "kaster et Blik til det Forgang"ne, tænker tilbage paa Didos Hule, da Tellus zit"trede." Disse Ord skal efter Udgiverens Mening trænge til følgende Oplysning: "dette Sted maae "stedse blive mine Skiønne dunkelt. Umuelig "kan jeg fortælle Dem noget om den Hule, i "hvilken Æneas var allene med den skiønne Di"do, og foraarsagede Jordskielv." — Hvad skal saadant til?

Kobberstykker.

Khavn. L'Apparition de St, Pierre, efter et Malerie i Hs. Excel. Grev Adam Gottlob Moltkes Kabinet, malet af den store Guido Reni, er fortreffelig stukket af vor berømte Preisler i maadelig Folio. Engelen sidder i en hældende Stilling og seer stivt paa Peder. I hans Ansigt er Forundring og Andagt i høyeste Grad udtrykt. Han er fortreffelig vel stukket, men Engelen synes os langt mindre om, især hvad Skyggens Stikning angaaer. Det Haab, som Hr. Justitzr. Preisler giver at forskaffe Kunstelskere de berømteste Malerier her i Staden stukne i Kobber, kan ikke andet end være alle Kiendere og Dyrkere af de skiønne Kunster høyst behagelig.

No. 2.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 14 Januarii 1779.

Om Hierarkiet og Pave-Magten, eller: Kirke-Regimentet fra de apostoliske Tider af indtil Reformationen, ved T. Rothe. Første Deel. 8. 493 Sid. Kiøbenhavn 1778. Hos A. F. Stein.

Denne første Deel om Hierarkiet giør Hr. Rothe ikke mindre Ære, end de tilforn udgivne Skrifter om Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa, med hvilke denne og følgende Afhandlinger staae i nøye Forbindelse, dog saa, at de med Nytte kan læses hver for sig. Hr. Forfatterens Opmærksomhed er i sær henvendt paa fire Hoved-Perioder, hvoraf den første er Tiden for Constantin, da Kirkens Forfatning var ordentlig, og af den Beskaffenhed, at den kunde bestaae med sand Christendom, altsaa uden Hierarkie og Pavedom. Den anden er Tiden fra Constantin til Carl den Store. I dette Tidsrum begynder Uordenen: Politikens Forvirring, Geistlighedens alt for store Rigdomme og overhaandtagende Anseelse. Dog findes endnu intet Hierarkie, ikke engang Primatie, eller den Indretning, at een blev erkiendt for de øvrige Geistliges Overhoved, der havde Magt til at bestemme Religions-Idee og Ceremonie. Den tredie indbefatter Tiden fra Carl den Store til Gregor den Syvende, da Europa blev en særskilt Stat, fik nye Love, nye Sæder, nye Indretninger. Østen skiltes fra Vesten; der blev meer end blot Adskillelse mellem begge, der blev den Mistillid og det Uvenskab, som Rivaliteten maatte føde; saaledes blev det imellem Fyrsterne og saaledes imellem Geistligheden. Lehns-Sæderne bleve vedtagne, hvorved de ypperste af dem giordes i visse Maader uafhængige, da de eyede Lande med Jurisdictions-Ret og andet Regal. Europa fik nu sine Baroner, den havde og sine Geistlige, men ingen af begge kunde bestaae uden ved at eye Land; der var ingen Stats Kasse, og ingen Besoldning fandt Sted, der var ey Rigdom, ey frie Almue, ey handlende Middelstand, ey saadanne Folke-Vilkaar, at de frie Gaver (oblationes) kunde udgiøre hvad Geistligheden behøvede til eget Udkomme, til Kirkers og Klosteres Stiftelse, til Fattiges Pleye. De Geistlige maatte derfor ogsaa have Land og nyde Indkomsterne deraf; de bleve Baroner eller Lehnsmænd. Carl lagde Grunden dertil, fra hans Tid begyndte Hier-

Hierarkiet. Var han end selv stærk nok til at tvinge Anarkie-Geisten, befindes dog hans Efterkommere for svage dertil. Dette: at eye Land, blev efterhaanden at være uden Overherre; de verdslige Baroner erkiendte ingen Øvrighed, og Geistligheden agtede sig hine liig i Værdighed. Vankundighed fulgte med Lehns-Sæderne. Naar dette: at være Kriger, at være Herre over Livegne allene gav Agtelse, hvem skulde da tænke paa almindelig Oplysning? Geistligheden søgte at drage Landeyendommene til sig, og de Verdslige forsømte intet for at faae dem tilbage igien. Tiderne medførte krigerske Voldsomheder. De Geistlige søgte at udfinde nye Midler til Sikkerhed mod de Verdsliges Overmagt. De fandt dem ved at giøre Paven mægtig og hans Domme frygtelige. Religionen blev ringeagtet, Simonie tog Overhaand, Kirke-Disciplinen forfaldt, og Uordenen blev almindelig. Alle Ting vare i den yderste Forvirring, og Vasallerne overvælde de Fyrsterne selv. Her fandt da **Gregor** den Syvende beqvem Leylighed til at ydmyge Fyrsterne. Han fik Held. Den Nidkierhed for Religion og Geistlighedens Anseelse, som han foregav, hialp ham til den Overmagt, han søgte. Hierarkiet blev ved ham saa sterk befæstet, at intet uden Fornuften, understøttet ved Magt, var i Stand til at omstøde det. Saavidt gaaer denne første Deel; i det følgende skal vises Tilstanden fra **Gregor** den Syvende til Hierarkiets Fald.

I en Tilskrift til Protestantiskhedens (*) Geistlighed foreslaaer Hr. Forf. adskillige Midler til Geistlighedens Forbedring: Han ønskede den theologiske Kundskabs Behandling saaledes indrettet, at den ey svækkede Drift og Evne til andre nyttige Videnskaber. De Geistliges Indkomster troer han burde være af en anden Beskaffenhed, end de nu ere. Harve, Plov med andre huuslige Beskieftigelser berøve dem den Tid, der kunde anvendes til nyttige Kundskaber; og Tienders Indkrævelse giør dem til Bondens Plagere. Heller saae Hr. Forf. at Landet var bebvet af saa mange formuende Undersaatter, som Jorden, naar den dyrkes vel, kunde ernære, da skulde den Geistlige ey behøve at være andet, end Præst. Dette sidste vil uden Tvivl have mange Vanskeligheder; mange holde det for umueligt. Og det første Forslag synes at indeholde en ubillig Bebreydelse mod vore Tiders Theologer. — Den Titel Hr. R. giver sin Bog, er maaskee lidet upassende. Hvorledes begriber man Hierarkiet fra de apostoliske Tider, naar det ikke havde Sted før efter Constantins Død? De mange Repetitioner, som findes i dette Skrift, læse vi ugierne; og Hr. R. skulde snarere have opnaaet sit Øyemærke, naar han ey saa ofte udskeyede fra sin Materie og forelagte Plan. Dog, Hr. R. tilstaaer det selv, og enhver veltænkende Læser kan tilgive denne Feyl hos en Mand, der med saa megen Følelse og sand Iver for Christendommen fortæller Begivenheder, hvis Udfald har været af saa stor Vigtighed. Ingen forundre sig derfor, naar Hr. R. forlader Historieskriverens simple Foredrag, og i Veltalenhedens vældige Sprog angriber de Pavelige Indretninger, som Cicero fordum Catilin. Hr. **Rothe** er ey altid heldig nok i at besvare de Spørgsmaale, han selv opkaster. F. Ex. Pag. 22. spørges: Hvad er Christendom? Svaret er dette: „Et „praktisk moralsk System, der er grundet paa „Fornuft; den bliver da et Fornuft-System, „der bestaaer af Ideer og Kundskaber, hvilke „med Fornuften maae oversees og begribes." Vi nægte ikke, at Christendommen kan bestaae med Fornuftens almindelige Grundsætninger, men vi vide med Vished, at den tillige foredrager saadanne Sandheder, som ey kan oversees og begribes. Vi nægte ikke, at Christendommen indeholder Moral, men vi paastaae, at den tillige indeholder saadanne Lærdomme, som nærmest have Indflydelse paa Forstandens Oplysning, der altid maae gaae foran Villiens Forbedring; men ere ikke begge lige vigtige for Christne? De staae i den nøyeste Forbindelse, og kan ey adskilles som tvende hverandre uvedkommende Ting. Som Huset uden Grundvold, saa er Sædelæren uden Troens Lærdomme. Vi troe med Rette at kunne giøre denne Anmærkning, da det oplyste 18de Aarhundrede synes saa tilbøyelig til Lige-

(*) Vi ville ey igientage de gamle Klager over Hr. Rothes Sprog.

Ligegyldighed (maaskee Ringeagtelse) mod Christendommens store Hemmeligheder og Troens hellige Lærdomme. — En Mand, saa fortient som Hr. Rothe, behøver ikke vor Roes: Danske ære ham og Fremmede beundre ham.

Udenlandsk Literatur.

Bremen. Züge der gelehrten und sittlichen Charakters Gotthilf Traugott Zachariä's, weiland Doktors der Heiligen Schriften, Königl. Dänisch. Kirchenraths und ordentl. Professors der Theologie, ehmals zu Göttingen, nachher auf der Universitet Kiel. Entworfen von Christian Gottlieb Perschke. Bremen 1777. 94 Sider. 4.

Vi havde heller ønsket at kunne have anmeldt en fuldstændig og egentlig Levnets-Beskrivelse over den utrættelige Bibelforsker Zachariä, men da man endnu savner saadanne vigtige Biographier, maae man nødes til at tage til Takke med enkelte Træk af store Mænd, i Stedet for det fulde Skilderie. Gid kun Mesterne engang vilde samle dem, førend de blive ukiendelige af Støv! Disse Træk angaae egentlig ikkun den Sal. Zach. theologiske Kundskaber og Arbeyder; meget lidet findes her af hans sædelige Karakter, som Titelen dog lover. Overalt er det gandske almindelige, løse og ufuldstændige Træk, som dog uden Tvivl kunde have været bedre, efter den lange og nærmere Omgang, Forf. roser sig af at have havt med denne sin Lærer. Stilen i disse Blade er usædvanlig høytravende og svulstig. Vi undres i sær over dette, da Forfatteren troer, at Sal. Zach. havde af Baumgarten uformærkt antaget en tør, lang, periodisk og slæbende Stiil i sine Skrifter; havde han nu anmerket denne Feyl hos sin afdøde Lærer, burde han da selv forfalde til den anden Yderlighed, at sette sin paa alt for høye Skruer, som ofte drive ham til at blive uforstaaelig, endog for sig selv? Blant mange andre, endog kanstellgere og mere selvvalgte Perioder, er denne een: "Den antideistiske Green „af den kritiske Theologie (saa kalder Forf. Polemiken) gik han, efter vor Tids Nødtørft, paa „det fuldstændigste igiennem, og her viiste det „sig altid, at en meere udbredet, intensivere, „sundere, og de Studerende mueligstlettere Forklaring og Kundskab om den gandske Bibel „skulle blive den eneste, naturligutvingelige „Fæstning mod al Deistik." I Enden af sit Arbeyde vender Forf. sig til hans efterladte Slægtninge, men bliver der, hvor han taler om Venners tilkommende Samling, overmaade mystisk. Om den Sal. Z. siger han: Hans Aand var endog dybt indtrænget i Christi og Pauli Aand, hos hvilke allene Himmel-Kundskab er at finde, eftersom hiin var kommen fra Himmelen, og denne var bleven henrykt i den samme. Hvilken ubetænksom Sammenligning! — Prokantzler Cramer har beæret sin afdøde Medhielper med et kort Beym Grabe, og hvo tvivler om, at det jo er smukt? Og en Ubekiendt har tillige skrevet en temmelig rørende Elegie over Sal. Z., som begge her ere indrykkede.

Leipzig und Winterthur. Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntniß und Menschenliebe, von Johann Caspar Lavater. Vierter Versuch. Mit vielen Kupfern. Leipzig und Winterthur 1778. Bey Weidmanns Erben und Reich, und Heinrich Steiner und Compagnie. Stor Median Qvart. 490 Sider med 65 store Kobber og mange betydende Vignetter.

Første Afdeeling.

Det første Fragment indeholder Anmærkninger til en Afhandling over Physiognomik i den Göttingske Lomme-Calender for 1778. I denne Afhandling, som baade ophøyer og nedtrykker, baade udvider og tilintetgiør Physiognomikken, har den lærde Forf. tillagt den at opdage de menneskelige Tanker og Hiertets hemme-

meligste Bevægelser. Hr. Lavater veed ikke af det ringeste Indgreb i den gamle Toldfrihed paa disse Poster. Hans Bestræbelser gaae allene ud paa at kiende Hovedkarakteren, Beqvemhederne, Talenterne, Færdighederne, Kræfterne, Modtageligheden (Empfänglichkeit), Anlæg, Virksomhed, Genie, Religiositet, Sielsomhed, Tilskyndsomhed (Reizbarkeit), Elasticitet hos ethvert Menneske i Almindelighed. Men Hiertets hemmeligste Bevægelser hører til Pathognomikken. Han er forvisset om, at Physiognomikken i sin største Fuldkommenhed, hvilken han anseer for det samme som Menneskekundskab i sin største Fuldkommenhed, vil befordre Menneskekierlighed, og tør dristig beraabe sig paa sin egen Erfarenhed; thi den giør ham alt det Ædle, Elskværdige, der, ofte ikkun som Gløder under Asken, blinker frem af det menneskelige Ansigt, saa meget mere dyrebart, helligt og indtagende; og derimod ham mere tolerant imod de foragtelige Ansigter, efterdi han grandgivelig kiender den Byrde af Sandselighed, de have at bestride. Men derhos tilstaaer han og, at mægtige, yndede og tillige virksomme Stympere i Physiognomien kunne blive farlige for Selskabet. Physiognomikken indbefatter en Færdighed: at kunne finde Sielens og Hiertets Beskaffenhed af det menneskelige Legems udvortes Deeles Form og Beskaffenhed, fornemmelig Ansigtets (alle fortvarende Tegn af Sindsbevægelserne undtagne) — Pathognomikken indbefatter Affekternes Semiothik, eller Kundskab om Sindsbevægelsernes naturlige Tegn, efter alle deres Gradationer og Blandinger. Hr. L. søger med megen Varme at bevise, at Talent og Genie lader sig kiende af Ansigtets faste Deele, hvorved han i sær forstaaer Panden og Næsen, og understøtter sine Beviser med 34 Billeder, Silhouetter og Omridsninger. „Kuns et Forsøg! — og saa vist som jeg skriver dette, saa vist som I læse dette, skulle „I finde — at enhver Pande af et naturligt „Dumhoved, om hvilken I vide, at han er „det — i alle dens Omridsninger væsentlig „afviger fra et Genies Pande, som I kiende, „at være et Genie — Kun Forsøg! — og „man skal altid finde, at den Pande er en „Nars Pande — hvis Grundlinie er $\frac{2}{3}$ kortere, end dens Høyde. Er den endnu kortere, forholdsviis til dens Perpendikularhøyde, desto dummere Mennesket; jo længere derimod den horizontale er, og jo ligeformigere dens Diagonal-Linie er, desto forstandigere kan den være. Jo brattere og „merkeligere en Qvadrants Radie, hvis rette „Vinkel man applicerer paa Pandens ovenmeldte rette Vinkel, jo brattere Radie, som „f. Ex. staae omtrent 10 Grader fra hinanden, „tage af i ulige Forhold, desto dummere „Mennesket; desto viisere, jo forholdsmæssigere de ere til hverandre. Væsentlig forskiellig vil Forstandskraften være, naar „Pandens Bue, og i sær den horizontale „Radius — gaaer uden for Qvadrantens „Bue, og naar den løber parallel, eller ikke „parallel med samme." — Andet Fragment: Physiognomik og Pathognomik. —

(Fortsættelsen følger.)

Kobberstykker.

Paris. En Forestilling af Søeslaget imellem den franske Flode, som blev anført af Grev d'Orvilliers, og den engelske Flode under Admiral Keppel den 27 Julii 1778. Stukket i Paris i Folio. Sælges hos Veith paa Børsen for 3 Mark.

Paris. Mademoiselle de Raucour, en fransk Actrice, malet af S. Frendeberg, stukket af L. Lingée. Arbeydet er temmelig vel giort. Det sælges hos Veith for 5 Mark.

No. 3.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 21 Januarii 1779.

Undersøgelse om det Nye Testamentes danske Oversættelses Rigtighed paa endeel Steder, af Hans Morten Sommer, Assessor i Høyeste Ret. Kiøbenhavn 1778. Trykt paa Gyldendals Forlag. 8. 95 Sider.

At jo de almindelige Oversættelser, vi have af det Nye Testamente, have mange Feyl, vil vel ingen nægte, og enhver Retsindig ønsker med os, at vi engang maatte faae en Oversættelse, der baade passede sig paa det danske Sprog, og tillige udtrykte det, de hellige Skribentere have tænkt, da de skrev deres Bøger. Det er til den Ende og nyttigt, at lærde Mænd ved enkelte Anmærkninger over de vanskeligste Steder bane Veyen dertil, thi da vilde den eller de, der siden paatog sig dette nyttige Arbeyde, deri finde megen Hielp. Men vi troe tillige, at saavel hiint som dette fordrer saa meget, at ingen uden den, der besidder stor Indsigt i Sproget, og dyb Skarpsindighed saavel i at forklare selv som i at vælge, bør paatage sig det. Omendskiønt vi ville tilstaae Hr. A. S. Indsigt i det grædske Sprog, saa troe vi dog ikke, at denne Undersøgelse vil blive til synderlig Nytte. Thi foruden at disse faa Anmærkninger angaae undertiden saadanne Steder, hvor Feylene i de almindelige Oversættelser langt fra ikke ere af den Betydenhed, at de i et saa lidet Skrift fortiene at anmærkes (thi hvor ligegyldigt, f. Ex. om τί τοῦτο 'ακȣ́ω περὶ σȣ͂ skal betyde: Hvi hører jeg dette om dig? eller, som Hr. Ass. meener: Hvad er det, jeg hører om dig?) saa ere næsten alle Anmærkningerne af den Beskaffenhed, at de læses hos andre Fortolkere; ikke heller har Hr. S. paa alle Steder været heldig nok i at treffe den beste Meening, eller hæve de mødende Vanskeligheder. Vi ville bevise hvad vi sige med et Par af de vigtigste Steder.

Marc. 3,21.: Hr. Ass. anmerker rigtig nok at ὁι παρ' 'αυ̃τȣ͂ vanskelig kan forklares ved de, som vare omkring ham, eller ved hans Slægtninge; ligeledes at Ordet κρατῆσαι ikke kan betyde at stille Folket, men vi troe og, at Hr. Ass. egen Meening er lige saa stor Vanskelighed underkastet. De,

C som

som tilforn af Christi egen Mund havde hørt, hvad han sagde, disse havde og seet Undergierningen paa den Syge med den visne Haand, og just disse vid. V. 5. 6. er det Hr. Ass. meener ere de, hvorom tales i dette Vers, og kaldes: οἱ παρ' αὐτȢ; han oversætter da: "De, som af "hans egen Mund havde hørt, hvad han havde "talt." Uden at anmerke andet, ville vi allene spørge: Kunde vel de, der havde seet, hvorledes Frelseren i et Øyeblik helbredede denne Syge, giøre den Beskyldning imod ham: Han er gal? Kunde vel et fornuftigt Menneske ansee det for en gal Mands Arbeyde, at giøre Mirakler? og vilde ikke Pharisæerne blive udleet af hele Folket, om de havde giort denne Beskyldning imod ham? At de Skriftkloge i det følgende Vers beskyldte ham for at drive Dievle ud ved Beelzebub, kunde være rimeligt, men ikke dette (*). Desuden, hvor lang Tid er vel ikke forløben imellem det, der berettes i Begyndelsen af Kapitlet, og dette Folkets Sammenløb, hvorom der tales v. 20., saa dette οἱ παρ' αὐτȢ vanskelig lader sig forklare om dem, der nævnes i Begyndelsen.

Act. 10, 36. Fork. søger her at forbinde de foregaaende og efterfølgende Vers sammen med dette paa en bedre Maade, end Fortolkerne i Almindelighed; men vi troe, at han med denne Fortolkningsmaade ikke opnaaer sin Hensigt. Hr. Ass. troer, at Ordet λόγος bør her tages i samme Meening, som Johannes bruger det i Begyndelsen af sit Evangelio, nemlig om Christus. Han oversætter derfor dette V. saaledes: "Det "Ord, som han sendte Israels Børn, da han "ved Jesus Christus bebudede Fred, dette Ord "er alles Herre." De Grunde, hvorpaa Hr. S. bygger denne sin Fortolkning, ere lige saa selsomme, som Fortolkningen selv. "Vi have" siger han "i disse faa Ord Petri Tales ὑποθεσις

(*) Vi maae herved erindre, at Hr. Fork. pag. 21. paastaaer, at δαιμόνιον ἔχειν betyder at være gal; men da han har forbeholdet sig Beviset til en anden gang, kunne vi ikke her undersøge det.

"eller korte Fremsættelse af hvad han vil bevise i "det følgende, nemlig at Jesus Christus var den "sande Herre ꝛc." Vi troe, at hvilken af de sædvanlige Oversættelser vi end vælge, bliver dette lige saa tydeligt. Ville vi f. Ex. bruge Revisions-Commissionens Oversættelse, hvilken vi meest ynde: "Hvad den Tale angaaer ꝛc.," saa indseer enhver, at Petrus v. 36. fremsætter det, hvorom han i det følgende vil handle udførligere. "Denne Fortolkning (siger Forfatteren videre) "troer jeg er den naturligste og simpleste, saavel "i Henseende til Lærdommen selv, som i Henseende til det grædske Sprogs Brug." Men da vi savne Beviis for disse Satzer, sparer han os den Umage at igiendrive dem. "Man und"gaaer herved" bliver Hr. S. ved, paa en Maade, som er tvungen nok "at giøre de Ord: Han "er alles Herre, til en Parenthese; thi paa an"den Maade kan der aldrig blive sund Meenig "deraf." Hvo som ikkun med nogen Opmærksomhed har giennemlæst det N. T., har vist nok erfaret, hvor hyppig saadanne Parentheser forekomme, i sær i Taler, og Apostlernes Sendebreve ere i denne Henseende at ansee som Taler. "Man undgaaer ved denne Oversættelse" er endelig Hr. Ass. sidste Beviis, "at legge noget "Ord til Originalen, som ikke findes i samme." For at forsvare dette og de foregaaende Beviser, anfører Hr. S. selv nogle Vanskeligheder, som han troer kunde giøres mod denne hans Oversættelse, men disse igiendriver han i største Korthed, og forvisser os om, at de sige intet. Vi kunne langt fra ikke ansee dem saa ringe. "Den første Van"skelighed, som synes at møde min Oversættel"se, er, at de første Ord τον λόγον ere satte i "cas. accus., da det Ord, som svarer hertil, staaer "i cas. nom.; nemlig: οὗτος, men denne Van"skelighed er ingen." Han henviser os til Polybius og Terentius, hvor samme Construction findes, og vi tilstaae gierne, at den kan bruges, men vi troe dog, at man lettere vil tilstaae, at her er en Ellipsis, og at det eller de Ord, hvoraf denne Accus. styres, nødvendig maae underforstaaes. Den anden Indvending Hr. Ass. venter, man kunde giøre mod hans Oversættelse, er, at der i Midten af Verset ved Jesus staaer Christus,

og

og λόγος dog skal betyde ham. "Jeg seer in„genlunde (siger han) hvad dette kan hindre. „Apostelens kore Fremsæt(*) om, hvad han ved „følgende vil bevise, bliver herved desmere „udtrykkende, desmere tydelig, desmere smuk. „Han maatte ellers have sagt det saaledes: Det „Ord, som han sendte Israels Børn, da han „bebudede Fred ved samme, dette er alles Herre. „Enhver seer, dette var mere utydelig, mindre „udtrykkende." Vi ville overlade til vore Læsere at eftersee Hr. Ass. Oversættelse, og da at domme, om de nogen Tid kunde falde paa, at det Ord og Jesus Christus skulde betyde een og den samme Person, dersom ikke Hr. Ass. i Forveyen havde sagt det, langt mindre kunde Petri Tilhørere, der vare Hedninger, tænke det. "Det „tredie (siger endelig Hr. S.) som kan indvendes „mod min Fortolkning, skulde være, om ellers „Sal. Glasius, og de, som maatte være af „hans Meening, bør høres, at Ordet ikke her „kan betyde Christus, og det allene paa den „Grund, at Johannes er den eneste, hos hvem „Ordet findes i denne Bemærkelse. Saalænge „(siger han ved denne Leylighed) Skribenten ik„ke har den samme Ret over sit Sprog, som han „har, som Medlem af det borgerlige Selskab, „over sine Eyendomme, saalænge kan han ikke ude„lukke nogen fra at bruge sine Ord i samme „Meening, som han har givet dem." Glasius har troet (og vi med ham) at først da Johannes skrev sit Evangelium, var Ordet λόγος brugeligt om Guddommens anden Person, og derfor kunde han bruge det, da enhver forstod, hvem han meente dermed. Johannes skulde vist have begaaet en Forseelse, dersom han havde brugt λογος i denne Bemærkelse, uden at føye til, hvem det betydede, naar han kunde befrygte, at hans Læsere ikke forstod det. Men hvad kunde vi da dømme om Petrus, dersom han, den første gang han prædikede for disse Hedninger, vilde brugt dette mystiske Ord uden tydelig at forklare, hvem han meente? Enhver indseer altsaa, hvor urigtig denne Hr. Ass. Sætning er: "Enten Johannes har „brugt Ordet først i denne Meening, eller Lu„cas først, er dog Sagen den samme." Vi have allerede i Forveyen erklæret os for den Oversættelse, som Revisions-Commissionen har givet, og her er vor Grund. At Præp. κατα sat foran for nom. subst. ofte betyder: angaaende, er saa bekiendt, at det ville være overflødigt at anføre Beviser derpaa, og at denne Præp. just i denne Bemærkelse ofte udelades, har Vigerus i sin Bog de idiotismis græcæ lingvæ og Zeunius i Annotationerne dertil beviist. Hvor passende og overeensstemmende bliver da ikke denne Oversættelse med Petri Hensigt og Tale? Vi undre os saa meget mere over, at Hr. S. har forladt denne Forklaringsmaade, da han dog paa et andet Sted har taget sin Tilflugt til den, nemlig Rom. 8, 3. Ved Begyndelsen af dette V. το γαρ αδυνατον τε νομε antager han en Ellipsis, og underforstaaer Partiklen ὡς, som skal betyde: angaaende(*), og fortolker altsaa saaledes: "Thi hvad sig angaaer det u„muelige i Loven rc." For endelig at give vore Læsere et Begreb om Hr. Ass. Maade at igiendrive og bevise paa, ville vi til Slutning anføre Gal. 3, 15.: Hr. Dr. Balle har i sin Paraphrase over Epist. til de Gal. rc. oversat Ordet: διαθήκη ved en Anordning. Aarsagen, hvorfor han ikke vil oversætte det ved et Testamente, som man i Almindelighed giør, har han i sine Anmærkninger tilstrækkelig viist, fordi nemlig det Exempel, som Paulus anfører, var ellers gandske upassende til at oplyse det af ham fremsatte. Denne Oversættelse mishager Hr. Assessor. Man læse hans egne Ord p. 83.: "Dr. Balle har „her aldeles urigtig givet διαθήκη med et Men„neskes Anordning. Her bør aldeles for det „Syndiges Skyld beholdes den første Bemærkelse „af Ordet, som er et Testamente." Vi ønskede at vide, enten en Anordning eller et Testamente er den første Bemærkelse af διαθήκη, da Ordet kommer af διατίθημι, jeg anordner.

Hvad ellers Hr. A. S. i sin Fortale erindrer om det Nye Testamentes Græsk, forekommer

(*) Dette Ord er ikke dansk.

(*) Vi maae herved erindre, at ikke ὡς allene, men vel ὡς πρὸς betyder: angaaende.

mer os ganske rigtigt, og dette, tilstaae vi, have vi læst med større Fornøyelse end Anmærkningerne selv, hvoriblant dog gives nogle, som Hr. A. har oplyst meget got. F. Ex. Ordet κεφαλαιουν. Luc. 11, 41.: πλην τα ενοντα. Luc. 12, 29.: μη μετεωριζεσθε. &c.

Udenlandsk Literatur.

Halle. Nachrichten von dem Leben und Ende gutgesinnter Menschen, mit practischen Anmerkungen, von Jacob Friderich Feddersen, Prediger an der Domkirche St. Blasii zu Braunschweig. 2ter Sammlung. Ein Anhang zum Andächtigen. Halle, bey Joh. Jac. Gebauer 1778. 420 S. St. 8.

Indretningen i denne anden Deel er som i den første. De merkværdigste Karakterer og Træk ere følgende: Joh. Huß, Ernst den Fromme, Hertug af Sachsen (en fortreffelig Fyrste, hvis Levnet bør læses af alle Regentere), Digteren Hölty, Marggrevinde Lambert, Johanne Gray, Grevinden af Schaumburg-Lippe, Albrecht Henrich. Prinds af Brunsvig, hvis Levnet den store Jerusalem saa fortreffelig har beskrevet, Locke, Addison, Wolfgang Musculus, Baron Kanstein, tvende herlige Gierninger af en Schweitzer og en Hollænder, tagne af Iselins fortreffelige Ugeskrift, Ephemeriden, der Menschheit, Wilhelmine Charlotte, Prindsesse af Anspach, vor berømte Kunstner Magnus Berg, Ganganelli, Agent H***, hvis fulde Navn man strax vil kiende af hans Addresse-Contoir og hans Spiisningskasse, Martin Hieronymus Schulle, Borgemester i Hamborg, en meget værdig Mand; fra S. 242. til 262. priselige Indretninger og almeennyttige Anstalter, deriblant et Pleyehuus i Hadersleb, som formodes at være oprettet af Hr. Caspar Greve af Moltke 1765. S. 271. til 287. Fester, indrettede til christelige og borgerlige Dyders Befordring. S. 291. til 380. Enkelte gode Handlinger og Mynstre paa brave Soldater, gode Fyrster og Herrer, Præster, Landmænd, Kiøbmænd, ærlige, uegennyttige og oprigtige Folk, Venskab, Ydmyghed og Beskedenhed, Ædelmodighed og Kierlighed imod Fiender, ædeltænkende Fattige, broderlig Kierlighed og Ømhed, retskafne Forældre og Børn. Til Slutning gives et Udtog af Reitzers Historie om Igienfødte, hvoriblant de mange sværmerske Exempler ere udelukte. Følgende sublime og besynderlige Træk af den berømte Thomas Morus's Endeligt have vi meget beundret: Da han var bleven uskyldig dømt til Døde, og hans Dommer spurgte ham, om han endnu havde noget at sige, stod han op og sagde med megen Friemodighed: "Mylords! jeg har „intet andet at sige, end dette: Ligesom den hellige Paulus var tilstæde ved Stephani Død, gav „sit Bifald dertil, og holdt Klæderne for dem, som „steenede ham, og dog ere de nu begge lige Helgene i Himmelen, og ville der evig blive hverandres Venner; saa haaber ogsaa jeg, og vil inderlig bede Gud derom, at, endskiønt De, Mylords, nu have fordømt mig paa Jorden, vi dog „engang maae findes samlede til vort evige Vel i „Himmelen. Derfor beder jeg Gud, at han vil „bevare Dem alle, og i sær min Overherre, Kongen, og sende ham gode Raadgivere." Da han gik til Retterstedet, rækkede en Kone ham et Bæger Viin; men han vægrede sig for at modtage det, og sagde: "Christus drak i sin Lidelse ikke Viin, „men Eddike." Da han af Naturen var meget munter, og havde besynderlig Presence d'Esprit, saa sagde han og til Skarpretteren, som, efter den i Engelland brugelige Maade, bad ham om Forladelse: "Saml al din Behiertighed, min „kiere Mand! og vær ikke bange for at forrette „dit Embede! — Min Hals er noget kort; tag „dig derfor i Agt, at du ikke hugger skievt, paa „det du kan bevare din Ære."

Dødsfald.

I Jena er den 1 December 1778. den berømte Professor Johann Ernst Imanuel Walch, en Søn af Johann Georg Walch, død i sit Alders 53de Aar. Natur-Videnskaberne savne her igien en flittig Elsker og Dyrker.

No. 4.

Nye

Kritisk Tilskuer

over

Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 28 Januarii 1779.

Anviisning til Feldt-Ingenieurkunsten, tilligemed nogle Anmærkninger over adskillige Begivenheder og Tilfælde i Krigen, samlet og oversat af de beste Militair-Skrifter, i sær af Hr. Artillerie-Capitaine von Tielckes Feldt-Ingenieur, oplyst med Exempler af lærerige Krigsbegivenheder, og forklaret ved 38 Planer af P. C. von Oxholm, Kongelig dansk Lieutenant ved Fodfolket. Kiøbenhavn 1777. Trykt hos Nicolaus Møller, Kongelig Hofbogtrykker. 656 Sider i Oktav.

Hr. Artillerie-Kapitain von Tielkes Unterricht für die Officiers, die sich zu Feld-Ingenieurs bilden, oder doch dem Feldzügen mit Nutzen beywohnen wollen &c., som udkom Aar 1769., og hvoraf man Aar 1774. fik et forbedret Oplag, fremkommer her i en forandret Skikkelse. At Bogen virkelig har vundet ved denne Forandring, kan ingen nægte; og Hr. v. O..s. i Fortalen anførte Aarsager, hvorfore han haver forandret Forf. Orden, ere, efter vore Tanker, gandske gyldige. Den tydske Original er vel den beste, en Begynder kan vælge, for at forskaffe sig de første og nødvendigste Kundskaber om Feldtbefæstningskunsten og andre i Feldten forekommende Tilfælde; men den er ikke uden Feyl, og i sær er Forf. saare hengiven til at forklare saa almindelig bekiendte Ting, at han fornærmer sine Læsere, ved at paatrænge dem Underviisning om det, som intet fornuftigt Menneske burde være uvidende om; som f. Ex. p. 122.: hvorledes man beskriver en Cirkel. Hvis han forudsætter Begyndere, saa aldeles uden al mathematisk Kundskab, saa maae han jo vente at hans Bog mange andre Steder bliver dem uforstaaelig. Imidlertid ere saavel Hr. v. T. som Hr. v. O. roesværdige, baade for deres gode Hensigt, og for den Umage, de have giort sig, at forskaffe unge Officierer og Begyndere i Soldater-Haandverket, de Kundskaber, som ere dem saa nødvendige. En Officier, som med Eftertanke læser denne Bog, vil derved i det ringeste opnaae saa meget, at han, naar han siden bivaaner et Feldttog, ikke let skal være ukyndig om de Ting, hvis Udøvelse han da seer med egne Øyne, og tilforn har fundet afhandlede i Bogen.

Feldtbefæstningskunsten og Stilningskunsten ere saa nøye forbundne med hinanden, at man umuelig kan afhandle den eene, uden at berøre den anden af disse Videnskaber. Hr. v. T. har derfore ey heller ladet Stilningskunsten være uafhandlet, men hvor han til den ene Videnskabs desto bedre Forklaring fandt det nødvendigt, betient sig af den anden; dog er Ordenen, som Hr. v. T. valgte, ey passende paa hans Hensigt, nemlig: at skrive for Feldt-Ingenieurer; thi han kunde, uden at forbigaae forudnødvendige Kundskaber, gierne begyndt med Feldtbefæstningskunsten, og siden sagt det nødvendigste om Stilningskunsten. Det er ogsaa den Orden Hr. v. O. haver valgt, hvis Arbeydes Bedømmelse er vores egentlige Formaal.

Han begynder sin Feldt-Ingenieurkunst med at lære, hvorledes man paa adskillige Maader og i særskilte Tilfælde kan optage Egne, Steder, Stilninger o. d. l., gaaer videre og viser Forskandsningers Figur, Bygning og Anvendelse, indrykker derefter en af ham selv forfattet Afhandling om Forskandsningers Angreb og Forsvar. I Fortalen nævner han de Bøger, som han til dette sit Arbeyde haver betient sig af. Her ville vi anføre et Par Steder, hvor han, efter vore Tanker, burde have tilføyet noget, som synes os nødvendigt, og tillige vise, at han hist og her kunde have valgt bedre og mere passende Exempler.

I det 29de Kapitel, som afhandler Stæders Angreb og Forsvar, saavelsom i det 21 og 22de Kap., der lærer at befæste samme, haver Hr. v. O., der egentlig skriver for danske Officierer, alt for nøye fulgt de Forf. han betiente sig af. Da baade Hr. v. T. og M. H. M. have skrevet i Tydskland og for deres Landsmænd, saa maae den danske Læser ey undres over, at han finder Exempler paa Steder, omringede med Muure, hvilke i Tydskland ere almindelige, men som ikke findes i Dannemark. I vort Fædreneland ere alle Steder, som ey ere virkelige Fæstninger, gandske aabne og uden nogen Slags Befæstning, men da det dog kunde hændes, at en saadan Bye burde settes i Forsvarsstand, saa savner den danske Læser et Exempel herpaa. I det 28 Kap., som afhandler Landsbyers og Flekkers Angreb og Forsvar, saavelsom i det 21de, der lærer deres Forskandsningsmaade, vises vel, hvorledes Tropperne i paakommende Tilfælde skulde forholde sig, men der anføres intet Exempel, hvorledes Forskandsningen omkring en saadan Bye burde indrettes; vel er det sandt, at Landsbyers og andre aabne Steders Figur er saa uendelig forskiellig, at ingen Regel, som var passende paa alle Tilfælde, kan finde Sted, men Exempler, hvorledes saadanne Byer ere blevne satte i Forsvarsstand, haves dog; og da Hr. v. O. giver en Tegning paa Maaden at befæste, angribe og forsvare en Bye, som er omringet med Muure; saa havde det saa meget desmere været at ønske, at han havde viist, hvorledes en Bye, der mangler dette, skulle forskandses. Ridderen af Clairac i sin Abhandlung von der Befestigungskunst im Felde, har et saadant Exempel paa en befæstet Bye eller Flekke (Pilsting i Bayren) som meget ligner de i Dannemark værende smaae og aabne Steder; og da baade Hr. v. T. og Hr. v. O. paa adskillige Steder sige, at de have skrevet for Officierer, som agte at giøre sig beqvemme til Feldt-Ingenieurer, saa var det saa meget mere nødvendigt, at de gav os nogle Exempler paa de Forskandsningers Figur, som kunde tiene til at omfatte Landsbyer og aabne Steder. Maaden, paa hvilken Hr. v. O. i det 30te Kap. afhandler hele Liniers Angreb og Forsvar, er meget god. Exempler ere i Krigs- saavelsom Befæstningskunsten de beste Regler, og deres rigtige Valg er det som en Forf. fornemmelig bør sørge for. De tvende første Exempler, som Hr. v. O. haver anført, ere her kun lidet passende; thi for det første henhøre de til Exempler anførte Linier til det Slags, som man betiener sig af ved Fæstningers Beleyring, og altsaa vare de kun passende til en Afhandling om Beleyringskunsten; og for det andet var disse, skiønt store Mænds (Condé og Turenne) Forhold, at oppebie Fiendens Angreb inden for deres Circumvallations-Linie, gandske urigtigt. Hr. v. O. siger selv p. 441. at den beste Forskandsningsmaade er at betiene sig af Redouter, og anfører Greven af Sachsens Forhold ved Mastricht 1748. som et Beviis herpaa, men et Exempel paa en saaledes forskandset Leyers Angreb og Forsvar giver han os ikke. Vi troe derfor, at Hr. v. O. i Ste-

i Stedet for at anføre Liniernes Angreb og Forsvar, ved Arras og Valenciennes, havde giort bedre, om han havde valgt enten de af Greven af Turpin i hans Commentaires sur les Montecuculi givne Exempler paa en forbedret Stilning for den franske Armee ved Malplaquet, og Angrebet paa samme, eller Grevens af Sachsens forskandsede Stilning ved Fontenoy, som Baron d'Espagnac saa ypperlig fortæller i sin Histoire de Maurice Comte de Saxe. Ved at anføre dette sidste Exempel, havde han i sær fundet Leylighed til at vise de aabne Forskandsningers herlige Nytte. Nouvelles constitutions militaires, som Aar 1760. ere udkomne i Frankfurt am Mayn, have i den anden Deels 8 Kap. tvende meget gode Exempler paa forskandsede Armeer og Angrebene paa samme, hvilke, naar det antagne System om Troppernes nye Stilning og Indretning, som er Forf. Kiepheft, blev udeladt, meget vel kunde tiene til Exempler paa velforskandsede og lige saa rigtig angrebne Stilninger.

I den tredie Deel af sin Feldt-Ingenieurkunst afhandler Hr. v. O. en Feldt-Ingenieurs Forretning ved Marscher og Leyre, og herudi følger han Hr. v. Ts. første Deel næsten gandske og aldeles. Til Slutning tilføyer han et Anhang om Artilleriets Brug i aaben Mark; dette er, som han selv siger i Fortalen, et Udtog af Hr. du Pujets Essai sur l'usage de l'Artillerie dans la guerre de Campagne comme dans la Siege. Artilleriet og dets rette Brug haver, lige saavel som Stilningskunsten, stor Indflydelse paa en Feldt-Ingenieurs Forretning. Hr. v. O. haver derfor giort meget vel i at vælge denne Bog til at giøre Udtog af, og føye det til sin Feldt-Ingenieurkunst; thi baade er Hr. du Pujets Bog den beste i sit Slags, og tillige kan de Anmerkninger, som Hr. v. O. har giort derover, og det lidet, som han siger om den bekiendte Tvistighed, som Artilleriets nye Indretning foraarsagede i Frankerige, opvække Læserens Nysgierrighed, og bringe ham til at søge de samme Kilder, som Hr. v. O. haver betient sig af.

I den fierde af de foran Kobberne vedhængte Tabeller, som indeholder adskillige Slags Miles Sammenligning med andre Maal, have vi fundet en betydelig Feyl: En dansk Miil siges der at holde 54701 Rhinlandske Fod, hvilket er gandske urigtigt; thi den danske Fod skal, efter en Forordning af Christian den Femte, være liig den Rhinlandske, og altsaa er en dansk Miil ey mere end 24000 Fod. Hr. v. Tielcke, som er Fremmed, og som derfore ey saa nøye kan kiende Dannemark, kunne vi tilgive det, at han i sin Bog haver denne Feyl; men Hr. v. O., som selv Dansk, burde ey have begaaet den.

Kobberne, som ere tilføyede Hr. v. O..s. Feldt-Ingenieurkunst, haver han, saavidt vi vide, selv stukket, og dette er nok for at undskylde dem, at de ey ere ziirlige; nok at de ere tydelige og brugbare.

Oversættelsen er gandske god, og i det ringeste allevegne forstaaelig. Hr. v. O..s. Undskyldning i Fortalen, at han har maattet haste, og at han ey har havt nogen Forgiænger at rette sig efter, i Henseende til Terminologien, er gandske antagelig; og vi ønske med ham, at der snart maatte findes nogen, som vilde betræde samme Bane, paa det at Dannemark ey skulde være det sidste Land i Europa, som haver dyrket Krigsvidenskaberne.

Udenlandsk Literatur.

Leipzig. Reitzenstein, die Geschichte eines Officiers. Erster Theil. Mit Kupfern. Leipzig 1778. In der Weygandschen Buchhandlung. 8. 398 Sider.

Atter en Roman i den nye Smag, som indeholder en sær Blanding af lystigt og alvorligt, rimeligt og urimeligt. Snart er Forf. munter og vittig, snart alvorlig og rørende. Siegvart synes han i sær at efterabe, og vi frygtede, at han skulde lade sin Helt døe paa sin Piges Grav, thi han laae der alt og græd, men til al Lykke vare hans Venner i Nærværelsen, som i Tide kunde bære ham bort, førend han opgav Aanden. Vi troe imidlertid, at vi ikke sige for meget,

get, naar vi regne denne Roman blant de taalelige; thi skiønt man ofte tydelig mærker, at Forf. har været saare forlegen for et snildt Indfald, og desaarsag tidt behiulpet sig med søgt og laant Vittighed, saa er han dog lige saa ofte baade munter og behagelig; og det som i disse Tider begynder at blive sieldent, allevegne anstændig og sædelig, fri for Tvetydigheder eller uanstændige Udtryk.

Leipzig und Winterthur. Physiognomische Fragmente 2c., von Johann Caspar Lavater. Vierter Versuch 2c. 2c. (See No. 2. Side 14.

Tredie Fragm.: **Den menneskelige Dannelses Homogenitet, Liigartighed, Harmonie, Eenshed** (Einfachheit). De menneskelige Ansigter, siger Hr. L., lade sig meget vel henføre til visse Klasser; og disse blive ikke saa mangfoldige, som man maaskee forestiller sig. Visse Næser findes aldrig hos visse Pander, og derimod ere visse Pander altid forbundne med en vis Art af Næser. Det samme kunde ogsaa bevises om alle øvrige Ansigtets Deele, dersom de bevægelige Deele ikke havde saa meget ustadigt og kunstlet, som ikke er Virkning af Naturens første Dannelses og Frembringelseskraft, men af Kunsten, Lovene og Tvang. Man forene to, tre eller fire Silhouetter af særdeles forstandige Mænd, saaledes at Sammenføyningen er umærkelig: Man tage Panden af den ene, forbinde den med den andens Næse, denne igien med den tredies Mund, og Munden med den fierdes Kind — og Facit paa disse fire Kiendetegn paa Viisdom vil blive et Narre-Ansigt. — Første Tillæg: **Hænder.** Ligesom Omridsningen af Haanden, saaledes og Omridsningen af Ansigtet. Er Omridsningen af den første blød, saa er Omridsningen af det andet ogsaa (voldsomme Tilfælde og strengt Arbeyde undtagne) i hvorvel dette lige saa lidet mærkelig fordærver Haandens Grundridsning, som Lidenskaberne nogen Tid kunne forandre Hovedskallens Form. Herhos 6 Silhouetter og 6 Omridsninger af Hænder, med Forf. Anmærkninger derover. — Andet Tillæg: **Nogle Tommelfingre.** Ansigtets Form skal med Tiden lige saa vist kunde udfindes af de blotte Tommelfingre, som enhver vel underrettet Tegner allerede kan udlede Ansigtets Længde deraf. Omridsninger af 7 Tommelfingre med Anmærkninger. — Tredie Tillæg: **Nogle Omridsninger og Fragmenter af Omridsninger.** — Fierde Tillæg: **To Mands-Profilomridsninger.** — Fierde Fragment: **Mennesker og Dyr.** Nogle eftertegnede Physiognomier af Dyr og Mennesker efter **Porta**, til Sammenligning med hverandre. Hr. L. har stor Ret; her er liden eller ingen Liighed imellem de menneskelige og Dyrenes Physiognomier. En Biedronning og en almindelig Bie. Hr. **Lavater** troer, at dersom man kunde barbere Hovedet paa en Biedronning, og ved et Soelmikroskop nøye tage dens Silhouet, skulle dette Silhouet være saa forskiellig fra andre Biers Silhouetter, at man skulde kunne kiende det Kongelige, det Superiøre deri.

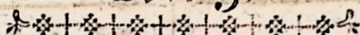
Femte Fragment: **Om Physiognomiernes Indflydelse paa hverandre.** En melankolsk Mand blev af Bekymringer og Græmmelse næsten ukiendelig. Hans Kone, som inderlig elskede ham, beklagede hans Tilstand; ved daglig at være et Vidne til hans udtærende Sorrig, begyndte hendes Physiognomie lidt efter lidt at blive hans ligt — hun blev angrebet af den samme Sygdom, men hun blev ved en god Behandling snart helbredet igien; de skarpe Træk bleve mildere, og Munterheden kom igien. Hendes Mand begyndte at bedres, hun følte det, og hendes antagne Lineamenter forsvandt indtil nogle enkelte Spor. To Profilomridse af disse Personer.

(Fortsættelsen følger.)

Kobberstykker.

Paris. Tombeau de Jean Jacques Rousseau. Denne berømte Mands Urne staaer paa en Holm under en Lund af høye Bøgetræer. Rundt om paa Strandbredden sees en tyk Skov. Holmen er en Deel af **d'Ermenon Villes Haver**, hvor han er begravet den 4 Julii 1778. i sit Alders 66 Aar. Det er tegnet og stukket af **J. M. Moreau**, og sælges hos Veith for 7 Mk. 8 ß.

No. 5.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 4 Februarii 1779.

Den dydige Tapperhed, eller det samnitiske Ægteskab. Et Syngestykke i to Handlinger, af Tønsberg. Kiøbenhavn 1778. Trykt paa Forfatterens Bekostning. 46 Sider i Oktav.

Siden Hr. Aagaards Isabella eller den kierlige Ondskab, og Philosophiæ Baccalaurei Hr. Hansens Philander eller det ubesindige Giftermaal, have vi intet Stykke seet, som dette Syngestykke. Ideen er taget af Marmontels les Mariages Samnites, og Udførelsen er efter Holbergs Viis i Ulysses von Ithaka. Her slaaes paa Tromme og erobres Faner. Armeer marschere op, stilles i Slagtorden, angribe, slaaes paa Flugt. — Her sees offentlige Forsamlinger af gamle ærværdige Fædre, som bevæge til Latter, og fromme Mødre med deres uskyldige Døttre. Her holdes Ret, voteres og afsiges Dom &c. &c. Dersom vore Læsere endnu ønske at kiende dette Maritæt-Stykke nærmere, saa tjener til Underretning: at " Stykket forestiller Republikken „ Samnium, som har den Lov, at belønne de un„ ge Krigere med et frit Valg af Republikkens „ Døttre, efter den Orden, som deres Tapper„ hed fortiener." At Agathis, en ung Kriger, er forelsket i Cephalie, en samnitisk Dotter; og at Parmeno, en anden Kriger, ogsaa er forelsket i en vis Cliane, en anden samnitisk Dotter; at den første i Striden med Romerne viser Prøve paa sin Dyd, ved at føre sin saarede Fader ud af Slaget, og paa sin Tapperhed ved at forlade ham, da han seer at Fienden har faaet Overhaand, for at jage dem paa Flugten; og at den anden viser Prøve, formodentlig paa begge Dele, ved at kaste sig i Veyen for et Spyd, som var udsendt efter Feldtherren, den store Androgeus; at dem begge af den Ældste, Dommerne og det forsamlede Folk tilkiendes Frihed til at vælge sig en Brud iblant de samnitiske Døttre; og at — Resten følger af sig selv.

Det er utroeligt, hvad for Situationer, Tableauer og kostelige Sager Hr. T. har vidst at anbringe — og Arier; ja Arier! Her er een af Cephalie om Agathis:

E Fuld

Fuld af Ild
Og fuld af Vrede,
Venlig Smiil
I denne Heede.
Hvad kan man vel slutte her?
Øyne spille
Taarer trille
Jo! Cephalie er kier. —

Og endnu een, hvoraf man lærer, hvorledes enhver ærekier Søn bør tage Afskeed med sin Fader:

Agathis (begynder med Musiken)
Ha! hvilken Siel er fej,
Som Kierlighed opluer,
Det er kun Børneleeg,
Jeg ey for Døden gruer.
Cephalie. O! Gud —
Natur og Kierlighed,
Foragter alle Skud.
Farvel, jeg maae afsted.

Hr. T. har efter Diderots Maade forsynet sit Stykke med Anmærkninger for Skuespillerne, som ere lige saa umistelige som besynderlige; og for ret at legge alle dets Rigdomme for Dagen, maae vi ogsaa anføre een af disse:

Efterat Herolden Pentrus paa det høytideligste har bekiendtgiort Agathis Bedrifter, og Borgerne i et Chor, som er særdeles rørigt, have udskreget deres Glæde, anmærker Hr. T.: „(Taarene trillede de Gamle af Øynene, og de „næststaaende omfavne under Sangen Telespo „og Agathis. De andre ønskede med Gebær„der til Lykke, og Mødrene ønskede deres Døt„tre Agathis til Brudgom.)" Hvem i al Verden skulle faldet paa at lade Taarer trille her, dersom Hr. T. ikke havde anmærket at det skulle skee, ventelig for at betage Skuespillerne alle de Tvivl, som derom kunne opkomme hos dem.

Paa Forf. Styrke i Modersmaalet skulle et Par Steder af Forerindringen tiene til Exempel. „At skrive et Stykke, som kunne sættes ved Si„den af vore gode danske, anseer jeg for en stør„re Konst, end jeg her finder raadeligt at „klære. Jeg veed hvor skrøbelig den menneskeli„ge Natur er, saavel i at høre eens Mangler „som Fuldkommenheder. Det skal da være mig

„nok, at kunne i Stykket selv finde denne „min Tilstaaelse samtykket; at det ikke allene „er skreven for at smigre Læseren, men at min „fornemste Hensigt har været, at det paa Thea„tret skulle giøre Virkning. Hvorvidt jeg heri „kunde være lykkelig, maae mere indsigtsfulde „Skiønneres Dom være mig en Lov."

Om Virkningen ville vi ikke tale, den vil det ufeylbarlig have. — Dette Vaas er oven i Kiøbet tilskrevet Hans Kongel. Høyhed Prints Friderik, og Tilskriften ligner Forerindringen.

Udenlandsk Literatur.

Frankfurt und Leipzig. Geschichte des letzten Krieges in Teutschland zwischen dem Könige von Preussen und der Kayserin-Königin und ihren Alliirten in den Feldzügen in den Jahren 1756. und 1757., mit den Planen der in diesen Jahren vorgefallenen Schlachten. Von einem Generale, der verschiedene Feldzüge hindurch bey der österreichischen Armee gedienet hat. — Aus den Englischen übersetzt. — Frankfurt und Leipzig 1777. 8. 227 Sider.

Som et Mønster paa en velskreven Krigshistorie, ville vi anbefale dette Skrift. Forfatteren viser allevegne den Upartiskhed, som klæder en Historieskriver saavel, og hans Anmærkninger over hvert Tilfælde i sær, giøres med saa megen Beskedenhed, at intet Partie i ringeste Maade fornærmes. Vi have hidindtil ey havt nogen sammenhængende Efterretning om denne Krig, og vi ønske, at Forf. vilde beskrive de endnu øvrige Feldttog. Han begynder med en militairisk Beskrivelse over Krigens Skueplads: Bøhmen, Schlesien og Mæhren. Anmærkningerne, som ere tilføyede Beskrivelsen, ere meget gode, og den Keyserlige Armees Adfærd i den nu igien begyndte Krig, er et Beviis for deres Rigtighed, da den just havde sat sig paa det Sted, som han angiver at være det beste, for at hindre en Fiendes vi-

dere

dere Indfald i de østerrigske Stater. Efter denne militairiske Beskrivelse følger Krigen selv. Slagene ved Lovositz, Prag, Collin, Groß-Jägerndorff, Rosbach, Breslau og Lissa eller Leuthen, beskrives temmelig nøye, og af disse ere ogsaa Planerne tilføyede. — For at vise sin Upartiskhed, anfører han ved hvert Feldtslag begge Partiers derom bekiendtgiorte Efterretninger, og viser tilsidst hvad Indflydelse Slaget haver havt paa det øvrige af Feldttoget.

Leipzig und Winterthur. Physiognomische Fragmente 2c., von Johann Caspar Lavater. Vierter Versuch 2c. 2c. (See No. 2. Side 14. og No. 4. Side 31.)

Siette Fragm.: Et Ord om Indbildningskraftens Indflydelse paa vore egne og andres Physiognomier.

Syvende Fragm.: Fortsættelse. Indbildningskraftens Virkning paa den menneskelige Dannelse. "En Kone i Reinthal havde i sit „ Svangerskab Lyst til at see en Execution — en „ Mand, der var dømt til at miste Haand og „ Hoved — Konen saae det første Hug og den „ afhugne Haand, vendte sig hastig om, uden at „ see den følgende Execution, og ilede hiem. Hun „ fødde en Dotter, der endnu er i Live — som „ havde kun een Haand. Strax efter Fødselen „ kom den høyre Haand endnu efter." Men ikke allene physiske, ogsaa moralske Fødselsmærker ere maaskee muelige: "Man har fortalt mig om „ en Læge, som hele Dagen igiennem stial noget af „ alle Værelser, hvor han kom, og siden gleimte „ det — og hvis Kone tømmede hans Kiollommer „ om Aftenen, og fandt deri Nøgler, Daaser, „ Naalehuuse, Saxer, Fingerbøller, Briller, „ Spænder, Spiseskeer o. s. v., som hun igien „ sendte til Eyermanden. — Ligesaadant et „ Exempel blev mig fortalt om en Tiggerdreng „ paa to Aar, som en adelig Familie havde ta„ get til sig, og paa det beste opdraget, og vir„ kelig i alle Ting viiste en fortreffelig Karak„ teer — kun Tyverie kunde han paa ingen „ Maade lade. Mødrene til disse selsomme „ Børn havde i deres Svangerskab en uimod„ staaelig Lyst til at stiele."

Det forstaaer sig selv, saa utaalelige saadanne Mennesker endog ere i det menneskelige Selskab, bør man dog før holde dem for ulykkelige, end onde. Slige Menneskers Physiognomier, siger Hr. L., ere vist meget forskiellige fra dem, der ere Tyve med Liv og Siel; men maae dog have visse særegne Tegn, som viser denne besynderlige Lyde. Bilag: Et Pigebarn paa 6 til 7 Aar, som lod sig see for Penge, og hist og her var bevoxet med Hiortehaar, og i Særdeleshed havde nogle svampagtige Gevæxter paa Ryggen. Ottende Fragment: Om Indbildningskraftens Indflydelse paa den menneskelige Dannelse. Fortsættelse. Kiemper og Dværge. — Forf. dunkle Formodninger om Mueligheden at kunne slutte sig til Fosterets Karakteer og tilkommende Skiebne af de forskiellige Forestillinger, som forekomme i Mødrenes Indbildning under deres Svangerskab. Til Vignet: Solen bag en tyk Skye. 1ste Bilag: En 16 Aars Pige, som kun var lidet over 2 Fod høy. 2det Bilag: Et Billede af Melchior Thut, en Kiempe af 7 Fods og 6 Tommers Høyde. Niende Fragm.: Blandede Tanker af Kämpfers Afhandling om Temperamenterne med Forf. Anmerkninger.

Tiende Fragment: Genie. Genie, siger Hr. L., er Genius. "Hvo, som bemærker, iagt„ tager, skuer, føler, tænker, taler, handler, „ danner, digter, synger, skaber, sammenligner, „ adskiller, foreener, slutter, giver, tager — „ som om en Genius, eller et usynligt Væsen af „ en høyere Art havde tilsagt eller indgivet det, „ den har Genie; som om han selv var et Væsen „ af en høyere Art, — er Genie." Forskiellen imellem at være Genie, og at have Genie, er med andre Ord, ligesom Forskiellen imellem at have en riig og forstandig Ven, som raader os i enhver Forlegenhed, hielper os i enhver Nød, og selv at være riig, og hielpe andre i enhver Nød; selv viis, for at kunne raade andre i enhver Forlegenhed. Der gives en Mængde Pander og Omridsninger, af hvilke man med Sikkerhed kan slutte, at de aldeles ikke ere byggede for Genier. Derimod gives der saadanne Omridsninger og Pander, som man kan sige om: her kan Genie boe og virke. Heraf et Hoved. Dog ere der ogsaa Genie-Pander, som, for sig selv betragtede

intet

intet Genie tilkiendegiver. Det sikkerste Kiendetegn har Hr. L. fundet i Øyet, nemlig i Øyekastet, Øyets Ild, Lys eller Saft, men fornemmelig i det øverste Øyelaags Profilomridsning. Herom 10 Profiler af Øyne, og 2 Carrikaturomridse af Voltaire. I begge de sidste er en Lynskinnende Skalkheds Genius. Der er endnu noget ved Geniets Øye, som ikke vel lader sig tegne. Ligesom ethvert Legeme kaster Lyset tilbage paa en Maade, som er det egen, og som udtrykker noget af dette Legems Natur — saa giver og ethvert Øye den Lysstraale, som gaaer ud fra det, en egen Direction og Fibration — Geniets Øye giver den saadan en Direction og Fibration, som giør en kiendeligere Sensation paa ethvert andet Øye, end den, som kommer fra et ugenialsk Øye. Af dette Slags Øyne ere Kardinal Rez's, Vandyks, Raphaels. Hr. L. inddeler alle Genier i 3 Klasser: Genier for Detail, Genier for det Heele, Genie for begge, det allene rene og ægte Genie. 1ste Tillæg: Endnu et Ord om Genie. 2det Tillæg: Blandede Tanker over Genie, Geniesprog, Menneskeskikkelse, af en apokryphisk Bog, 1761. Altona. Uden Anmærkninger af Hr. L. Ellevte Fragment: Nogle physiognomiske Anekdoter. Tolvte Fragment: En Fabel. Foruden at denne Fabel ikke har noget usædvanligt, saa giør den og, saavelsom det foregaaende ellevte Fragm., og de tvende Tillæg til det tiende Fragm. lidet eller intet til Hovedsagen, hvorfor alt dette, efter vor Meening, uden mindste Tab for Værket, kunde været udeladt. De mange vidtløftige og forskiellige Beskrivelser paa Genie i tiende Fragm. kunde ogsaa uden Skade været forkortede eller udeladte, i sær da man, efterat have læst dem alle, endnu er lige nær; og hvortil alle disse Beskrivelser? naar Hr. L. eengang har sagt: "Genie er den kiendeligste og ubeskriveligste Ting, følelig hvor det er, og uudsigelig som Kierlighed."

Derimod troe vi, at Kiøberne af dette kostbare Værk, om endog alle øvrige Læsere skulde tage til Takke, kunne giøre en billig Fordring paa de to Hoveder af det allene rene og ægte Genie, som Hr. L. har udeladt, fordi disse to, som de eneste ægte Genier han kiender, ere hans Venner; og vi tvivle meget om, at man vil tage den Undskyldning for fyldest, at dette er skeet, for ikke, som een af disse to Genier meget skiemtsom skal have sagt, at giøre dette Værk til et Hovedpandested for hans Venner.

Anden Afdeeling.

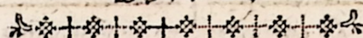
Første Fragment: Nogle physiognomiske Tanker af en Afhandling i det tiende Stykke af det tydske Musæum, med og uden Forfatterens Anmærkninger. Andet Fragment: Om hvorvidt Menneskene ere frie eller ikke frie. Ethvert Menneske kan ikkun hvad det kan, og er, hvad det er. Det kan ikkun stige til en vis Grad — og ikke videre. Ethvert Menneske skal maales efter sig selv; hvad det kan, for sig selv betragtet, i de Omstændigheder, hvori det er? Ikke, hvad en anden kunde i samme Forfatning. Flid kan komme, eller meget mere synes at komme Talent temmelig nær; og Talent et Genie, som ikke har havt Leylighed eller Øvelse til at udvikle sig — men aldrig kan Flid giøre "Utalent til Talent eller Genie." Enhver maae blive den han er. Han kan ikkun til en vis Grad giøre sig fuldkomnere, udbrede, udvikle sig. "Hertil og ikke videre — men saavidt! raaber Guds Stemme, Sandhed, Physiognomik til ethvert Menneske, som har Øren at høre med: Bliv, hvad du er, og vorde hvad du kan."

(Fortsættelsen følger.)

Kobberstykker.

Paris. La Douleur. Et herligt Stykke, som forestiller Porcia, der synker brændende Kul, for ikke at overleve hendes Gemal, Brutus. Fortreffelig stukket af P. Car. Levesque, efter et Malerie af den berømte le Brün. Man kan ikke see sig mæt paa dette karakteristiske Ansigt, hvori Smerte, Strid med Naturen staaer afmalet i hvert et Træk. Som et Pendant hertil, har samme Kunstner stukket Bacchus, der skiuler sig under Skikkelse af en Viinklase, for at overrumple Erigone. Stykket er ikke saa smukt som det forrige, er tegnet af Carl van Loo, og kaldes af Kunstneren la Gayeté. Begge Dele sælges hos Veith for 5 Mark, og fortiener at eyes af Kunstelskere.

No. 6.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 11 Februarii 1779.

De snorrige Fættere, eller Testamentet. Comedie i to Acter. — Rire — — c'est ma devise. 96 Sider i Oktav.

Ethvert originalt dramatisk Arbeyde fra en Forfatter med Genie, Indsigt i Theaterkonstens Regler og Bekiendtskab med det menneskelige Hierte, vil stedse være vor Nation velkomment, og dobbelt velkomment maae saadant et Arbeyde være os, da endnu saa faa iblant vore egne Genier betræde denne Bane. Hvor snart ere ikke de gode dramatiske Stykker talte, som vi siden vor udødelige Holberg kunde opvise? da derimod Britterne, Franskmændene, og i sær vore tydske Naboer idelig beriges med nye og heldige dramatiske Værker. Forf. af dette Stykke er vist nok en Mand, der besidder Vittighed og Anlæg til at arbeyde for Theatret. Med Tiden tør vi sikkert haabe at see noget fuldkomnere fra hans Haand. — Indholdet af Lystspillet er dette: von Spradenfeldt, Kaper-Kapitain Meerskum og Leander ere alle tre Fættere og Friere til Frue Dormin. Den første ved sin Naragtighed og Meerskum ved sit raae Søemandsvæsen ere alt for ubetydelige til at vinde Frue Ds. Kierlighed. Leander derimod besidder en ædel Karakter og saa mange gode Egenskaber, at han ofte er nær ved sin Lykke, dersom han ikke til al Uhæld var plaget af den besynderlige Syge: at lee og græde i Utide. I første Akts 6te Scene tilstaaer Leander sin Forseelse, og beder om Tilgivelse med det Sprog og i den Tone, man kan vente af en ung og heftig Elsker. Fruen har neppe forsikkret ham om sin Yndest igien, førend han som et afsindig Menneske springer op, beleer sin Daarlighed i at falde paa Knæe som en Romanhelt, og derved forbittrer Frue D. i saa høy en Grad, at han ikke kunde vente sig hendes Kierlighed mere, dersom ikke hans Tiener Jens tilligemed Fruens Kammerpige ved et Bedragerie vare komne ham til Hielp. Jens bringer Fruen et opdigtet Brev, som melder, at Hr. Orgon, en gammel Herremand i Jylland og Oncle til Fruen og de snorrige Fættere, var død, og havde efterladt sig et Testamente, hvori Frue D. indsættes til eneste Arving, ifald hun vil ægte een af disse Fættere; hvis ikke, udelukkes hun ganske, og Fætterne deele Arven imellem sig. Her viser Leander sig fra den ædle Side. Frue Dormin erklærer først, at

 hun

hun ikke vil fornærme sine Fættere, og overlader dem hele Arven. Leander bliver rørt af denne Ædelmodighed, frasiger sig al Ret til Arven, og forsikkrer endelig Frue D. at han indsage sin Daarlighed alt for vel til at være hende længere til Byrde med sin Elskov. Derved opvaagner den gamle Kierlighed, og hun skienker Leander paa nye sin Haand. Brylluppet skal nu gaae for sig, men i det samme kommer til al Uhæld den gamle Orgon fra Jylland og foraarsager en almindelig Forskrækkelse. Frue D. kommer omsider til sig selv igien, og er den første af dem alle, der tør omfavne sin Oncle, hvilket synes noget unaturligt efter en Frygt, der har foraarsaget saa heftig en Besvimelse. Ikke at tale om det Besynderlige i hele Optrinnet, at Leander og den modige Meerskum antage Hr. Orgon for et Spøgelse eller Dievelen. Dette passer sig ikke for vore Tider, da Spøgelsehistorierne have tabt deres Anseelse. Frue D. troer i Begyndelsen at Leander er Ophavsmand til dette Bedragerie. Jens bliver nødt til Bekiendelse. Leander friekiendes, og kommer endelig i Besiddelse af Frue Dormins Person. Man seer heraf, at der er Plan, ordentlig Gang og en vis Interesse i Stykket. Af det anførte kiende vore Læsere Leander som en ædelmodig Mand, men ikke fri for en Urigtighed i Forstanden, der forleder ham til at lee og græde i Utide. Uden saadan en Urigtighed i Forstanden kunde ingen fornuftig, lad ham end være nok saa hypokondrisk, forledes til at forspilde sin Elskerindes Kierlighed ved saa urimelig og uanstændig en Latter som den i første Akts 6te Scene. Saadan en Snorrighed er vist ikke for Theatret. Det er ikke en moralsk Ufuldkommenhed, men en Sygdom i Hiernen, som trænger til Lægens Hielp. Spradenfeldt har reyst udenlands, været i Frankerig, og er gandske indtaget af sin artige Levemaade og smukke Person. Vi ventede her mere Nyehed, mere passende paa vore Tiders Spradebasser, og ikke saa ofte den maadelige Efterlignelse af Holbergs Jean de France. Meerskum er snart ikke i Stand til at nævne nogen Ting ved sit naturlige Navn; men har saa overordentlig en Styrke i at anbringe sine Skibstalemaader, at man tilsidst ikke uden Kiedsommelighed kan høre ham. Saadanne evige søgte Vittigheder blive modbydelige. F. Ex. i anden Akts 1ste Scene fortæller han: "Herpaa svarede han igien, alt "med Høflighed, og kort at fortælle, den ene "Høflighed gik saa længe i Kiølvandet paa den "anden, at jeg tilsidst smeed ham hans Bram"stang over Borde med en Tallerken, som gior"de lidt uklart paa hans Stortop. Han smeed "noget Ragerie efter mig igien, saa der blev en "Allemands Haverie — men jeg forsatte ham "en Slingre-Patron saa hæftig, at Lysene gik ud "i hans Lanterner." — Endnu maae vi erindre, at Jens forekommer os som en forklædt Crispin.

Viborg. Erindringer om det Hernhuttiske Partie og Væsen til Prøvelse og Advarsel forestillede af Jens Windfeld, Provst i Hierum Herred og Sognepræst for Nar og Siie Menigheder. Viborg 1778. Trykt hos Mangor. 34 Sider i Oktav.

Med megen Følelse og Sorg klager Forfatteren i disse faa Blade over den Uorden, som Hernhutterne og deres Anhang stifte i de lutherske Menigheder. Det er vist at undre over, at Folk af Fornuft, Læsning, finere Smag, ja endog Studeringer, forfalde til et System — dog ney, hellere en sværmerisk Hob, som fortier den halve Christendom, frempladdre altid de samme sandselige Udtryk, ere stolte af at være Syndere, udskielde og fordømme alle dem, som ikke følge deres Flok, forjage al fornuftig Underviisning og dræbe andre med væmmelig Snak, f. Ex. "Kors — Luft — Fugle og Kalve." Det kan ikke andet end "presse Taarer af en velmeenende Sielesørgers Hierte" naar Almuen forlader ham, deres ordentlige Lærer, og følger disse omstreifende Helgene. Hvad Uorden vil ikke deraf følge? "Hvordan vilde det gaae, om enhver havde Frihed at gaae i hvad Hiins, den vilde, for "at mestre og omgiøre?" — Er Hernhutternes Omgang ikke lastværdig i nogen anden Henseende, saa er den det i denne, at de uberettigede snige sig ind i Menighederne og forstyrre Kirkens Fred. Overalt forekomme disse Erindringer os meget rig-

rigtige, og give Anledning til stor Forsigtighed og Omsorg, saavel for Lærere som den verdslige Øvrighed.

Udenlandsk Literatur.

Berlin. Das Sistem der Ewigkeit zur Erkenntniß Gottes bekannt gemacht durch Christian Gottlieb Berger, der Arzneywissenschaft Doctor. Berlin 1776. 8.

Da vi fik denne Bog i Hænderne, saae den indrettet efter bibelsk Form i Kapitler og Vers, ja dedicert til den treenige Gud, faldt vi strax paa de Tanker, at den maatte have en sindsyg Mand til Forfatter (*). Vi følte sand Medlidenhed, og foresatte os at overbære med denne Svaghed. Men ved nøyere at giennemblade Bogen, bleve vi ikke lidet tvivlraadige, enten vi skulle henføre denne Autor blant disse Ulykkelige, hvis Hierne ved et forkeert Stød have faaet en urigtig Vending, eller ansee ham for en Christendommens Fiende, der ved latterlige og urimelige Forestillinger over Troens hellige Lærdomme søger at tilintetgiøre dem. Et og andet Træk, som skal betyde Satire, har givet os denne Formodning. Dog! Menneskekierlighed forbinder os til at haabe det beste, derfor ville vi hellere fradømme Forf. sund Menneskeforstand, end tilstaae, at han med fuld Brug af sin Fornuft stormer imod Religionens Sandheder. Vore Blades snævre Grændser tillader ikke at anføre alle de Steder, som dette Skrift fremlegger, for at retfærdiggiøre vor Dom. Læserne lade sig maaskee og nøye med følgende: Fornuften er Troens eneste Kilde; efter denne bør den hellige Skriftes Lærdomme bedømmes og forklares. I Guddommens Væsen ere Tre, men ikke saadanne, hvoraf enhver subsisterer for sig. Denne Treenighed kan oplyses og gotgiøres 1) af de livløse Tings Bevægelse efter Middelpunctet, omkring Middelpunctet, fra Middelpunctet; 2) af de almindelige Naturkræfter: Lys og Kulde, Luft og Temperatur, Ild og Varme. 3) Af den store Natur: Stiernerne og Planet-Himlen, Solens Ild, Solen selv og Planet-Jordene. 4) Af Menneskets Siel: Forstand, Dømmekraft og Villie; af Menneskets Legeme: Hiernen, Seenerne, Nervesaft, Lunge, Blodkar ꝛc. Efter disse nydelige Sager følger en Forestilling om Treenigheden, hvilken vi, for at opbygge vore Læsere, Ord for Ord ville oversætte. Her er den: „Hvo som sammenligner Stiernehimmelens og „vor Himmels, Englenes, Mandkiønnets, Ly„sets, Forstandens, Hiernens, Seenernes og „Nervesaftens, Sandsernes, Øyets, det sure „Saltes, de sig tilsammentrækkende Jorders og „Kuldens Egenskaber med det, som Bibelen læ„rer om den første Person i Guddommen, nem„lig Faderen; — Det saa kaldte Æthers, Co„meters, Planeternes i Almindelighed, Dunst„kredsens, Menneskers, Børns, Skiønsomheds, „Lungens, Blodvædskernes, Respirations, Stem„mens, Ørets, Middelsaltets, Havsaltede Jor„ders og Temperaturs Egenskaber med det, Bi„belen lærer om den anden Person i Guddom„men, Guds Søn; — Solens, Dyrenes, „Qvindekiønnets, Villiens, Blodets, Blodkar„renes, Musklernes, Bevægelsens, Hedens, „det alkaliske Saltes, Kalk- og Leer-Jorders og „Varmens Egenskaber; hvo som ligner dette med „den tredie Person, nemlig den Hellig Aand. „(Jord og Salt ere ikke ringere end andre Ting, „hvormed Gud selv ligner sig; thi ere de ikke alle „hans Billede, hans Lignelse?) den vil allevegne „finde den tilbedelses- og forundringsværdigste „Overeenstemmelse, det er: Billede og Origi„nal (*)." — Disse Forestillinger (troer Forf.) give den beste Forklaring over Joh. 14, 28., som urigtig anvendes om Sønnens Sendelse i Kiødet, det bør udtolkes om Faderens Ypperlighed (eller høyere Rang fremfor Sønnen, og Sønnens for den

(*) Vi erindrede os her tre Prædikener, dedicerede til Brudgommen Jesus.

(*) En vis Prædikant beviste eengang at der var tre Personer i Guddommen, fordi der i enhver Bye var en Borgemester, en Raadmand og en Byefoged.

den Hellig Aand (*). — Det er lystigt at høre Forfatteren, naar han paastaaer Chinesernes Salighed 1) fordi der ere i China flere Mennesker end i hele Europa, og blant disse Millioner dydige Guds Yndlinger 2) er der i hele China ikke et eneste Horehuus, men hvor mange ere der ikke i det christelige Europa. Disse Forestillinger bringer Forf. i saadan Allarm, at han udbryder i følgende Lovtale over China og dens Indbyggere: "Guds Naade over dig, Forstan„dens og Dydens Land, Freds og Roligheds „Land, Flittigheds og Lyksaligheds Land, Jor„dens Ansigt! Held være dig, førstefødte „Noah! fromme Sem! Lysets Billede! Held „være dig! thi dine Fyrsters Kroner er Viisdom „og deres Throners Støtte Retfærdighed. Vel„signelse være over dig, Guds Yndling! Vel„signelse fra Himmelen, Velsignelse fra den store Tien og hans Søn, den sande Hellige i Ve„ster." Vi kunde snart forledes til at troe, at „Forfatteren tilbeder Confucius. Ikke mindre Moersomhed forskaffede Forfatteren os, da vi læste hans Forestilliger om den menneskelige Siel. P. 54. taler han saaledes: "Sielen er en Kugle, „bevægelig om sin Diameter, den har et concav „Speyl, og i dens Centrum er Villien, Ildens „Kraft; omkring Sielen er en Himmel, hvorpaa de af Objecterne indbragte Billeder blive opstillede ligesom Stierner paa Himmelen; disse Siele-Stierner er det, man ellers kalder Tanker. (**) — Tusinde andre Daarligheder, som findes i denne Bog, ville vi gandske forbigaae (f. Ex.: Dyrene syndede førend Mennesket; de Salige skal efter Døden opholde sig i Solen; Helvede er i Jordens Middelpunct, hvor en skrækkelig Svovelstrøm skal fortære de Ugudelige ɔc.) — Hvad vi allerede have bemærket, troe vi at være nok til at afskrække enhver Fornuftig fra at læse dette Sistem der Ewigkeit. Læserne ville maaskee sættes i Forundring, naar de høre, at denne Bog er et Priisskrift, forfattet i Anledning af en Præmie, udsat af det Berlinske Akademie, men vi ere visse paa at ingen tildømmer ham Prisen. Er Forfatteren ikke bedre Medicus end Theolog og Philosoph, da beklage vi hans Patienter. Vort velmeente Raad til denne Tydsker skulde ellers være: Ne sutor ultra crepidam.

(*) En gammel Vildfarelse, som for meer end tretten hundrede Aar siden er igiendrevet.

(**) Forfatterens Siele-Himmel har da vist været uden Stierner, da han skrev alt dette Væv.

Anmeldelse.

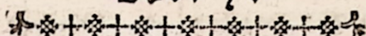
Paris. Histoire de Loango, Kakkonego & d'autres Royaumes d'Afrique par Abbé Poyard. Paris 1776. 77. 2 Bind i Oktav.

Den Deel af Afrika, som nærværende Historie handler om, er meget lidet bekiendt. Forfatteren deeler sit Værk i to Dele. Den første indeholder en geographisk, physisk og historisk Beskrivelse over disse Kongeriger. Den anden Deel leverer udførlig Efterretning om den franske Mission i disse Lande. Skriftet fortiener megen Opmærksomhed, og giver nyt Lys i Menneskelighedens Historie.

Kobberstykker.

Paris. Le Four a Chaux. Malet af P. J. Loutherbourg, fortreffelig stukket af V. de Launay, forestiller en Kalkovn med en Kalkehytte og Arbeydere. Figurer, Lys og Skygger, Træer og Klipper, alting er fortreffeligt. — Som Pendant dertil har samme Kunstner stukket la chute dangereuse, malet af Friderich Meyer, Maler hos Christian den Fierde, Hertug af de Ponts, ligeledes fortreffelig stukket med Dyr og Vandfald. Den gode Skildrer kunde ellers nok ladet hans Dulcinea falde noget mere sømmelig. Begge disse smukke Stykker sælges hos Veith for 15 Mk.

No. 7.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 18 Februarii 1779.

Et Priisskrift af Ballexerd angaaende Børnenes naturlige Opdragelse. Oversat af Fransk paa Dansk af H. v. A. Kiøbenhavn 1778. Trykt hos M. Hallager. 8. 244 Sider.

Aldrig kan et Skrift, der handler om saa vigtig en Sag, være Publikum ligegyldigt, allermindst paa denne Tid. Man seer og imodtager med Begierlighed saa meget, som bidrager til Børns moralske Opdragelse, hvilket dog vist nok ikke vil være af synderlig Nytte, dersom man forsømmer den physiske; thi "intet er fornuftigere, end at sætte Legemet i den Stand, at man længe og fuldkommen kan nyde alle de Frugter, man kan høste af en veldyrket Forstand." Man er derfor virkelig Hr. v. A. Tak skyldig for den Tid, han har anvendt paa at giøre dette Skrift, som det Harlemske Akademie har kronet med sit Bifald, mere almindeligt. Akademiets Spørgsmaal: "Hvilken er den beste Maade at følge i Børnenes Klædedragt, Føde og Øvelser, fra det Øyeblik de fødes, indtil deres fremvoxende Alder, for at de kan leve længe, være friske og vel?" har Hr. B. besvaret grundigen og net. Vi ville følge ham, see nogle af hans Regler, og siden tale lidet om Oversættelsen, som langt fra ikke er saadan, som vi havde ventet den.

Efter en Inddeeling af Børnenes Alder i fire Tidsrum, og en Indledning, der indeholder Leve-Regler for Forældrene, af hvilke den fornemste er at de maae være maadelige i alle Henseender, gaaer Hr. B. til det første Tidsrum af Barnets Alder, som indbefatter den Tid fra Fødselen til det vænnes fra Patten. I en temmelig maadelig Beskrivelse over Fødselen forekommer den falske Meening, at Naturen allene er i Stand til at fuldføre alle de Fødseler, hvori Barnet byder Hovedet først frem. Koldt Bad er Forf. ingen Elsker af i dette Tidsrum, det kan foraarsage Kramper. Laplænderne og andre Folk, som bruge dette Bad, bør efter hans Meening ikke komme i Betragtning. Himlen maae ellers vide, hvorledes han vil bevise, at "alle Laplænderne ere svage baade paa Legeme og Aand, og deres Liv opnaaer ikke det sædvanlige Maal af vores." Efter mange Beviis for at det menneskelige Kiøn er udartet, og Aarsagerne dertil,

kom-

kommer han igien til Barnet, som Moderen bør selv give Die, baade for dets og sin egen Skyld. Dette ypperlige Sted og paafølgende Regler for en Ammes Valg, naar hun er uundgaaelig nødvendig, maae vi anbefale til Efterlæsning. Med Rette ivrer Hr. B. imod Svøbet, og afmaler dets slette Følger. Føden bør være Moderens Melk; eller, i Mangel af denne, god Melk af Ammen; thi ellers er Dyrenes bedre. Latterligt forekommer det os, at enhver Nation skulde vælge Melken af det Dyr, hvis Temperament er den modstridig, at den nordlige Tydsker skulde underholdes af den spøgende Gied og Italieneren af den langsomme Koe. Med nogle Anmærkninger over Goll-Ammer slutter Hr. B. sine Betragtninger over det første Tidsrum. — Det andet Tidsrum gaaer til Barnets siette Aar. Her finder man Snørlivets Misbrug fortreffelig beskrevet, og endeel gode Regler for Børnenes Føde, deres Opvartning, Behandling og Omgang. Hr. Bs. især deles Regler for Sandsernes Brug ere ogsaa ypperlige, og fortiene at læses og iagttages med største Omhyggelighed. — Det tredie Tidsrum varer til det tiende Aar. I dette og følgende Tidsrum indskrænker Hr. B. sig meest til Drengene. Svage Børn maae ikke aflegge deres Barne-Klæder alt for tidlig. Deres nye Dragt maae lige saa lidet tvinge Legemet som den forrige. Deres Hoveder bør man ikke bedække uden i Solens Heede og om Natten, og endda meget tyndt. Føden bør være simpel og afvexlende. Med Lægemidler bør man være overmaade tilbageholden; Diæten udretter meget hos Børn. Koppe-Indpodningen roser Forf. og tilraader den. I denne Alder kan man lade Børnene mere bevæge sig, klyve, klattre, løbe, endog i ondt Veyr; men god og reen maae den Luft være, som de leve i. — Det fierde Tidsrum gaaer til det 15de eller 16de Aar. Dragten maae være frie og rummelig. Føden maae ikke være lækker, ikke nydes i Utide. Af alle Drikke er Vandet, det reene gode Vand, best; for Svage kan det blandes med lidet Viin. Den hele Læremaade om Temperamenterne maae vi forbigaae. Hr. B. tilstaaer selv den er uendelig uvis. I denne Alder maae de endnu bevæge sig mere og længere, og slet ikke kiende til Kierligheds Forlystelser, som ere dem overmaade farlige.

Gid dette smukke Skrift var falden i sen Oversætters Hænder, som havde givet os alle, eller i det mindste nogle af dets Skiønheder; men desværre! vi maae savne dem alle, saa urigtig, saa utydelig og saa udansk er Oversættelsen, saa opfyldt med nye tildeels unødvendige Ord, at vi kunde falde paa at tvivle om Hr. v. As. Styrke, i det mindste i det danske Sprog, eller anklage ham for utidig Lyst til at forandre vort Sprogs Genie, og for Mangel paa Flid i dette Arbeyde. Vi ville anføre nogle faa af de utallige Beviser, vi have fundet for vor Meening, og lade Læserne dømme om den er falsk.

Education physique burde oversættes: den physiske Opdragelse. Vi begribe ikke, hvorfor Hr. v. A. har forkastet dette Ord, da han dog har beholdt mange fremmede, f. Ex.: materiel, original, contract, Complexion o. s. v.

S. 7.: Os des isles er Hofte-Kaalene, ikke Iisbeenene, som aldrig ere adskredte i et naturligt got Bækken. Ligesaa urigtig er forme arbitraire S. 17. oversat ved selvraadig Skikkelse. Side 29.: converſations familieres ved omgiengelige Samtaler; les parties du corps les plus apparentes ved de Deele af Legemet, som ere meest anseelige. S. 142.: que la nature leur dicte ved: som Naturen digter dem; dette ansaae vi først for en Trykfeyl, men siden fandt vi det flere Steder, f. Ex. Side 169.

Exempler paa Utydelighed have vi ligeledes nok af. Hvem kan vel let forstaae disse? Side 57.: "Man har gandske nylig sagt, at den „Forlegenhed i Indlemmerne, Forstoppelser i „Yverne og Karrene ere ofte bedrøvelige Følger." o. s. v., og S. 63.: "Det er bedre at lægge Børnene vexelviis paa begge Sider, efterdi Maven, uden at forandre lidt sit Strøg, naar der „er Mad i den, skulde desuden en alt for stændig Stilling medføre Uleyligheder." It. Side 98.: "Thi at de overlader dem et Barn i god „Stand, eller skrøbeligt, svarer jeg for, at de „skal altid have tusinde Paaskud." — Udanske Vendinger og Talemaader finder man paa hver Side. Que, som igientages efter andre Conjunctioner, oversætter Hr. v. A. altid tvertimod vort Sprogs Genie. Den rette Forskiel paa hans og sin iagttager han aldrig. Een udansk Vending

ding maae vi dog anføre. S. 128.: "Da Na„turen har sammensat alle Væsener, for at le„ve i et flydende, at trække dem derfra ved for„meente Forsigtigheder, er den største Daarlig„hed." Nye Ord finde vi en heel Vrimmel af, f. Ex.: imiter efteraume, tout composé Samsats, disposition Ovemme, Liqveur Smag: Drik, Exces Overdreev, Accoucheur Jordefader, Conformation Danne-Skik, organes Virke-Rør, accompagner selskabe, Pratique Øveskik, substance Holdvæsen, familieres caresses omgiengelige Kiertegn, susceptible fangdygtig, affection sympathique samlystig Anfægtning, o. a. m. Hvor underlige og unødvendige ere ikke disse?

Udenlandsk Literatur.

Ulm. D. Joh. Georg Rosenmüllers Anleitung für angehende Geistliche, zur weisen und gewissenhaften Verwaltung ihres Amts. Ulm, bey Joh. Conrad Wohler, 1778. Stor 8. 226 Sider og 2 Registre. Sælges hos Proft for 4 Mark.

Ganske vist er det lettere at udkaste Planer, end selv at udføre dem, mageligere at skrive Regler, end at følge dem. Imidlertid tabe dog de Skrifter aldrig deres Vigtighed, som vise hvordan en rigtig Kundskab og Theorie bør anvendes i Udførelsen. Man vil allermindst tvivle om Nytten af Anviisnings- og Forholds-Regler i de præstelige Embeder, naar man indseer, hvor vigtige de ere. Det er disse offentlige Læreres Arbeyde af alle muelige Kræfter at fremhielpe hele store Selskaber af Mennesker til en sand og uophørlig Lyksalighed — Bør ikke dette betydelige Arbeyde bygges paa Kundskab og Indsigt? Det er sandt, en forstandig og samvittig Mand lærer ved Øvelse og Erfaring at kiende en Mængde Fordele, som ikke saa lige kan læres af Bøger; men skulde derfor Begyndere tiltræde de geistlige Forretninger, uden at være bekiendt med de sikkerste og korteste Veye til at opnaae Øyemedet af deres Arbeyde? Bør de, ligesom uerfarne Læger, af de ulykkelige Skabningers Skade lære at blive kloge? Det vilde være være utilgiveligt. Vi ønske derfor saavel dette, som flere Skrifter af samme Slags, i de unge Mænds Hænder, som danne sig til Præste-Embedet, allerhelst da her for nærværende Tid ingen Forelæsninger holdes over Pastoralen.

Skriftet er bestemt til akademisk Brug paa Universitetet i Erlangen, og bestaaer foruden Forberedelsen af 4 Hoved-Afdeelinger: I. Om det indvortes og udvortes Kald til Prædike-Embedet. Det forstaaer sig, at D. R. er fri for alt det mystiske, som man tilforn fandt i Forklaringen over det indvendige Kald. Medfødte og erhvervede Kræfter og Færdigheder, samt en Tilbøyelighed til Prædike-Embedet, udgiøre dette Kald. — Skrift-Udlæggelsen bør være det fornemste Studium. — Da mange Præster ikke have Evne til at kiøbe de nødvendigste Bøger, saa roses de indførte Læse-Selskaber, af hvilke vi her i Dannemark ogsaa kunde opvise adskillige. — I de Styker, som handle om det udvortes Kald, ere faa Bemærkninger, som kunde angaae Dannemark, da Maaden at kalde paa er saa forskiellig. II. Om en evangelisk Lærers almindelige Pligter, saasom: i den offentlige Underviisning, Sakramenternes tilbørlige Forvaltning og i Hensigt til den hele Liturgie. Forf. vil ikke anprise Huusbesøgelsen som et Middel til at lære at kiende sin Meenighed. "De ha„ve sielden den Nytte, man lover sig af dem, og „geraade de fleste Familier mere til Byrde end til „virkelig Fordeel." III. Om den særdeles Siele-Sorg. Her er en Præstes Forhold anviist i tolv forskiellige Omstændigheder. De vidtløftigste og vigtigste af disse ere Omgang med Syge og med Misdædere. Overalt forekommer her en Mængde af nyttige, skiønt ikke nye, Bemærkninger. IV. Indeholder blandede Pligter og Erindringer, og den svarer til sit Navn. Man finder f. Ex. strax efter Præstekonens Indretning i sin Huusholdning Læremaaden med Jøder, som ville døbes. Den vigtigste af disse Erindringer handler om Ægteskabs-Sager, og viser, hvad en Præst bør være kyndig om i Hensigt til de forbudne Leed, Skilsmisse, Vielse o. s. v. Endeel Smaating forekomme her, som ikke synes at fortiene Plads

i et akademisk Skrift. I det første Register har man en god Anviisning til de nyeste Bøger, som bør findes i et Pastoral-Bibliothek.

Erfurt. A new Collection of poëtical pieces original and translated. Oder: neue Englische poetische Chrestomathie für diejenigen, welche theils Muster der höhern Poesie verlangen, theils diese Sprache vollkommener zu erlernen wünschen. Zusammengetragen und mit erläuternden Anmerkungen und einem Verzeichnis der schwersten Wörter versehen, von *F. G. Barth.* Erfurt 1778. 8. 364 Sider foruden Fortale og Register.

I Fortalen viser Hr. B. Chrestomathierne (det forstaaer sig) fra deres beste Side, og anbefaler sin til Brug ved Underviisning i det engelske Sprog. Saa uundgaaelig nødvendig er den dog ikke, end ikke for dem, som endelig ville have Chrestomathier. Det andet Bind af Tomsons (ikke Thomsons, som Hr. B. kalder ham) English Miscellanies indeholder blot poetiske Stykker; der finder man Addisons Cato, Thomsons Agamemnon, to fortreffelige Sørgespil, og en heel Deel andre gode Stykker, Henry og Emma ikke at forglemme. Men Hr. Bs. Skolarer, til hvis Brug han egentlig har skrevet denne Chrestomathie, fordrede noget, der ikke var saa let at forstaae, derfor giorde Hr. B. selv et Valg, og hans Bog er virkelig meget brugbar formedelst de indstrøede Anmærkninger og Oversættelser. De valgte Stykker ere ypperlige, og forekomme i denne Orden: Popes Oversættelse af den siette Bog af Homeri Ilias. Noget af den første, fierde og femte Bog af Miltons tabte Paradiis. Den første Sang af Butlers Hudibras. Popes Temple of Fame. Det 4de Brev af hans Essay on Man. Thomsons Vinter. Youngs Complaint første Nat. Noget af den anden og syvende Nat; og endelig Shakespears Hamlet. De hyppige Anmærkninger ere i Almindelighed gode, Oversættelserne faa, og laante af Zacharias og andre.

Anmeldelse.

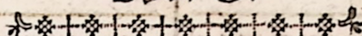
Paris. Journal historique du voyage fait au Cap de bonne Esperance par Abbé de la Caille. Paris 1776. 8.

Her findes en mesterlig Levnetsbeskrivelse over Abbe de la Caille, født 1713., studerede Mathematik og Astronomie under Cassini og Maraldi, arbeydede med de Thury paa at drage Frankrigs Meridian fra Perpignan til Dynkirken, for at lette Arbeydet ved Cassini geographiske Beskrivelse over Frankerig. 1733. arbeydede han i 5 Uger 15 Timer om Dagen paa at udregne alle Formørkelser fra Aar Christi 1. til 1800. Han reyste til Cap 1750., kom efter 3 Aars Forløb tilbage, og døde i sit Alders 49 Aar. Hans overordentlige Indsigt og Flid fortiener ikke mindre almindelig Beundring end hans Hiertes Oprigtighed, hvorpaa her fortælles et merkværdigt Exempel: Paa hans Tilbagereyse, nemlig fra Ostindien, havde han Tilladelse at sende sine Instrumenter og Tøy i Pakker, uden at de skulde igiennemsøges; en Kiøbmand tilbød ham 100000 Livres, om han vilde tillade ham, deriblant at sende nogle Vahre til Europa; men han erklærede, at hans Karakter som Geistlig og en ærlig Mand, ikke tillod ham at tage Deel i denne Sag. — Efter Beskrivelsen følger 1) Journalen over Reysen til Cap; 2) Anmærkninger over Hottentotternes Sæder, og de andre Indbyggere paa Cap; 3) Betragtninger og Forbedringer ved Colbis Efterretninger om Cap. Overalt har Forf. anstillet mange vigtige astronomiske Jagttagelser. Værket er ligesaa behageligt som lærerigt.

Trykfeyl:

S. 29. Lin. 4.: sur les Montecuculi, læs: sur les Memoires de Montecuculi.

No. 8.

Nye Kritisk Tilskuer

over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 25 Februarii 1779.

Den christelige Troes hellige Lærdomme til Overbeviisning og Opbyggelse foredragne i offentlige gudelige Taler af Dr. Nikolai Edinger Balle, Kongelig Dansk Hofpræst og Professor. Med samme Vignet som paa de forrige. Andet Bind. Kiøbenhavn, trykt paa Gyldendals Forlag, 1778. Stor Oktav. 1058 Sider.

Nu have vi da en fuldstændig dansk Dogmatik eller den christelige Religions theoretiske Sandheder, affattede i et fuldstændigt, sammenhængende og tydeligt Foredrag — et Værk, der er ligesaa nødvendigt som ypperligt. Man veed, hvormeget de nyemodige Toleranter arbeyde paa at standse disse Lærdommes Udbredelse, helst ved at fortie dem; man veed tillige, hvor uundværlige Troens Sandheder ere for den christelige Moral, og hvor forgieves man prædikede om denne, naar den savnede Grund og Bestyrkelse af hiin. Men faa have Mod og Styrke nok, og andre mangle Lyst til at vove sig ind i dette Arbeyde. Hvorfor skulde man da tilbageholde den Forfatters fortiente Roes, som paatog sig og lykkelig fuldbragte et Arbeyde, hvilket ingen dansk Mand endnu giorde bedre? Vi ville med faa Ord vise, hvad Grund vi have til at kalde Hs. Høyærv. heldig i sit Foretagende. Den Mand, som offentlig vilde vise sig i dette Fag — følte han ikke selv, og kiendte han ikke tydeligen disse Lærdommes Sammenhæng og Vigtighed, da var han, foruden andre Farer, ogsaa denne underkastet, at blive tør og System-Dependent. Tillod han derimod sin Hidsighed at stige, naar en billig Nidkierhed tændte Ild i hans Foredrag, hvormegen Skade kunde han da foraarsage sig og andre og Lærdommen selv? Eller gav han sin frugtbare Indbildningskraft ubehindret Løb, da vilde han udsvæve formeget i det blomsterrige Moralske, og tabe den Underviisning af Sigte, som hans Tilhørere lovede sig af hans dogmatiske Taler. Higede Manden efter Roes, da vilde han forunde sine egne nye Forklaringer og Tilhørerne uvedkommende Meeninger Plads blant sine Arbeyder, og glemme de vigtigere Sandheder,

der, fordi de vare gamle. Alle disse Feyl har Hs. Høyærv. undgaaet i disse gudelige Taler. Fordi han selv elsker Sandhederne og ønsker at udbrede Overbeviisning om dem til alle, derfor have hans Taler saa meget Liv, som de kunde modtage. Tænkeren føler det, hvis Forstand sættes i Arbeyde. Ikke med Ligegyldighed anføres de vildfarende Meeninger, hvor Sagens Vigtighed fordrer det, men man har heller ikke at frygte, at Iver for Orthodoxien skulde drive Hr. Forf. til ubeviislige Sætninger eller hadefulde Udtryk. Beviserne ere alle Steder bibelske og just derfor stærke. Sproget er fyndigt og værdigt. De fulde og velklingende Perioder, Modsætninger, og hist og her af andre rhetoriske Figurer, fornøye vel, men kildre ikke Øret, og det bør de ey heller; saadanne Lærdomme taale ikke at skiules under bestandige Blomster; Sandhederne vilde derved tabe sin Tydelighed og Beviserne sin Styrke.

Nærværende Bind er ligesom det forrige deelt i 3de Afdeelinger, skiønt meget stærkere end det første, og næsten for svært til at være eet Oktav-Bind. Den fierde Afdeeling indeholder 20 gudelige Taler om Synderes Beredelse ved Aandens Naadevirkninger til Omvendelse og Troe. Den 1) handler om Guds Naadekald, betragtet efter sin egentlige Art og Beskaffenhed. 2) Naadekaldets Udbredelse til alle Folk. 3) Christnes forsigtige Omgang med det dem tilbudne guddommelige Naadekald. 4) For hvilken Fare de ere udsatte, som af kiødelige Aarsager foragte Guds tilbudne Naade — disse tvende sidste ere blot moralske. — 5) Synderes Førelse ved Sandheds Aand til den eene saliggiørende Kundskab og Overbeviisning. 6) En alvorlig Beredelse til christelig Bod og Bedring — en ypperlig Prædiken. — 7) Kraftige Bevæggrunde til at haste med sin Omvendelse. 8) En bodfærdig Siels hellige Beslutninger ved Jesu Kors. 9) Den daglige Bodfærdighed, som et Hielpemiddel til Fremgang i sand Gudsfrygt. 10) At den evangeliske Retfærdighed ikke erholdes uden ved en levende Troe paa Christum. 11) At ikkun den sande evangeliske Retfærdighed er Gud fuld behagelig og gielder allene til Salighed — disse to sidste Taler laane deres Vigtighed af de Lærdomme de afhandle, og fortiene mere Opmærksomhed i vore Tider end i vore Forfædres. — 12) Troens sande og ubedragelige Kiendetegn. 13) Hvor fornødent det er ved Naademidlernes rette Brug stedse at arbeyde paa Troens Fremvext. — I den 3die Deel af denne Tale finde vi Alterens Sakramentes Brug saa saare kort anpriist blant disse Midler; overalt savne vi blant disse dogmatiske Taler udførlige Afhandlinger over Sakramenterne. — 14) Hvor farligt det er at falde tilbage i sin forrige Syndestand. 15) Troendes sikkerste Tilflugt i paakommende Fristelser. 16) Guds ømme Faderhierte til sine Børn, yttret endog i deres haardeste Sielelidelser. 17) Verdens Glæde beklageligere end de Frommes Bedrøvelse. 18) En troende Christens fastgrundede og velanvendte Frimodighed. 19) Guds Børns Lyksalighed i deres nøye Foreening med den Hellig Aand. 20) De Troendes Forviisning om deres tilkommende Salighed.

Den femte Afdeeling handler om Troens Frugter i et helligt Sind og Vandel. Her maae Talerne nødvendig blive moralske. 1) Hvorfor Mængden nu saa lidet forbedres ved Jesu Lære. 2) Nødvendigt at kiende sig selv. 3) Bønnens Virkning og Nytte. 4) Kierlighed til Gud, og 5) Næsten. 6) Den sande Menneskekierlighed. 7) Kierlighed til Fiender. 8) Forsonlighed. 9) Midler mod Vrede, og 10) mod Misundelse. 11) Christnes Selvydmygelse. 12) Deres tilladelige Bestræbelse efter virkelig Ære. 13) Deres Attraae og Brug af jordisk Velstand. 14) Rette Forhold i sit lovlige Arbeyde til sammes Velsignelse af Herren. 15) Christi Læres Indflydelse paa det borgerlige Livs Sikkerhed og Velfærd. — Dersom man hørte og læste Prædikener, blot for at kiende Mesterstykker i Talekunsten, saa tvivle vi ey paa, at Hs. Høyærv. jo kunde have udziiret disse Taler med mange flere rhetoriske Skiønheder.

Siette Afdeeling om Døden, Opstandelsen, Dommen og Evigheden har 7 Taler. 1) Om en betimelig Forberedelse mod Dødens Ankomst. 2) Troens Seyer over Dødens Bitterheder. 3)

Opbyggelige Betragtninger over Jesu seyerrige Opstandelse. 4) Om den i Guds Ord forjættede og af Christne forventede Opstandelse fra de Døde. 5) Vor Frelsers synlige Aabenbarelse til at dømme Verden. 6) Den tilkommende Evighed, som en lyksalig Tilstand for de Gudfrygtige, men 7) rædsom for de Ugudelige. Ved den fierde af disse Taler erindrede vi Dr. Bastholms skrift- og fornuftmæssige Forklaring over de Dødes Opstandelse. Disse store Mænd afvige gandske fra hverandre i at forklare Muligheden i Legemernes Opstandelse og deres tilkommende Beskaffenhed. Det synes Hr. Forf. rimeligst, at vi beholde de selvsamme Legemer, samme Væsen, samme Huud, Kiød og Been, og at disse væsentlige Deele, som tilhøre ethvert Menneske, som dets retmæssige Besidder, samles i Opstandelsen ved Guds Almagt, da de ikke vare tilintetgiorte, men kun forvandlede paa adskillige Maader, f. Ex. til Støv. Hr. Dr. Basthlom formoder, at vi slet intet skal faae igien af dette grove jordiske Legeme, men beholde kun den Grandspire, som endog efter Døden skulde blive uforvisnelig, og i Opstandelsen udvides og fortyndes, og omgives med en ætherisk Overklædning. Vi ville ikke indlade os i at dømme imellem Hypotheser. — Til Beviis paa at Hs. Høyærværdighed ogsaa kan tale rørende og stærkt, ville vi udskrive et Sted af denne Tale: "Forløseren vil smykke vore fornyede Legemer med en himmelsk Glands, liig den Herlighed, der omgiver ham selv i sin menneskelige Natur. Disse mine svage og skrøbelige Lemmer skulle hisset straale som Solen, bestemte til Udødelighed; denne min afmattede Krop skal iføres en Engels Vælde og Færdighed; denne min stammende Tunge skal udbryde i himmelske Lovsange for Lammets Trone. Med disse mine Øyne skal jeg skue min Forløser ved Faderens høyre Haand, tilbedet af Verdens mangfoldige fornuftige Skabninger. Min Røst skal blandes med Aandernes Stemme, mit Syn skal igiennemvandre Skarer af Engle og Helgene, som alle med mig forkynde den Almægtiges forunderlige Gierninger. — O hvilke Forhaabninger! og disse ere os af Christo vor Midler erhvervede; og dem have vi ham at takke, som elskede os saa høyt, at han opofrede sit eget uskyldige Liv til en Betaling for vore Overtrædelser. Kiend dog min Siel! din uendelige Forbindtlighed, og lær at frembære din Forsoner værdige Taksigelser. — — O da iiler jeg Graven i Møde med Pauli triumpherende Fryderaab: Død! hvor er din Braad, o. s. v."

Udenlandsk Literatur.

Hamburg. Johann Melchior Goezens, Pastoris zu St. Cathar. in Hamburg, Auszüge aus seinen Sonn- Fest- und verschiedene Wochen-Predigten des 1777 Jahre. — Mit et Crucifix til Vignet. — Hamburg, gedruckt und verlegt von Dieterich Anton Harmsen. Stor 8. 300 S. Sælges hos Proft for 5 Mark.

Tvende Dyder have disse Prædikener for andre: at man har en skiønne Deel sin Tryk for sine Penge, og at de ere saa inderlig deylig polemiske. Saa ivrig vore Forfædre have drevet Elenchus paa Prædikestolen, saa har dog Erfaring til alle Tider lært, at den sande Opbyggelse derved mere bliver hindret end befordret. Det er derfor got, at den polemiske Tone mere og mere taber sig i det offentlige Foredrag, og at man aflader der at kiempe mod Vildfarelser, om hvilke neppe een Tilhører blant hundrede i sit hele Liv har hørt et Ord, og skulle heller aldrig faae at høre, dersom Læreren ikke saa ubesindig fortalte det. Dog, Goezen er en Fiende af alt Nyt, og derfor ogsaa af dette. Man kiender ham for længe siden, af hans Strid med Nikolai, som en hidsig og hadefuld Mand, og man vil finde denne Tanke bestyrket i disse Prædikener. Ja, vil man sige, man kan overdrive en Sag, man kan endog fornærme den Skyldige. Det er sandt, noget got maae her endelig indeholdes blant en heel Aargang af Prædikener, da Lærdom-

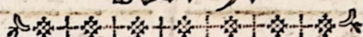
dommene, som afhandles, ere saa gode; men det er ikke Forfatterens eget, det er ikke hans Hierte, som taler; og det gode, som burde uddrages af Lærdommene, er fordærvet ved et koldt og stormende Foredrag. I de Materier, hvor der kan raabes Vee over Fritænkere, Toleranter, Moralister, Nikolaiter, Jøder o. s. v., er Forf. temmelig sterk. Vi finde f. Ex. et Dosin Prædikener over Guds straffende Retfærdighed, Dommen og Helvede, men kun een om Barmhiertighed. Overalt er Moralen, efter Forf. Tilstaaelse, ikke hans Hovedsag. Nu da — det Dogmatiske? ja: den reene Lærdom er der hist og her rigtig exegetisk, ordentlig inddeelt; men vi have Beviis paa, at de kunde indrettes og udføres bedre. Den paa tredie Juule-Dag om den saliggiørende Troe er saa tør, som den vel kunde være i noget System. Troens Egenskaber anføres der at være Kundskab, Samtykke og Tillid. Det er jo dog at forvirre Antecedens med Formen (at vi og skal blive i Systemet). Besynderligt finde vi det, at Forf. forbyder Børn at læse naturlig Theologie i den Prædiken paa første Søndag efter Hellig tre Konger: "Jeg veed det „(siger Forf. i samme Prædiken) at denne i den „Hellige Skrift saa uimodsigelig grundede Grund„sats om Børns christelige Opdragelse (*), hvil„ken den ganske christelige, og besynderlig den „evangeliske Kirke, lige til vor Tid har anseet for „Guds uforanderlige Villie, bliver i vore Dage „forkastet, beleet og bespottet. Jeg priser Gud, „som har opvakt mig, i offentlige Skrifter at „paastaae denne Grundsætning, og at vise dem „Skaden af Modsætningen. Dette mit offent„lige Vidnesbyrd om Sandheden er vel ofte la„stet, men ikke giendrevet; og jeg har den fuld„komneste Friemodighed, med det samme hver „Time at træde for min Dommers Ansigt. „Børn kunne ey anderledes underviises til Sa„lighed end ved Troen paa Christum." Sandt nok; men de maae dog vel forberedes til denne Underviisning? — Skulde disse Prædikener kaldes Udtoge, saa forekommer her alt for mange Igientagelser og unødvendige Bemærkninger: „Jeg viiste i Søndags det, Jeg paastod det, „Jeg igiendrev det, Jeg fik ikke Tid at afhandle „det," og denne Undskyldning varer et Sted en heel Side igiennem. Paa syttende Søndag efter Trinitatis har Forfatteren en Prædiken med denne Titel: Die schwere und verdammliche Sünde des Haltens oder des Laurens auf den Unschuldigen, som gandske vist er holdt og skrevet imod Journalisterne. — Vi tvivle kun om, enten Forf. har læst Journalen i Ugen for syttende Søndag eller anmærket sig at giendrive den, naar et Evang. vilde dertil give Anledning. Saadanne Materier have schlechterdings ikke Sted paa en Prædikestoel. Kort: Goetze opirrer sin Meenighed i Stedet for at opbygge den.

(*) Som i Forveyen maadelig er forklaret.

Göttingen. Julius Cæsar, a Tragedy by W. Shakespear with explanatory notes selected from Dr. *Johnson's* and Mr. *Steevens's* commentaries. Göttingen 1777. 94 Sider i Oktav.

Hos saa gammel en Skribent som Shakespear kan man ikke andet end finde Steder, som ere mørke og uforstaaelige, ofte blot fordi man ikke kiender eller kan kiende Ord, der alt længe have været af Brug, ofte ogsaa, fordi man ikke veed, hvad Skribenten har sigtet til med eet eller andet Udtryk. Med Fornøyelse tager man derfor imod Anmærkninger, som oplyse og forklare saadan en Forfatter; og i denne Henseende kan nærværende Aftryk af dette ypperlige Sørgespil have sin Nytte. Vi ville anføre nogle Exempler af Anmærkningerne, at man kan see hvad Oplysning man har at vente af dem. S. 5.: Sennet, en gammeldags fransk Melodie, tilforn brugt ved Armeen. S. 7.: to stale, at lokke. S. 19.: Thewes, Nerver, Styrke. S. 20.: it favours, det seer ud. S. 29.: to take thought, at blive tungsindig. S. 44.: i Stedet for into the lane of children læser Hr. Johnson: into the law of children; her beholdes lane, og forklares ved Vægelsindighed. S. 82.: to warn, at forskrække. Hanmer læser: to wage.

No. 9.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 4 Martii 1779.

Christian Felix Weisses Sange for Børn, med Hillers og Hungers Musik, dertil oversatte ved H. J. Birch. Kiøbenhavn 1778. Trykt hos Morten Hallager paa Oversætterens Bekostning. Node Format. 76 Sider.

Denne Samling bestaaer af 68 Sange, altsaa 3 mindre end i den tydske Original. „Jeg har udeladt, siger Hr. B., tre, som forekom mig at være uforstaaelige og mindre behagelige for unge Mennesker. — Endeel af dem har Hr. Riber oversat.“ Enhver, som veed, hvor vanskeligt det er at oversætte fra et Sprog til et andet i bunden Stiil, og det endog saaledes, at det skal passe til Musiken, vil vist tilstaae Hr. B. megen Roes for dette Arbeyde, og lettelig oversee een eller anden Feyl, som næsten er uundgaaelig ved saadant Arbeyde. De fleste Sange angaae Ting i Naturens Rige, hvortil er føyet en passende Moral, som dog synes undertiden at være hentet noget langt borte. F. Ex. Pag. 30. Uglen.

For Solens Skin fly'r Uglen bort
Og boer i mørke Huuler.
Dens Gierning er kuns mørk og sort,
Derfore den sig skiuler.
Gid jeg ey nogen Gierning giør
Hvorfor jeg Regnskab flyer.
Hvem, som giør stedse, hvad han bør,
Han Dagens Lys ey skyer.

Uglens Gierninger ere ikke sortere end de andre Fugles, undtagen at den flyver om Natten; og da dette er dens Natur, saa kan dens Gierninger derfor være lige saa uskyldige som andre Fugles. Den sidste Sang, som indeholder en Formaning til et Par Børn, forekommer os meget smuk, og denne maae give vore Læsere et Begreb om Hr. Birchs Oversættelse.

Vakre Dreng! du søde Pige!
Leger, leger i mit Skiød.
Naar I eder til mig snige,
Hvor er da min Glæde sød.
Eders Lallen, eders Stammen
Er for mig Veltalenhed.
Naar jeg eder seer tilsammen
Jeg ey større Glæde veed.

* * *

Naar jeg jer til Hiertet kryster
Eders Öyne til mig leer.
Jeg ey agter Verdens Lyster,
Som en Konge mig anseer.
Gierne jeg i eders Spøge (*)
Blander mig med Lyst og Fryd;
Jeg kan da paa nye forsøge
Glæden i min Ungdoms Tid.

* * *

Tusind' gange vil jeg tage
Eder Smaae udi min Arm.
Stedse blive eders Dage
Frie, som denne Dag, fra Harm!
Gid I ondskabsfrie maae træde
Paa Uskyldighedens Vey.
Skiertser, danser fuld' af Glæde;
Dog forskierts kun Dyden ey.

(*) Spøge klinger ikke just got.

Nyeste Anekdoter om Kongen af Preussens Privat-Levnet, tilligemed Anmærkninger over de preussiske Armeers Krigs-Forfatning. — Oversat af det Tydske. — Kiøbenhavn 1778. Paa Christian Gottlob Profts Forlag. 125 Sider i Oktav.

Med megen Fornøyelse have vi læst dette Skrift, som, foruden nogle Anekdoter om Kongen af Preussen selv, hvis Rigtighed vi dog ikke tør være Borgen for, indeholder en temmelig nøyagtig og med de rigtigste Anmærkninger geleidet Efterretning om de preussiske Armeer. Skiønt vi hos Forf. hist og her have anmærket nogen Skiødesløshed i Fortællingernes Orden, saa viser han dog, at han er en Mand, der har meget gode Indsigter i Krigshaandværket. Han nævner de betydeligste Feyl, som han troer at være i den preussiske Armees Indretning, angiver Aarsager, hvorfore endeel af disse Feyl ey vel kan afhielpes, og tilsidst advarer han andre Magter ey at efterabe den preussiske Armees Indretning alt for nøye; thi han meener "at man, førend man gav "en Armee en anden Forfatning, først burde "prøve Nationens Characteer, af hvilken den "bestaaer, thi det er umueligt at giøre af en "Russer en Italiener, eller af en Preusser en "Franskmand." Enhver, som Armeers Indretning er anbetroet, burde følge denne Regel, og det var at ønske, at man, som Forf. siger, "engang vilde indsee, at de fleste Stater holde "sig til de naragtige og ilde forstaaede Smaaeting, "og forfeyle det sande Øyemeed." Oversætteren kunde have været saa god at skaane os for adskillige Germanismer.

Udenlandsk Literatur.

Ferney. Christus-Religion ist sie wohl bald verdrungen? Von einem Mitglied der Aecht-Toleranten — an Herrn B. v. H. — sammt einer Vergleichung der apostolischen und unsre Tage. Ferney 1777. 64 Sider i Oktav.

Titelen er løyerlig, men ikke desmindre kan man med Nytte læse dette lille Skrift. Det er indrettet i Form af et Brev til en Ven, som forestilles sørgende over Religionens slette Tilstand og Virkning. Forf. tilstaaer, at hans Klager ere grundede, at der findes mange, som ved unaturlige Fortolkninger, ved lærd Snak om Orientalismer, ved Magtsprog, søge at giøre det aabenbarede Ord foragteligt: at Bøn og Troe agtes for Sværmerie, og udbryder i denne artige Vending: "Og du selv, du ævige Søn af den ævige Fader, du som opfylder alle Himle — du "som vil komme som Lynild, der farer fra Østen "til Vesten — Mod hvilken Solen er Midnat, "og for hvent Stiernerne flye som Støvet for "Stormvinde. — Du Herlighedens Herre! — "Du skal ikke være meer end Sokrates, ofte "neppe saa meget, ofte kun det, som en elendig "Journalist, som en trængende Katheder-Orm "vil, du skal være — o Skam for Christenheden, o Skam for vore Dage!" Disse Klager indrømmer Forf., men paastaaer tillige, at der

er

endnu stor Overvægt af redelige Lærere og Christne. For at vise dette, reyser han igiennem adskillige Riger og Stater, roser Hollænderne, og opholder sig ved nogle af Tydsklands enkelte Deele, hvor endeel roesværdige og gudelige Mænd anføres med Initial-Bogstaver — dog staaer man ofte her i Fare for at giætte feyl. — Ved at forestille Svagheden af de falske Lærdomme, samme Nytte af dem, som af Saltet, Guds Almagt til at opholde den sande Religion o. s. v. trøster Forf. sin nedslagne Ven i et Sprog, som viser, at han selv har følt denne Trøst. Blant de evige Klager over Religionens slette Tilstand i vore Tider, og de bedrøvelige Udsigter, som aabnes i det Tilkommende, troe vi, at det var got at læse noget som dette, og ønske, at flere ville skrive i denne Materie. — Sammenligningen imellem de apostoliske og vore Dage siger intet, og er nok kommet med for at fylde Rummet.

Gotha. Militärisches Handbuch. — Aus dem Französischen übersetzt. — Gotha, bey Carl Wilhelm Ettinger, 1778. 8. 189 Sider.

Denne Bog er efter Forf. eget Sigende et Udtog af adskillige, meest gamle, Skribentere om Krigsvidenskaberne. Ved at giennemlæse den have vi funden at Forf. har sagt Sandheden; thi den indeholder intet Nyt, og vi kunde ey heller indsee, hvorledes den fortiener at kaldes en Haandbog, da den kuns meget almindelig berører et og andet Tilfælde, som forekommer i Krigen, uden at indeholde Regler, som kunde tiene til Oplysning for de Ukyndige. Exempler synes han at være en Fiende af; thi han anfører ingen undtagen i en Nota, hvor han nævner Cremonas og Prags Overrumplinger, og disse oplyse desuden intet, da han blot nævner, men ey beskriver dem. I Fortalen fortælles, at Forf. i sidste Krig har været brugt ved Forskandsningernes Anlæg ved Schweidnitz, Silberberg og Wortha. Af en Mand, som har været nærværende ved disse for en Soldat saa vigtige og lærerige Begivenheder, ventede vi i det ringeste noget fuldstændigt om Feldtbefæstningskunsten, men han er just heri mindst vidtløftig, da han derimod i et heelt Kapitel afhandler Tienesten i en Fæstning, som meget bedre findes foreskreven i enhver Armees Tieneste-Reglement. — Stod der ey paa Titelbladet: at Bogen var oversat af det Franske, saa kunde man let troe, at den var udskreven efter Wilhelm Dillich eller Leonhardt Fronsberger. — I den tilføyede Forklaring over adskillige Kunstord forekommer strax i Begyndelsen tvende urigtige Forklaringer. Batterie, siger han at være en Brix (Bettung) som er bedækket af et Skulderværn, og hvorpaa man planter Kanoner eller Mørsere; ret ligesom en Rad Kanoner uden Brix eller Brystværn ikke ogsaa var et Batterie? og Bivouac kalder han en Vagt, som tilbringer Natten under Gevær. Er da en heel Armee, som Natten igiennem forbliver under aaben Himmel og under Gevær, ikke ogsaa au Bivouac? Af de i forrige Tider ved Beleyringer brugelige Blendninger (Mantelets) er han en stor Elsker; thi i den Artikel, som forklarer dette Ord, siger han, at de nu brugelige Skandskurve ere mindre sikkre; mon da en Flintekugle lettere kan trænge igiennem en Kurv som er fyldt med Jord, og som har 2 til 2½ Fod i Giennemsnit, end igiennem en Planke der er kuns 3 a 4 Tommer tyk?

Leipzig. Versuch einer theologische Encyclopädie und Methodologie zu einer zweckmäßigen Anwendung der Universitäts-Jahre für diejenigen welche sich dem Predigtamte widmen wollen. Leipzig, bey Christ. Gottlieb Hilscher, 1778. Stor 8. 127 Sider. Sælges hos Proft for 1 Mark.

Net en god Bog, ikkun noget for tør. I den første Deel forklarer han de Videnskaber, som en Theolog, efter vore Tiders Beskaffenhed, behøver at vide. Philosophie, Physik, Mathematik, Naturhistorie, Historie og Geographie, Philo-

logie, Sprog, Alderdommen, Kritik, Hermeneutik, Exegetik, Dogmatik, theologisk Moral, Polemik, Symbolik, Kirkehistorie, lærd Historie, Homiletik, skiønne Videnskaber, Talekunst, Catechetik, Pastoral-Theologie. Den 2den Deel viser den Orden, hvori man skal legge sig efter disse Videnskaber, meest i Hensigt til de tydske Universiteter, og deres praktiske Udøvelse ved Prædikener og øvrige Embedsførelse. Med denne Anviisning bør foreenes: Johan Peter Millers systematische Anleitung zur Kenntniß auserlesener Bücher in der Theologie und in den damit verbundenen Wissenschaften, Leipzig 1775. 8vo, og Mosheims kurze Anweisung die Gottesgelahrtheit vernünftig zu erlernen, Helmst. 1756., stor 8.

Anmeldelse.

Carte Chorographique des Pays-Bas Autrichiens. Dediée a leurs Majestés Imperiales & Royales. Par le Comte de Terraris, Lieutenant General de leurs Armées. Gravé par L. A. Dupuis, Geographe de S. A. R. Monseigneur le Duc Charles Alexandre de Lorraine & de Bar. En 1777.

Alle de østerrigske Nederlande forestilles her paa 25 Blade, efter samme Maalestok, som de, i Aaret 1744. under det franske Videnskabernes Akademies Direction begyndte Special-Kort over hele Frankerige, ere tegnede efter, som er 500 Toiser (*) paa en fransk Linie. Af disse 25 Blade ere egentlig kuns de 22 Special-Kort, og de 3 øvrige ere Titelblad, General-Kort, og et Kort over Staden Brüßel. Kortene selv ere meget vel stukne og overmaade nøyagtige, da ikke allene alle Landsbyer, men endog eeneste Gaarde og Huuse ere anmærkede. Overhovedet haver man ved disse Kort fulgt samme Plan, som er antaget til de franske Special-Korts Forfærdigelse, hvilke der, som sagt, er begyndt paa i Aaret 1744. Af de franske Kort var sidst i Aaret 1778. udkommet 109 Blade; der feyler altsaa endnu 66., thi efter den fastsatte Plan skal hele Frankerige forestilles paa 175 Blade.

(*) en Toise er omtrent en dansk Favn.

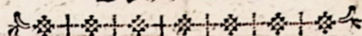
Kobberstykker.

London. The Agrippina lands on Brundusium with the Ashes of Germanicus. Et herligt Stykke, 19½ Tomme høyt og 16¼ Tomme bredt, malet af Earlom, Engellands store Mester, stukket af B. West. Her er mangfoldige Figurer. Dronningen, der nyelig er steget ud af Skibet, som er opfyldt med mange Personer, gaaer med Germanicus's Urne i Haanden, hendes to yngste Børn holde hende fast i hendes Sørgeklæder. Bag hende følge endeel af hendes Fruentimmer. Noget foran gaae to Liktorer, og langs ad Veyen en stor Mængde Tilskuere af forskiellig Alder, Kiøn og Stand. Costumet er paa det nøyeste iagttaget, og alting er fuldkommen smukt. Prisen er 2 Guineer.

London. Saint Stephan. Den hellige Stephanus, som jordes af gudfrygtige Mænd. En Altertavle, malet af Benj. West for St. Stephans-Kirke i Wolbrock, stukket i den sorte Kunst af V. Green. Et af de fortreffeligste og kostbareste Stykker, som denne Kunst endnu har frembragt. Det koster 3 Guineer.

Rembrands Wife. Rembrands Kone, malet af ham selv, ypperlig stukket 1777. i den sorte Kunst af Earlom. Sælges paa det Kongelige Addresse-Contoir for 2 Rdlr.

No. 10.

Nye

Kritisk Tilskuer

over

Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 11 Martii 1779.

Anfangsgründe der reinen Mathematik. 2ter Theil. Die Geometrie. Zum Gebrauch seiner Vorlesungen abgefasst von Heinrich Johannes Krebs, Königl. Dänischer Professor, und Premier-Lieutenant im königlichen Artillerie-Korps, mit Kupfern. Kopenhagen und Leipzig, verlegts Heineck, Mumme und Faber, 1778. 404 Sider.

Vi have intet imod, at gamle Sandheder oplægges og trykkes paa nye, helst naar Videnskaberne derved kunne udbredes og blive mere almindelige. I den Deel af Mathematiken, som faaer Navn af Geometrie, haves saadan Forraad af Compendier, ja ogsaa af fuldstændige Værker, at nye Opfindelser synes vanskelige. Ingen forundre sig derfor, naar han ved Giennemlæsningen af Hr. Forf. Bog intet fandt, uden hvad flere Compendier maaskee kunde lære ham. Det er ikke altid nye, men som oftest gamle Sætzer omstøbte i en anden Form, meer passende til vore Tider, der giver det 18de Aarhundrede sine hældigste Skribentere. En Bog, som nærmest er bestemt for Cathedret til Begynderes Underviisning, troe vi at være fuldkommen, naar den udmærker sig ved en god Orden, Fuldstændighed, vel valgte og efter Foredragets Natur afpassede Beviser. Disse Egenskaber har denne anden Deel af Prof. Mathematik, den er i alle Henseender læseværdig, og kan bruges med stor Nytte endog af dem, som ey høre hans mundtlige Underviisning. Den første Deel, som indeholdt Arithmetiken tilligemed Algebra, have vi allerede anmeldt i disse Blade (see Kritisk Tilskuer, forrige Aargang No. 5.) Den anden Deel afhandler Geometrien, nemlig den elementaire Geometrie, Planometrie, Trigonometrie og Stereometrie. Hele Værket fortiener at eyes, og er ey større end at enhver Elsker af mathematiske Videnskaber kan have det. Denne anden Deel bestaaer af 15 Kapitler, hvis Indhold vi her ville opregne. Det første Kapitel giver os de nødvendigste Begreber om Linier og Vinkler. Det andet Kap. handler om Triangler, deres Congruence og Construction. Det tredie Kapitel

udfører fuldstændigere Liniers og Vinklers Natur og Egenskaber. Det fierde Kap. forestiller Linier og Vinkler, indskrevne i Cirkeler eller uden omkring samme. Det femte Kap.: om Fiirkanter. Det siette Kap. om Flade-Maal, Figurers Beregning, Trianglers og Fiirkanters indbyrdes Forhold. Det syvende Kap. om Polygoner. Det ottende Kap. om Figurers Similitude i Almindelighed og Trianglers i Særdeleshed. Det niende Kap. om regulaire Polygoners Beregning og Construction. Det tiende Kap. afhandler Trigonometrien, som udføres i tre andre Afdeelinger: a) forudskikker Begrebet om Trigonometrie, og lærer at beregne Sider og Vinkler i retvinklede Triangler; b) afhandler skievvinklede Trianglers Beregning; c) lærer hvorledes Trigonometrien kan anvendes i forekommende Tilfælde. Det ellevte Kap. handler om Polygoners (saavel regulaire som irregulaire) Trapeziers og Cirklers Beregning i Flade-Maal. Ved Cirkelers Udregning forkorter Forf. det almindelige Forhold imellem Cirkel-Fladen 7850. og Qvadraten af Diamet. 10000. med 25., hvorved Beregningen bliver mindre møysommelig, da Forholdet ikkun bliver 314: 400. Det tolvte Kapitel lærer at deele Figurer. Det trettende Kap. afhandler de saa kaldede Solida (eller Legemer). Forf. deeler dem i tre Slags, nemlig: prismatiske, pyramidalske, og Kuglen med Kuglestykker. Det fiortende Kap. lærer at beregne Legemernes Solidité. Det femtende Kapitel handler om geometriske Legemers Forvandling, hvilken Lære vi finde fuldstændigere afhandlet hos Forf. end den ellers pleyer i de sædvanlige Compendier. Vi søgte forgieves en Visir-Stok i disse sidste Kapitler. Dens Indretning, Brug og Anvendelse er dog i Stereometrien ikke ubetydelig. Elementair-Geometrien havde vi ellers ønsket lidet udførligere, og Beviis-Methoden meer euclideisk.

Udenlandsk Literatur.

Berlin. Dr. Johann Friedrich Zückert, der Römisch Kayserlichen Academie der Naturforscher, der Churmaynzischen Academie nützlichen Wissenschaften zu Erfurt, und der Gesellschaft naturforschender Freunde zu Berlin, Mitglied, von dem Speisen aus dem Pflanzenreich, oder: Zwote Fortsetzung seiner Abhandlung von den Nahrungsmitteln. Berlin 1778. 8vo. 292 Sider med Registeret.

Meget vigtigt er det at kiende de Næringsmidler, man nyder, men endnu vigtigere at kiende andre, end de sædvanlige. Der kan komme Tider, da Krigens Fakkel har fortæret den voxende Sæd, da vedholdende Misvext har opsluget det samlede Forraad, da al Tilførsel bliver afskaaren, og den grumme Hunger driver de Elendige til at nedsluge det første der forekommer, ofte saadanne Ting, som man ikke kan tænke paa uden Gysen og Afskye. Hvor fortient bliver altsaa ikke den indsigtsfulde Mand, som vil giøre os bekiendte endog med de Næringsmidler, som mange hidindtil ikke have anseet for andet end Ukrudt, og lærer os, hvorledes man bør tilberede og blande dem med andre, at de i Nødsfald kunne blive tienlige til Føde? Vi ville følge Forf., og i sær holde os op ved det vigtigste og mindre bekiendte. Den første Afdeeling handler om de nærefulde Spiser. Første Kapitel. Om Kornspiserne: Kogte med Melk bliver Meelet og alle Kornarter meget ufordøyelige. I Brødet er Meelet bleven mere nærende. Brødet maae ikke nydes friskt; saalænge det er fugtigt, fordærver det Maven og Tænderne. Det varme Brød er endnu farligere. Fire unge Mennesker i Halle spiste en temmelig Deel Brød lige saa varmt som det kom ud af Ovnen; de tre døde inden en Time, den fierde noget sildigere. Derpaa gaaer Forf. til de særdeles Kornarter, og taler om Hvede: om Rug: om Riis. Meelet heraf er for sig allene ikke tienligt til Brød, men i dyre Tider kan man blande det med Hvedemeel. Saaledes har man i en Kornmangel i Italien brugt det med Fordeel. Om Mays eller indiansk Hvede; den er den almindeligste Spise i Nord-Ame-

Amerika og Vestindien; den er for sig allene ikke saa vel skikket til Brød, som naar den blandes med Ruug-Meel. Om Havre: med Rug giver den bedre Brød end allene. Om Byg. Om Hirse. Om Sargo eller indiansk Hirse. Om Boghvede. Om Mannagryn. — Andet Kapitel. Om Sago: Grynene laves af Marven af et vist Slags Træe, som hører til Palmetræerne, og ere temmelig vanskelige at fordøye; best for Syge at nyde den tynde Sliim, som kan udkaages deraf. Tredie Kapitel. Om Bælgfrugter. Af disse give Bønner og Vikker det beste Meel til Brød, naar det blandes med nogen af Kornarterne. Fierde Kap. Om de knudrede Rødder: Jordæbler, Tartufler give en sund, nærende og let fordøyelig Føde; deres opblæsende Egenskab kan man betage dem ved at bortkaste det første Vand, de kaages i. Naar een eller anden Kornart sættes dertil give de et got Brød, men det maae ikke nydes alt for længe, thi da frembringer det Forstoppelse i Kiertlerne. Spanske Batatter. Under-Artischokker; disse ligne Jordæblerne meget. Femte Kap. Om Nødder og olieagtige Frugter: Mandler nære meget, men fordre en stærk Mave. Castanier. I det Genuesiske, i Toscana og i nogle franske Provindser har Indvaanerne intet Brød uden af Castanier. De vilde Castanier kunne og bruges dertil, og deres Bitterhed kan man best skille dem ved, naar man borer Huller i dem, kaager dem i Kalk-Vand, kaster den Luud bort, skaller de varme Frugter, og afvasker dem derpaa nogle gange med friskt Vand. Valnødder, Hasselnødder, Pinier eller Pimpernødder. Vandnødder; Meelet af disse kan bruges til Brød. Det samme gielder om Agern og Olden, naar der kommer Meel af Korn dertil; Oliver. — Anden Afdeeling. Om de svagtnærende Vegetabilier. Første Klasse: Søde Spiser. Hertil hører: Sukkerrødder, sød hvid Galangerod, Gulerødder, Pestinakrødder. Man har taget Skarntyderødder i Stedet for disse, og derved forgivet sig. Ved Pestinakkens søde Lugt, dens gule Blomsterkrone o. s. v. kan man kiende den fra Skarntyde. Røde Roer, røde Beder; Petersilie. En vis Slags Skarntyde ligner Petersilie meget, den er giftig, og kiendes paa dens ubehagelige Lugt, dens glindsende, sortagtige Blade o. s. v. Sellerie, Scorsonere, Bukkeskiegsrødder, Asparges, Hvideroer, kan, naar de blandes med Meel, bruges til Brød. Af Kaalrabis-Meel faaer man med Suurdey, noget Salt og Kommen, et sødt velsmagende Brød. Næpe-Roer, Kaal, Spinat, Artischokker, indiansk Rortræe, Sukker. Af Ahorntræet faaer man det meste Sukker i Nord-Amerika. Om Foraaret borer man et Hul i Træet, optager Saften, som løber ud i Mængde, og indkaager den uden videre Tilsætning. Søl eller islandsk Søegræs: naar Bladene heraf en Tid lang beskinnes af Solen, blive de overtrukne med en hvid Støv, som er et virkeligt Sukker. Grønne Erter, tyrkiske Bønner, Græskar. Af een Deel Græskar-Kiød, to Deele Hvedemeel og noget Suurdey, har man bagt velsmagende Brød. Augurker, Meloner, Vandmeloner, Pærer, søde Æbler, Pisang og Bananas, Figen, Morbær, Hinbær, Ackerbær, Viindruer, Kirsebær, Rosiner, Blommer, Daddeler og Stikkelsbær. Anden Klasse. Sød syrlige Spiser. Her finder man: Ananas, Persikener, Abrikoser, Pommerantser, Abelsiner, Paradiisæbler, viinsyrlige Æbler og Blommer, Brombær, Multebær, Jordbær, Blaaebær. Tredie Klasse. Syrlige Spiser. Hertil regner Forf. Syren: denne Plante skal man i Sverrig have blandet med Meel og brugt til Brød. Portulak, Citroner, sure Kirsebær og Rips. Fierde Klasse. Sure Spiser, som ikke kan nydes raae; saadanne ere: Sure Pærer og Æbler, Qvæder, Kragebær, Tyttebær, Berberisbær, Mespiler, Fuglebær, Meelbær, Elsbær, Tiørnebær, Azaroler, Hyben, Cornelkirsebær, Slaaenbær. Femte Klasse. De sødbittre Planter. Her forekomme Cicharie, Endivie, Løvetand, Rapuntsel, islandsk Mos, Borras-Urt, Nelde, Humle, Hyld, Kapers, Beckbung, Salat, Kørvel. Siette Klasse. Skarpe Planter: Reddiker, Peberrod, Roekørvel, Karse, Cochleare, Keysersalat, Senep, Løg, Porrer. Syvende Klasse. Kryderier: Muskat, Peber, Kubeber, Cardamom, Paradiiskorn, Vanille, Laurbær, Eenebær, Ingefær, Calmus, Nelliker, Kaneel, Saffran, Kommen, Koriander, Anis, Fennikel, Dill, Salvie, Merian, Timian, Bynke, Saturey. Endnu leverer Planteriget: Mos, Svampe,

pe, Champignons, som man ikke burde spise, da de giftige ere meget vanskelige at kiende fra de andre. Brækmidler og Eddike med Honning ere de beste Midler imod dette Gifts slemme Virkninger. — Vi havde ønsket os noget mere af Hr. Drs. egne Erfaringer i Henseende til disse Spisers medicinske Brug. Var det da nødvendigt, at han næsten overalt skulde laane af v. Swieten, Cartheuser, Spielman og andre?

Leipzig. Geschichte Karls von Burgheim und Emiliens von Rosenau. In Briefen. Leipzig, in der Weygandschen Buchhandlung, 1778. 8. Erster Band 488 Sider. Zweyter Band 518 Sider. Mit Kupfern.

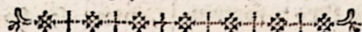
Skiønt vi ikke endnu have mere end to Dele af denne Roman, saa troe vi dog at kunne anbefale vore Læsere den som en god og læseværdig Bog. Den har samme Forfatter som Siegvart. Dette maae være nok sagt, for deraf allerede at kunne drage den Slutning, at den hverken er anstødelig imod Religion eller Dyd, og at den indeholder lige saa veltrufne og naturlige Karakter, som denne. Det eeneste, som vi troe, vi kunde indvende imod Bogen, er, at den er i Breve, og desaarsag mange Steder noget vel vidtløftig, og at der hist og her ere indførte endeel unødvendige Smaating, som hverken giøre Fortællingerne behageligere eller tiene til deres Oplysning. Om Forfatterens Plan kunne vi ikke dømme, førend hele Bogen er færdig. Imidlertid bliver man, efterat have læst de to første Deele, meget begierlig efter den tredie. I Fortalen afhandler Forfatteren den Nytte, saadanne Romaner stifte, og denne Afhandling giør Forfatterens Hierte megen Ære.

Anmeldelse.

London. The Windsor-Stag a Poëm founded on fact. 4. 1777. London, hos Dodsley.

Helten i dette Digt er en ung Hiort, som under Kong Georg den Andens Regiering sprang over Pallisaderne for Volden om Windsor, af Kierlighed til en ung Koe. Koens Eyermand fandt Hiorten hos hende, og bragte strax en Jæger med sig, for at skyde den. Jægeren havde endog sine Hunde med sig, men alle disse Anstalter vare unødvendige. Man fandt, at den stakkels Hiort droges med Døden for hans Koes Fødder. Den afdøde Hertug af Cumberland lod denne besynderlige Hændelse, strax da den havde tildraget sig, beskrive i latinske Vers af en Cavailler, og overgav dem til Kongen; og Lord Apsley fandt denne Tildragelse saa artig, at han formaaede en anden ung Digter til at besynge den endnu eengang, og noget vidtløftigere, i nærværende Digt.

No. 11.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 18 Martii 1779.

Hr. Jacob Herveys fem Prædikener og en Afhandling om Søndags-Selskaber, tilligemed Hr. Vilhelm Cudworths Liigprædiken over Sal. James Hervey. Oversatte af det Tydske ved Augustinus Christian Faber, Sognepræst for Joenshovedes Meenighed i Baarse Herred i Sieland — med et Motto af Augustinus. — Kiøbenhavn 1778. Trykt hos Thiele. Stor 8. 230 Sider, foruden Tilskriften, Hovedet og Halen.

Herveys Prædikener fortiene ligesaavel at oversættes som hans Betragtninger. De ere skrevne med en Følelse af Religion og Christendom, med en usminket Lyst til Menneskers Forbedring, med en Ild og Styrke, som opvækker og undertiden henriver Læseren. Men vi fordre meget mere af en Oversætter, end Hr. Faber her har formaaet at opfylde. Det er mange af de engelske Skrifters Skiæbne at falde i Tydskeres Hænder, som forstaae lidet Engelsk, og derfor oversætte dem saa got som de kunne. Derefter reyse de i tydsk Dragt til vore Landsmænd; treffe de nu een iblant dem, som gierne vil see sit Navn trykt, saa blive de, desværre! oversatte fra maadelig Tydsk paa maadelig Dansk, zirede med Dedikationer, For- og Bag-Erindringer o. s. v., og saa læse vi dog Engellænderen i vort Sprog. Vi vare ey tvungne til at sammenligne denne Oversættelse med den engelske Original, da Hs. Velærv. tilstaaer, den er oversat fra Tydsk, og vi have ey holdt det fornøden at sammenligne den med den tydske, da den kan fremvise Feyl, som ved den blotte Læsning ere anstødelige, f. Ex. S. 40.: "Skulde vel Babylons store Beherskere forsage sine store Landes Æresbeviisninger, og give Agt paa en uædel Fanges (som maler i Møllerne) eller en uærlig Misdæders (som i Fængslet er bunden i Kiæder) Velfærd. Alleneste Himmelens og Jordens Potentat paatager sig en Venskabs Tieneste o. s. v." Enten nu den sal. Forf. eller den tydske Overs. har brugt disse Parentheser, saa kunne de dog i det Danske være dannede mere flydende; men vi frygte meget, at Hs. Velærv. har selv skienket sine Læsere disse Forklaringer, hvilket vi

finde

finde paa flere Steder; som ved de Ord: fortrinlig, Gienstand, Stof, Magistrats-Personer, d. e.: Øvrigheds-Personer. S. 90. "Med hvad "for en Fornøyelse" (S. 43.) "modtage vi den "Efterretning om en fuldkommen Seyer, som "vi ere løbne af med! Fortiener vor Efterretning, som bekiendtgiør, at Satan er overvundet — — fortiener den ikke saare at antages." Nok et Sted, S. 47.: "Kunde eders "Almisser og Kierligheds-Gierninger, eders utugtige Forbrydelser forsone? lige saa snart skal det "være mueligt, at en Draabe sødt Vand kan "sødgiøre det store Oceans (Havs) uudforskelige Salt-Kilder. Kunde eders feylfulde Handlinger fyldestgiøre en fuldkommen Lovs Fordringer? Eller kan eders flanagtige Andagter "beskierme eder for en fornærmende Guds Mishag." —— Gud fornærmer os —— Kiere Hr. Faber! tag sig bedre i Agt. Vi ville endnu angaaende Oversættelsen blot nævne nogle tydske Ord, som Hs. Velærv. har behaget at paanøde os, som: strafbar, Kanzelforedragene — skiønt det er forklaret i en af de sædvanlige Parentheser, ønske vi dog aldrig, det skulde blive dansk — og mange flere "fortrinlige Fortreffeligheder". S. 71. —— Hr. Overs. eget Arbeyde er fordeelt, saa at 3 Blade staae for i Bogen og 8 bag udi; i disse yttrer Hs. Velærv. sin store Mishag imod den høye Stiil i Prædikener. Vi ere langt fra at billige den, men vi komme uden Tvivl ikke overeens med Hr. F. i at bestemme hvad der er høy Stiil. Her møde os ogsaa nogle Steder, hvor Hr. F. alt for iørig har tænkt paa sig selv — en Tanke, som man i at skrive offentlig meget bør indskrænke, da den er Læseren ubedkommende, i sær naar Arbeydet er ubetydeligt. "Da den "evige Forbarmer har i denne Vinter besynderlig styrket mit ellers, i sær ved Lys, svage Syn, "og lindret det trykkende Onde, som sædvanlig "ved Skrivning overvælder mig, er jeg allerede "bleven færdig med trende Prædikener" og bagtil: "Jeg hastede med det øvrige Belovede, fulgte den "Lyst, Herren gav mig at arbeyde, og anvendte den Styrke, han af Naade meddeelte mig, "saa at det, som efter mine Tanker var Sommer-Arbeyde, er efter Herrens Tanker bleven "Vinter-Arbeyde, paa det jeg skal i dette som i "mere see hans dybe Tanker, Ps. 92, 139. Es. "55., og denne Sinde som til flere erfare Pro"phetens Sandhed: De som forvente o. s. v." Gandske egoitisk.

Udenlandsk Literatur.

Bern. Abbate Alberto Fortis Reise in Dalmatien. — Modo exustione, modo eluvione terrarum diuturnitati rerum intercedit occasus. Macrob. in Somn. Scip. L. II. C. 10. — Aus dem Italiänischen. Mit Kupfern. Erster Theil. Bern, bey der typographischen Gesellschaft, 1776. 8. 266 Sider.

Denne velskrevne Reyse er forfattet i Breve, hvoraf det første indeholder Anmærkninger over Grevskabet Zara. Paa Øerne Ulbo og Selve findes en hvidagtig Marmor, som Hr. Abb. meener er *Walleri* Calcareus solidus particulis impalpabilibus. Paa Øen Ulbo fandt han nogle besynderlige Ostracitter; Skiællene laae horizontal paa hverandre, og uagtet de vare meget gamle, fandt man dem dog hverken calcinerede eller forsteenede. — Pigernes Klædedragt der i Egnen var saa artig, at Hr. F. lod den stikke i Kobber. Paa Figentræerne om Uglian saae Hr. F. første gang en besynderlig Slags Kermes, hvis Galæbler ligeledes ere afstukne paa det anførte Kobber. Ved Strandkanten i Nona og paa de dalmatiske Øer voxer Ilex cocci granifera hyppig, men der var ingen Kermes-Korn derpaa. Det er en Feyl: at Fæstningen Zemonico skulde være opbygt af Ruinerne af Aseria, hvilket Hr. F. beviser af det som endnu er tilovers af Murene om Aseria, og oplyser det med et Kobber derover. Paa Høyen ved Ostrovizza, som og her er afstukken i Kobber, samlede Hr. Abbed. mange Steen-Coraller, en smuk Chamit og endeel slette Echiniter. Det andet Brev handler om Indbyggernes Sæder. Folkene, som boe i Byerne, kaldes af de andre Morlakker, og ere ikke saa slemme Folk som man i Almindelighed troer. De ere af Naturen gjestfrie og ædelmodige, og aabne enhver Reysende deres arme Hytter;

ker: deres Gavmildhed strækker sig til alle, som trænge; derfor seer man heller ingen, som betler af de Reysende. Venskab er overmaade helligt iblant dem, de indgaae det ved Foden af Alteret. Hr. F. saae to Piger, som lode sig indvie til Veninder; saadanne Indviede kalde hverandre Halvbrødre og Halvsøstre. Lige saa hæftige ere de i Hevngierrighed, og yderlig overtroiske. Deres Præster sælge nogle Sædler, som Morlakkerne binde paa deres Huer for at bevare sig for visse Sygdomme. Brudene føres beslørede og bekrandsede til Hest til Kirken. Efter Ceremonierne tage de hiem til Brudgommens Huus. Svigerfaderen gaaer Bruden i Møde. Saasnart hun stiger af Hesten, giver man hende et Barn, som hun maae karessere, og før hun gaaer ind af Døren falder hun ned paa Knæe og kysser Dørtærskelen. Brudekammeret er gierne i Kielderen eller i Stalden. Bryllupsfæsten varer nogle Dage, og den unge Kone binder derved. Hver Morgen maae hun bringe Giesterne Vand, og disse maae kaste Penge i Vandfadet. Fruentimmerets store Ureenlighed er vel tildeels Aarsag til den Foragt, som Mændene vise dem, og som gaaer saa vidt, at en Mand aldrig nævner sin Kone eller en Fader sin Datter i nogens Nærværelse, som de have nogen Agt for, uden at sige: " med Respect at tale." Drengebornene faae meget sildig Beenklæder paa, ofte ikke førend i det 13de og 14de Aar, i sær paa Grændserne af Bosnien, hvor de have faaet den Skik af Tyrkerne, som ikke betale nogen Kopskat førend de bære Beenklæder. I Stedet for Olie brænde de Smør i deres Lamper, andre brænde Fyrrespaaner. I deres Selskaber er der altid en Sanger tilstæde, som selv spiller paa et Instrument med een Stræng, som er sammensat af en stor Mængde Hestehaar. Deres fornemste Medicin er en Slags Brændeviin, som de kalde Rakja, eller Viin med Peber eller Krudt i. Deres sidste Middel i fortvivlede Tilfælde er Sukker, som de putte deres Døende i Munden, at Døden skal smage dem mindre bitter. Naar een døer, raabe de ham ind i Ørene, og give ham udtrykkelige Commissioner med i den anden Verden. Paa Fæstdagene i et heelt Aar besøge Fruentimmerne den Afdødes Grav, bestrøe den med Blomster, og tale til ham som om han levede; og naar de engang have været nødte til at blive borte, saa undskylde de sig næste gang, og giøre paa det nøyeste Regnskab for de Forhindringer, de have havt. Som en Prøve paa Morlakkernes Poesie finder man her en Klagesang med Oversættelse, hvoraf Begyndelsen i sær er virkelig meget poetisk. Til dette Brev hører endnu et Kobber, som forestiller Morlakkernes Klædedragt. — Det tredie Brev handler om Løbet af den Flod Kerka eller de Gamles Titius. Paa alle Kort bliver denne Flods Udspring tegnet meget dybere ind i Landet end den virkelig er. Under Vandfaldet af Topolyn gvelder den hyppig ud af en mørk Hule. Hr. F. seylede i en Kahne derind, men Fyrrespaanerne, som skulde lyse ham, gik ud, og Kahnen blev fuld af Vand, saa at han maatte vende om igien. Adskillige Biergfloder flyde ind i Kerka, og efter en 6 til 8 Mile, som den bestandig løber imellem lodrette afskaarne Klipper, giør den et lidet Vandfald ved Bobovdol. Paa Stenene i Floden findes temmelig store Polyper. Her giver Hr. F. et Kobber paa Ruinerne ved Burnum. Floden løber saaledes fort til Klosteret di S. Arcangelo. Ved Jordskielv ere ofte store Stykker udrevne af Klipperne, hvilket har forandret Flodens Løb, og frembragt de forskiellige Vandfald, som giøre den useylbar. Ved Roschislap findes igien et Vandfald og nok et ved Scardona; paa begge Steder ere anlagte Møller. Det fierde Brev handler om Grevskabet Sibenico. Staden Sibenico ligger paa det behageligste Sted i hele Dalmatien. Her opregner Hr. Abbed. de lærde Mænd og Malere, som Dalmatien frembragte i det sextende Aarhundrede, og giver deres Levnetsbeskrivelse; i sær er han vidtløftig ved Antonius Verantius. Her har man ogsaa et mærkværdigt Sted af Strandkanten ved Sibenico i Kobber. Af Søen opfiskede Hr. F. iblant andet en nye Slags Terebratuler, som han beskriver og giver i Kobber. Omkring Slosella voxe en stor Deel Mastix-Træer, men Indbyggerne veed ikke at anvende dem; de ere saa dumme og dovne, at de ikke engang vil kaage den Fisk, de fange, men spise den raae. Imellem Søeprodukterne ved Slosella er Androsace i sær mærkværdig. Vitaliano Donati regner den til Planterne, men Linnee

kil

til Dyrplanterne, og kalder den Tubularia acetabulum. Hr. Abbed. har aldrig kunnet finde noget Kiendetegn til, at den var en Dyrplante. Af denne er her og et Kobber. I Floden ved Klippen di S. Stephano fandtes *Linnæi* Asteria aculeata, oniscus asilles, en Slags ostrea lima o. a. I Søerne omkring Zuri er der et got Coral-Fiskerie, som drives af Neapolitanere, der ere antagne dertil. I Sanden ved Søekanten af Zablachie vare der mange smaae artige Muslinger, som her ere stukne i Kobber. Spidsen af Semoskoi bestaaer af almindeligt dalmatisk Marmor. Grundlaget er af en blødere Steen, som er meget poros og fuld af Søeprodukter. Stykker af denne Steen ere ligeledes stukne i Kobber. Endnu hører et lidet Landkort over Grevskaberne Zara og Zibenico til denne Deel.

Sorau. Chrestomathie für Prediger und Predigtamts-Candidaten. Erster Theil. — Sorau, bey Johann Gottlieb Hebold, 1778. 240 S. 8. Sælges hos Proft for 36 ß.

Vi skulde næsten troe, at dette Miskmask er sammensmurt for at give Mr. Hebold Leylighed til at fortælle Verden: at han, beseelt von der wärmsten Vaterlandsliebe, vil anlegge en Boghandling i Franstadt. Skade for ham selv, om hans unge Træe ikke siden vil frembringe bedre Frugter. Af et Selskab (thi at Forfatterne ere flere, erfarer man af Fortalen) tør man fordre noget mere i en geystlig Chrestomathie, end tusinde gange sagte Ting i en skiødesløs Orden; men det har maaskee været deres Hensigt at belære de fromme Landsbyepræster i Schlesien, hvis Uvidenhed de kiendte. De første Anmærkninger om Prædike-Embedet i Almindelighed, om Vokation, kunde lige saa vel udskrives af et Pastoral-Collegium, forøges i Stilen med nogle ?? og saa vare de færdige. Saa faaer man nogle Linier om Consistoria, om Superintendenter, desværre kun i Sachsen — og om Candidat-Examen, hvor det møysommelig bevises, at en Præst ikke behøver at være lærd, til megen Trøst for de Eenfoldige. Nu skal Candidaten ordineres, hvorom Forf. truer at tale udførligere en anden gang: "Religionseed og symbolske Bøger." Her gribe de sig an, da der saa ofte er stridet derom. For Kortheds Skyld udvide Forf. Spørgsmaalet paa tre Maader, og Svaret bliver det sædvanlige, at man skal sværge, og hvorfor da? For at den westphaliske Fred ikke skal gaae til Grunde. Og hvorfor skal man sværge paa Concordie-Bogen? Fordi der er ingen Feyl i den. Derimed er Anti-Symbolisterne gandske vist fornøyet? Andet Afsnit: om Jagttagelser i Præste-Embedet, i Form af Breve; blant disse udmærker sig et om Toleranz, som flyder ret vel, saalænge man ey maae giøre Indvendinger, men med disse synes Forf. ikke at have været bekiendte. Nu beoynder Værket; thi man kan ansee alt det foranførte som en Indledning til en udførlig Aargang af Prædikener, der efter nøyeste Regning vil komme til at bestaae af tolv Deele, hvoraf denne er den første. Enhver Prædiken har en Hale efter sig af paraphrastiske, dogmatiske, moralske, asketiske Anmærkninger, Skrifte- Bryllups- Daabs- og Sørge-Taler, hvilket viser, deels, at Forf. staae i den falske Tanke, at det er en Præstes fornemste Arbeyde at prædike, deels, at deres Chrestomathie, hvis den ikke før bliver forvandlet til Makulatur, vil ligne enhver dygtig Postil i Førlighed. Paa 1ste Advents-Søndag bliver foredraget: Jesus en Konge i Guds Rige. Wichmand, Winkler, Resewitz und der Herausgeber maae give frem, hvad de har, til at giøre den færdig. Vi forsikkre vore Læsere, at de have for længe siden hørt eller læst alt, hvad her staaer, og derfor befries vi fra at giøre Udtog. Ved Parentationen, som uddrages af Dagens Evangelio, forekommer en Skose: "Sehr „viele Herren Prediger verrathen bey dergleichen „Gelegenheiten ihre gar zu starke Anhängichkeit „am Canzel, Styl und Vortrag" og de Herrer Forf. røbe den ikke mindre, uden man vil rose dem for dette enkelte Sving: "So wollen die ab„gehenden und nachkommenden Menschengeschlech„ter, wie niedersteigende und sich emporhebende „Meerswellen, hinter einander her" — og mange — mange Stræger. Foruden dette Corpus, som hører til 1ste Adv: S., er der lige saadant et til hver af de andre, hvilke ere slette og gode, efter de Forf. Beskaffenhed, hvoraf de ere laante. De asketiske Anmærkninger paa 2den Søndag i Advent, ere noget af det beste i Bogen.

No. 12 og 13.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 25 Martii 1779.

Indføds-Retten i fire Sange ved Edvard Storm. — Kiøbenhavn 1778. Trykt hos Peder Horrebov. 4. Stor 6 Ark med 2 Vignetter. Faaes hos Gyldendal for 3 Mark.

Det er ogsaa kun saadan en Sang, som denne om Indføds-Retten, der kunde fortrylle danske Øren, efter de mange gode og maadelige Viser, som i denne Hensigt have besiunget vore Rigers Held. Vi have i forrige Aargang af disse Blade havt Leylighed til at vise Hr. Ss. Styrke i den fortællende og malende Poesie. Det er ogsaa i sær ved denne sidste nærværende Sange udmærke sig. Planen er god og vel anlagt, og endskiønt nogle Vers falde haarde for Øret, saa fattes det dog ikke paa stærke, vældige, henrivende og gyselige Træk, som sammensætte Malerierne. Man seer strax i den første Tanke en Gnist, som begynder at gribe om sig, tændes an, og farer ud i høye Flammer; man skuer den varme Patriotisme, som har oplivet den heldige Forf. under Udarbeydelsen, følger ham i sin Flugt, og lader Indbildningen gierne opfylde de Mellemrum, som kunde synes tomme, med egne Phantasier. Skiønt dette gielder overalt, troe vi dog at have anmærket en alt for flygtig Overgang paa den fierde Side. Digteren vil vise Æmnet til sin Sang, og skriver:

— — — — — Ney! Olietræets Blade
Min Harpe pryde skal, (en Ziir, som Voldsmænd hade)
Han kiempede' og, min Helt, og vandt, men purpurrød
Paa nedtraadt Mark en Strøm af Folkets Blod ey flød,
Ey tordned' Dødens Malm, ey rasled' Fangelænker,
Ey Faderløse græd, ey sukked' unge Enker.
Selv midt i Fredens Skiød udvided' han sin Magt,
Skiønt ey en Fodbred blev til Rigets Grændser lagt;
Og skiønt hans Borgere blev' ey i Antal flere,
Forstod han Statens Marv og Styrke at formere.
Min Geist forbauses selv — Han Indføds-Retten skrev. o. s. v.

M Ri-

Rimets Tvang har uden Tvivl foraarsaget følgende Plathed paa Side 5:

„Din Aand, din Ild, din Kraft min muntre Geist opvarme,
„Og legge himmelsk Lyd i disse spendte Tarme. —

Vi see ikke nogen Nødvendighed i at kaste den danske Artikel en bag efter Adjektiverne, som stolten Kiøl, hviden Skye; hverken fordrer Versifikationen det, eller Meeningen. Man er vant, og allermeest i Vers, til at savne den. Det kan ikke være nogen ubehageligt, at Hr. Forf. ved alle Leyligheder viser, han er en Normand. Brødre tage dog Deel i hverandres Ære —— imidlertid havde vi ønsket adskillige norske Ord udeladte, eller (om denne Fordring skulde være for stræng) forklarede; ingen Dansk veed f. Ex. hvad Hygge og Skuur betyder. — Man vilde gandske miskiende vor Høyagtelse for een af vore store Digtere, naar man troede, at vi havde giort disse faa Anmærkninger for at fordunkle Hr. Forf. Ære. De glemmes gandske ved Siden af de mange Fuldkommenheder, som dette Digt eyer, og hvoraf vi ey kunde give nogen Prøve, uden at overskride vort foresatte Rum. Dog er intet at ligne ved den yndige, men stille, korte, men fyndige, panegyriske, men sande Beskrivelse over den Oldenborgske Stamme, af hvilken vi ey kunde afholde os fra at udskrive Friderik den Femtes Billede.

Men du, hvis Ansigts Træk er fromme Engler liig,
Jeg spør ey, hvo du er — mit Øye kiender dig,
Det flød i barnlig Graad med (o hvor bitter) Smerte,
Da Rygtet om din Død forfærded' Folkes Hierte.
Metal- og Marmor-Roes ved Tidens Vold forgaaer,
Men Sekler intet mod det Monument formaaer,
Som staaer i Folkets Bryst den beste Konge viet.
O! at hos ømme Børn han længer havde biet!
Dog hvad? han lever jo endnu i Christian
Og Friderik, til Trøst for sit forløste Land. —

De tvende gandske mandelige Vignetter, hvoraf den paa Titelbladet er Kongens store Medaille i Anledning af Indfødsretten, og den ved Slutningen en Selskabs-Medaille i samme Anledning, haver uden Tvivl forhøyet Prisen; dog betaler man gierne Trykken dobbelt, for at have noget saa herligt i denne Materie.

Udenlandsk Literatur.

Leipzig und Winterthur. Physiognomische Fragmente ꝛc., von Johann Caspar Lavater. Vierter Versuch ꝛc. ꝛc. (See No. 2. Side 14. No. 4. Side 31. og No. 5. Side 37.)

Tredie Fragment: Physiognomisk Følelse, Genie, Ahnelse. 1) Mennesket har en almindelig pathognomisk Følelse for virkelige Sindsbevægelsers Karakteristik. 2) Der gives ogsaa en almindelig pathognomisk Følelse for den passionagtige Karakter overhovedet. Utallige Ansigter behage eller mishage strax ved første Øyekast, og endskiønt man som oftest ikke just saa hastig kan angive Grunden dertil, endskiønt dette Behag eller Mishag aldeles ikke beroer paa Erfaringer eller Raisonnements; saa vil man dog altid, ved en nøye Undersøgning, finde, at ikkun de Ansigter ere almindelig behagelige, som næsten ere ubeqvemme til visse besværlige og krænkende Sindsbevægelser; de derimod almindelig mishagelige, som let lade sig bevæge til Sindsbevægelser, der ville blive os krænkende eller besværlige.

Som et Exempel herpaa et Billede af Brechtold Schwartz, som man udgiver for Krudets Opfinder. „Hvoraf kommer det, siger Hr. L., „at neppe een af os vil være dette Ansigt god, om „man endog ikke veed hans Navn? Ikke af en stille, hastig Sammenligning af hans Træk med en „andens, som maaskee engang have tilføyet os „Skade — thi vi sætte forud, at vi ikke have „seet noget Ansigt, som ligner dette? Hvoraf „altsaa? Det maae ligge i Menneskelighedens „almindelige Organisation, ikke at kunne antage „saadant et Ansigt. Saadan Mund hos disse „Øyenbryne, denne Rynke imellem Øyenbrynene imodsiger al Fortroelighed — den lader os „formode Joabs Dolk.“ Den syvende Tavle fore-

forestiller et overmaade elskværdigt Ansigt af et Fruentimmer, som er tegnet af Guido kort for hendes Død, kopieret af en god Maler, efterkrajoneret af Sturzes Mesterhaand, og raderet af Lips, og — siger Hr. L.: "dog ikke naaet — „ og endda hvor talende for alle Menneskeøyne. „ Hvor er den Barbar, som ikke seer Kierlighed „ i dette Ansigt, og ikke føler den igien? Dette „ Ansigt behøver ikke at give os; men vi ønske at „ kunne give det! Vi høre den ømme Kierligheds Stemme af disse Læber; vi troe at see Godhed og Uskyldighed samlede. — O! dersom saadant et Ansigt ikke giør vel! og dog — skielver „ du ikke Menneskehierte? rødmes du ikke Physiognomik? og dog — er dette Ansigt en Fadermorderske, der er halshugget i Rom. — Ney! „ skielv ikke, Menneskehierte, og rødmes ikke, „ Physiognomik! Skam og Overtroe, Sværmerie og Afskye for Unatur — avle unaturlige „ Gierninger — hvilke, som Gift, forstyrre det „ sundeste Legeme — den sundeste Siel. — — „ Hvo der saae Cenci, var fortryllet ved hendes „ Skiønhed! hendes egen Fader var det, og hun „ stødte Forfølgeren Dolken i Hiertet. Hvo vil „ her tale om Laster, uden den politiske Dommer. „ — Han maae dræbe hende — i det Han maaskee tilbeder hende! men hvo som ikke tilbeder „ hende, maae dog føle, at hun, om hun endog „ kun saae saa got ud, som hun her staaer, ikke „ var indvortes lastefuld — for reen og for svag „ til enhver Plan til Ondskab, endskiønt ikke for „ reen og for svag til en Ugierning af et bluefærdigt Sværmerie. Hvad kan nu beskytte os for „ en uretfærdig, ukierlig Dom om denne Gierning, uden en ufordærvet physiognomisk Følelse."

3) Ogsaa Menneskets Forstands-Kræfter anmelde sig umiddelbar for det menneskelige Øye, og Menneskens almindelige Følelse ved sin Karakter, og uden al Raisoneren og Abstraheren. 4) Og lige saa vis, endskiønt vel mindre udviklet, er Følelsen for Sielens Kræfter i deres Hvile. 5) Der gives og en besynderlig Følelse, i Hensigt til det, som hos andre Mennesker er besynderlig harmonisk er uharmonisk for os. 6) Der er en Følelse i os, ikke allene for Menneskets nærværende, men og tilkommende Karakter, som i den nærværende endnu er indsluttet. Det kan ikke allene ahne os, hvad Mennesket er, men endog hvad han vil blive, eller ikke blive? hvorledes dette eller hiint Ansigt, i dette eller hiint Fald vil dømme, handle, lide. Her maae den gode Schwarz igien holde for. Fierde Fragm.: Et Ord til Reysende. Formaninger til Reysende, med en physiognomisk Opmærksomhed nøye at betragte alle forekommende forskiellige Folkeslægter, og forskiellige Personer af hvert Folkeslag. "Hvo, som gaaer hastig, eller sniger sig „ — maae gaae mig forbi, eller snige sig efter „ mig. — Jeg søger heller den, der gaaer med „ frie, satte og stive Trin — seer sig sielden om „ — ikke sætter Hovedet i Veyret, og ikke fæster „ Øynene paa sine Fødder — uden saa er, at Tungsindigheds Haand ligger svar paa ham — da „ sætter jeg mig ved hans Side, tager hans „ Haand, — og skuer, kan jeg ikke sige det, ind „ i hans Siel — Gud er Kierlighed . . . ." Femte Fragm.: Over Physiognomikkens Studium, til Hr. Greve von Thun i Wien. Hvo som vil studere Physiognomien, maae giøre sig et særdeles Studium af Skyggeridsningen; men intet anbefaler Hr. L. saameget, som at studere sande og uforanderlige Gibs-Afstøbninger. Han raader ellers til en Samling af Hovedskaller af bekiendte Personer, hvis Karakter man med Vished har kiendt. Og Sproget kan aldrig nok studeres, for at kunne udtrykke sig nøye og bestemt. Physiognomisten maae med Flid studere baade sit Modersmaal og andre Folkeslægters, i sær det Franske, som er saa rigt paa physiognomiske og karakteristiske Benævnelser. Han maae studere de beste Malere og Tegnere af de beste Portraiter og historiske Stykker. Af Portraitmalere ere Mignard, Largilliere, Rigaud Kneller, Reynolds — Vandyk Hr. L. hellige. Mignards og Rigauds Portraiter af dem selv, agter han over alle Vandyks, som ofte fattes Illusion og Flid, fordi han mere saae det Heele og Ansigtets Geist, end Detailet; ligesom desværre mangfoldige store Malere uforsvarligen efterlade det fine Detail i Naturen under det stolte Magtsprog: man maae ikke kopiere tvungent; og derfor ikkun forestille Smagen et fortryllende Overhovedet, hvoraf Physiognomisten kan lære

saa-

saare lidet. "Overhovedet! Ja, Naturen „skaber ogsaa overhovedet? ? I Overhoved„magere! I ere mig Kiendere, og Efterlignere, „og Skolarer af Naturen!"

Dette Fragment sluttes med en kort Bedømmelse over de meest berømte Maleres Fortienester i Henseende til Physiognomikken. Sextende Fragment: Til physiognomiske Skribentere, indeholder Advarsler, ikke blindt at følge andre, men selv undersøge og erfare; Formaninger til at arbeyde med al Flid og Forsigtighed; og overalt at forklare sig nøyagtig og bestemt.

Tredie Afdeeling.

Første Fragm.: Steder af Winkelmanns Skrifter. Tanker om de grækiske Kunststykkers Efterligning i Malerie- og Billedhugger-Kunsten. Andet Fragment; Steder af Huart. Tredie Fagment: Steder af Bakon. Fierde Fragm.: Steder af Maximus Tyrius. Femte Fragment: Steder af Nikolai. Siette Fragment: Steder af et Manuskript af Th.... Syvende Fragment: Blandede Steder. Alle disse ere deels med, og deels uden Hr. Lavaters Anmærkninger. Ottende Fragment: Steder af Skriften, med et lille Ord Forerindring. "Det, „som er sandt, er sandt, endog naar Bibe„len siger det, siger jeg til de Bibelforagtere, „som ville læse, eller gaae forbi, eller giennem„blade dette Fragment. Det, som er sandt, „er guddommeligt sandt og vigtigt, naar Bi„belen siger det, siger jeg til de Bibellærre, for „hvilke jeg søger at giøre Skriftens Aand nye, „ærværdig ved dette lidet Fragment." De anførte Steder, hvori vi intet Beviis finde for Physiognomiken, ere af David, Christus og Paulus.

Fierde Afdeeling.

Første Fragment: Om Panden. Andet Fragment. Bilag A: Pandemaal. Jo nøyere det menneskelige Hoveds Omridsning lader sig bestemme, desto sikkrere bliver Physiognomien, og desto mere nærmer den sig til en Videnskab. Hr. L. følte daglig den Vanskelighed, i sær at kunne betegne Pandens Omridsning meer bestemt. Først maalte han Panderne med en Qvadrant, og dette ufuldkomne Forsøg lod ham gandske naturlig falde paa et Instrument, hvormed man kan maale alle Panders Profil- og Grundlinie med en fuldkommen tilstrækkelig Nøyagtighed. Dette Fragment indeholder en Beskrivelse over hans Pandemaal, og hvorledes dette Instrument bør bruges, som, foruden tvende Plader over Maalet selv, er oplyst med endeel Figurer af forskiellige Pander og Hoveder. Bilag B: Fem Hovedskaller efter Vesalius. Tredie Fragm.: Om Øynene. Bilag: Haller. Efter et tydsk Kobber, som først er stukket i Frankerig, og atter efter det Franske igien oversat paa Tydsk, og altsaa ikke Haller mere. Dertil er føyet et andet Profil af den store Mand, som for halvandet Aar siden er tegnet af Phenniger efter Naturen, meget sandere, bedre og mere betydende. Fierde Fragm.: Øyenbrynene. Tre Kobbere af Liave Geloink, Albertus Seba, og Ferdinand von Cöllen. Femte Fragm.: Et Ord om Næsen. "Dens Længde „skal være eens med Pandens, ved Roden maae „være en liden fiin Fordybning. For fra betrag„tet maae Ryggen (dorsum, spina nasi) være bred „og næsten paralel, dog noget bredere over Mid„ten. Næseknappen, Næselippen, Næsebolden, „(orbiculus) maae hverken være haard eller kiød„fuld, og dens underste Omridsning maae være „tegnet bestemt og kiendelig reen, ikke spids og „og ikke meget bred. Næsevingerne (pinnæ) maae „for fra kunne sees bestemt, og Hullerne maae „behagelig forkortes under dem. Betragtet i „Profil maae den for neden ikke holde mere end „$\frac{1}{3}$ af dens Længde. Næsehullerne maae for til „være noget spidse, bag til rundere, og overho„vedet fiintbugede, og ved Profilen dele Over„læben i to lige Deele. Næsens, eller Næsehvæl„vingens Sider maae næsten være muurrette. „Oven til maae de slutte vel til Øyebeenets Bue, „og ved Øyet maae de i det mindste have en halv „Tommes Brede. — Saadan en Næse — er me„re værd end et Kongerige." — Siette Fragm.: Mund og Læber. Bilag: Fire Munde. Syvende Fragm.: Tænder. "Hvo som lader sine „Tænder være urene, og ikke forsøger at rense „dem, — i Sandhed! han forraader ved denne „eneste Efterladenhed allerede meget af sin Ka„rakter, som ikke giør ham Ære." Ottende Fragm.: Kinden.

Femte Afdeeling.

Første Fragm.: Egne Jagttagelser over Nationalphysiognomier og Nationalkarakterer. Andet Fr.: Udtog af andre. Disse ere deels af Haandskrifter, og deels af trykte Bøger; de første ere trykkede som Text, og de sidste tilføyede neden under med mindre Stiil. Blant Udtogene af Haandskrifter forekommer en Jagttagelse af Lenz om Jøderne. Noget af et Brev fra Hr. Faeßlin i Preßborg, og et fra Hr. Prof. Camper, i Septbr. 1776. Tredie Fragm.: Af et Haandskrift fra en Lærd i Darmstadt. Denne Lærde karakteriserer Russerne, Ukrænerne, Tyrkerne, Engellænderne, Franskmændene, Italienerne, Hollænderne og Tydskerne. Hr. L. synes at ynde hans Meeninger meget; vi ville derfor anføre hans egne Ord om Franskmændene og Tydskerne, og lade Læseren dømme: "Franskmanden er Nationernes Sangvineus, letsindig, godhiertig, og hører igien godvillig op med at prale; munter til den høyeste „Alder, alletider beqvem til at nyde Livet, og „derfor den beste Selskabsbroder. Han tilgiver „sig selv meget, og derfor andre ogsaa, naar de „tilstaae ham, at de ere Fremmede, og han en „Franskmand. Hans Gang er dandsende; hans „Tale uden Accent, og hans Gehør ulægeligt. „Hans Indbildningskraft forfølger de mindre „Forhold imellem Tingene med et Sekunduhrs „Hastighed; men aldrig giver den lydelige, stærke, langsomme Slag, som forkynder en Nation noget nyt. Vittighed er hans Arvegods. „Hans Ansigt er aabent, og forkynder tusinde „behagelige, elskværdige Ting ved første Øyekast. „Tie kan han ikke, enten med Øynene, Tungen „eller de øvrige Ansigtsmuskler. Hans Væsen „har ofte en fortryllende Overtalenhed — men „hans Munterhed kaster ofte et Skiul over alle „hans Feyl. Saa meget som hans Skikkelse „udmærker sig iblant andre Nationer, saa besværlig er den at angive med Ord. Ingensteds saa „faa faste, dybe Træk, og saa megen Bevægelse. „Franskmændene ere gandske Mine, gandske Geberde, og derfor bedrager det første Totalindtryk „sielden, og forkynder altid hvem han er. Hans „Imagination tager ingen høy Flugt, og det Sublime i alle Kunster er ham en Forargelse: deraf kommer hans Modbydelighed for alt det Antike i Literatur og Kunster, hans Døvhed for „sand Musik, og Blindhed ved den høye Skiønhed i et Malerie. Det sidste Træk er, at han „almindelig undres over alting, og kan ikke begribe, hvorledes det er mueligt, at noget er anderledes, end i Paris."

"Tydskeren skammer sig ikke ved at vide alting, og skyer intet saa meget, som at blive „anseet for en Nar. Af Ærlighed synes han ofte en Taabe. Han er ikke saa stolt paa noget „som paa Forstand, og Tilforladenhed i Sæderne. Han er uimodsigelig den beste Soldat efter „nyere Snit, og vist lærd for hele Europa. Opfinder er han, efter alle Calenderes Vidnesbyrd, „og det ofte med saa liden Allarm, at Udlændinge have berøvet ham sin Roes hele Aarhundrede, uden at han veed det. Gierne en Dependent og Tilhænger af de Store; siden Taciti „Tider gior han for dem, hvad andre gior for „Friehed og Eyendom. Hans Ansigt taler ikke „langt fra, som et Freskomalerie ved Effekt, men „det vil forskes og studeres. Hans Bonhomie „og Godhiertighed er ofte begravet under Tungsindighed, og der behøves altid en Trediemand „til at blotte hans Miner for Mangfoldigheds „Slør. Han er besværlig at overtale, og uden „et Glas gammel Viin taler han ikke gierne om „sig selv. Om hans eget Værd rører han næsten „intet, og forundrer sig hiertelig, naar Folk ansee ham for noget. Troeskab, Flid og Taushed ere de tre Sider, som sammenholde Helligdommen af hans Karakter. Vittighed er ikke „hans Sag, og han nærer sig i dets Sted med „Følelse. Det moralske Gode er den Farve, „hvormed han i Kunsterne vil have alleting tingeret. Derfra den store Indulgenz imod alle „Misfostere, som bære denne Maske. Hans „episke, lyriske Aand vandrer paa eensomme „Stier; — derfra de store ofte gigantiske Meeninger, men sielden det klare Blik af Drømme og „muntre Syner. Maadelig i Brugen af dette „Livs Gode, har han liden Tilbøyelighed til Sandselighed og Udsvævelse, men er ogsaa derfor stiv, „og mindre selskabelig, end hans Naboer." Fierde Fragm. Bilag: Beaumarchais, Linguet, et franskt Ansigt, en Elsazer, og Michael le Masle; denne sidste, siger Hr. L., er et fransk

An-

Ansigt i tydsk Kobberstik, og kunde virkelig være en Tydskers, eller i al Fald en Schweitzers Ansigt. En fransk Schweitzer, to Italienere, Henricus Sacheverell, Henricus Aldrich, Vice-Regent Cromwell, Thomas Morus, Joseph Addison, Clarke. Næst tydske Ansigter gior Hr. L. meest af de Engelske. Et stærk raderet gandske tydsk Hoved, Gmelin og den ærlige Hans Sachs. Cronhielm, Osterman efter 2 Medailler, og endnu 3 Omridse af svenske Hoveder, som besluttes med den bekiendte Schwedenborg, tegnet efter et Kobberstykke, som er stukket for 20 Aar siden. Peter den Første, og tre andre Russer fra de nyere Tider. I den Førstes Ansigt, siger Hr. L., kan ingen miskiende den frie, aabne og modige Karakter, og man kan holde dette Ansigt for et Urbillede af den ægte gamle russiske Natur; derimod finder han i de andre mere Godhed end raae Kraft. Femte Fragm.: Blandede Nationalansigter. Peter den Første og Carl den Tolvte, tegnede efter Gibs-Afstøbninger, en Caphtan, en indiansk Philosoph paa sit Læresæde, en blodsindet ung Tyrk og en stivsindet Rabbi. En Georgianer af persisk og hans Kone af chinesisk Herkomst, tilligemed deres Søn; en staaende Mohr, tegnet efter Naturen af en duelig europæisk Haand. Siette Fragm.; En Tavle med blandede Nationalansigter. En Russer, en Polak, en Tydsker, to Tyrker og en Engellænder. Den sidste er den store engelske Aktor Garrik; Hr. L. tilstaaer ham ogsaa Plads næst efter Tydskeren; thi som denne "kan ingen Franskmand, „ingen Engellænder see ud." En Spanier, en Hollænder, en Mohr og en Virginier. En ung Calmuk, 2 franske og 4 tydske Ansigter. Syvende Fragm.: En Georgianerinde og en vis Paskir. Et smukkere Ansigt, end den førstes, vil man vel kunne finde; men vi tvivle meget om, at nogen kan gives saa hæsselig som denne Paskir, der, efter Hr. Ls. Meening "staaer paa det nederste „Trin, som den menneskelige Skikkelse nogensinde „kan komme til at staae paa." Tre Hoveder fra Tiera del fuego, gandske modbydelige; som Contrast er tilføyet et Silhouet af een af de viiseste, lærdeste, fiineste og ædleste Tænkere. Sammensatte Grupper af National-Gestalter efter Chodowiecki. Disse Grupper bestaaer af 28 Figurer. Vi ville anføre Hr. Ls. egne Reflektioner herover: "Den paa Tæerne staaende Franskmand „forklarer Ting i sit høystitydelige Sprog, som „Engellænderen, Gud veed hvordan, ikke kan be„gribe. Italieneren med sit af Følelse udarbeide„de Ansigt, vil dog see, hvor dette vil hen. Den „kolde, betænksomme, beskedne, ikke dømmende, „store og friske Mand er ingen anden end en Tyd„sker, og næst ved ham, den næsten kugelrunde, „en Hollænder. De andre Figurer i denne Grup„pe kan forestille Svenske og Danske. Den un„gerske Bonde og den siebenburgiske Præst i sin „troe og fromme Eenfoldighed, slutte Troppen. „Sineseren seer paa Jorden, om han ikke ved „Fiinhed eller Bedragerie kan forvandle et Sands„korn til Guld. Tyrken har et Ansigt, aabent „og viidt som hans Klædedragt. Ham vilde den „russiske Kiøbmand gierne vinde noget fra. Ar„menieren har i sin omhyggelige Mine det egne „Handlingsansigt. Den kiødfulde Polak hører „til og undres. Ungareren lurer godhiertig der„paa. Mohrens butte Næse og de opkastede „Læber viise ved hans Øynes Ild en besynderlig „Blanding af stump Dyragtighed i den intellek„tuelle og Lidenskabs-Styrke i den physiske For„stand."

Vi havde længe blant Hr. Lavaters nationale Ansigter søgt et Danskt, for at høre hvad Tanker han gior sig om vore Landsmænd; og endelig udi denne Gruppe fandt os tre anviiste, at vælge imellem No. 23. med Kappen paa, skal formodentlig være en Svensk, 19. og 21. bliver altsaa vore Landsmænd. Men den grundmurede Peryk paa 19. synes snarere at skikke sig for en Hollænders Hoved; 21. seer ud som et ungt Menneske, der er nyelig opstaaet efter en Ruus. Dersom Hr. Chodowiecki har tegnet sine danske Ansigter efter Imagination, saa maae denne enten have været urigtig, eller Tegningen er mislykket. Ottende Fragm.: Bye- og Egn Physiognomier. 10 Grændseomridsninger af Mandsansigter fra een Bye, 23 smaae Ansigter i Profil og et større; endnu 25 blandede Ansigter. Til Slutning af disse Fragmenter om Nationalphysiognomier maae vi endnu anmærke: at Nationerne lade sig, efter Hr. Ls. Meening, ikke allene kiende ved de egne Karakteristiske i enhver Nations Ansigter, men

men endog paa Lugten, og at en fiin Lugt snarere kan skielne imellem forskiellige Nationer, end Synet. Forf. har vel ikke selv saa fiin en Lugt, som hans Broder, der med tilbundne Øyne allene ved Lugten kan kiende en Guldmynt fra en Sølvmynt; men dog er den fiin nok til at kunne kiende, naar visse Sygdomme ere tilstæde, eller snart ville komme; og naar han kommer ind i visse ledige Værelser, kan han ofte med Vished sige: Her maae en Hektikus, en Maniakus have været, eller en, som er i Begreb med at blive det; og undertiden havde der dog været saadanne Personer, paa hvis Ansigter Sygdommen endnu ikke viste sig. Niende Fragm.: Liighed imellem Forældre og Børn. Tiende Fragm.: Nogle Anmærkninger over Buffons, Hallers og Bonnets Tanker over Forældrenes og Børnenes Liighed. Bilag A: Et Ansigt med stærke og udtegnede Læber; disse forplante sig efter Hr. Ls. Meening sikkerst paa Børnene. Bilag B: Hr. L. med Kone, Søn og Datter. "Ikke Faderens, men Moderens besynderlige Pande er, gaaet over til Søn og Datter. Begge "have og, ligesom de fire bortdøde Børn, Moderens blaae Øyne, tingerede med Faderens "Munterhed. Særdeles have Moderens svage, "høye og bugede Øyenbryne forplantet sig. Beenfastheden og Ilden have Børnene af Faderen, "af Moderen den milde Phlegma, Blødhed og "Fiinhed; af begge Nervernes Fiinhed. Da "Overlæbe staaer noget frem hos Fader og Moder, saa havde og alle Børnene fremstaaende "Overlæber." Endnu to Grændseomridse af Fader og Moder. Bilag C: En gammel og ung Død. Hr. Ls. Fader og Barn. Hos begge, i sær hos Barnet, seer man Dødens Søvn yndig afbildet. D. Faderens Ansigt nøyere og mere karakteristisk tegnet. Faderen aftegnet levende.

Siette Afdeeling.

Første Fragm.: Noget om Temperamenterne. Andet Fragm.: En Colerikus og en Phlegmatikus, en Sangvineus og en Melankolikus. Atter alle fire samlede i Omridse. Endnu en Phlegmatikus, som i Øyets, Næsens og Øyenbrynenes Omridsninger har noget cholerisk. Et skatteret Profil med sammenbundne Haar, betegnet F. Et skatteret Profilhoved, betegnet G. Tredie Fragm.: Slutning. Fierde Fragment: Nogle Kiendetegn paa legemlig Styrke og Svaghed. Tre Herkules-Billeder. En Jupiter og en engelsk Matros. Til Vignette: en syg Mand i en Læenestoel. Femte Fragm.: Noget om Alderne. En gandske kuriøs Tabel, som viser en Dreng og en Pige udi forskiellige Aldere af Livet, fra 10 til 100 Aar. Drengen er i Forhold til sit Ansigt, som spæd, meest harmonerende tegnet i det 20de, 60de, 70de, 80de, 90de og 100de Aar; Pigen harmonerer ikke saa got, uden fra det 65de til det 75de, 85de og 95de Aar. Tvende Ansigter i en høy Alder og en Hundredaarig. Siette Fragm.: Medicinsk Semiothik, eller Noget om Kendetegnene paa Sundhed og Sygdom.

Syvende Afdeeling.

Første Fragm.: Nogle Kiendetegn paa Hukommelsen. Andet Fragment: Adskillige Siælekræfter. Tredie Fragm. Bilag A: Et skatteret Portrait, betegnet W. B: To Profiler af et mathematisk Hoved. Abraham Gotthilf Kästner, efter en Medaille 1775. C: Johannes Gesner. D: Bodmer og Tobler. E: Hirzel. F: Et Profilansigt M.. R.. og en Silhouette af L.. M.. G: Cardinal Guido Bentivolus. Om ham udtrykker Hr. L. sig saaledes: "Her er mere end almindelig Klogskab — "her er næsten Ideal af en politisk Planlægger "— en stor Cabinetsmand — var jeg Fyrste, "saadan en Pande og Næse, saadant Øye, saadant Øyekast søgte jeg mig. — Han spiller "Skak med Kongerigerne." H. Cosmus Medices Magnus og Justus Lipsius. I. Fire Silhouetter. K: Et Silhouette af en Wiener Munk. Pirkeihmer. L: Moses Mendelson. Fierde Fragm. Bilage: Anmærkninger over et Sted af Buffon.

Ottende Afdeeling.

Første Fragment: Nogle Kiendetegn paa Ærlighed. Andet Fragm.: Standhaftighed, Troeskab, Taugshed. Tredie Fragm.: Uskyldighed og Eenfoldighed. To Hoveder, betegnede U, og et uden Mærke. Fierde Fragment: Retfærdighed. En Tavle, forestillende Retfærdighed, efter Raphael; men — efter den fierde eller

ler femte Copie. Femte Fragm.: Sagtmodighed. Atter et Hoved efter Raphael. Siette Fragm.: Mislinget from Ydmyghed. En Madona efter Raphael og en efter Guido. Syvende Fragment: Blandede passionagtige Karakterer. Et Mandshoved, som seer op ad, efter Raphael, „formodentlig Joseph i det Øyeblik: hvorledes „skulde jeg giøre et saadant Onde, og synde imod „Gud." Et mindre Hoved, som ogsaa seer op ad; et fordreyet Hoved. Et Familiestykke efter Albert Durer. Ottende Fragm. Bilag: Adskillige blandede Portraiter. 25 Fruentimmerhoveder og 25 Mandshoveder. Henrich Escher. 12 Mandshoveder; deriblant: Kongen af Preussen, hans Broder Prinds Henrich, Churfyrste Friderich Wilhelm, Henrich den Fierde, Carl den Tolvte, Grev Caylus, Chalotais, Wolf. Niende Fragment: Passionagtige Karakterer, Smerte og Skræk. A: To Smertens Hoveder. B: Ugolino. C: Døende Smerte, efter Fueßly. D: Skræk og Afskye. Tiende Fragm.: Noget om Klædedragt, Stemme, Gang, Gebærdning, Stilling. 24 betydende Stillinger af Soldaterstanden. Ziethen, Omrids efter Chodowiecki. 7 forskiellige Stillinger. En Øyeoperation.

Niende Afdeeling.

Første Fragment: Apostels Ansigter. A: Et gammelt Hoved efter Vandyk. B og C: 10 Apostels Hoveder. Andet Fragm.: Om Christus Billeder. Tredie Fragm.: Christusbilleder. 34 store og smaae Christusbilleder efter Vandyk, Chodowiecki, Mengs, Raphael, West og andre.

Tiende og sidste Afdeeling.

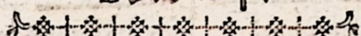
Første Fragm.: Om Physiognomikkens Studium. Fortsættelse til Hr. Greve von Thun i Wien. Andet Fragment: Et Ord til Fyrster, Dommere, og dem, som holde Forhør. Hr. L. troer, at Physiognomikken med Tiden kan indtage den afskaffede Torturs Sted; men skulde det ikke være lige saa farligt at dømme Folk efter Ansigtet, som at forhøre dem ved Pinsler. Kan man f. Ex. ikke rødmes, vise Bestyrtelse ved en Beskyldning, som man dog veed sig frie for: og mon det ikke skulle være sikkrere at udlede Sandheden ved Gierninger eller Vidner, end at drage Slutninger af Ansigterne, hvilke, om man endog skulle komme til at høre Forelæsninger over Physiognomikken, som en Deel af Criminal-Retten, dog altid ville blive meget usikkre. Derfor holde vi det og raadeligere, at Regentere vælge sig Ministre og Embedsmænd efter den Kundskab, de have om deres Redelighed og Duelighed til Forretninger, end efter et vist Slags Næser, Pander eller Øyne. Tredie Fragm.: Et Ord til Geistlige. Fierde Fragm.: Adskilligt. Femte Fragm.: Adskilligt Manglende, Ønskeværdigt. Dette adskilligt bestaaer af 32 Poster, hvoriblant Hr. L. ogsaa ønsker "moralske Regler og — Bønner „for forskiellige Classer af Ansigter." Siette Fragm.: Adskilligt, dette Værk angaaende. For ikke at misbruge dette Værk, vide vi intet bedre Raad, end Hr. Ls. eget: Ingen troe ham, men undersøge og erfare selv! Ikkun faa Bogskrivere ere saa uegennyttige og lidet forlegne med deres Vahre, som Hr. L.: "Hvo det for Vær„kets egen Skyld har fortrydt, at han har kiøbt „det; hvo, som under sit Navn skriver mig „til: Du har bedraget mig, og dit Værk var „ikke værd at see Lyset — han sende sit Exem„plar til Forlæggeren, som i mit Navn skal be„tale ham dets Værdie tilbage."

Anmeldelse.

Paris. Cabinet de Pierres gravées. T. I. Contenant les Bagues antiques. T. II. contenant les Pierres antiques. Hos P. M. Lamy. Paris 1778. 4.

Et skammeligt Bedragerie. Hele Værket er ikke andet end Gorlæi Dactiliotheca, saaledes som den kom ud 1695. hos van der Aa. Kobberne, som tilforn vare tegnede og stukne uden den mindste Smag, see nu meget modbydeligere ud. Af Jacob Gronovs korte Forklaringer er der tilføyet en blot Fortegnelse paa Stenene efter deres almindelige Navne.

No. 14.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 8. April. 1779.

* * *

Det er ey vor Hensigt at taxere de Vahre, som Litteraturens Paketbaad medbringer, eller at indlade os i nogen Tvistighed med Rhederne i dette Fartøy om de Fragter, som de finde for got at tage imod; men da No. 13 og 14 havde en Last inde, som var indskibet af Hr. Balling under Navn af: den lidende Frelser i Urtegaarden og den Korsfæstedes sidste Suk — til almindelig Udsalg paa Avisekontoret for 4 ß, og derfor kan betragtes som et Bidrag til hans Opera omnia, saa ville vi her søge at vise, hvorledes Hr. B. har benyttet sig af dette vigtige Emne, som det ikke kan være nogen ligegyldigt at see behandlet med Skiødesløshed. Han vover her i dramatisk Form at fortælle sine Læsere Gethsemanes Rædsler. De talende Personer ere: Frelseren, Peder, Johannes og Jakob. Scenen begynder paa Veyen til Oliebierget. Men vi kunde aldeles ikke forestille os, at saadanne Hverdags-Samtaler ere faldne imellem Frelseren og hans Disciple paa den Tid. Her er slet intet af det Høye, Guddommelige, Stærke, Rørende, som udmærker Jesu Taler; seendrægtige Opmuntringer, langsomme Fornuftslutninger, ængstelige Overtalelser træde i Stedet for Fynd og Korthed. Havde Hr. B. dog beholdt de bibelske Ord, hvor det var muligt, og laant Styrke af dem, men høye og burlesqve Talemaader afvexle med hinanden. Man høre, hvorledes denne Bøn lyder af Jesu Mund: "Min Gud! o lad dog ikke din „Vredes mørke Teppe for evig skiule din Med„lidenhed over min Jammer." Man læse denne hele Bøn, som er den anden, og man vil erfare at den vel lod sig bede af et Menneske, men ikke af Jesus, som Forsoner. Disciplenes Ord og Karakteer ere alt for barnagtige. O Klopstock! læste du dette mislykkede Tøy! —

Nogle Træk til Grev Johan Hartvig Ernst af Bernstorffs Levnetsbeskrivelse, samlede ved H. J. Birch, Medl. af det Kongel. Genealogiske og Heraldiske samt af det theologiske Selskab. 8. 96 S. Khavn, trykt hos Höecke 1778.

En Mand, som Bernstorf, hvis heele Liv var en Kiæde af gode Handlinger, der ved sin Skarpsindighed og Redelighed havde biedraget saa meget til en heel Nations Lyksalighed, fortiente at forevige. Fremmede have kiendt hans

 Værd

Værd og beundret ham, skulde Dannemark da nogen Tid glemme den, der eene bestræbte sig for dets Vel. I Aaret 1777 udkom i Leipzig Erinnerungen aus dem Leben des Grafen von Bernstorf af Hr. Etatz-Raad Sturz i Oldenborg. Ligeledes über das Leben und den Charakteer des Grafen von Bernstorf i Hamborg af Hr. Consistorial-Raad Ahleman. Af disse og Hr. Conferentz Raad Hübners Sorge-Tale i det Kongel. Danske Landhuusholdnings-Selskab har vor fortiente Hr. Birch samlet disse Træk af denne store Minister, hvis ædle Tænkemaade og Handlinger vil giøre hans Navn udødeligt iblant os. Vi vil ikke opregne alle hans Fortienester hos os, hvilket vil blive alt for vidtløftigt, men kuns anmærke de store Handlinger, ved hvilke han har giort sit Minde helligt endog hos Danmarks sildigste Beboere. Friderichs Hospital blev indrettet af Bernstorf og Berger. Opfostringshuset blev anlagt allene efter Bernstorfs Plan, og han skienkede dertil af sine egne Midler 4000 Rdlr. Medens Krigen raser i Tydskland, var Bernstorfs Tanker henvendte til Manufacturernes og Fabrikernes Opkomst. I Aaret 1752 betroede Kongen ham Opsigt derover, og skiønt ikke alle hans Anslag lykkedes, da hans Forsigtighed ofte blev skuffet af Bedragere, saa er dog, siger Hr. B. under Bernstorf udstrøet en Sæd, som allerede har frembragt mange gode Frugter, og vist bestandig vil meere voxe og modnes. Men det der meest vil giøre Bernstorf udødelig iblant os er dette, at han fornemmelig og næsten allene har udført det store Anslag, at Grævskaberne Oldenborg og Delmenhorst bleve ombyttede med den Storfyrstelige Andeel af Holsteen. Man veed, hvilken Ueenighed den Deeling har foraarsaget, som skede i Christian den 3dies Tiid. Stedse maatte Danmark svæve i Frygt for nye Krig, naar man fandt for got at fornye disse forældede Tvistigheder. Bernstorf fik dem afgiort. Allerede i Aaret 1767 blev Foreeningen imellem hans Majestæt Kongen af Dannemark og Huuset Holsteen undertegnet af Bernstorf, Thot, Reventlau, den Russiske Ambassadeur von Saldern, og General-Major Filosofow. — Denne store Mands Menneske-Kierlighed fremlyser nok som af den Godhed, han viiste mod sine Underhavende. Især udøvede han den mod sine Bønder i Gientofte og de dertil henhørende Byer. Der loed han paa egen Bekostning Fælledskabet ophæve, enhvers Marker afdele og indgrøfte med levende Gierder og Diger. Han skienkede desforuden Bønderne deres fuldkomne Frihed, afskaffede Hoveriet, og gav enhver arveligt Skiøde paa sin Gaard. Hans Bevaagenhed for Videnskaberne er kiendelig af det Venskab, han havde indgaaet med de lærdeste Mænd. Klopstok, denne store Digter, kaldte han ind til Dannemark, og denne levede bestandig i Grevens Huus, og fulgte ham, da han reyste bort. Han forlod Danmark i Octobr. 1770 og reyste i Følge med sin Gemahlinde og Hr. Klopstok til Hamborg, hvor han og døde den 18 Febr. 1772. Vi skylde Hr. B. megen Tak for dette Arbeyde, som han saa heldig har udført Overalt spores den Ild, hvoraf han var besiælet, da han skrev. Kuns synes den undertiden at have forledet ham til at bruge Udtryk, der kunde taale Forbedring. — "et glorværdigt Liv" — De holsteenske Landes Erobring med Kronen istedet for Forening. Denne Periode p. 8. forstaaer neppe enhver: Ofte har han som Konge belønnet det Gode, som skiult i den eensomme Hytte, ikke kunde røre Monarken, men kuns Mennesket, og hvad der mishagede Mennesket, har han aldrig hevnet som Konge. Følgende forekommer os noget for overdrevet: Man holdt ham snart for en eyegod Mand, og, han havde neppe begyndt at tale, for en stor, skinnende Mand. Hans Veltalenhed flød som en mild Strøm, og banede sig Vey igiennem Klipper, han indtog, overtalede, overvældede, ligesom han vilde. — Vi maae her tillige erindre, at Hr. Cap. Niebuhr ikke er fra Bremen, som Hr. B. pag. 45 siger, men fra Holsteen.

Udenlandsk Literatur.

Frankfurt und Leipzig. Vermischte Predigten von Joh. Casp. Lavater, Helfer am Waysenhause zu Zürich, med en Vignet. Zweyte unveränderte Auflage. Frankf. und Leipzig 1778. Et Alphabet og 7 Ark, foruden 2 Ark Tilskrift og Fortale. Stor 8. Sælges hos Proft for 7 Mk.

For-

Forfatteren, som for nogen Tiid siden er udvalgt til Diakonus ved Petri Kirke i Zürich, er alt for bekiendt i den lærde Verden, at man ey skulde være begierlig efter at kiende alle hans Skrifter. I sær blev han allevegne bedømt for den Præken: Der Verbrechen ohne seines Gleichen, som vist nok ogsaa havde sine besynderlige Steder. Dersom man af den har giort sig et Begreb om Ls. Prækemaade, nødes man til at forandre det ved at læse disse. Her hersker allevegne Orden og Tydelighed, Indbildningskraften har ikke formeget at bestille, Udraabene ere faa og vel anbragte, den lærende Tone er ikke fortrængt af Skiønheder, og desuagtet bliver man ikke ufølsom ved Læsningen. Skriftet er tilegnet Breitinger og Spalding, Forfatterens Lærere og Velyndere. I Fortalen anpriser Hr. L. det bibelske Foredrag, som afholder sig fra Systemets Kunstord og fremsetter Sandhederne med Bibelens egne. Han vil f. Ex. aldrig bruge disse: " Christi tilregnede Retfærdighed, Fyldestgiørelse, anden Person i Guddommen, Treenighed o. s. v. og hvorfor ikke? fordi han ey finder disse Udtryk i Skriften, men bedre og forstaaeligere." Vel nok, dersom ikke saare vigtige Aarsager giorde det uundgaaeligt at bruge dem, kun at det skeede sparsomt, og altid med Forklaring eller Omskrivning. Herfra kommer Hr. F. til at tale om sine og andre Prædikanteres Feyl, og opkaster adskillige Spørsmaale, som vi tilligemed ham ønske, enhver gudelig Taler vilde besvare sig selv, førend han traadde frem blant sine Tilhørere. Samlingen bestaaer af 20 Taler, blandt hvilke de halve ere over de første Christnes, Dyder. Ap. G. 2. og Opmuntringer til at ligne dem. Forf. har her viiselig afholdt sig fra at fremsætte den mystiske Idee, som han paa andre Steder har yttret, at vi i vore Dage kunne vente de samme overordentlige Kræfter og Gaver, som blandt de første Christne, naar der kun fandtes dem, hvis Troe var stærk nok. Maaskee vi ikke giette Feyl, naar vi troe, at denne Tanke endnu ey var blevet L. saa egen, da han skrev disse Taler, der ere blandt hans ældste Arbeyder. Man seer ellers, at det har været Forf. Øyemærke ved at samle saamange Prækener over denne Materie, at indskierpe den samme praktiske Christendom hos os, som i Apostlernes Tider. For at kiende Mandens Foredrags-Maade ville vi vise, hvordan han reder sig fra den 3die Tale over Ps. 18, 24. "At aflægge sine Skiødesynder er det rette Kiendetegn paa "en oprigtig Christen." Under denne Hoved-Betragt-"ning angives først Kiendetegn og Exempler paa "Skiødesynder. De onde Tilbøyeligheder, som "helst og oftest sætte Mennesket i Virksomhed, og "som han mindst kan afholde sig fra, disse ere hans "Schooß- und Busem und Lieblings Sünde, "saasom Vrede, Vellyst, sandselige Fornøyelser, Gierrighed, Æresyge, hvilke Lasters Kiendetegn angives paa en Maade, som vidner om Forfatt. rigtige Menneske-Kundskab. Dernæst vises, hvorledes Menneskene enten miskiende eller undskylde disse Temperaments-Synder, og hvorlidet de kunne bestaae med redelig Christendom, da a) blotte halvgode Christne ikke kunne blive gandske lykkelige og deraf vilde b) følge, at intet blev Synd i Verden, naar sandselige Fornøyelser skulde undskyldes hos den Vellystige o. s. v., da desuden c) ingen Temperament-Synd er allene, men drager altid andre med sig. Endelig anvises Midler til at befries fra sine Skiødesynder, de naturlige fremsettes rettelig først, da de aandelige uden dem skulde tabe den forønskte Virkning. Den udvortes Form i disse Prækene, er den Mosheimske ikke uliig, skiønt mindre udsvævende og meere kiærnefuld.

Leipzig. Sammlung einiger Erziehungsschriften von J. H. Campe. — Deus nobis hæc otia fecit. — Erster Theil — med en Vignet — Leipzig, in der Weygandschen Buchhandlung, 1778. 8. Et Alphabet og et Ark. Sælges hos Proft for 88 ß.

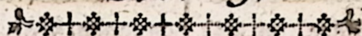
Forfatteren har (som han i en kort Forberetning selv siger) fra sin Ungdom af opofret Tiden næsten uafbrudt til Underviisning og Opdragelse, og er ellers bekiendt af andre Skrifter i dette Fag. Denne første Deel, hvorpaa flere skal følge, om den finder Bifald, indeholder 6 Stykker. 1) Theophrons gode Raad til sin Søn, da han var færdig at træde ind i det virksomme Levnet. Her gives mange gode Regler og Advarsler for Unge, som fortiene at læses, og Tonen er faderlig, det er: ikke blot fælsom, men tilsige

lige alvorlig og fornuftig; i sær er den forvendte Ungdoms Tænkemaade og Omgang ret naturlig skildret og levende forestillet. 2) Beskrivelse paa en lettere Maade at lære Børn at læse. Hertil hører et særskildt Kort- og Stavelse-Spil. Børnene maae for det første kun lære de færreste Bogstaver, mueligt er. Q, Tydskernes V o. s. v. maae udelades. De store Bogstaver maae have samme Dannelse som de smaae. Alle medlydende Bogstaver maae udtales med den spædeste Lyd af e, som ku, nu, ru. Ved Spillemaaden med Bogstaverne udfordres alt for mange Forberedelser og Kunstgreb, som uden Tvivl ville trætte Barnets Lyst og Agtsomhed i Stedet for at vedligeholde den. Basedov har for længe siden udkastet Plan til en Maade, som noget ligner denne, men Hr. Campe troer dog, at have opfundet meget Nyt, som kunde befordre og lette dens Iværksættelse. 3) Nødvendig Erindring at Børn ere Børn, og skulle behandles som saadanne. Her er den vigtige Advarsel om, at lære Børnene Lydighed og Ydmyghed, ret vel udført. 4) Over den første Underviisning i Religionen. Her sporges først, naar skal man begynde med denne Underviisning. Efterat et Par Sprog af Bibelen, som man har villet bruge til at bevise en tidlig Underviisnings Nødvendighed, have faaet en anden Forklaring, raader Hr. C. først til at indprænte Børn Kierlighed til deres Forældre, dernæst til andre Mennesker, som ere nærmest omkring dem, og endelig til Gud, ved at bringe dem ud i Guds frie Luft og ved at stille dem Guds Velgierninger i Naturen for Øyne. — Dette kan ikke skee førend i det 6te til 8de Aar. Paa det andet Spørgsmaal: hvorledes man skal meddele Børn denne Underviisning, er Svaret fornemmelig det, at man maae giøre den virksom paa Hiertet, og ikke plage Hukommelsen. Børnene maae slet ikke lære den, eller nogen Videnskab, af Bøger, med mindre det skulde være saadant et fornøyeligt og underholdende Skrift, som Hr. Campe i den Hensigt agter at udgive (*). Men intet maae læres uden ad. Disse Regler hører og læser man nu næsten overalt i Opdragelses-Skrifter: Hukommelsen maae ikke bebyrdes; men man tillade dog

(*) Vi giætte paa Robinson Crusoe, som han agter at omdanne til dette Brug, og som allerede i Aviserne er anmeldt.

at den øves, ellers frygte vi høylig for vore Efterkommeres Hukommelse. Man savner ellers her en positiv Efterretning om denne Underviisningsmaade, da Sætteren fortæller, at der i Haandskriftet er et Hul paa 4 Ark. Tredie Spørgsmaal: Hvilke Religions-Sandheder bør være de første? Kun de, hvilke Barnet ved adskillige Tilfælde yttrer Lyst til at vide, og de, som ere Barnet i den da værende Alder nyttige at vide. Guds Tilværelse, nogle af hans Egenskaber, Sielens Egenskaber, Fortrin og Udødelighed, Forsynet, Lydighed mod Forældre, at giøre mod andre hvad man ønskede selv, disse ere de Lærdomme, som allerførst maae bibringes de Unge ved mundtlig Samtale, og paa hvad Maade dette skal skee, vises 5) i sex Samtaler imellem en Moder og Datter, hvilke ere meget passende paa Børn, kun at Datteren synes undertiden klogere, end Børn i Almindelighed ere i en Alder af 6 Aar. Det sidste Stykke er et Udtog af Baratiers merkværdige Efterretning om hans tidlig-lærde Søn J. Ph. Baratier, med Forf. Anmærkninger. Denne kom ud i Leipzig 1735. i en tydsk Oversættelse, og Hr. C. bringer noget af den ind her, eftersom hans Venner troe, ved at anføre Grotius, Salmasius, Heinekke og andre tidlige Lærde, at kuldkaste alle hans Formaninger om Underviisningens Afbrydelse og Opsættelse. Jo mere man læser af Baratiers Omgangsmaade med sit Barn, jo mere takke vi Hr. C., som har søgt at fornye Erindringen om saa forstandig en Børneven, hvilken mange neppe skulde formode sig i den første Halvdeel af dette Aarhundrede. Den unge Baratier kunde i sit femte Aar tale Tydsk, Fransk og Latin, og allerhelst det sidste. Faderen havde lært ham det ved mundtlige Samtaler og ved at læse de historiske Bøger af S. Castalio's latinske Bibel, hvoraf Hr. C. lover at udgive nogle historiske Stykker til samme Brug. Omgangsmaaden er ellers den, som Basedov i sin Methoden-Buch har anprist og maaskee laant af dette forglemte Skrift. Baratier lærte ingen Catechismus; den er, siger han, det samme i Religions Underviisning, som Grammatik i Sprogene, og begge Deele bør opsættes til den modnere Alder, heller ingen Bøn-Formularer uden Fader Vor. Hvorvidt Hr. C. kan kalde denne den alserubeqvemmeste for Børn, maae han selv forsvare.

No. 15.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 15 April, 1779.

Den Nord-Østlige, Syd-Østlige, Nord-Vestlige og Syd-Vestlige Fierdedeel af Siælland, under det Kongel. Videnskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget, og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet. Tegnet af C. Vessel: 1768. 1770. 1771. og 1772. Den første Deel er stukken af Defehrt, og de tre følgende af Martin og Guiter.

Med megen Længsel have vi seet disse Kort i Mode, som Tid efter anden stykkeviis ere udkomne, og altid beklaget, at der forløb saa megen Tid imellem hvert. Den Umage, andre Nationer i nogen Tid have giort sig for at faae gode Kort over deres Lande, har da endelig ogsaa opmuntret de Danske, hvorfore det Kongel. Videnskabernes Societet haver paataget sig at besørge nøyagtige Kort over Dannemark. Af et Kort over Kiøbenhavns Amt, som udkom i Aaret 1770., formoder man, at deres Plan først har været, at udgive et Kort over hvert Amt; men da dette vilde blive meget vidtløftigt, er Siælland siden inddeelt i fire Parter, og udgivet et Kort over hver. Selv denne sidste Beslutning er ogsaa paa en Slags Maade forandret; thi de tvende første Kort ere deelte efter en lige Linie, saaledes, at det andet begynder hvor det første endtes, uden at igientage noget, som allerede var paa det første: dette havde den Ubeqvemmelighed, at Linien, som skiller begge Kort fra hinanden, nødvendig maae giennemskiære nogle Landsbyer, og for at anvise disse Byer nøyagtig paa det Sted hvor de ligge, burde Tegnet, som anviser saadanne Byer, deeles, da den ene Deel af Tegnet kom paa det ene og den anden paa det andet Kort: dette findes ey. Man maae altsaa heraf formode, at for ikke at dele Tegnet, er Byen flyttet enten lidt op eller ned, for at kunne anvise den heel paa eet af Kortene. Formodentlig er dette skeet ved Ørsted i Ramsøe Herred, og ved Manderup i Ousted Sogn i Voldborg Herred, som begge ligge meget nær ved Randen. Ved det tredie Kort see vi dette forandret, og endeel igientaget af det første og andet, ligesom paa det fierde noget af det andet og tredie.

I Almindelighed maae vi beklage, at disse Kort ikke ere stukne af een Mand eller efter en og den samme Maneer; thi det første ligner aldeles ikke de følgende: Tegnene ere meget mindre og tildeels anderledes, Skovene ere for sorte og skiule alt, hvad i samme skulde anvises; de trende følgende ere derimod temmelig vel stukne. Ligeledes havde vi ønsket, at Landsbyerne havde været anviste efter deres Figur, og ikke ved Tegn, som alt for uegentlig bestemme deres Beliggenhed. Ved Kirkebyerne er det formodentlig Kirken, som har tient til Mærke for Landmaalerne, men ved de andre Byer, hvor ingen Kirke er, hvad har der været deres Mærke? Endelig kunde vi ikke undlade at omtale et Par betydelige Feyl, som vi imod al Formodning have opdaget. Paa det første Kort er Isle-Huus i Sokkelunds Herred anviist som en Herregaard, da det dog kuns er et Mark-Huus. Paa det tredie er Landsbyen Flinterup i store Fuglede Sogn, Arz Herred, udeladt, og Grændsen imellem Odds Herred og Skippinge Herred urigtig; thi efter samme ligge Vallekilde og Hørve Sogne i Odds Herred, da de dog ligge i Skippinge Herred. Kallundborg Ladegaard er ligeledes udeladt. Vel er det sandt, at den ligger Byen meget nær og saa got som i den, men da Herregaarden Erichstrup ligger Store-Hedinge lige saa nær, og dog er anviist, saa burde Kallundborg Ladegaard ey heller udelades, da den ikke hører til Byen.

Udenlandsk Literatur.

Wien, Berlin og Weimar. Marionettentheater. Wien, Berlin und Weimar 1778. 195 Sider i Oktav.

Dette Marionettentheater indeholder tvende Stykker: Hanswurst von Salzburg mit der hölzernen Hat, et historisk Skuespil i tre Optog, og: Der Staupbesen, ein dramatisk Fantasie i to Optoge, med Prolog og Epilog til begge. Det første er gandske tilskaaret efter Göthes Götz von Berlichingen mit der eisernen Hand, og aabnes af Hanswurst, som bader sig i en Bæk uden for Salzburg. Solen skinner; man hører Myggene sværme og Frøerne qvække. Han fortæller, at han levede i Berlin i idel Glæde og Fornøyelse, og kom saa vel til rette med Folk, som han kunde været iblant sine Slægtninge, indtil Voltaires Alzire med eet giörde Ende derpaa. Publikum gav ham da til Priis for Kierlingerne i Hospitalet, som behandlede ham saa uhøflig, at han saae sig nødt til at lade den brøstfældige Deel eftersee af en Snedker, hvilket formodentlig har givet Anledning til det Æresnavn, han fører paa Titelbladet. Han kommer i en Samtale med Stoffel Knips om Genierne, der behager denne saa vel, at han tilbyder ham sit Huus. I det tredie Optrin forestilles Mad. Knips's Kammer; hun strækker just Beenene ud af Sengen og trækker sine Strømper paa. Efter en Monolog, hvori hun beklager sig over Lopperne, fører Stoffel Hanswurst ind til hende. Hanswurst vinder hendes Yndest saaledes, at — Stoffel jager dem begge paa Døren.

I niende Optrin forestilles en Skov ved Søen. Hanswurst og Madam Knips blive optagne af tvende Tyrker, som føre dem om Bord med. I ellevte Optrin er Scenen paa Dækket i Skibet, og i tolvte i Kajutten. Madam Knips sidder i en Læneſtoel og har Fødselssmerter. Hun bliver forløst med en Dreng, som strax beder sig Forlov at gaae ud paa Dækket, og en Pige, som vil underholde sin Hr. Papa med en Fortælling af Leiden des jungen Werthers, imedens Sønnen og Moderen ulykkeligviis falde over Borde fra Fordækket paa Skibet. Den anden Akt aabnes i en Forsal i Seraillet imellem Hanswurst og en Læge, som løser ham ned fra en Bænk, hvorpaa han kort tilforn er forberedet til at blive Overopsynsmand over Sultaninderne. Sultanen, som Hanswurst anseer for et Genie, efterdi han saaledes uden al Barmhiertighed lemlæster Naturens Gierninger, forkynder ham at hans Datter skal nyde den Lykke at blive hans Maitresse. Han giør virkelig ogsaa Datteren en Kierligheds-Erklæring, som i sit Slags ikke giver Orosmans efter i Zayre; men imidlertid kommer Moderen til, som efter 3 Dages Reyse igiennem en Hvalfisk er kommet til Landet, og til-

tilvender sig den Yndest, Sultanen havde beæret hendes Datter med. Det kommer derfor til en levende Strid imellem Datteren og Moderen, hvori Datteren og Sultanen forsvare Wieland imod dem, som have beskyldt ham for Smudsighed, og selv ere blevne svinske. Damerne faae hinanden ved Haaret, Hanswurst kommer til og vil skille dem ad, men bliver behandlet saa ulemfældig, at han maae raabe Gevalt; Sultanen giør Ende paa Striden, og forviser Hanswurst sit Rige. I det første Optrin i tredie Akt befinder Hanswurst sig i Kanoneergaden i Berlin. Klokken er 9 om Morgenen. Træt af Reysen fra Tyrkiet, har han lagt sig paa Gaden og sover. Hanswurst vaagner ved Nymphernes sædvanlige Morgenforretning der i Gaden. Han bliver een af disse Damer vaer i et Vindue, som beder ham op til sig, og ved en fortroelig Samtale opdager, at hun er en af hans gamle Kierester. Et ungt Menneske i sorte Klæder kommer til, i hvem Hanswurst strax kiender sin Søn, der ligesom hans Moder, paa en forunderlig Maade undgik Bølgerne, og er bleven Recensent, og Medarbeyder i det allgemeine Deutsche Bibliothek. Han forelæser Selskabet en Fortale til en tydsk Almanak af den Stechbahnske Fabrik, hvoraf de alle, Souffleuren iberegnet, faae hæftige Smerter i Livet, og ynkelig omkomme.

I der Staupbesen forestiller Skuepladsen i den første Akts 1ste Optrin en herlig Egn i Utopia. Champagne skummer i Bækkene, og Melk og Honning flyder ned af Klipperne. Smaae Kierlighedsguder ride paa Heste af Honningkager. Stegte Duer flyve allevegne omkring. Lærkerne og Nattergalene synge som Castrater, og akkompagnere hverandre. Træerne ryste Blomsterkrandse af sig, og alting forkynder Glæde og Vellyst. Apollo sidder paa en Trone af Sukkerverk, og har sin Lyre i Haanden, synger og spiller, og akkompagneres af Nattergalene. Merkurius kommer flyvende, og undres over at finde ham saa vel tilfreds, da alting er i saa skiændig en Uorden paa Parnas. De ville følges ad derop, for at sette alting i Skik igien, men treffe Minerva, som er pialtet, smudsig og ilde tilredt af Genierne. Ved deres Ankomst paa Parnas er alting i en skrækkelig Allarm. Muserne løbe uden Klæder, og Haaret uordentligt; Grazierne pialtede og revne. De nye Genier ride paa Esler, Sviin og Kosteskafter, og formere alle Slags Groupper. Skrigen, Hylen, Bryden, Riven, Banden, Skielden 2c. kort: alt, hvad den fyrigste Indbildning hos et Genie kan forestille sig, findes samlet der. Apollo fordrer den hele Sværm for sig, og enhver bliver straffet efter Fortieneste. Den sidste Replik af Merkur kan underrette Læserne om Udfaldet: "Ha, ha, ha! "Det var en allerkiereste Execution! Hele Par"nasset paa eengang ligesom feyet. O du arme "Tydskland; nu seer det vindigt ud i dig. Dine "Bardesangere ere Sviin, dine Baladesangere "Esler, dine Kunstdommere Spyttepotter, di"ne Philosopher Veyrhaner, dine Satirskrivere "Skarnbasser, Thalia og Grazierne kagstrøgne, "Melpomene i Daarekisten, Journalisterne og "Avisskriverne ophængte ved Beenene. Herligt, "herligt! Var det kun sandt, at al den Uheld, "som de store Genier have anrettet, var afhiul"pet; men desværre! desværre! det er kun en "dramatisk Fantasie."

Vi unde de moderne Genier, de sterke Aander og de sukkersøde smeltende Siele, af Hiertet al den Revselse, som deres Kierlingagtighed, Dristighed og Raserie fortiener; dog tvivle vi om, at vores Forf. vil virke nogen Forbedring hos dem. Den latterlige Maade, hvorpaa han i Hanswurst har søgt at efterligne de saa kaldede historiske Skuespil, og de Sandheder, han ved denne Leylighed faaer sagt om en og anden Forfatter, er for Resten begravet iblant saa mange Ureenheder, at han forekommer os, som den, der besudler sig selv, for at vise andre, hvor hæslig Ureerlighed klæder.

Der Staupbesen er en fuldkommen Fantasie, fuld af Bitterhed, og trænger meget til den Compliment: Reverenter talt for høviske Oren.

Paris. Correspondance de Fernand Cortes avec l'Empereur Charles-Quint sur la conquête du Mexique, traduite par M. le Vi-

Vicomte de Flavigny, Lieutenant Colonel de Dragons & Chevalier de l'ordre Royal & militaire de Saint Louis. A Paris, hos Cellot & Jambert Fils Libraires. 12. 1778.

Denne Brevvexling, eller rettere disse tre Breve fra Fernand Cortes til Keyser Carl den Femte, maae være Elskere af Historie og Litteratur meget kierkomne. De vare egentlig fire i Tallet, men det første er kommet bort. Erkebiskoppen af Toledo, tilforn Erkebisp af Mexico, har ladet disse tre trykke i Spanien; og man kan være vis paa, at denne Prælat har ikke sparet nogen Umage for at forskaffe sig en Kopie af det, som man ikke finder mere. Til al Lykke ere disse tre tilstrækkelige til at bekræfte de vigtigste Handlinger ved Mexicos Erobring, og i denne Henseende ere de virkelig af stor Værdie. Man er derfor Hr. de Flavigny megen Tak skyldig for hans Oversættelse af disse Breve: han har uden Tvivl været meget troe imod den spanske Original, men derimod noget skiødesløs i sin Stiil; dog, det bliver altid en liden Feyl i et Arbeyde af denne Natur.

Anmeldelse.

Leipzig. Prospectus de l'Histoire de l'art de l'antiquité par M. Winckelmann, traduit de l'Allemand par M. Huber, d'apres l'original refondu par l'auteur, ouvrage proposé par souscription.

Da en daarlig fransk Oversættelse havde opvakt slette Tanker hos Fremmede om det tydske Verk, saa har man giort sig al muelig Umage for at bringe en bedre til Veye. Hr. H., som har paataget sig dette Arbeyde med Indsigt og Iver, giver os først Verkets Historie, og anfører de Grunde, som have bevæget ham til denne Oversættelse. Herpaa fremsætter Hr. H. Inddeelingen af Verket, som i Oversættelsen vil udgiøre tre lige store Bind, da det i Originalen derimod bestaaer af to ulige. Endnu leverer Hr. H. Prøver paa hans Oversættelse i alle tre Bind. Torsos og Apollos Beskrivelser have vi fundet meget fortreffelige. Til denne Oversættelse lover Hr. H. passende Kobbere ved Begyndelsen og Enden af ethvert Kapitel, af hvilke Hr. Prof. Oeser vil tegne de fleste, som da skulle blive stukne af de beste Kunstnere i Leipzig, Dresden og Berlin. Hele Værket, som alt er færdigt til Trykken, vil komme ud til Paaskemessen 1780. For det Heele prænummererer man med 2 Louis d'or neufs, og lige saa meget betaler man, naar man faaer Værket.

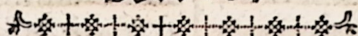
Leipzig. Da den berømte Hr. de Haens ratio medendi er saa kostbar og vidtløftig, at mange derved afskrækkes fra at kiøbe denne nyttige Bog, saa har den Weygandske Boghandling troet at giøre det medicinske og chirurgiske Publikum en Tieneste med at besørge en tydsk Oversættelse af dette fortreffelige Verk, hvori dog alt det, som hører til Physiologien og Anatomien, bliver udeladt. Det hele Verk, som nu bestaaer af sytten Bind, vil paa denne Maade kun udgiøre tre maadelige Bind. I forestaaende Sommer kan man vente det første Bind, og de andre saasnart som mueligt.

Kobberstykker.

London. Abraham, Zara og Hagar, malet af Cortona, stukket af J. B. Michel, sælges paa Addresse-Kontoiret for 10 Mk.

London. A Nymphe and a shepherd. En Hyrde spiller paa en Fløyte, en Pige sidder og hører til, 2 smaae Drenge ride paa et Faar, alt i en Grouppe; det er malet af Carl Cegnani, stukket 1775. af Michel. Stikket er kiekt, men stift, og Figurerne slet ikke smukke. Det sælges paa Addresse-Kontoiret for 1 Rdlr.

No. 16.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 22 April. 1779.

Den lykkelige Feyltagelse, en original Comoedie i fem Akter, af Bernhard Henrich Beck, Akteur i de danske Skuespil. 8. Stor 152 Sider.

Hr. Leonard og hans Kone ere komne til Kiøbenhavn fra deres Landgods, for at givte Julie, Mad. Leonards Søsterdatter, med en Brodersøn af Lisimon, Herremand i Fyen, og paa denne Reyse have taget Beate med, en Broderdatter af Hr. Leonard. Julie har allerede forelsket sig i en vis Eraste, som hun ved sin forrige Nærværelse i Staden er bleven bekiendt med, og derfor ønsker at undgaae det Giftermaal, man har bestemt hende; og Beate er paa et Bal nyelig blevet forelsket i Hr. Cleon, en Jomfrue-Støver. Eraste, der ligeledes elsker Julie, men i lang Tid ikke har seet hende, har i sin Velstand havt en Tiener, ved Navn Haagen, som nu ikke tiener mere, men agter at givte sig med Mad. Leonards Stuepige, Antonette. Hr. Leonard og hans Familie ere just tagne ind i det samme Vertshuus, hvor Eraste logerer. Her treffer Eraste gandske uformodentlig sin gamle Haagen; de betroe hverandre deres Kierlighed, og Haagen lover at formaae sin Kiereste til at forskaffe Eraste Leylighed at tale med Julie. Antonette paatager sig dette; men da hun ikke kiender Eraste, tager hun feyl, og lover Cleon at Jomfruen skal komme ud. Imidlertid kommer Beate, som Cleon troer Antonette har sendt; han forsikkrer hende om en hæftig Kierlighed, og dette Barn lover at følge ham i alting. Antonette og Julie finde Beate allene, men ingen Elsker. Endelig kommer Eraste, som Haagen har underrettet om denne Sammenkomst, og Julie, som ikke vil, at Pigen skal være nærværende, faaer hende til at gaae. De tvende Forelskede give hinanden deres Hierter; og Julie formaaer Hr. Leonard til at afstaae fra Giftermaalet med Herremandens Brodersøn, som ingen af dem endnu har seet, og at samtykke hendes Foreening med Eraste; men Haagen, som frygter, at dette Giftermaal endnu skal foraarsage hans gamle Herre Hindring, forklæder sig, giver sig ud for denne Brodersøn, og under dette Navn forbittrer Mad. Leonard. Leonard vil tale med Julies Elsker, men tager ogsaa feyl af Eraste, og i hans Sted lover Cleon sit Samtykke til hans Foreening

P

eening

vening med sin Kiereste. Antonette overrumpler Cleon, som hun har taget for Julies Elsker, i en kierlig Samtale med Beate, og bringer denne Utroeskab for Julie, som, for at hævne sig, beslutter, efter at have raadført sig med Leonard, at blive ved det første Partie. Men Haagen, som ret vil spilde al Kredit for den fyenske Herremand og hans Brodersøn, forklæder sin Broder, Torsten, som nyelig er brudt ud af Arresten, hvor han var indsat for en falsk Vexel, og dømt at sendes til Vestindien. Torsten forestiller Herremanden paa en Maade, som giør Julie gandske uvis igien. Den rette Lisimon kommer, Beate savnes, Leonard mistænker Eraste, og hans Kone den foregivne Brodersøn for at have bortført hende; den første griber Cleon, og den anden Haagen; imidlertid er Erast ogsaa grebet af en Betient, som skal arrestere ham for Gield, men efter hans Begiering følger ham hen til Leonard, i Haab om at faae Betaling der; Torsten kommer ogsaa for at ende Pudset, og finder alle i Forvirring; endelig opdages alting: Eraste friekiendes af Julie, faaer hendes Haand, og befindes at være Lisimons Brodersøn; Cleon forlader Beate, da han ingen Medgift kan faae, Haagen og Antonette faae Medgift af Lisimon, og Torsten lover han gode Vilkaar, naar han kommer til Vestindien. Dette er Indholdet af Stykket, hvoraf man seer, at Forf. Hensigt har fornemmelig været at opvække Latter, og fornøye Tilskuerne ved besynderlige Hændelser, men, uagtet den muntre, lette og behagelige Dialog, de mange gode Vittigheder, snorrige Indfald, og løyerlige Ordsprog, er Udførelsen alt for vidt udstrakt og tvungen, til gandske at opnaae denne Hensigt.

Handlingen gaaer alt for langsomt, og skulle efter vore Tanker have fornøyet mere, hvis Hr. Bech ikke havde bestemt sig til 5 Akter: Saaledes har det faldet os kiedsommeligt, at den første Akt endes, uden at man endnu veed det mindste af hvad man har at vente, og at Haagen forlader Antonette, uden at have udrettet noget for Eraste, hvilket synes allene at være skeet, fordi Eraste i den anden Akt kan besværge sig derover, og Haagen endnu engang komme til at tale med Antonette derom. Torsten anseer vi for en gandske overflødig Person, og den hele 5te Scene i 2den Akt, saa lystig den endog skal være, er alt for udsvævende, og staaer i ingen Forbindelse med det øvrige. Feyltagelserne skee ogsaa alt for tvungne. I 3die Akts 6te Scene maae Julie dreye Antonette saaledes, at hun ikke seer Eraste, fordi hun ellers ville komme meget for tidlig ud af sin Vildfarelse. I 5te Akts 10de Scene maae Julie ligeledes staae saaledes, at hun ikke kan see, at det er Cleon man har taget for Eraste, og Haagen maae i Begyndelsen ikke see Cleon; ja Julie maae endogsaa, efterat Eraste er kommet ind i 11te Scene, staae fravendt, for ikke at see sin Feyltagelse forend langt hen i 12te Scene; dette er alt for kunstlet, og Tvangen viser sig for kiendelig. Hr. Bechs Bekiendtskab med Skuepladsen burde desuden lært ham, hvor overmaade let saadanne Situationer forderves ved Forestillingen paa Theatret. Haagens Adfærd og Tale som Herremandens Brodersøn i 4de Akts 4de Scene er alt for plump, og mangler al Interesse; det samme kan siges om Torsten som Herremand; og den hele Invention er alt ofte tilforn brugt.

Iblant Personernes Karakteer kunne vi ikke bifalde Beates. Hun er skildret alt for barnagtig, og synes endnu ikke at være voxet fra Riset; Mad. Leonard kunde vel være ond og trættekier, uden derfor at være pøbelagtig, og Hr. Leonard er med al sin Godhed et alt for got Stakkel. I hans Karakteer have vi troet at finde noget sig selv modstridigt; adskillige Træk vise, at han er en fornuftig Mand, men den Hastighed, hvormed han giver Cleon sit Løfte i 4de Akts 7de Scene forekommer os at røbe Taabelighed; allerhelst da Cleons hele Adfærd maatte bevæge ham til at handle forsigtigt. — Det Stykke Aal og det Skillings Suurbrød i 3die Akts 9de Scene kunne, med nogle faa andre Vittigheder af samme Slags, uden Skade været udeladte. —

Uden-

Udenlandsk Literatur.

Leipzig. D. Joh. Pet. Millers Anweisung zur Katechisirkunst oder zu Gesprächen, mit vielen Beyspielen — med en fiin Vignet. — Leipzig 1778. 17 Ark i Oktav. Faaes hos Proft for 64 ß.

Doctor Miller i Göttingen har for et Par Aar siden oprettet et katechetisk Selskab, som bestaaer af 20 til 30 unge Studentere, der under hans Anviisning og Veyledelse øve sig tvende Timer om Ugen i at foredrage Religionens Lærdomme paa Sokratisk Maneer. Der samle sig Professorernes og andre Familiers Børn, og Forretningerne skeer i Overværelse af deres Forældre, som tillige ere Dommere. Selskabet giver hver for sig sin skriftlige Kritik over Katheketen, som Professoren samler og anvender til mundtlig Rettelse og Forbedring. Nærværende Skrift er en Følge af disse katechetiske Øvelser, altsaa bygt paa Erfaring, og skrevet af en Mand, som har giort sig saa berømt og fortient ved en fornuftig Børne-Kierlighed. Hvor vigtig denne Læremaade er, hvor megen Forskiel imellem at prædike og katechisere, og hvor meget sværere det sidste er, behøve vi ey at erindre. Unge Mænd have ofte klaget over deres Uformuenhed i denne Sag, og de, som vare for stolte til at klage, stode til Skamme, naar de skulde vise sig for Børn. Hvor ivrig griber man da ikke efter Underviisning af en Mand, som man har Tillid og Høyagtelse for? Men at Skriftet endog skulde læses af de mere øvede og lærdere Mænd, har Hr. D. indflettet saa mange histori e og literariske Anmærkninger, at end ikke de kan kiedes ved dets Læsning. Det indeholder først en sammendraget Historie om Religionens og Moralens Foredrag i det hele G. Test. blant Jøderne, og paa samme Tid blant andre Folk. Her bliver i sær Sokrates's Fortienester fremlagte, og Hielpemidler anviiste til at studere hans Maade, hvilken han igien havde lært af Naturen. I Beskrivelsen om det N. Test. finder man først Jesu og hans Apostlers Læremaade, siden Kirkefædrenes o. s. v. til det 5te Aarhundrede, i Middelalderen og efter den store Kirkeforbedring, saavel blant de lutherske, som de øvrige Hovedreligioner. Dernæst undersøges, hvorledes Læremaaden kunde og burde forbedres. Det er ikke allene tilladeligt, men og nødvendigt at tilsidesætte Luthers Catechismus, da han selv aldrig skrev den i den Hensigt, at den skulde være en evig Religions Underviisning, men kun for i en Hast at raade Bod paa den elendige Uvidenhed, han fandt ved sine Visitatzer. Adskillige tienlige Lærebøger nævnes, og deres Værdie bestemmes. Der spørges, om Børn bør kiende Christendommens egentlige Lærdomme inden deres tiende Aar, og Spørgsmaalet besvares meget rimeligen med Ja, mod saa mange, som nægte det; vi troe ogsaa at have Aarsag til at frygte for de stakkels Børns Begreber om Gud, naar de see og høre deres Forældre elske og tilbede en Jesum, hvis guddommelige Værdighed og Fortieneste de ikke kiende, eller skal maaskee Forældre af overdreven Forsigtighed tilsidesætte den Ære, de skylde deres Forløser? Endeel af de nyere Børne-Opdragere, have de ikke en slet Hensigt, saa troe vi dog, de omgaaes alt for ængstelig med denne Vide skab, og giøre sig Vanskeligheder, hvor faa eller ingen ere. Hvad hindrer ? at lære Børn med eenfoldige Ord efter Skriftens simple Forestilling at troe paa den treenige Gud, paa hvilken de ere døbte, de have megen Tillid til deres Læreres Ord, og hvor ofte nødes man ikke i det daglige Liv til at benytte sig af denne Tillid, naar de spørge om Ting, som ikke endnu kunde giøres fattelige for dem. — Dog, vi forfalde til Reflexioner, og glemme Skriftet, som ligger for os. De sidste Bemærkninger i denne anden Hoveddeel handle om Ungdommens Inddeling i visse Classer efter deres Alder og Lærdommens Orden, efter adskillige Forfattere. Endelig vises, hvorledes Religions-Samtaler bør anstilles efter den antagne Lærebog. Katechisation har noget tilfælles med enhver fornuftig Underviisning, men ogsaa noget eget, hvilket vidtløftigere udføres ved mangfoldige Exempler paa Definitions-Øvelser, paa de bibelske Hemmeligheders Behandling, paa de rørende Foredrag o. s. v. Exempler er ogsaa uden Tvivl det vigtigste i saadant et Skrift, og man kiender D. Millers Gaver til at frem-

fremsætte dem af hans Schilderungen. Hans Religionsbuch er ellers lagt til Grund, og man vil hoste større Nytte af Skriftet, om man holder dem ved Siden af hverandre. Hvor Fors. skriver for sig selv, der er hans Stiil, som bekiendt, ikke den letteste; Tankerne strømme ind paa Papiret, han vil tage dem alle med, og dette forvolder langperiodiske, ved første Giennemlæsning ofte uforstaaelige Meeninger. Enhver, som Ungdommens Underviisning, saavel i enkelt Familie, som i hele Meenigheder, er anbetroet, vil ikke fortryde, ved nøyagtig Giennemlæsning at have giort sig dette Skrift vel bekiendt.

Frankfurt und Leipzig. Freye Gedanken über die wahre Ursache, warum Adam und Eva das Paradiis verlassen müssten — mit vier Gesangen vom Raube der Proserpina. — Frankfurt und Leipzig 1778. 3 Ark.

Frit Sladder med latinske Bogstaver paa uselt Papir, Adams Skytsengel forsikkrede ham, at det arbeydsomme Liv var bedre til Kiønnets Fortplantelse.

Und also zogen Beyde
Aus Edens grünen Thal —
Das war — glaubt es ihr Leute —
Der ganze Sündenfall.

Men at man ikke skal blive bange for denne heterodoxe Visesktiver, saa hører en Klage, som han legger Adam i Munden:

Als Adam drauf erwachte
War eine Rippe fort:
Da schrie er gar nicht sachte,
Und rief: Ach Gott, mein Hort!
Wo ist denn meine Rippe? —
Ich bin kein ganzer Mann —
Ich lieg an dieser Klippe,
Daß ich kaum athmen kann.

O Medici! mediam proscindite venam.

Bern. Abbate Alberto Fortis Reise in Dalmatien. — Zweiter Theil. Bern, bey der typographischen Gesellschaft 1776. 284 Sider i Oktav. (See No. 11. Side 84.)

Denne Deel indeholder fem Breve. Det første handler om Grevskabet Trau. Staden Trau er ikke meget stor eller folkeriig, men dog har den en temmelig Anseelse, formedelst dens Elde og de lærde Mænd, den har frembragt. Den er opbygt af en Colonie af Syracusanerne, som formerede sig alt for sterkt paa Øen Issa. Paa Øen Bua fandt Hr. Abb. to Slags articulerede Muslinger, som vare meget merkværdige, og findes her beskrevne og stukne i Kobber: de ere Linnæi chiton ruber og Chiton fascicularis. Strandkanten ved Trau er meget vel dyrket, men temmelig smal. Paa hiin Side af Trau finder man den fortreffelige Slette de Castelli, hvor Viin, Oliver, Mandler og Figen lykkes særdeles vel. En heel Hoben skadelige Insekter findes her, iblant andre et vist Slags Tarantler, som plage Bønderne meget. For at lindre den Smerte, som deres Bid foraarsager, sætter de den Syge paa et slapt Reeb, og svinger ham 5 til 6 Timer efter hverandre.

(Slutningen følger.)

No. 17.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 29 April. 1779.

Ugolino, en Tragedie i fem Optog, oversat af J. H. M. Kiøbenhavn, trykt hos Hof-bogtrykker Møller, 1779. 82 Sider i stor Oktav.

Ugolino, saaledes oversat af en Mesterhaand, fortiener Udødeligheds Krands. Lodde selv kunde ikke have giort det bedre. Den tiener til Berigelse for vort Sprog, og hædrer dens Forfatter. Hr. Meyer, Castelet-Chef ved det Kongelige Tallotterie, fortiener dobbelt Roes for den Beskedenhed, hvormed han skiuler sit Navn paa Titelen, og dog taler som en Mand i sin Fortale uden Kryberie. Hey Fortieneste veed sit Arbeyds Værd, førend han stiller det frem paa Staffelyet, fordi han ellers — aldrig havde bragt det for Lyset. Men, naar det engang staaer der, saa seer han sin Kunstdommer dristig under Øynene. Dømmer denne rigtig, giør han ikke mere end sin Skyldighed, og forsvarer sin egen Ære, dømmer Had, Misundelse eller Dumhed; vel! Forf. smiler, og overlader Dommen til — Publikum. Vi havde længe siden oversat dette Stykke, dersom ikke Vanskelighederne havde afskrækket os derfra. Hr. M. har overvundet mange lykkelig, men de vare saa utallige, at det er ikke Under, om han paa nogle faa Steder har maattet reent gaae dem forbi, eller ikke opnaaet det yderste Maal af Fuldkommenhed. Til Beviis at vor Roes ikke er overdrevet, ikke af Partiskhed eller Ukyndighed i Arbeydet, ville vi anføre nogle af disse Umueligheder og disse Svagheder. De første skulde der en Naturkyndig til at afhielpe, og de sidste kunne meget let files bort i det næste Oplag. Side 7.: Ug. Hvilke store Tanker, trænge sig, hvorfor ikke: Hvilken stor Tanke trænger sig sammen og opspirer &c.? Drängt sich er dog: concentrerer sig. S. 8.: Gad. Og den haarde Erkebisp ramte hende ogsaa, værdigere: ramte ogsaa hende. S. 11.: Anselm. Jeg takker dig, svarede jeg ved at bøye mig, det bør hedde: Med'et Buk. Strax efter: Men Slaverne, lige Dødninge-Radde, ginge bævende bort med mig, rigtigere: men Slaverne gik skielvende som Dødninge-Radde bort med mig. S. 14.: Min deilige Broder! stedse saa munter, saa oplivet; os synes bedre om det Ord: oprømt. S. 15.: Franseſc. Jeg springer trappeviis som Egernet pa Træernes Grene.

ne. Orig. har: "auf dem Ahornbaum" som er mere poetisk. Men stor Naturkyndighed bør ikke fordres, end ikke af den beste Oversætter i de blotte skiønne Videnskaber. Ahornbaum hedder Løn. Side 16.: Ugolin. Det vilde være mig et nyt skiønt Syn, uden for disse Vægge at skue Mennesker, Guds Billede, saa lidet som de i Pisa endogsaa have fortient det af mig. Her er skeet en Omsætning af Partiklen auch, som har giort Meeningen urigtig og Stilen falsk; bedre: ogsaa uden for disse Vægge at skue Mennesker, Guds Billede, saa lidet de i Pisa have fortient det af mig. Side 18.: Ugolin. Saaledes at hæfte dit Liv paa min Fodsaale. Saa besynderligt dette klinger paa dansk, havde det dog været fuldkommen rigtigt, naar der i Stedet for Fodsaale havde staaet: paa Spidsen af min Fod, da det er en figurlig Talemaade, dannet efter den, at hæfte en andens Liv paa sin Kaardespids. Samme S.: Frans. Som den høymodige Ørn, der slaaer sig ned i Dalen, hvor den seer et Rov. Ved dette Billede er Forf. Præcision uden Nød afviiset. Rettere: ligesom den høymodige Fugl, der slaaer ned i en Steenhob, hvor den blev en Drage vaer. S. 19.: Frans. Gherardescha opreyste sig; stærkere: stod op. I det andet saa mesterlig oversatte Optrin mangler et Par Fiske- og Fugle-Navne. F. Ex. S. 26.: Ans. Ikke om den sangfulde Dyrehauge, den stille (læs: stillere) Søe, den bratte Brink, som giver Gienlyd af Lystbaadenes Susen, de hoppende Agerhøns, den brusende Urhane, de qvidrende Fugle (i Orig.: Weindrossel), og Lærken og Ortolaner og Fasaner, og Turtelduen for dig, og under dig den lette Sardel, og Karpen og Guldfisken. Die schmelzende Lamprette er den smeltende Niøye. Gaddo svarer: Tael ikke mere derom, Anselmo, jeg er gandske borte, synes os, udtrykkes lettere: har alt nok. S. 28.: Flammen, hvorfor ikke: Luen? Ans. Da giver han os, saa giver han os. S. 53.: Gad. Jeg er lemlæstet! han var ikke lemlæstet, men: lam. Samme S.: Gad. O, det qvalmer mig; man siger: O, det qvalmer saa for mig. Det er alt, hvad vi efter den strængeste Undersøgelse har kundet opspore af mindre fuldkomne Steder: alt det øvrige er saa rigtigt, harmonisk, elegant, vældigt, gyseligt, at — man har intet mere derved at ønske sig. Vi ville allene til Prøve afskrive disse Vers, S. 34.:

Jeg i Stilhed dig anraaber,
Viisdom, fra din høie Trone
See med Mildhed til mig ned!
Leed mig i de mørke Dale,
Lysets Kilde! ved din Straale!
Send dit Lys til mig herned!

Rundt omkring med Nat omringet,
Overøst med Skræk og Gysen,
Skielvende jeg seer min Grav!
Leed mig i de mørke Dale,
Lysets Kilde! ved din Straale!
See i Mildhed til mig ned!

Gewand kunde maaskee kaldes: et Omklæde, og Drapperiet: Omklæderne.

Væk med disse Stiilsøvelser, disse galoperende Oversættere, disse Brød-Arbeydere, naar de trænge sig ind i Skribenternes Rige. Om Hr. M. skulde blive ved? Han høre ikke os men Publikum! Og dets Stemme vil blive: Meer Hr. M.

Udenlandsk Literatur.

Bern. Abbate Alberto Fortis Reise in Dalmatien. — Zweiter Theil. Bern, bey der typographischen Gesellschaft 1776. 284 Sider i Oktav. (See No. 11. Side 84. og No. 16. Side 128.)

Andet Brev: om Grevskabet Spalatro. Beskrivelse over Forbierget Marian og Kobber derover. Strandkanten ved Havnen af Spalatro er vel bebygt. I sær er et Landgods mærkværdigt, som vedli eholdes af en stor Deel Adelsmænd og Borgere, hvor Agerdyrknings-Selskabet

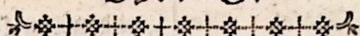
det holder sine Forsamlinger og anstiller Forsøg. Iblant lærde Mænd i Spalatro anfører Hr. Abb. Marc. Anton de Dominis, som han laster for hans besynderlige Meeninger i Religionssager; men af en katholsk Geistlig kan man vel ikke vente anden Dom om de Dominis, siden han er gaaet over til den reformeerte Kirke, og har angrebet Pavens Myndighed i et Verk de Republica Ecclesiastica. Salona, som tilforn var en anseelig Stad, er nu en elendig Bye. Inde i Landet finder man tidt Bierge, Søer og Egne, der have faaet deres Navne af een eller anden Hændelse, som har tildraget sig der. Saaledes har Bierget Mojanka faaet sit Navn af det, at en Elsker mistede der sin Pige: hun heed Anka; han søgte hende om Natten paa hele Bierget, og raabte stedse: moja Anka, min Anka, og deraf blev giort Mojanka. — Den Dal Luzanne er omringet af smaae Høye, som bestaae af en ufrugtbar, snart hvid, snart blaaeagtig Jordbund, fuld af Turbiniter, og paa nogle Steder af hvide fremmede toskallede Muslinger, paa andre af Søegræs og forbrændte Deele af Planter. Længere borte i en Dal finder man Biergstrømmen Gipa Lovo Urilo, som indeholder en stor Mængde Mineral- og Søe-Produkter. Mere herimod Nord ligger Bierget Sutina. Sex Mile fra Spalatro imod Østen finder man Ruiner af det gamle Epetium; Stedet kaldes nu Strobrez. Floden Xernovniza, som her løber, indeholder mange nærende Fiske, men Indvaanernes Maade at fange dem paa, bør snarere kaldes en Jagt end et Fiskerie: de løbe barfoddede om i Havnen, og forfølge og slaae Fiskene med Stokke, hvorpaa der ere Jernpigger. — Det tredie Brev: om Løbet af den Flod Cettina eller de Gamles Tilurus. Nær ved den liden Bye Zarebiza, tre Mile fra Verlika, ved Foden af en Marmorhøy udspringe de fire Hovedkilder af Tilurus, som Indbyggerne kalde Cettina. De løbe snart sammen og kaldes da Urilo Cettina; men en Stad, som skulde hedde Cettina, er her ikke, og har aldrig været her, uagtet nogle Geographer tale om den, og i sær Büsching, som sætter den ved en Søe, der er lige saa lidt til. Den store Mængde Vand, som flyder sammen for at frembringe Cettina, og det lidet Bierg det kommer ud af, kom Hr. Abb. til at formode, at disse Kilder vare Grene af en underjordisk Flod, og denne Formodning drev ham og hans Selskab til at undersøge de Huuler, som gik dybt ind i Bierget. De krøb ind igiennem adskillige græsselige Huller, og kom derfra til rummelige Steder, som vare lige saa græsselige; dog fandt de Spor til, at de havde været beboede. I den største Huule kunde de først gaae opreyste, men siden maatte de krybe. Vandet, som, i sær naar det regner, drypper her ned fra to Fods Høyde, havde dannet adskillige Bækkener i Bierget, hvoraf nogle vare over 2½ Fod lange. Paa andre Steder saae de Lignelser af Fæstningsverker, frembragte paa samme Maade. Efter en lang Marsch kom de til en naturlig Steenbroe, hvorunder Vandet fra Naboebiergene flød. Uagtet det Mørke, som antændte Fyrrespaaner maatte fordrive, og andre Besværligheder, fortsatte de dog Reysen, og klattrede ned af Klipperne, men kunde ikke komme meget længere. Indbyggerne deromkring meene, at denne Flod løber under Jorden sammen med Lago di Busco Blato, som er 20 stærke Mile paa hiin Side af Biergene, da man vil have mærket en bestandig Overeensstemmelse imellem disse Floders Stigen. Cettina flyder igiennem Egnen Pascopoglie og forbi Overgangen ved Han. Fra Trigl til Duare styrter den sig fra Klippe paa Klippe; en liden Miil fra Duare giør den et prægtigt Vandfald. Vandet falder fra en lodret Høyde af meer end 150 Fod, og paa denne ypperlige Prospekt har Hr. Abb. her givet et Kobber. Noget over en halv Miil fra Velika Gubaviza giør den et mindre Vandfald, fra Mirig løber Cettina igiennem en Dal; en Miil længer borte var tilforn Biergfæstningen Vissech, som allerede er sløyfet over for hundrede Aar siden; dog giør Hr. Büsching en Stad af den. Derpaa løber Floden omtrent tre Mile og kaster sig i Havet. — Fierde Brev: om Primarie eller de Gamles Regio Parathalassia. Den eeneste Stad i dette Landskab, som giøres af en Strækning Søekyster imellem Cettina og Narenta, er Makarska, som har hverken Porte eller Volde, uagtet de nyere Geographer give den Fæstningsverker. Hr. Büsching begaaer desuden den Feyl, at sætte den paa en Høy; den ligger i en

Eng ved Foden af det høye Bierg Biocavo, tilforn Albius og Adrius. Paa Spidsen deraf skal der være naturlige Iisgruber, men Hr. Abb. fandt ingen Iis i dem ved Begyndelsen af October Maaned. Han steeg i en dyb Kløft, og følede der en igiennemtrængende Kulde. I den hele Strækning imellem Mundingerne af de to Floder har Havet øyensynlig trukket sig tilbage, Grunden deri er overmaade ujævn. De Fiske, som fanges her, ere Sardeller og Makreel. Delphiner findes ogsaa, helst ved Udløbet af Narenta; her fanges ogsaa tre Slags giftige Fiske, som skader ved at stikke med de Spidser, som sidde paa deres Hoveder: det ene Slags er Raja Pastinaca Linnæi. Jorden er frugtbar, og Kilder finder man i Overflødighed. Her findes en Kilde af Asphalt. Fra sit Udløb giør Floden Norin en stor Omkreds meget sumpig. Det gamle Narona sætter Hr. Büsching paa det Sted, hvor nu Ciclut staaer; men Ciclut ligger omtrent 8 Mile fra Ruinerne af Narona. Efter et Løb af 6 Mile falder Norim i Floden Narenta, faaer derved en anseelig Tilvæxt, og deeler sig i to Arme, som 3 Mile derfra omfatter Øen Opus. I den narentanske Strækning grassere slemme Høst-Febre. — Femte Brev: om Øerne Lissa, Pelagosa, Lesina, Brazza og Arbe. Den Øe, som nu kaldes Lissa, var de Gamles Issa. Landet er biergigt med frugtbare Dale, og udgiør 30 Mile i Omkreds. Skade, at her ikke er anlagt Salt-Magaziner, da Fiskerie er den fornemste Green af Indbyggernes Handel. Øen Pelagosa, og nogle Klipper omkring den, ere Levninger af en gammel Vulkan. Lesina, tilforn Pharia, er omtrent 44 Mile lang og 8 bred. Af det gamle Pharias Ruiner er der opstaaet Cittavechia. Aloe-Planter formeres sterkt i dette milde Clima. Paa Øen Brazza er Hovedstaden Neresi, og ikke, som Hr. Büsching siger, Brazza, som han giør til Sæde for en Biskop; men Forf. har hverken fundet Biskop eller saadan en Stad der. Hr. Büsching har desuden begaaet adskillige Feyl i hans Beskrivelse over Dalmatien, som her blive rettede. Mastixtræer voxe her i Mængde. Øen Arbe ligger 120 Miil fra Brazza i Golfo del Qvarnaro. Indbyggerne ere ikkun 3000 Mennesker, og dog har Øen 6 Klostere og over 60 slet aflagde Præster. Her gior man meget af Reliqvier, og ærer iblant andet med stor Andagt tre Hoveder, som skal være af Sadrach, Mesach og Abednego. Vinteren er saa kold her, at der for nogle Aar siden paa een Nat omkom 1200 Faar imellem Biergene. Spidsen af Biergene fandt Hr. Abb. flade og indtrykte som Fade, og oven paa vare nogle Strækninger af fiint Sand, som han undersøgte, og fandt qvartzagtig, og øyensynlig frembragt ved Gnidning af udrevne Klippestykker; hvilket er imod Vallerii Meening, hvis Theorie om de sammensatte Steene han og giendriver, og paastaaer, at de aldrig have været flydende.

Anmeldelse.

Hamburg. Hr. Casimir Ortega, Læge i Madrit, har sendt Medlemmerne af det Kongelige medicinske Selskab i Paris Efterretning om en nye Slags Qvinqvina. I Egnen om Hovedstaden af Kongeriget Santa-Fe i det spanske Amerika staae to Slags Træer, som levere Qvinqvina. Hr. O. har undersøgt disse Træers Blomster og Frugter paa det nøyeste, og han tvivler ikke paa, at de jo hører til Linnæi Genus cinchona. Han har og sammenlignet de andre Dele med Hr. de la Condamines Beskrivelse og Kobber over den officinelle Cinchona, og omendskiønt han troer, at disse Træer ere kun Udartninger af det fortræffelige peruvianske Træe, saa overlader han dog Selskabet i Almindelighed, og i sær Hr. Jussieu, at bestemme det nøyere. I denne Hensigt skikker han Selskabet Prøver af tørrede Planter med deres Blomster og Frugter, og tillige en Æske med denne Chinabark, som han bevidner, man har bestandig givet med den beste Lykke, saavel i Madrit som i Santa-Fe. Denne Opdagelse kan blive meget vigtig, saavel i og for sig selv, som og fordi man let kan bringe denne Bark til Carthagena, og derfra til Europa.

No. 18.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 6 May. 1779.

* * *

For at forebygge Feyltagelse, skylde vi Hr. Birch og Sandheden den Erklæring: at det hele No. 14. af den nye kritiske Tilskuer for dette Aar hverken i Haandskrift eller trykket har været i Hr. Birchs Hænder, førend det blev uddeelt iblant Subskribenterne.

Den Nødlidende, et Drama i fire Optog, i ubunden Stiil forfattet af Hr. Mercier, og nu paa dansk oversat. Kiøbenhavn 1778. Trykt paa Boghandler Pierre Steinmanns Forlag, og findes hos ham tilkiøbs. 116 Sider i Oktav.

Det er, efter Oversætterens Ord i Tilskriften til Frue L**********, for at giøre et Forsøg paa at betale lidet af sin Gield for Fruens utrættelige Omsorg og usminkede Venskab, og for at lægge hende sin oprigtige Kierlighed og Høyagtelse for Dagen, at den franske L'Indigent er bleven til den danske Nødlidende. Dette kan maaskee undskylde Hr. Etatzraaden, ifald man ved at holde Originalen og Oversættelsen sammen, ikke skulle finde den sidste altid saa lykkelig, som man havde haabet den fra hans Hænder. Vel have vi ikke giort denne Sammenligning, hvilket vi oprigtig ville tilstaae, men troe dog alligevel at være blevne overbeviste om endeel Feyl i denne Oversættelse. Ikke faa Steder har den forekommet os haard og stiv; tildeels urigtig og alt for meget tilspidset efter det Franske. F. Ex. S. 6.: "en Lampe, der er færdig at slukke sig" i Stedet for at slukkes, gaae ud; "gaaer paa Spidsen af Foden" dette er, efter det Begreb, vi forbinde med disse Ord, aldeles umueligt, og i hvor peen Oversættelsen endog kan være, havde vi heller læst: paa Tæerne; "min Fader, du er det, som lider meest." S. 7.: "skylde Livet til disse bemidlede Folk." S. 9.: "af Frygt for at gaae ham glip" maatte nok hedde, naar man vil beholde Oversætterens Ord: at jeg skal gaae glip af ham, eller: at han skal gaae mig glip. S. 10.: "derefter skal vi besøge min Fader" i Stedet for: siden. S. 44.; "det er nu ti gange at jeg kommer her."

R

her." S. 46.: "det er hverken Fødselen eller berømmelige Handlinger, hvorved de tage sig ud." S. 53.: "hos mig vilde hun være bedre." S. 54.: "Siden vi have forladt Landsbyen, hvilket jeg beklager, ere vi blevne nødte til at boe i adskillige Steder, og stedse med retskafne Folk." S. 60.: "Det er efter Dem den Person, som mit Hierte elsker og ærer" i Stedet for: næst Dem. S. 64.: "(hendes Stemme dæmper sig i sin Faders Barm)" det skal dog ikke være Stemmens Faders Barm? S. 75.: "Giv mig Gehør." S. 84.: "uden i Følge med den strængeste Billighed." S. 87.: "I er vel, meget vel" siger Notarius til en Mand, som pynter paa sine Skoe, førend han vil gaae ind i hans Stue, i Stedet for han burde sige: I er god nok, meget god. S. 103.: "at have forladt dette Barn, i Mangel af ikke dermed at kunne bebyrde mig" maaskee er dette Notarialstiil. S. 104.: "Ved denne Akt frastaaer jeg en uværdig Opdragelse;" Faderen taler her i sit Testamente om den Opdragelse, han har givet sin Søn. S. 108.: "Jeg skal forekomme Dommerne om deres ubillige Hensigter." "Skorsteen" bør hedde Kamin, ifald Ordet skal give det rette Begreb om Tingen. "Huuseyer" bør være Vert. "Dørene digtede" Dørene tættede; en digtet Dør kan ingen gaae igiennem. "Klædningskammer" bedre: Paaklædningskammer. "De iiler stedse saa meget med min Klædning" de Lys taler ikke her til sin Skræder, men til sin Kammertiener, derfor burde han sagt Paaklædning. "Herberge" bedre: Kammer; thi Charlotte boer i samme Huus. "At blive neens" vi holde neenige bedre. Man "sidder sig" ikke, men man sætter sig. "At give Penge" siger man ikke paa dansk, uden man lægger bort til, eller Personen, man giver dem. "Agerdyrknings-Værktøy:" en Haandværksmand har Værktøy, men en Bonde har Redskaber. Dette Sted S. 48. forstaaer man ikke letteligt: "Et „Øyebliks Svaghed er undskyldelig i denne Omstændighed... „værling. Jeg selv veed ikke ret hvorledes jeg „skal redde mig ud deraf; men vi ere imidlertid „endnu ikke derved." Og dette, S. 69., kan drive Sveeden ud: "Og De, min Herre, siden „Laster endnu ere fremmede for Deres Siel, saa „at den kan forandres ved Mønsteret af en over „Ulykken seyervindende Dyd, som og ved „Exemplet af Lykkens Ubestandighed, der „spøger med os alle saa mange som vi ere, saa „vær De et Vidne til den Tilstaaelse, hvormed mit „Hierte ikke længer kan tie." Hvilket Menneske fører saadan en Tale? Vi ville ikke tale om benævnte, samme, samt o. fl. a., som ikke giøre en Dialog let og behagelig, men dog ofte findes i Hr. Etatzraadens Oversættelse. — Hvad Stykket selv angaaer, ville vi allene legge dette til, at endskiønt det i vore Tanker ikke udmærker sig ved store Fortienester, saa troe vi dog ikke nogen vil fortryde at have læst det.

Udenlandsk Literatur.

Nürnberg. Supplementband der practischen Anweisung zur Diplomatik und zu einer guten Einrichtung der Archive. Mit zwey und funfzig Kupfern. Aus dem Französischen der Herren le Moine und Batteney. Nürnberg, bey Gabriel Nicolaus Raspe, 1777. Stor Qvart. 60 S. foruden Kobberne.

Hvad de gode Tydske have tænkt ved at oversætte og efterstikke dette Værk, vide vi ikke, og stymperagtigt er det ogsaa skeet. Inventarierne, som anprises til Formularer for et velindrettet Arkiv-Register, ere saaledes, som enhver god sund Menneskeforstand vilde, og uden Hexerie kunde indrette dem. Af Kobberne forestille Tab. I—IX. Alphabeter fra det 9 til det 17 Seculum; Tab. X—XXXIX. Forkortelser af samme Aarhundreder; Tab. XXXX — LI. Skriftprøver af samme Tidsrum, og Tab LII. Aarstal, altsammen jammerlig forstilt og forvredet. Vi have jo Walthers Lexicon Diplomaticum, hvilket ingen vil betænke sig paa at forskaffe sig, i Stedet for dette jammerlige Skrift; og i Mangel deraf kan Barings ypperlige Clavis Diplomatica være til langt større Nytte, da Bogstaver og Forkortninger

ger deri ligne de, som findes i gamle Diplomer og Haandskrifter; men heri ligne i sær Skriftprøverne ikke nogen Ting i den vide Verden. Hvad Nytte kan en Dansk eller Tydsk have af at kunne læse et fransk Indtægts-Register af det syttende Aarhundrede, skrevet med Kragetæer, eller saadanne Bogstaver, hvorom Plautus siger: Hæ literæ sibi liberos quærunt: altera alteram scandit? Hvor meget passeligere at give enhver Nation Anviisning af sine egne Alderdomme? En Dansk kan altid behielpe sig med en tydsk Anviisning, da begge Sprog ere saa nær beslægtede, men fra en fransk Anviisning i den Smag som denne — frie os kiere Herre Gud!

Die neuesten Religionsbegebenheiten mit unpartheyischen Anmerkungen für das Jahr 1778. Erster Jahrgang. Erstes, zweytes und drittes Stück. Hvert Stykke 5 Ark.

Vi greeb med Begierlighed efter dette lærde Maanedsskrift, for ret at udvide vor Kundskab i Literaturens og Polemikens nyeste Historie, men fandt os næsten gandske bedragne i Haabet. De fleste Religions-Stridigheder, som her blive fortalte, angaae enkelte Herskaber i Tydskland, som ikke kan have nogen Indflydelse paa det Almindelige. De ere sædvanligen opkomne af Klager fra de Steder, som have katholske og protestantiske Meenigheder. Den første er vidtløftig, og fortæller en Stridighed imellem Lutheranerne og de Reformeerte i Nassau Weilburg om en A B C Bog, som en vis nedsat Commission havde udgivet til fælles Brug for begge Slags Indvaanere. Den er endnu ikke tilendebragt, men Sagen er indstævnet for Kammer-Retten i Wetzlar. Fortællingsmaaden er overmaade tør, noget uordentlig og stærk fortyndet med egne Raisonnemens. Forfatternes egne Tanker om begge de protestantiske Kirkers Foreening følge herpaa, hvilken de holde umuelig. Bahrdts neueste Offenbarungen Gottes slutte det første og begynde det andet Stykke; dette er mere Kritik end Historie, og fortæller intet Nyt. Man venter nu at vide, om Nøden vil tvinge denne navnkundige Mand til offentlig at udgive sin christelige Troes Bekiendelse, eller han vil hellere rømme det tydske Rige. — De øvrige Stridigheder, som fortælles i dette andet Stykke, ere gandske lokale og mindre betydelige. I det tredie Stykke finder man Stridighederne om de kanoniske Bøger, som Semler har opvakt, foruden nogle Religionsbesværinger og egne Betragtninger, og Stykket sluttes med en Fortælling af en gandske maadelig Opfindelse.

Hamburg. Die Hoffnung besserer und fröhlicherer Menschen unter dem Monde — ein Lesebuch. Hamburg 1777. 8. 176 Sider.

„Erstes Buch. So ist es denn mit den lieben „Menschen unter dem Monde noch nicht so „recht gut? Wollen sehen." Ney derværre! en gruesom Smed, som svede sin Hammer paa en Hest, forstyrrede den kiere Forf. Phantasie om Menneskenes begyndte Munterhed og Forbedring; dog, det er saa langt fra, at disse glade Ideer hos Forf. gandske kan tilintetgiøres, at de meget mere kan bestyrkes ved følgende Grunde: nu finder man bedre Skoleanstalter, ja man arbeyder endog paa Philantropiner — nu begynder man saa stærkt at forbedre Prædikemaaden, nu søge Lærerne paa Akademierne mere end før at giøre den studerende Ungdom til lærde, muntre og skiønne Siele; man har allerede stiftet et femte oekonomisk Fakultet — nu hielper Journaler og Recensenter den Lærde og Nysgierrige til Kundskab om det meget, der skrives. — Nu bliver man tolerant i Kirken og paa Akademierne — nu tænke ogsaa de kiere Regenter saa stærkt paa, hvorledes de kan giøre deres Folk lykkeligere — nu tager den studerende Ungdom paa Universiteterne til i gode Sæder — nu søger Lægerne so gar at præservere de Sunde uden Lægemidler — nu har man saa mange Skrifter til at giøre den menneske-

skelige Siel sund. — Det kan være moersomt nok at læse denne venskabelige Enthusiast, men disse Folk udholde ingen ordentlig Kritik. F. Ex.: Forf. ønsker: at Lærerne altid ved Spøg ville undervise Børn; de skulle og selv tage Deel i deres Tidsfordriv, men uformodentlig afbryde den ved at føre dem til Arbeyde med Sielen, og deraf drage denne Moral: saaledes forkortes det Gode ved et uventet Onde. Underviisningen er altsaa et Onde? — Alting er ellers skrevet i den søde, venlige Tone: de kiere Mennesker, de kiere Dyr, det kiere Brød, den kiere Spalding, ja Tak være ham, at han har Mod nok til at opløfte sig over Mængden, Mod nok til at elske de kiere Recensentere.

Paris. Traité sur la Cavallerie. Par M. le Comte Drümmond de Melfort. Marechal de Camp & Armées du Roi & Inspecteur Général des Troupes-Légeres. A Paris, de l'Imprimerie de Guillaume Desprez, Imprimeur ordinaire du Roi, 1776. Folio. 505 Sider og 11 Planer, foruden 32 Planer i Imperial-Folio i et særskildt Bind.

Dette Verk, som er det fuldkomneste i sit Slags, indeholder næsten alt, hvad en Cavallerie-Officeer bør vide, og er af saa megen des større Nytte, da vi hidindtil ey have havt noget fuldstændigt Skrift om Cavalleriet. Ridder Melzo og George Bastas Skrifter, som ere udkomne først i det forrige Aarhundrede, ere nu lidet brugbare, og de nyere, som enten M. de la Porteries Institutions militaires de la Cavallerie & des Dragons, eller Essai sur la Cavallerie tant ancienne que moderne, af en unævnt Forfatter, indeholde enten kun nogle Deele af Cavallerie-Tienesten, eller berøre de øvrige meget kort og ufuldstændig: Greven af Melfort derimod igiennemgaaer og afhandler alle de Tilfælde, hvori en Cavallerist kan komme, meget udførlig. Da Verket er temmelig dyrt (*) og man har, saavidt vi vide, meget faa Exemplarer af samme her i Dannemark, saa troe vi at giøre vore Læsere en Tieneste, naar vi i et kort Udtog vise Bogens Indhold.

Den første Deel indeholder Regler, som angaae Rytteren og hans Hest allene, uden at betragte ham i Forbindelse med andre. Den begynder med en Afhandling om Stutterier, og viser Nytten, et Land haver af at anlægge samme, da det derved selv forskaffer sig de nødvendige Heste, i Stedet for at kiøbe dem af andre. Da Frankerig, og ikke Dannemark, er i denne Forlegenhed, saa er det unødvendigt for os, at bøde paa denne Mangel. Derfra gaaer han videre, og beskriver omstændelig Maaden, hvorledes man best og beqvemmest kan indrette og bruge Sadelen, Bidselet, Beslaget, hvorledes en Rytter skal pakke, stige og sidde til Hest; derefter anfører Forf. det Nødvendigste en Rytter bør vide, for at være Mester af sin Hest, eller med andre Ord, Rideskolens Regler. Herpaa følge de Øvelser, Rytteren skal lære, for at bruge sine Vaaben til Hest, saasom at skyde med Karabin og Pistol, hugge og stikke med Pallasken, og endelig slutter han denne Deel med nogle Øvelser, som angaae Hesten allene, f. Ex.: at vende den til at staae stille for Lyden af en Tromme, Flaggren af en Fane, Ild og Skud af et Gevær, at lære den at løbe, springe over Grøfter og svømme. Alt hvad her er anført, afhandles paa det tydeligste, og er oplyst ved meget gode Tegninger, som vise hver Ting i sin naturlige Skikkelse.

(Slutningen følger.)

(*) Det koster 150 Livres.

No. 19 og 20.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 20 May. 1779.

Eigne Erfahrung und Wahrnehmungen vom Schaarbocke. Nebst einem Schreiben die monathliche Reinigung der Grönländerinnen betreffend, und etwas von der Kriebel-Krankheit. Von Johann Gottlieb Hempel, Königlich Dänischem Regiments-Chirurgus beym ersten Bergenhusischen Regimente zu Fuß. — Nur Exempel weniger Lehren. — von Kronegk. Copenhagen und Leipzig 1778. J Proftes Forlag. 8. 48 Sider.

Aarsagerne, hvorfor Hr. Regiments-Chirurgus Hempel ikke har giort denne Afhandling større, tilkiendegiver han selv i Fortalen. Han troede nemlig, at det var enhvers Skyldighed at være saa laconisk som mueligt, og desuden var han bange, at man skulde tvivle, om hans Jagttagelser vare sande, ifald han skrev for vidtløftigt. Vi kunde endnu have været mere laconiske i vor Bedømmelse, dersom vi ikke troede, at vi burde giøre Læserne, saa meget mueligt, bekiendte med alle de nye Originaler, som opstaae iblant os. Forf. til nærværende Afhandling udmærker sig virkelig; hans Embede seer man af Titelen, men hans Tanker om sig selv i Anledning deraf, kan best sees af hans egne Ord: „der Unterschied zwischen einem Königlich Dänischen Regimentschirurgus und einem Churhanöverischen Leibarzte ist von so geringer Bedentung, daß er gar nicht verdient in Betrachtung gezogen zu werden, u. s. w." Saa vidt vi vide, er det endnu aldrig faldet nogen ind at sætte sig i Ligning med den store Zimmermann. Vi ville troe Hr. H., at Menneskekierlighed har drevet ham til at skrive, men vi kunne ikke bifalde ham, naar han siger: at alt, hvad der hidindtil er skrevet om Skiørbug, er for vidtløftigt, eller forfører Læserne. Skulde Hr. H. kiende det mindste til den berømte Lind? vi ville ikke tale om Mackbride eller andre. Forf. vil i sin Afhandling ikke anføre andet, end det, der er hans eget, og dette bestaaer i Korthed i følgende Sätzer: "Skiørbugen er en Sygdom, som bestaaer i Safternes Forraadnelse eller Opløsning."

„ning." Hvad for Safter? kunde man spørge Hr. H., men det giver han sig ikke af med at bestemme; han føler hos sig selv, at han bør være laconisk. "Skiørbugen kommer allene af slette „Fødevahre; Himmelegn, Luft, Vand, Legems„bevægelse giør hverken til eller fra." O Lind, Lind! hvor vil du hen med den fugtige kolde Luft, Mangel paa Omverlinger af tørre Klæder, Mangel paa Hvile o. s. v. Hr. H. veed det bedre: "Slette Fødevahre giør det altsammen." De forskiellige Grader af Sygdommen forbigaaer han gandske; i Henseende til Kiendetegnene er han lige saa kort og ufuldstændig, og iblant Tilfældene savne vi iblant andet de Blodflod; som ere saa sædvanlige og farlige, i sær i den sidste Periode af Skiørbugen. "Lægemidlerne faaes al„lene af Planteriget, aldrig af Dyre- og Mine„ral-Riget." Har Hr. H. da aldrig hørt noget om Vitriol-Syren? Ney "Cochleare og Bruun„karse, og saadanne Urter giøre det altsammen, „uden naar Legemet er ophovnet; thi da skal „man — aarelade," og skulde man spørge om Aarsagen til saadan Aareladelse, saa høre man hvad Hr. H. selv siger: "denn erstlich können „sich die ausgedähnten Gefäße geschwinder zu„sammenziehen, fürs andere, so lassen sich die „Säfte, je weniger derselben sind, desto eher ver„bessern;" og hvem kan saa vel sige noget derimod? Vi beklage, at vi ikke kunne indsee dette Beviis; vi maae sukke med Hr. H. paa et andet Sted: "Wie sehr hat man nicht die Welt von „jeher mit Sätzen, statt der Beweise, getäuscht! „und leider! geschieht es noch immer." De veneriske Sygdomme ere efter Hr. Hs. Meening ikke saa farlige i kolde og nordlige Lande, som Hr. Zimmermann og andre troe, og dog anfører han nogle, som ere omkomne deraf. Det Brev, som her og findes, har han først skrevet til Hr. Livmedikus Zimmermann, som ikke har svaret derpaa; han lod det derfor indrykke her; thi det kunde jo ikke være andet, end at Zimmermann maatte være død, siden han ikke svarte Hr H. Ney, endnu lever han, den store Mand; og vi have i disse Dage seet en trykt Undskyldning fra ham til Hr. H., som vi haabe vil stille ham tilfreds. — Det beste i denne hele Piece ere nogle Jagttagelser om Kribbelsygdommen i Norge 1773. Dog, endog heri er Hr. H. deels for ufuldstændig og deels for udsvævende.

Udenlandsk Literatur.

Paris. Traité sur la Cavallerie. Par M. le Comte Drümmond de Melfort. Marechal de Camp & Armées du Roi & Inspecteur Général des Troupes-Légeres. A Paris, de l'Imprimerie de Guillaume Desprez, Imprimeur ordinaire du Roi, 1776. (See No. 18. Side 143.)

Den anden Deel begynder med en Indledning til Bevægelsernes (Manoeuvres) Grundregler i Almindelighed; dernæst undersøges, hvilken Sammensætning og Stillingsmaade der er den beste for en Esqvadron og et Regiment: der vises tillige de Forandringer, som i den Hensigt ere giorte ved det franske Cavallerie, siden Begyndelsen af den Østerrigske Successions-Krig. Forf. giør her et Forslag, hvorledes et Regiment, efter hans Meening, best kunde sammensættes og inddeeles; han holder for, at et Regiment, deelt i 5 Esqvadroner, er den beste Maade. Denne Inddeeling er brugelig i Dannemark. Han forkaster aldeles den Maade, at lade alle Officiererne i Marschen blive foran Fronten, og vil, at de skulle være i Geled med Rytterne, Esqvadron-Chefen undtagen. Herpaa afhandler han Bevægelserne, man kan foretage med en Esqvadron, og begynder med at vise den brugelige Maade, hvorledes man af to Geleder skal giøre tre, og af tre to. Efterat have forkastet den, angiver han en af ham selv opfunden, som virkelig er kortere og mindre sammensat. Det franske Cavallerie stilles almindelig i to Geleder, derfore er dette indrykket; i Dannemark, hvor Cavalleriet almindelig stilles i tre, er det overflødigt. Fremdeles kommer han til Vendingerne: Høyre og venstre om, og høyre omkring, og viser her alle Maader, man kan forrette disse Vendinger paa, med hele eller halve Afdelinger, med

een,

een, med to, med tre og fire Mand paa gangen; og efterat have viist det Gode og Slette i enhver særskildt Maade, holder han for, at den med fire er den beste, baade for at giøre høyre eller venstre om, og høyre omkring. Siden det danske Cavalleries Reglement kom ud, har man ikke tvivlet herom i Dannemark. Derefter fastsætter han Mellemrummene (Distances) imellem hver Afdeeling, i særskilte Tilfælde, og her yttrer han den Meening, at man burde søge at vedligeholde et vist Forhold imellem Cavalleriets og Infanteriets Inddeeling, saaledes f. Ex. at en Esqvadron havde lige saa stor Front som en halv Bataillon, og at man ved Afgang af Folk hellere burde formindske Esqvadronernes og Bataillonernes Antal end deres Størrelse, paa det der til alle Tider kunde være en Slags Liighed i det Rum, de indtoge, baade i Leyren og paa Marschen. Nu kommer Forf. til Marschen fremad med heel Front. Den Maade, at alle Esqvadroner see enten til høyre eller til venstre Side, for i Marschen at rette sig alle efter et af Fløyene, forkaster han; derimod meener han, det var bedre, om hver Esqvadron rettede sig efter sig selv indbyrdes, ved at lade Mandskabet see til Midten, og Esqvadron-Cheferne vedligeholde Retningen imellem alle Esqvadroner. Ved Svingningerne forkaster han den Maade, at see til det staaende Fløy, og holder for, man bør see til det svingende. Overgangen over en Broe, burde efter hans Meening skee fra Midten af Esqvadronen, fire og fire Mand ad gangen, og ikke fra et af Fløyene. En Esqvadron, som er stilt i tre Geleder, kan formedelst sin Dybde ikke svinge til høyre eller venstre, uden at det staaende Fløy af det andet, og i sær af det tredie Geled, maae beskrive en Bue, paa det at hver Rytter kan blive i Nakken paa sin Formand. Denne Ubeqvemmelighed søger Forf. at afhielpe derved, at han lader de to bageste Geleder trække sig lidt til venstre, hvis der svinges til høyre, eller lidt til høyre, hvis der svinges til venstre, førend de forrette Svingningen. Af den saa kaldte Oblique-Marsch, baade med heel Front og med høyre eller venstre om, er han en stor Elsker, og for des lettere at udføre den, ønsker han, at man ved hver Esqvadron havde en Under-Officier, som reed nogle Skridt foran Esqvadronen, med et Flag paa Spidsen af en Lanze, og saaledes styrede Marschen. Disse Lanzedrageres Nytte vises paa flere Steder; thi efter hans Meening bør Standarten alletider tiene Esqvadronen til Middelpunkt, ved hvilken den, efter at have været adspredt, skal samle sig igien; Lanzen derimod skal aabne Marschen, og til den Ende være nogle Skridt foran. Maaden, hvorledes eet eller flere Regimenter, som forlade deres Qvarteer, og ere afmarscherede med fire i Marschen, kan formere Pelotons, for siden at marschere op i de givne points de vüe, afhandler han meget tydelig, og viser, hvor nødvendigt det er, forud at udsøge og bestemme saadanne points de vüe. Naar en Cavallerie-Kolonne marscherer i en huul Vey, og nødes til at vende om, for at marschere tilbage igien, kan saadant skee paa to Maader, enten ved at lade hver Peloton dele sig i to Deele, den ene Deel først marschere lige ud, siden svinge til venstre, og den anden Deel strax svinge til høyre, ligeledes marschere lige ud og svinge til venstre; eller ved at lade den giøre Rodeviis høyre om, og contramarschere. Udviklingen (deploïement) af en Kolonne, denne saa uomgiengelig nødvendige Bevægelse afhandler Forf. vel meget vidtløftig, men vi maae dog tilstaae, at det kunde været forklaret tydeligere. Endeligen sluttes denne anden Deel med en Forklaring over adskillige Bevægelser, som kan foretages med eet eller flere Regimenter i særskilte Tilfælde, saasom at forandre Fronte, passere et Defilee fremad og tilbage igien, Wurf-Manoeuvret, adskillige Stillinger, som kan tages i Fiendens Nærværelse, og Maaden, hvorledes et Regiment skal forsamle sig ved sine Standarter. Hertil ere føyede adskillige Jagttagelser for Cavalleriet paa dets Marscher.

I den tredie Deel afhandler Forf. den saa kaldte store Tieneste, eller de Forretninger, som foretages i Feldten med et heelt Korps, enten Cavallerie allene, eller Cavallerie forbundet med Infanterie. Han begynder med en Indledning, hvori han viser Nødvendigheden i at øve Tropperne samlede eller mange Regimenter paa engang, og foreslaaer derfor, at man i Fredstider meget ofte bør forsamle Tropperne i de saa kalde-

de Exerceer-Leyre, hvor man har Leylighed at øve de forskiellige Slags Vaaben i Forbindelse med hverandre. Forf. meener, at de Omkostninger, saadant kunde forvolde, rigelig skulde erstattes i en paakommende Krig; thi man erholdt derved veløvede Tropper, som ved enhver Leylighed vare i Stand til at udføre, hvad man forlangte af dem, i Stedet for at de mindre øvede ofte maae giøre mange forgieves Forsøg, inden de kunne udføre eet eller andet Øyemeed. Han anfører den franske Armees Forhold i de tvende sidste Krige til Beviis herpaa. Naar Frankerige, der sielden har 20 Aar vedholdende Fred, har været i den Forlegenhed, at deres Tropper have manglet Øvelse, hvad maae vi da vente af vore, som have havt Fred i 60 Aar? Derefter foreslaaer han, at man saa nøyagtig som mueligt burde beregne, og ved Forsøg bestemme Tiden, i hvilken et Regiment i forskiellige Terreins, og i de adskillige Stillinger og Skridt kunde tilbagelegge en bestemt Vey. Fremdeles forkaster han den i Frankerige brugelige Maade at rykke ind i og forlade Leyren, hvor hver Rytter rider ind og ud af Esqvadrons-Gaden, saasnart han er færdig, for enten at begive sig til eller forlade sit Telt. Forf. vil, at saadant skal skee med Orden og efter Kommando. Da Omsorg for Cavalleriet er høyst vigtig, saa giver han adskillige gode Regler, som med Nytte kunde anvendes. Forvagterne, som en Armee udstiller i et aabent Land, ere for den største Deel, i sær de yderste, af Cavalleriet. Disse Vagters Forholdsmaade i særskilte Tilfælde, saasom naar de angribes, og have Befaling at holde sig nogen Tid; naar de nødes til at trække sig tilbage, og hvorledes de skulle giøre deres Foranstaltninger om Natten, afhandler Forf. tydelig. Fourageringen, hvorledes man skal indrette og forsvare den, dette for Cavalleriet saa høystvigtige Foretagende, afhandles ypperligt, og fuldstændigere, end det hidindtil haver været afhandlet i nogen Bog om Krigskunsten. Forf. begynder med nogle Regler om Fourageringen i Almindelighed, og viser derpaa hvorledes man skal undersøge det Sted, hvor Fourageringen skal foretages, gior siden en Beregning over det Antal Heste, som en Armee af 72000 Mand omtrent kunde føre med sig, og an-

viser paa et til en Fouragering antaget Sted, hver Brigade den Plads, den skal fouragere paa. Han paastaaer, at Fourageringen kan og bør skee med den største Orden, og den Maade, han udstiller Fourageurerne paa, er saa vel udtænkt, at den ene ey kommer den anden i Veyen, og at der ey heller spildes noget; en Feyl, som hidindtil er begaaet ved alle Fourageringer, da der almindelig er bleven spildt mere end to gange saa meget som man har brugt, og ved denne uordentlige Omgang er mangen Armee bleven nødt til at forlade en fordeelagtig Stilling, hvor den maaskee kunde have staaet en heel Maaned længere, ifald man havde været sparsommeligere med den i Nærværelsen værende Fourage. At udsætte Kieden til en Fouragering, og Maaden at trække de Tropper, som have udgiort denne Kiede, sammen igien, ifald de angribes, viser Forf. lige saa tydelig, og tilsidst giver han Regler, hvorledes de tørre Fourageringer, som foretages om Efteraaret, naar Kornet er indhøstet, skal indrettes. De Jagttagelser, som han ved denne Leylighed anbefaler den ved en saadan Fouragering kommanderende Officeer, vidner om, at hans Tænkemaade er saa ædel og fuld af Menneskekierlighed, at det var at ønske, hver General tænkte som han; thi saa blev Krigen, som desværre er et nødvendigt Onde, befriet fra den største Deel af de Umenneskeligheder, som ene ere en Følge af Troppernes slette Disciplin, og ikke uundgaaelige, da en Armee, selv i Fiendens Land, allene har Rettighed at fordre det Nødtørftige, men ikke Beboernes hele Eyendom. Derefter lærer han, hvorledes man skal recognoissere en Forpost, og hvorledes man, naar man bliver angreben paa en saadan Forpost, har at forholde sig. Om de lette Troppers Sammensætning, og hvorledes de, medens Krigen varer, Tid efter anden kunne forøges, giver han gode Regler. En Division af en Armee, som har en særskildt Leyer noget fra Hoved-Armeen, kan ofte komme i den Forlegenhed, at den bliver angrebet af en den overlegen Magt. Adskillige andre Tilfælde, som kunne hændes en saadan Division, anfører han tillige, og giver derhos de fornødne Forholds-Regler. Man finder her tvende lærerige Exempler paa en Convoi, som paa sin Marsch angribes af lette Tropper,

og

og de Bevægelser, som Cavalleriet, der tiener dette Convoi til Bedækning, med Fordeel kunde giøre imod de Angribende: og et andet Detaschement Cavallerie, som ligeledes paa sin Marsch angribes af lette Tropper, og, uvis om de Angribendes Styrke, trækker sig tilbage. Om de fra en Armee udsendende Detaschementers Forhold i Almindelighed, den Forbindelse man alle Tider maae vedligeholde imellem de adskillige Slags Tropper, et saadant Detaschement bestaaer af, og de særskildte Øyemeed man ved at udsende et Detaschement kan opfylde, som enten at angribe et Convoi eller at udstille et Baghold, for uventet at angribe en fiendtlig Trop paa sin Marsch. Man nødes ofte til at marschere igiennem et Land, som er gandske ubekiendt, og desaarsag udsættes man ideligen for uventede Angreb. Forf. foreslaaer derfor en Maade, hvorledes man under Marschen kan undersøge et saadant Land, ved at udsende adskillige smaae Partier for enhver Kolonne, som, hvergang de blive noget Fiendtligt vaer, ved et Skud kunde give Underretning herom, og saaledes i Tide giøres de fornødne Foranstaltninger. Alle anvendte Forsigtigheder uagtet, kan man dog uformodentlig blive angrebet. Et Exempel, hvorledes man ved et uformodentlig Angreb bør forholde sig, anføres. Om Baghold i Almindelighed indrykker Forf. endeel gode Regler; han anfører de nødvendigste Jagttagelser, og nævner tillige de sædvanligste Hindringer, som ved dette Foretagende almindelig indløbe. Adskillige Bevægelser i Fiendens Nærværelse, som enten at trække sig tilbage paa en aaben Mark eller igiennem et Defilee, og hvorledes man kan lade Cavalleriet, som er i den anden Linie, eller til Reserve, rykke frem foran den første Linie, for at falde Fienden i Flankerne, afhandles meget tydelig. Naar endeel Regimenter Cavallerie skulle bevæge sig fremad i en Linie, er saadant meget besværligt, i sær naar de treffe Hindringer, som enten Huse, smaae Moradser o. d. l., der forhindre dem at vedligeholde deres Linie uafbrudt. Paa det at de Esqvadroner, som for saadanne Forhindringers Skyld maae bryde af eller trække sig bag de andre, des lettere kunne sætte sig igien, saa raader Forf. her atter, at man skulde indføre de føromtalte Lanzedragere, som i saa Fald første skulde søge at komme i Linie, da Esqvadronen siden havde noget at rette sig efter. Paa en Skiermydsel af Cavallerie mod Cavallerie, og hvorledes en Esqvadron i dette Tilfælde kan understøtte den anden, gives og et Exempel. Ofte er det nødvendigt, at Cavalleriet maae trække sig igiennem Infanteriet, for at drive Fienden tilbage; Maaden, hvorledes dette best kan skee med Orden, og de Bevægelser, som saavel Cavalleriet som Infanteriet maae giøre, baade i dette Tilfælde, og naar Cavalleriet skal tilbage igien bag Infanteriet, vises tydelig. Forf. meener, at et Korps Cavallerie ofte kunde finde Leylighed, med Fordeel at angribe et Korps Infanterie; men da sielden noget Korps Infanterie er foruden Kanoner, og disse for Cavalleriet saa frygtelige Vaaben give deres Modsatte for megen Overvægt; saa giør han det Forslag, at Cavalleriet ligeledes burde forsynes med Kanoner, som vare deels saa lette og deels saa stærk bespændte, at de kunde følge Cavalleriet. Den nys i Tydskland udbrudte Krig har viist, at Forf. Forslag ey er blot Hiernespind, da de krigførende Magter have betient sig af saadanne Kanoner, under Navn af ridende Artillerie. Signaler ere i mange Tilfælde nødvendige, og den Maade, man hidindtil haver betient sig af, at give saadanne Signaler ved Kanon-Skud, er meget underkastet Misforstaaelse. Forf. foreslaaer derfore, at man i det Sted skulde betiene sig af Flag, som man til den Ende burde føre med sig, for at ophidse dem paa en paa et høyt Sted opreyst Stang. Denne tredie Deel og hele Verket sluttes med en almindelig Afhandling om Feldtslag, i sær Cavalleriets rette Brug i samme. Hertil føyes et Exempel, der indeholder adskillige Tilfælde, der kunne forekomme i et Feldtslag.

Leipzig. Der Geist Athens. Eine politisch-philosophische Untersuchung der Geschichte dieses Freystaats. Aus dem Englischen des Herrn William Young. Πασα πολιτεια ΨΥΧΗ της πολεως εςι, τοσαυτην εχουσα δυναμιν,

μιν, οσηνπερ εν σωματι Φρονησις. ISOCRAT. in Panath. Mit gnädigster Freiheit. Leipzig, in der Weigandschen Buchhandlung, 1777. 288 Sider i Oktav med 8 Sider Fortale.

Hvad vi tilforn have sagt om Meierotto's Leben und Sitten der Römer (*) ville vi og have forstaaet om dette ypperlige Skrift, som vist i sit Slags er et Mesterstykke. At følge Athenens Aand igiennem alle Stadens Perioder, fra Cecrops af til Antipater, burde man heller ikke vente af nogen anden end en dybttænkende Britte, og denne har skilt sig ved dette vanskelige Arbeyde, saaledes som vi kunde vente det af den beste Historiker og Philosoph. Den som i Fremtiden vil betræde samme Bane, og paa samme Maade beskrive et andet Folk, ville vi i sær anprise Fortalen til dette velskrevne Verk, hvorom vi intet mere ville tale, i Haab at endog vor Taugshed vil forskaffe det Læsere og Elskere.

Bern. Allgemeine Geschichte der neuesten Entdeckungen, welche von verschiedenen gelehrten Reisenden in vielen Gegenden des Russischen Reichs und Persien in der Historie, Landwirthschaft und Naturgeschichte ꝛc. sind gemacht worden. Erster Theil. Mit Kupfern. Bern, bey der typographischen Gesellschaft, 1777. 445 Sider i Oktav, med en Indledning af 44 Sider.

For dem, som ikke have Leylighed at læse Pallas's, Gmelins, Georgi's og Falks Skrifter, og dog ville have nogen god Efterretning om disse velfortiente Lærdes Opdagelser, ville vi anprise dette med god Orden og Skiønsomhed forfattede Udtog. Naturhistorien, Oekonomien, Folkenes Sæder, og Geographien have været Forf. Hovedsag. Af historiske Efterretninger findes her overmaade faa. De til denne Deel hørende Kobbere ere et Kort, Mus Jamulus, Castor Moschatus, Echium Italicum, Slepez (maaskee Mus amphibius Linnæi) Morduanernes Klædedragt, Mokschanerindernes Klædedragt, Ruinerne af Bolgari, Tschuwaschindernes Klædedragt. De i denne Deel fornemmelig beskrevne Steder ere Woronesch, *Pawlowsk*, Kalanka, Tscherkask, Wolodimer, Murom, Arsamas, Saransk, *Pensa*, Simbirsk, Bolgari, Tscheremschan, *Samara*, Sysran, Saratow, Zarizyn. Kobberne ere meget vel stukne.

(*) See forrige Aargang No. 45. Side 399.

Nürnberg. *D. Jo. Georgii Rosenmulleri*, Prof. p. o. in acad. Erlang. *Scholia in Novum testamentum.* — Tomus I. Continens Evangelia Mathæi & Marci. Norimbergæ, in Officina Felseckeriana, 1777. — Tomus II. Continens Evangelia Lucæ & Johannis, ibid. 1778. Stor 8. Første Deel 1 Alphabet $5\frac{1}{2}$ Ark. Anden Deel 1 Alphabet $6\frac{1}{2}$ Ark. Faaes hos Proft for 2 Rdlr. 32 ß.

Frie Oversættelser, Omskrivninger, Paraphraser og Gesvindtværker danne aldrig nogen grundig Exeget. De maadelige Hoveder kunne i Nødsfald behielpe sig med dette Melkmad, men derved lære de ikke, hvorledes de kunne vandre videre, og maae altid med Rette frygte for Afveye. Vi holde det derfor for en Pligt, at anmelde Exegetikens Elskere dette nyttige Skrift, som kunde give Begyndere Lyst til at gaae videre, og ikke læses uden Nytte af de mere øvede. D. Rosenmuller, en af vor Tids udmærkede Theologer, har, saavidt vi kunne dømme, i adskillige Aar samlet paa disse Anmærkninger, og leverer her sine Tilhørere (hvorfor ikke og Læsere?) et ret brugbart Middel til det nye Testamentes Forklaring. Foruden disse to Dele kan man vente lige saa mange til, i hvilke alle det nye Testamentes Bøger skulle blive oplyste med Anmærkninger.

De

De ere som oftest korte, undertiden kun et Ord tillagt, som setter Sammenhængen i et tydeligt Lys, og sigte fornemmelig til at vise Ordenes Bemærkelse og Talebrugen af den hebraiske, grædske, undertiden latinske Philologie, til at hæve Vanskeligheder, til forsigtigen at forbedre Læsearterne, kort, til at vise Skriftfortolkere Veyen. Vi troe, at disse Anmærkninger i sær udmerke sig fra de mangfoldige andre i Fyndighed og Korthed, hvilket ikke er en liden Fortieneste, heller ikke saa let at tilveyebringe, da saa stor en Skare frembyder sig for en Exeget, af hvilke han skal vælge det rigtigste. Vore Læsere skulde maaskee ikke kiedes ved her at læse nogle faa af disse Anmærkninger. Forf. antager ikke, at Mathæi Evangelium er skrevet paa hebraisk; thi han siger, at Kirkefædrenes Beretninger herom ere hellere Gisninger, som de selv have fremsat, end virkelige Beviser; dog havde vi her tillige ventet noget om de hyppige Hebraismer, som ikke saavel synes at kunne forklares af det hellenistiske Sprog. Om den saa kaldte accommodatio forklarer Forf. sig iblant andre Stæder ved Math. 2, 18. saaledes: τοτε επληρωθη — τȣ προφ. Jerem. XXXI. 15.: non de infanticidio sed captivitate decem tribuum propheta proprie loqvitur, urbana manet interim ac svavis applicatio. Ac si dicat Mathæus: Tum vero illud dici potuit: vox lamentabilis audita est; matres liberos amissos deplorarunt, neqve consolationem admiserunt, qvia amplius non erant. Tum Bethlehemum vere facta est Rama. Nec personæ, de qvibus loqvitur, sunt eædem; nec locus, nec deniqve calamitas. Qvi ex græcis romanisqve auctoribus, qvid sit locos adhibere similes, didicerunt, fieri non potest, qvin urbanitatem summam hic & elegantiam agnoscant. Hvor sandt er ikke dette sidste! Ved den Vanskelighed i samme Kapitel; απο διετȣς και κατωτερω antager Forf. deres Meening, som troe, at Christus var næsten to Aar gammel, da Magerne kom; vi holde det derimod rimeligere, at det bør forstaaes a bimatu incipiente, og ikke a bimatu finito; Nort. Knatchbull har i sine animadv. in libr. N. T. af Aristoteles's Dyr-Historie og andre verdslige Skribentere baade beviist denne Talemaades Rigtighed, og tillige temmelig sandsynlig udregnet Tiden. — I den moderne Tvistighed om de Besatte fælder Forf. ingen Dom, men synes dog at hælde til dem, som holde Sygdommen for et yderligt og saare hæftigt Raserie; i det høyeste synes han kun at antage, at Dievelen var causa remota til Sygdommen, det er, at Evangelisterne tale saaledes, fordi disse og andre Forvirrelser var ved Synden bragt ind i den menneskelige Natur. Vi see ikke, hvad farligt der var i at kalde denne Besættelse en overordentlig hæftig Sygdom, naar man ikke med Semler havde i Sinde at forjage alle Dievle af Bibelen. Christi Almagt bliver desuden derved ikke formindsket. Ved Judas's Død (απηγξατο) foreener Forf. meget rimeligen Mathæus med Lucas i Apostl. Giern. saaledes: Judas, drevet af Siels Angest, fandt virkelig sin Død ved en Strikke, men den brast, og Kroppen styrtede ned fra et høyere Sted, hvorved han revnede og Indvoldene udvæltedes. Vi see ikke, hvad Nød der paa dette Sted har plaget Fortolkerne: vor danske Bartholin de morbis biblicis maatte tilstaae Uvished, og Lightfoot troede, Dievelen var fløyet i Luften med ham, og havde kastet ham ned paa en Klippe, som Ørnen sin Østers. Hr. D. er sielden vidtløftig i at opregne forskiellige Meeninger; dog finde vi endeel kortelig anført ved det vanskelige Sted Mathæi 27, 9.: ρηθεν δια Ιερεμιȣ, hvilket ingensteds findes hos Propheten Jerem. men vel hos Zach. i det 9 Kap. 12. 13. De, som med den kritiske Radereknív søge at forbedre dette Sted, og som mene, at der i Stedet for ιρ̃ȣ ved Abreviation burde staae (Zeta) ζρ̃ȣ, fortiene ikke at komme i Betragtning. Vanskelighederne ere mange, og ingen hæver dem efter Forf. Meening bedre end Michaelis, som i sin Einleitung in die göttlichen Schriften des neuen Bundes henter Ordene af et gammelt forloret Fragment, som Jeremias har skrevet, og som var til i Christi Tider: dette bekræftes ved et Vidnesbyrd af Hieronymus, som fortæller, at en af Nazarenernes Sekt viiste ham en Bog, hvori dette stod under Jeremiæ Navn. Imellem det 3die og 4de Vers i Begyndelsen af Marci Evangelium, sætter Hr. Forf.

disse

disse saa Ord ind: ita revera evenit, hvilke give en ypperlig Context. Ved de vanskelige Steder i Evang. Markus følger Hr. D. meget Heinsii Opløsninger, og ofte skee disse paa Textens Bekostning. I sær forekommer os hans Meening mindst sandsynlig om Marc. 15, 25.: ην δε ωρα τριτη, hvilken D. Ros. med fuld Bifald antager. Her skal nemlig και εσταυρωσαν oversættes ved postqvam crucifixissent; Christus er da korsfæst ved den siette Time (Kl. 12.) som Joh. beretter; tre Timer derefter, da Mørket var forbi, skal Titelen først være opslaget paa Korset, da først Røverne ophængte, da først Klæderne deelte; hvilken Forvirring i Tiden! Forf. undskylder dermed, at Evangelisterne ikke altid holde Orden i deres Fortællinger. Eftersee vi nu Paralelstedet Joh. 19, 24. hos Forf., saa restituerer han Læsearten hos Markus, og giver den sin naturlige Forstand, men paastaaer, at Johannis ωρα εκτη er ved Afskrivernes Skiødesløshed forandret fra Γ til ς, og at Christus virkelig er korsfæst ved den tredie Time eller Kl. 9. Forf. ligner altsaa her de øvrige Fortolkere, som alle vakle ved dette vanskelige Sted. Hvorfor tør man ikke tilstaae sin Uvidenhed? Blev Markus eller Johannes derved mindre troeværdige?

(Slutningen følger.)

Anmeldelse.

London. The Tragedies of Æschylus. Translated by R. Potter. London. Dodsley. 1777. 4.

Hr. Potter leverer Grækerens Sørgespil, ikke i den Orden, som de staae i efter de sædvanlige Udgaver, men efter den Tidsfølge, som Brumoi har fastsat. Det fornøyer os, at en saa lærd og allerede berømt Mand vil bane Veyen for os, og giøre os bekiendt med den af de grædske dramatiske Skribentere, som hidindtil er bleven mindst læst af dem alle. Oversættelsen har mange Fortienester, i Henseende til de mange Vanskeligheder, som maatte overvindes, men Feyl har den ogsaa. Versifikationen er ikke altid reen og rigtig, og i sær savner man de varme og dristige Udtryk, som Originalen er saa fuld af. Det havde været at ønske, at denne Oversættelse havde været forsynet med hyppige Anmærkninger. Originalen er saa dunkel, Skuespillene saa nationale, og Sæderne saa forskiellige, at man behøver al den Oplysning, som det var mueligt at faae.

London. The Pythian, Nemean and Isthmian Odes of Pindar. Translated into English Verse with Critical and explanatory Remarks. London. Dodsley 1778. 4.

Til at oversætte Pindar saaledes, at man giver hans Skiønheder, som saa ofte beroe paa en vis Stilling af Ordene, og fuldkommen udtrykker de høye Steder, eller, naar Sproget ikke tillader det, da sætter noget i Stedet, som dog ligner dem, udfordres megen Styrke, og stor Indsigt, og en sand Smag; men for ingen af Deelene kan man rose denne Oversætter, som er Hr. Edward Barnaby Green. Han har al den Dunkelhed, som man finder i Originalen, og paa nogle Steder overgaaer han endog Pindar deri; og naar han vil være høy, saa ligner han een, der vil klavre op af et steilt Bierg, men glider ned igien, inden han opnaaer den halve Høyde.

Venedig. Vite dei piu celebri Architetti e Scultori Veneziani, che fiorirono nel secolo XVI. Scritte da *Tommaso Temanza*, Architetto e Ingegnaro della Serenissima Rep. di Venez. Venez 1778. 4.

Forfatteren har allerede tilforn med Bifald udgivet Jac. Sansovino's, Palladio's og Scammozzis Levnetsbeskrivelser, som her ere forbedrede og formerede. Verket er deelt i to Deele, hvoraf den første indeholder de, der igien have bragt disse Kunster i Flor, og den anden de meest berømte Lærere i det sextende Aarhundrede. Begge Deele ere udarbeydede med megen Flid, Dømmekraft og Smag.

No. 21.

Nye

Kritisk Tilskuer

over

Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 27 May. 1779.

Lovtale over Kort Sivertsen Adeler, fordum Ridder af Dannebrog og St. Markus, Kongelig Dansk General-Admiral, Vice-Præsident i Admiralitets Kollegio, og Herre til Bradsbierg og Giemsøe Kloster, af L. Smith, Lærer i Philosophien og de skiønne Videnskaber ved det Kongelige Landkadet-Akademie, og Medlem af det Danske Literatur-Selskab. Kiøbenhavn 1779. Trykt paa Madam Godiches Forlag, og sælges hos hende for 12 ß. 24 Sider i stor Oktav.

Det er behageligt at see hvorledes et ungt Genie alt mere og mere modnes, og gaaer frem til Skribent-Fuldkommenhed paa Videnskabernes ærefulde Bane. Man tilgiver let de svagere Forsøg for de modnere Frugter. En Forf. forkaster dem selv i den seenere Alder, og haaber, at Publikum forglemmer dem ligesom han selv. Hr. Smith har leveret vakre Prøver paa Indsigt og Vittighed, men nærværende Lovtale bliver det første af hans Arbeyder, som bære tydelige Modenheds Mærker. Her er ægte Vittighed, ægte Veltalenhed, Styrke i Udtrykket, Bestemthed i Stilen, Lethed i Vendinger, Behagelighed og en vis Grad af Fuldkommenhed i det Heele. Hellere saadan en Lovtale end hele Bind af vittige Prædikener, af haltende Philosophie. Forf. holder sig nøye til sin Materie, og bliver sig selv bestandig liig. Han svæver med en lige og stadig Flugt høyt over falsk Glimmer, uægte Vittighed. Han roser sin Helt sandt, rigtigt, ædelt, stærkt. Hans Veltalenhed er mandig, fyrig, bestemt. Han varmer, antænder, henriver. Han har meget glimrende Tirader og lykkelige Fald. F. Ex. Side 9.: "Skiebnen synes at „have været Manden vred, da den har skiult „saa vigtige blant hans Bedrifter; men Trods „Tid og Skiebne lever han, og er stor, og be„undres." S. 10.: "Skielver, I Fiender, „som skal gaae i Kamp med denne Mand! Og „den vajer om hans Vimpel, Ødeleggelsen sidder „truende paa hans Forstavn, Seyeren har op„rettet sin Trone paa den store Sankt Georg. „—— See, angribe, seyre, er eet for vor Ade„ler. Saa skuer den modige Ørn fra den høye

T „Æther

„Ether det trygge Rov, og alt svinger han sig „med det, da det neppe føler, det er fanget.“ Hvor hældige ere disse Billeder! hvor lykkelig denne Lignelse! Sammenligningen imellem Valpladsen og en beleyret Stad, S. 12., er meget vel udført. Ligesaa vel er Slaget ved Dardanellerne S. 15. beskrevet. Med et Ord: vi have læst denne Tale mere end engang, og vi ere forsikkrede, at enhver, som læser den, vil ikke lægge den bort uden Bifald, og uden det Løvte, snart at tage den i Haanden igien. Ikkun Overgangen fra Heltens Fødsel til hans Bedrifter, burde været noget meer forberedet, hans Endeligt kunde nok ogsaa været meer veltalende udført, og det knudrede og tunge Rothiske Sprog, som afvexler med det bløde Danske, og som er bleven Moden (vi vide ikke hvorfor) hos det danske Literatur-Selskab, det tydske anstifte, og rette vor Opmerksomhed paa, S. 20., kun dette ønskede vi bort af denne smukke Lovtale og af Forf. Stiil, og da give han os snart en over Admiral Juul (vi ere forsikkrede, at den ædeltænkende Familie ikke vil nægte ham Materialier) som giør dens Forf. lige saa megen Ære som denne, og han blive ved at vandre med lige Skridt til Smagens Tempel; saa vil Efterverden regne Hr. Smith blant vore gode danske Talere.

Udenlandsk Literatur.

Nürnberg. *D. Jo. Georgii Rosenmulleri*, Prof. p. o. in acad. Erlang. *Scholia in Novum testamentum.* — (See No. 19 og 20. S. 156.)

Δυναμις ὑψίςȣ i Luc. 1, 35. vil Hr. Dr. ikke forklare ved filius Dei; da det dog af den hebraiske Taleart best synes at kunne forklares saaledes; man efterſee 5 Mose B. 21, 17., hvor ראשית אנו unægtelig er det samme som בכר־בוז. Dersom Stedet var poetisk, kunde man formode, at det var duo membra idem significantia, men i en jevn lærende Tone synes saadan en epexegesis overflødig. „Denne er sat til et Fald og til en Opreysning for mange, Luc. 2, 34.“ finde vi saaledes forklaret: Mange, som tilforn stode og agtedes for sande Guds-Dyrkere, faldt, da den himmelske Lærdom blev aabenbaret; thi da de ingen Undskyldning havde, hvorfor de ikke antoge Christi Lærdom, blev deres Helligheds Maske dem afdraget, og deres Ondskab viist. Andre, som laae nedsænkte i Uvidenhed, bleve ved Christi Lærdom opreyste paa Veyen til Lyksalighed. Denne Omskrivning nærmer sig bedre til Meeningen, end den mere sædvanlige, da πτωσις skulde bemærke Forargelse. Luc. 10, 41.: τυϱβαξῃ πεϱι πολλα ενος δε εςι χϱεια, μαϱια δε κ. τ. λ.; deraf er Meeningen denne: Du bestræber dig gandske forvirret for at lave megen Mad, vi har kun een Ret fornøden; men Maria føder, ved at høre mig, sin Siel og ikke sit Legeme, og denne Ret, denne min Lærdom, skal ikke tages fra hende. Bengel har allerede før iagttaget, at ἑν rettere burde henføres til frugalitatem hospitii, end til doctrinam. Ved λογος i Joh. 1. er D. meget vidløftig, og synes tilsidst at antage den Forklaring, som findes i Beyträge zur Beförderung theologischer u. s. w., udgiven af Prokantzler Cramer, hvorved λογος bliver giort til det hebraiske דבר og λογος τȣ Θεȣ bliver da: Messias promissus a Deo. Vi savne i Johannes Evang. adskillige kritiske Vanskeligheder, som enten ikke ere berørte, eller blot anførte af forskiellige Cod. uden at angive den rimeligste. Saaledes anføres Semler ved Joh. 5, 4., som troer, at dette Vers er indskudt af dem, der ville udpynte Historien om Vandets mirakuløse Rørelse, uden at bestemme, enten denne Kritik er forvoven eller rigtig. „Han skal overbevise Verden om Retfærdighed, at jeg gaaer til Faderen“ d. e., han skal overbevise Jøderne om, at det er billigt og Gud anstændigt, at jeg gaaer til Faderen, og at jeg giør intet, som kunde synes at bekræfte det politiske Messianske Rige. En blot Billighed og Anstændighed udtømmer neppe Begrebet af δικαιοσυνης, i sær paa dette Sted. Dog, vi trætte maaskee vore Læsere, ved at udskrive Anmærkninger af dette nyttige Skrift. Vi igientage vort Ønske,

at see det, i Mangel af større Verker, træde i Stædet for alle smaa Paraphraser o. s. v.

Leipzig. Und er erschoß sich — nicht. Ovid. Indignata malis mens est succumbere, seque præstitit invictam viribus usa suis. Leipzig, bey Christian Gottlob Hilscher, 1778. 8. 112 Sider.

Skiønt endeel af de Ulykkelige, som selv forkorte deres Dage, meget ofte kunde fortiene, at man beklager dem; saa vilde Helten i denne Fortælling vist ikke giort sig vor Medlidenhed værdig, i fald han havde fuldført denne umenneskelige Gierning. Forf. har taget feyl, om han troede, at hans Skrift skulde kunne opvække Afskye for Selvmord hos de Ulykkelige, som have fattet denne Beslutning; thi enhver, som læser disse Breve, vil vist være eenig med os, at Helten, hvis han havde fuldført sit Forsæt, fortiente at begraves i Galgebakken. Skulde et ungt Menneske kunne undskyldes, som forkortede sine Dage blot fordi Arvegodset efter hans Fader ey var saa anseeligt, som han havde ventet det? Og er den Stolthed eller Egenkierlighed vel tilladelig hos noget Menneske, at man, naar man end er nok saa værdig til et Embede, ey vil giore sig Umage at erholde det, fordi det ey bliver tilbuden af Regieringen? — At han siden ey skiød sig ihiel, da hans Venner havde bragt hans Sager i Orden, og en smuk Pige var bleven forelsket i ham, er vel mindre at undre over. Kort, Forf. opnaaer ingenlunde sin Hensigt: at bevise Selvmords Daarlighed ved dette Exempel; thi for at vise hvormegen Magt, Religion og Fornuft har over et Menneske, der vil høre de Grunde, som disse saa mægtige Hielpere understøtte os med, burde han have bragt sin Helt i en anden og langt farligere Forfatning. Stilen i disse Breve er desuden stiv og slet ikke flydende nok, for at være en Efterligning af Göthes, og Kundskab om det menneskelige Hierte, som er saa synlig i alt det Göthe skriver, viser denne Forf. aldeles ikke.

Freyberg. Beyträge zur Kriegskunst und Geschichte des Krieges von 1756. bis 1763. mit Plans und Charten, von J. G. Tielcke, Churfürstl. Sächs. Artillerie-Hauptmann. Freyberg. Gedruckt mit Barthelischen Schriften. 4. 1stes Stück 1775. 130 Sider og 5 Planer. 2tes St. 1776. 224 Sider og 10 Planer. 3tes Stück 1778. 187 Sider og 6 Planer.

Saa udførlig beskrevne Exempler paa Feldtslag, Beleyringer, og andre i Krigen forekommende Tilfælde, som de Hr. T. her giver, ere af største Nytte. Hans gode Hensigt, og den Umage, han haver giort sig, at fortælle alt paa det nøyagtigste, er lige saa roesværdig; og hvad som endnu mere forhøyer Værdien af det her fortalte, er, at Hr. T. har været nærværende ved alle de af ham beskrevne vigtige Tildragelser. Næsten ved enhver er tilføyet et af ham selv forfattet Udkast, hvorledes et og andet, efter hans Meening, kunde blevet bedre udført; og, skiønt vi ey allevegne bifalde Hr. Ts. Meening, saa tilstaae vi dog, at disse Udkast kan være baade nyttige og lærerige for en Begynder.

Det første Stykke er inddeelt i fire Afsnit, som indeholde: En udførlig Beskrivelse om Trefningen ved Maxen; Maaden at forfærdige et Profil af en Egn; en Afhandling om uforskandsede Bierge eller andre hoye Steders Angreb og Forsvar; et Udkast, hvorledes de ved Maxen staaende Tropper kunde have taget andre og bedre Stillinger. Da Hr. T. selv har været nærværende ved Træfningen ved Maxen, saa have vi ingen Aarsag at tvivle om Fortællingens Rigtighed. Den tilføyede Plan, som forestiller Stillingerne og Angrebet derpaa, er temmelig udførlig, og siden Hr. T. efter Træfningen har været paa Stedet, og selv optaget en Deel af Egnen, saa er den følgelig meget nøyagtig. Maaden, Hr. T. angiver, for efter den at optage en Egn, er nok ikke saa aldeles antagelig, som han selv troer; thi for det første indsee vi ikke, at det er saa kunstigt eller besværligt at forfærdige et Profil

til med Instrumenter, at man af den Aarsag skulde forkaste denne Maade, i sær naar man dertil betiente sig af et simpelt Vandrør og de høystnødvendige Stokke; og for det andet er den af Hr. T. foreslagne Maade hverken tydelig nok beskreven eller paalidelig rigtig; vi troe derfor, at et Profil, efter Hr. Ts. Maade forfærdiget, ikke bliver meget nøyagtigere end et, som bliver tegnet efter det blotte Øyemaal. Afhandlingen om uforskandsede Bierges Angreb og Forsvar er meget god, og man finder deri endeel Regler, som man andensteds vilde søge forgieves. Udkastene til bedre Stillinger for de Tropper, som skulde forsvare sig ved Maxen, ere gandske vel udtænkte. Vi troe imidlertid, at saa faa Tropper, som det Finckiske Korps bestod af, ikke let paa det Sted kunde tage nogen uovervindelig Stilling imod saa overlegen en Fiende, som den var, de bleve angrebne af. Hr. T. tilstaaer, at saavel General Finck som hans Underhavende giorde deres Skyldighed; dog troer han, at de af ham angivne Stillinger vare bedre. Men naar man har Tid til i Roe i at overlegge alle Ting, kan man let forbedre, hvad en Mand i General Fincks Omstændigheder i Hast maatte beslutte og udføre.

Det andet Stykke, som ligeledes er deelt i fire Afsnit, indeholder: En Dagbog over den Keyserl. Russiske og Kongel. Preussiske Armee, fra Feldttogets Begyndelse 1758. indtil Slaget ved Zorndorf den 25 August samme Aar. En fuldstændig Beskrivelse over Slaget selv, og hvad som siden forefaldt indtil Armeerne gik i Vinterqvarteer. En Dagbog over Fæstningen Kolbergs Beleyring. Et Udkast, hvorledes denne Fæstning i den følgende Vinter kunde være bleven overrumplet og indtagen. — Den Frygt, som Hr. T. yttrer i Fortalen til dette andet Stykke, at hans Dagbog maatte forekomme mange alt for vidtløftig og nøyagtig, er efter vore Tanker unødvendig. Enhver Kiender indseer lettelig, hvor nyttigt det er at være underrettet om alle Omstændigheder, som have givet Anledning til et forefaldet Feldtslag, og vi troe ey, at dette lader sig bedre giøre, end ved at vise alle de særskilte Bevægelser, som begge Armeer i Forveyen have foretaget. Vi ønskede, at Hr. T. havde føyet et Kort til denne Dagbog, paa hvilket begge Armeers Marscher og Leyre havde været forestillede. I Prindsen af Condees og Marschallen af Maillebois Campagner, som i Aarene 1774. og 1776. ere udkomne i Frankerig, findes saadanne Kort, som paa et Blad forestille alle Armeernes Marscher og Leyre i det hele Feldttog. Beskrivelsen over Saget ved Zorndorf er lige saa vidtløftig som den over Trefningen ved Maxen; og da Hr. T. ligeledes har været nærværende, saa have vi samme Grund til at indestaae for dens Rigtighed, kuns Planerne ere ikke slet saa nøyagtige; men til Hr. Ts. Undskyldning kan anføres, at han har havt Leylighed til siden at optage Egnen ved Maxen, da denne var nær ved hans Opholdssted, men Egnen ved Zorndorf var ham for langt fraliggende, for siden, da han forfattede denne Beskrivelse, at kunne forfærdige noget Kort derover. Skiønt vi ikke agte at bedømme de Tildragelser, som Hr. T. beskriver, men allene Maaden han haver bestrevet dem paa, saa kunde vi dog ey undlade at imodsige Hr. T. deri, at General Fermors Adfærd ved Zorndorf var ulastelig. Hr. T. maae giøre sig al muelig Umage for at opsøge Grunde og Aarsager, hvorfor General Fermor var nødt til at stille sig saa, og ey anderledes; han maae angive nok saa mange særskilte Formodninger om Stedet, Kongen af Preussen kunde have angrebet paa, saa bliver det dog en Sandhed, at General Fermors Stilling ved Zorndorf var den sletteste, han i de Omstændigheder kunde vælge; et Øyekast paa Planen, ja Hr. Ts. Beskrivelse selv, skal kunde overtyde Kiendere, at vi have ret. I Fortalen siger Hr. T. vel, at han har søgt at være saa upartisk som muligt, og ikke i ringeste Maade forsvaret det ene Partie mere end det andet, men hans mange Undskyldninger og Sagen selv gandske uvedkommende Anekdoter vise det Modsatte.

(Slutningen følger.)

No. 22.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 3 Junii. 1779.

Carl August Struensees Begyndelsesgrunde i Krigs-Bygningskunsten. Første Deel. Krigs-Bygningskunsten i aaben Mark. Forandret og forkortet af Henrik Johannes Krebs, Professor og Premier-Lieutenant ved det Kongelige Artillerie-Korps, til Brug ved hans Forelæsninger. Fordansket af Carl Christopher Kalnein, Kongelig Landkadet. — Med Kobbere. — Kiøbenhavn 1778. Trykt hos Hofbogtrykker Nikolaus Møller. 8. 240 Sider og 15 Kobbere.

Vi nægte ikke, at jo Hr. Strs. Anfangsgründe der Kriegs-Baukunst for største Deelen fortiene den Roes, man i Almindelighed giver dem; i sær er den Orden og Tydelighed, som hersker i denne Bog, meget at berømme; men wi troe dog med Grund at kunde giøre den Indwending imod Bogen, at Læremaaden i samme, fornemmelig i den første Deel, som handler om Feldtbefæstningskunsten, ey er analog nok med Krigskunsten selv. Hr. Str. lærer vel, hvorledes alle brugelige Forskandsninger bygges, angribes og forsvares. Han viser deres Fortrin og Feyl, men han betragter dem ikke i Sammenligning med Stedet og Egnen, hvor de skulle anlægges, eller med Tropperne, som skulle angribe og forsvare dem. Artilleriets rette Brug ved Forskandsningers Angreb og Forsvar savnes gandske. Herimod kunde man vel giøre den Indvending: at saadant ikke havde Sted i en Lærebog om Krigsbygningskunsten, men burde søges i en om Krigskunsten selv. Imidlertid have dog Hr. Strs. Forgiængere, De Hrr. Clairac, Cugnot Tielke o. a., ey været af denne Meening; thi de have saa meget som mueligt forbundet deres Regler med Exempler, og viist Forskandningernes Brug og Anvendelse i Forbindelse med det Heele; det er at sige, med Egnen, Tropperne og og de øvrige Omstændigheder, i hvilke Armeerne, der enten have angribet eller forsvaret Forskandsningerne, have befundet sig. Vel anfører Hr. Str. nogle Exempler, dog ikkun ved at fortælle, uden at anvende eller forklare dem, og Hr. Prof. Krebs udelader [dem] ogsaa i den danske Oversættelse.

I Fortalen anfører Hr. Professoren de Aarsager, han haver havt til at udgive Hr. Strs. Krigsbygningskunst i denne forandrede Skikkelse. Han siger strax i Begyndelsen, at hans Hensigt har været, at giøre Bogen mere brugbar for en Infanterie-Officier, og at han til den Ende agter at forkorte de tvende sidste Deele, som indeholde virkelige Fæstningers Bygning, Angreb og Forsvar, saaledes, at de i den danske Oversættelse ey skal udgiøre mere end eet Bind. Vi troe ogsaa, at dette meget vel, uden Skade for Tydeligheden, kan lade sig giøre, da en Infanterie-Officier vist ikke behøver at vide alt det, som Hr. Str. afhandler i de tvende sidste Deele af sit Verk. Men at der i den første Deel skulde være afhandlet noget, som var overflødigt for en Infanterie-Officier, derom tvivle vi, naar vi undtage det, som Hr. Str. siger om Ridsers Tuskning, Illuminering og perspektiviske Profilridse, hvilke meget gierne kunde have været udeladt; i sær da det indtager lige saa meget Rum, som det lidet Hr. Str. siger om Slusebygning, og som Oversættelsen udelader. Hr. Prof. siger i Fortalen, at han ikke kan forestille sig, at denne Slusebygning, saaledes som den af Hr. Str. her er afhandlet, kan udøves ved Krigsbygningskunsten i aaben Mark; han vil til den Ende afhandle den ved de virkelige Fæstningers Bygning. Her troe vi at have Grund til at vige af fra Prof. Meening; thi for det første ere de Sluser, som anvendes ved virkelige Fæstninger, af en gandske anden Beskaffenhed, end de, man bruger ved Feldtforskandsninger; da de i første Tilfælde skal holde længe, saa ere de bygte med al muelig Fasthed, og alletider murede; de sidste derimod, som ikkun skal holde i en kort Tid, ere allene beklædte med Træe eller Fletteverk; dernæst indsee vi ikke, hvorfor Hr. Prof., som ellers følger Hr. Str. troeligen i alt det, han siger om Oversvømmelser, just udelader Slusebygningen allene. Hr. Clairacs Feldtbefæstningskunst viser dog, at man ved Oversvømmelser betiener sig af Sluser, thi Hr. Cl. nævner baade Tiden og Stedet, hvor han haver brugt dem. Vel ere de Sluser, som Hr. Clair. anfører, af en anden Bygning, end de hos Hr. Str., men naar Hr. Prof. tvivlede om Mueligheden i at følge Hr. Str., skulde der da ey findes andre Forgiængere? Fremdeles siger Hr. Prof., at han hist og her har forladt Strs. Meening, og fulgt sin egen Overbeviisning, da han har troet, at det er Grunde, og ikke Anseelse, som bør bestemme den Tænkende. Dog, vi finde, at han fornemmelig er afveget fra Hr. Str., ved at udelade alle anførte Exempler, men ingen Steder nogen Grund for denne Afvigelse, uden det maaskee skulde være den: at han saa meget som mueligt har søgt at forkorte Originalen. Vi havde imidlertid ønsket, at Hr. Prof. ikke havde regnet det saa nøye, om hans Bog var bleven to eller tre Ark større, da Exempler bidrage meget til at forklare Reglerne, og desuden selv de største Mestere i Krigskunsten, Puysegûr, Fenqviere, Greven af Sachsen, Turpin og andre, have føyet Exempler til de Regler, de give, da dog disses Anseelse var af den Beskaffenhed, at man gierne kunde troet dem paa deres Ord. Maaskee har Hr. Prof. giemt Exemplerne til det mundtlige Foredrag, eller der henviist sine Tilhørere til de Bøger, hvor de kunde finde dem? Ved de Forskandsningers Anlæg, som tiene til at befæste en Flods Bredde, er Hr. Prof. ligeledes afveget fra Originalen; thi Hr. Str. har, som alle andre, der hidindtil have skrevet om Krigskunsten, anlagt de Redaner, som skal tiene til Breddens Forsvar, i en krum indad gaaende Linie, men Hr. Prof. legger dem i en lige; han anfører ikke nogen Grunde herfor, vi kunne altsaa ikke bedømme ham, siden vi ere uvidende om Aarsagerne til denne Afvigelse.

Hvad Oversættelsen angaaer, da er denne meget maadelig. Vel tilstaae vi, at det er tungt at udtrykke eet og andet, til Krigsvidenskaberne henhørende, i det danske Sprog, da der hidindtil ey er skrevet meget herom paa dansk; men Hr. Kalnein har paa mange Steder, hvor han ikke havde det nødig, paataget sig at skabe nye Ord, som f. Ex. omsingle for omringe, skytse for beskytte, Befæstelse for Befæstning, Mars for Marsch; vel er Marsch et fremmed Ord, men vi indsee ikke, at det bliver mere dansk ved at forandre det som Hr. Kalnein, og Krigsguden fortiener dog vel et Navn for sig allene? Polerne for Polakkerne, dette troede vi at være en Trykfeyl,

feyl, men fandt den ikke rettet. At lyse den fiendtlige Egn, i Stedet for: at oplyse den. Da samme kun bruges i en hastig overgaaende Hensigt; dette sidste, med flere slemme Germanismer klinger haardt for Øret.

Udenlandsk Literatur.

Zürich. Der Vater der Gläubigen — ein religiöses Drama. Zürich 1778. 8. 3½ Ark. Sælges hos Proft.

Flere have foretaget sig at skrive over Abrahams mandige og sterke Troe til sin Guds uryggelige Lofter, et virkelig sublimt Emne; men ingen har været saa heldig i Udarbeydelsen, som Forfatteren, der skal være den gamle Bodmer i Zürich. Lavaters Abraham und Isaak har efter hans Maneer adskillige ujevne, snart stigende, snart synkende Tirader, og nogle gandske overflødige, men Hr. Bodmer holder en jevn Tone, rører og behager just ved sin ædle Eenfoldighed, overvælder ikke Læserne med et Vrimmel af Personer, og har overalt temmelig vel vidst at sætte sig tilbage i Patriarch-Verdenen. Hvilken om, frygtsom, hengivende, yndig Karakter er ikke Sarah's! Hvilket fast, ved mange Aars fortroelige Omgang hærdet Venskab imellem Abraham og Elieser! Hvilken elskværdig Søn er Isaak! hvilken Helt Abraham, viist fra sin skinnende Side, og dette udført i et Sprog, som er simpelt uden at være populair, yndigt uden at være barnagtigt, sterkt uden at være svulstigt, giennemtænkt og ey overiilet.

Læser her, I Stympere! som fornemme et trængende Kald til at skrive hellige Dramata, og føler eders Afmagt, medens I læse, eller have I Mod og Styrke nok, saa efteraber saadanne herlige Stykker, da I dog ved andre Leyligheder vise, at I ere Franskes og — Engellænderes Aber.

Freyberg. Beyträge zur Kriegskunst und Geschichte des Krieges von 1756. bis 1763. mit Plans und Charten, von J. G. Tielcke, Churfürstl. Sächs. Artillerie-Hauptmann. Freyberg. Gedruckt mit Barthelischen Schriften. 4. (See No. 21. Side 166.)

Efter Beskrivelsen over Slaget ved Zorndorf følger en Dagbog, som indeholder Festningen Colbergs Beleyring; en Tildragelse, som giør de russiske Vaaben lige saa liden Ære som Slaget ved Zorndorf, og Beskrivelsen, som Hr. T. har forfattet, er ikke heller som man burde ventet den af en Mand, der var nærværende ved Beleyringen; thi en stor Deel er Ord til andet udskrevet af Denkwürdigkeiten der drey Belagerungen Colbergs, som 1763. ere udkomne i Frankfurt an der Oder. Hr. T. giør her, ligesom ved Beskrivelsen over Slaget ved Zorndorf, mangfoldige Erindringer, som alle skal undskylde General Palmbach, og vise, at han og hans Underhavende have giort deres Skyldighed. Imidlertid er det dog en Sandhed, at Historien neppe viser noget Exempel, at saa slet en Festning, med saa ringe Besætning som Colberg, i saa lang en Tid har forsvaret sig mod saa anseelig en Magt, som den, Russerne angreb dem med. Hr. Ts. tilføyede Udkast er gandske umueligt at udføre: han angiver vel meget nøye, hvor stærk hver angribende Colonne skal være, hvor hver skal giøre Angreb, og hvorledes de skulle forholde sig efterat de ere komne ind i Byen, men han viser ikke Maaden, hvorledes de skulle komme over Graven; thi af alle de forudsatte lykkelige Hendelser, som Hr. T. vil de skal betiene sig af, troe vi ey man bør formode, at finde een eneste, naar man har med en forsigtig Commandant at giøre. Hr. Major von der Heydes Adfærd burde desuden lært Hr. T. at det er lettere, at giøre et Udkast til en Overrumpling, end at udføre den.

Det tredie Stykke er deelt i tre Afsnit, som indeholde: En Dagbog over Feldttoget i Slesien 1761. imellem den Keyserl. Kongel. og Kongel. Preussiske Armee; Betragtninger over den Kongelige Preussiske Leyer ved Bunzelwitz, og et Ud-

Udkast, hvorledes General Feldt-Tøymester Grev Laudon agtede at angribe den, og: paa Grundsætninger og Erfaring grundede Undersøgelser, Feldtbefæstningskunsten betreffende. Om Dagbogen, som Hr. T. begynder dette tredie Stykke med, troe vi med Grund at kunne sige det samme, som vi have sagt om den i det andet Stykke. Til at forklare alle de Omstændigheder, som have nødt Kongen af Preussen til at sette sig ved Bunzelwitz, var denne Dagbog nødvendig, og vi savne, lige saa vel som ved den første, et Kort over den Provinds, hvor Feldttoget blev ført; thi de almindelige Kort ere ikke saa noyagtige, at alle de Steder, som nævnes i denne Dagbog, findes derpaa. Betragtningen, eller rettere at sige, Beskrivelsen over Leyren ved Bunzelwitz, er ypperlig; denne Leyer og den Stilling, Kongen af Preussen her tog, indsluttet af tvende fiendtlige Armeer, og nødt til desuagtet at bedække Festningen Schweidnitz, hvor han havde sine Magaziner, er et Mesterstykke i Krigskunsten; Beskrivelsen derover er udførlig, og Udkastet, som Gener. Feldt-Tøymester Grev Laudon havde giort til at angribe denne Leyer, er af saa megen des større Værdie, da det ikke blev iverksat, og vi altsaa ey kunde haabe, at nogen anden Historieskriver havde givet os det. Undersøgelserne, Feldtbefæstningskunsten betreffende, er det sletteste, Hr. T. hidindtil har skrevet, her afhandles intet, forklares intet, bevises intet, og man kunde let forledes til den Mistanke, at Forf. Hensigt har været at forringe andre, som for ham have skrevet om Feldtbefæstningskunsten. De latterlige og urimelige Stillinger, som han har uddraget af Art militaire de Chinois &c., ere her gandske overflødige, og hvis han allene vilde vise Læseren, at der blant de franske Krigs-Skribentere fandtes de, som vare middelmaadige og slette, da troe vi ey, at man har tvivlet derpaa. Hr. Ts. vidtløftige Betragtning, hvori han ønsker at vise, at de af Ridderen Clairac opfundne Cremailleres, ikke ere af nogen Nytte, er lige saa overflødig. Ridderen af Clairacs Cremailleres ere ikke saa almindelig i Brug, at Hr. T har nødig at ønske deres Afskaffelse; og deres Fortrin, naar de anbringes ved Redouter, er og bliver dog let at indsee, i hvor megen Umage Hr. T. end giør sig, for at vise det Modsatte. Vi indrømme Hr. T., at de af Greven af Turpin i hans Commentaires sur les Memoires de Montecuculi angivne sammensatte Redouter ey ere brugbare, men vi indsee derfor ey, hvortil Hr. Ts. lærde Kritik over disse Redouter, her kan være nyttig; man giorde bedre i at søge Lærdom i denne store Mands Skrifter, end at slaae sig til Ridder paa ham.

Anmeldelse.

Hr. Klopstock agter at besørge en nye Edition af sin Messias, med nogle faa Forandringer og korte Tilsætninger, paa Postpapiir, og i to forskiellige Formater, stor og mindre Oktav, uden Trykfeyl, for saavidt som man kan antage den nu værende tydske Orthographie for bestemt. Ved den mindre Format have Subskribenterne at vælge imellem den sædvanlige og en nye Orthographie. Prøve-Ark, trykte efter denne nye Orthographie, forevises hos Hr. Eckhardt, Bogtrykker i Altona. Subskribenternes Navne trykkes foran i Bogen. Prisen for den store Format er 4 Rdlr., 1 Louis d'or til 5 Rdlr. regnet, eller $3\frac{1}{2}$ Rdlr. Hamborger Penge, og for den mindre Format 8 Mark Hamborger Penge. For dem, som ikke have subskriberet, bliver hvert Exemplar en tredie Deel dyrere. Subskribtions-Tiden endes med Julii Maaned indeværende Aar. Formedelst det uvisse Antal af Subskribentere, og den megen Umage, som denne Edition uden Trykfeyl vil forvolde, kan Tiden, naar den bliver færdig, ey bestemmes, men skal skee saasnart som mueligt. I Kiøbenhavn har Hr. Justitzraad og Professor Schlegel paataget sig at antage Subskribtion. Dersom flere ville paatage sig den, ombedes de at melde sig hos Hr. Klopstock i Hamborg.

No. 23.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 10 Junii 1779.

Afhandlinger over vigtige theologiske Materier, af H. J. Birch, Sognepræst til Vallensbech Meenighed i Siellandb. Kiøbenhavn 1779. Trykt paa Gyldendals Forlag. 1 Alphabet $2\frac{1}{2}$ Ark. Stor 8. Koster 5 Mark.

„Efterat jeg i lang Tid, siger Hr. B., har oversat andres Arbeyder, var det engang Tid at udarbeyde noget selv" og virkelig denne Fremgangsmaade er en af de sikkre Veye for en Skribent til at forekomme utidige Fostere og opnaae nogen Styrke i Stilen og Afhandlingers Udarbeydelse. Vi ville tage disse theologiske Stykker for os, og deraf erfare, hvorvidt det lykkedes Hr. B. at arbeyde paa fri Haand. Den første Afhandling er Beviis for Christi Guddom. Efterat Historien om denne Lærdom er fortalt og fem Klasser af Kiettere angivne, udledes dette Beviis først af det N. T. Man indseer let, at dette ikke kunde skee, uden at en Mængde Sprog maatte anføres og deres Beviisstyrke forklares, hvilket ogsaa er skeet exegetisk nok, men Læserne ville vel ønske, det tillige var skeet mere kritisk og philologisk; thi til disse Slags Pile tage dog de nyere Modsigere deres Tilflugt. I det første Kapitel ere fem Afdeelinger, eller rettere lige saa mange Klasser af Skriftens Sprog, som enten bevidne, at Christus er mere end et blot Menneske, eller at han besidder det sande guddommelige Væsen, eller at han efter sin guddomdommelige Natur er adskillig fra Faderen, men dog ikke en Gud for sig selv, eller Sønnens evige Fødsel af Faderen. Det andet Kap., som udleder Beviset for denne Lærdom af det G. T. har sex Afdeelinger eller Sprog-Klasser. Vi kunne ikke sige andet om begge disse Kap., end at Hr. Forf. blant de utallige Beviissteder, som Dogmatikerne frembyde, har vidst at vælge de rigtigste, og sat dem i en Sammenhæng, der lader sig meget vel læse. Det tredie Kap. besvarer nogle Indvendinger, og viser denne Læres Overeensstemmelse med Fornuften, og Fortrin for de andre. Det fierde: denne Læres Overeensstemmelse med Skriftens øvrige Sandheder. Det femte: dens Vigtighed for en Christen. Den anden Afdeeling indeholder Beviset for den Hellig Aands Guddom. En Samling af Sprog bevi-

X ser

ser her, deels, at den Hellig Aand ikke er nogen abstrakt Kraft i Guddommen, deels, at han har det samme guddommelige Væsen som Faderen og Sønnen. Her savne vi Beviissted for den H. Aands Allestedsnærværelse. Lærdommen om den beste Verden og Syndefaldet er i den tredie Afhandling sat i et fatteligt Lys, og blottet, saavidt mueligt, fra de philosophiske Dybsindigheder. Den fierde Afhandling om Menneskets Forbedring ved den Hellig Aands Naadevirkninger har meget behaget os; alting er her saa sandt og vidner om et got Bekiendtskab med det menneskelige Hierte. I den femte Afhandling om Alterens Sakramente har Hr. B., da det ikke er Hensigten at gruble over dette Ubegribelige, længere opholdt sig ved Selvprøvelsen og Nytten af denne hellige Forretning. I den siette Afhandling om de nødvendigste Videnskaber for en Theolog, taler Hr. B. med megen Sandhed og Erfaring. At Forf. var bekiendt for een af vore flittigste Studentere, bør forskaffe Afhandlingen saa meget mere Tillid hos Læserne. Unge flittige Theologer ville ogsaa finde sig meget hiulpne ved denne Anviisning. De skiønne Videnskabers Nytte for en Prædikant er med Smag og Klogskab foredraget, og vi ville gierne giøre den samme Bøn, som Hr. Forf., til de ærværdige Mænd, der foragte dem, som viselig bruge det Skiønne, ville de kun bønhøre os! "Den sidste Afhandling, siger Hr. B. selv, om Prædike-Embedets Pligter og Nytte, var allerede i Trykken, førend jeg blev kaldet til Læreembedet; mine Medbrødre ville altsaa ikke ansee det for andet, end det, som det den gang var bestemt til: nogle faa Ideer for unge Studerende, som endnu ikke kiendte deres vigtige Pligter, og de rette Hensigter, hvorfor de skulde studere til at blive Lærere i Kirken, Sielehyrder, og ikke blot Præster til at tage imod Offer og forrette Ministerialia." Imidlertid er det dog Resultatet af Hr. Bs. megen Læsning og Eftertanke i denne Materie, og kan gavne flere end unge Studerende. Til Slutning har man en Efterretning paa 5 til 6 Ark om de beste Bøger, og de allervigtigste udmærkede med Stierner. Endskiønt denne Efterretning kunde være fuldstændigere, saa indseer dog enhver, hvor fornødne saadanne Anviisninger ere. Kort, vi troe at kunne anbefale dette nyttige Skrift til alle theologiske Studentere.

Udenlandsk Literatur.

Gotha. Predigten für Hypochondristen. Gotha, bey C. W. Ettinger 1778. 11 Ark i Oktav. Faaes paa Børsen hos Rothe for 2 Mk.

Her ere sex Prædikener, som fortiene at læses mere end eengang. Vi ville intet sige til deres Roes; thi enhver fornuftig Skiønner vil med os kalde dem roesværdige, ikke heller kunne vi af dem udskrive Steder til Beviis paa vor Dom, da der ere visse Slags Arbeyder, som ikke taale paa denne Maade at lemlæstes. Af Titlerne kunne vore Læsere see, hvad de have at søge. I Anledning af Jesu Ophold i Ørken har Taleren viist saavel Nytten som Skaden af Eensomhed; af Disciplenes Gang til Emaus, hvorledes man med Gavn og Fordeel kan spadsere — spadsere paa en Prædikestoel, den Taler misbruger uden Tvivl Stedets Værdie? — Ney, man overiile ikke sin Dom, og efter Læsningen vil man tilstaae, at derom med megen moralsk Nytte kan tales. "I skulle græde og hyle, men o. s. v." har givet Forf. Leylighed til at afhandle en Christens Glæder, hvilken Afhandling fortsættes i den følgende Tale om Elisabeths og hendes Venners Glæde. Ukierlige Domme over andre Mennesker, og Christnes Bedrøvelse over deres Synder, ere de tvende sidstes Indhold. Skulle vi udmærke nogen blant disse Taler, bliver det den anden og femte.

Leipzig. Meine Beruhigung, in Ansehung der Begriffe von Gott, der Welt, dem Menschen und seiner Bestimmung, ein Versuch zu gleicher Beruhigung für Gelehrte und Ungelehrte. — Leipzig 1778. 8. 215 Sider.

Skrif-

Skriftet er deelt i tvende Deele, den første er egentlig for Ulærde, den sidste for de Lærde. Denne Inddeeling er gandske overflødig, ligesom vi heller ikke see, hvorledes Skriftet har faaet Titel af Beruhigung; dog, hvad haver Bøgers Titel nu med Indholdet at giøre? Os forekommer det at være et nyt Oplag af nogle Steder i Basedovs Elementarbuch, hvilke ere indklædte i Form af en Underviisning, som nogle unge Mennesker først bekomme af en viis Landmand Palemon, og siden i en Stad af Sophronoklus. Vi beklage, at den menneskelige Kundskab saa meget sinkes i sin Fremgang ved saadanne Skrifter. Man higer stedse efter noget uventet i Bogen, og bliver ved at læse den, og spilder Tiden, og læser stedse det samme. Til Beroligelse for de Lærde findes her en Plan til Studeringers Indretning, hvori vi møde de samme idealske og vindige Forslag, som vi saa ofte i Opdragelses-Skrifter kiedes ved at læse. Alting flyder med een forunderlig Lethed for disse Folk, men vi have god Aarsag til at tvivle, om de nogensinde have forsøgt paa at bygge disse Luft-Kasteller. Overalt, at ville søge at beroelige Menneskene i deres Begreber om Gud og deres Bestemmelse, uden at tage Aabenbaringen til Hielp, bliver stedse et blot Ideal.

Mannheim. C. Collini Tagebuch einer Reise, welches verschiedene mineralische Beobachtungen, besonders über die Agate und den Basalt enthält; nebst einer Beschreibung der Verarbeitung der Agate. Aus dem Französischen übersetzt und mit Anmerkungen begleitet von J. S. Schröter, erster Diakonus zu Weimar, der römisch. kayserl. Akademie der Naturforscher und verschiedener andern gelehrten Gesellschaften Mitglied. Mannheim, bey C. F. Schwan, kurfürstl. Hofbuchhändler, 1777. 584 S. i Oktav, foruden Fortale &c. og 15 Kobbere.

Saa vigtigt et Bidrag til Mineralrigets Historie bør ey forbigaaes med Taushed, helst da dette Verk er en Frugt af de Reyser, som Churfyrsten af Pfaltz foranstaltede og endnu foranstalter i sine Lande. Vi ville allene anføre Hovedindholdet af dets 21 Afdeelinger: 1) Biergene i Overamtet Alzey. 2) Forsteenelser ved Alzey, Weinheim, Flonheim og Uffhofen, hvoriblant et Ostreum polylepto-ginglimum, en Porcellanit med Dendriter besat, en ligedan Camit, en meget smuk Globosit, hvoraf Originalen er ubekiendt, 2 ubekiendte Ostraciter, nogle Glossopetrer med Dendriter, en hornlignende Steen, som uden Tvivl er et Been-Petrefact, og en Osteolith, ere stukne i Kobber. 3) Løse Agater, som findes paa Marken, og en gammel underjordisk Gang ved Uffhofen. 4) Qvægsølv-Biergverkerne, Maaden at skille dette Halvmetal fra sin Erz, og Biergstrækningen, hvori det findes, med en Grundtegning over Ovnen, hvori Qvægsølvet uddrages af Ertzen. 5) Qvægsølv-Gruberne og Saltkilderne ved Creutznach. 6) Biergenes Beskaffenhed ved Nahefloden. 7) Alun-Gruben og Manufakturet ved Kirn. 8) Kobberbiergverket ved Fischback. 9) Kieselbiergene imellem Kirn og Oberstein. 10) Obersteins Beliggenhed med et Kobber. 11) De Agatrige Bierge ved Oberstein, et gammelt Zinkbiergverk ved Idart og Agatgruberne. 12) Agaternes Avlingsmaade, med 3 Kobbere, forestillende en Chalcedon Stalaktit, en Jaspis-Stalaktit, en Agatkugle med guult Kies, pyramidalske Qvartz-Krystaller, guult Ocher og en Onyx-Cylinder, tre pyramidale Qvartz-Krystals Druser, hvoraf den ene havde en Kierne af Jaspis, en hvid meget smuk Pyramidal-Krystal-Druse, heel igiennem huul, og nogle Jagttagelser ved en giennemskaaret Krystal. Dette og det følgende 13) Hovedstykke om Agatsliberiet i Oberstein, oplyst med 2 Kobbere, ere den vigtigste Deel af dette smukke Verk. 14) Reyse fra Oberstein til Coblentz. 15) Vigtige Bemærkninger om Overeensstemmelsen af en Art Produkter, som ligge i een og den samme Direktion, skiønt i nogen Afstand og adskildte ved Rhinstrømmen. 16) Spor af Vulkaner ved Coblentz og Andernach. 17) Tofsteen (Traß) ved Pleitt, Cretz og Cruft. 18)

Mollesteenen ved Nedre-Mennich. 19) Grydesteenen ved Belt. 20) Basaltbiergene ved Fornich og Oberwinter, Basaltstotterne i Rhinstrommen, Meeninger om Basaltens Oprindelse, og Efterretninger om et uforraadneligt Liig i Sitzig. Hertil hører et Kobber. 21) Qvartzbiergene ved Derrebach. — Forfatterens Stiil er behagelig og grundig, ligesom og hans Oversætters, hvilken i sine Anmærkninger har tilføyet mange smukke Efterretninger, hvoriblant vi i sær ville anføre den om Forsteenelserne, Side 29 til 61. Kobberne ere alle meget vel stukne af E. Vereist i Mannheim.

Genf. *Opuscules de physique animale & vegetale; par Mr. l'Abbé Spallanzani*, Professeur Royal d'Histoire naturelle dans l'Universités de Pavie &c. &c. *Traduits de l'Italien*, & augmentés d'une Introduction, dans la quelle on fait connoitre les decouvertes microscopiques dans les trois regnes de la Nature & leur Influence sur la perfection de l'Esprit humain. *Par Jean Senebier*, Ministre du St. Evangile &c. &c. On y a joint plusieurs Lettres relatives a ces Opuscules ecrites a Mr. l'Abbé Spallanzani par *Mr. Charles Bonnet* & par d'autres Naturalistes celebres. Tome premier. A Geneve. Chez Barthelemi Chirol 1777. 8. 255 Sider foruden Indledningen.

Hr. Senebier, som allerede er bekiendt af hans Art d'observer, der kom ud i Genf 1774. og siden er oversat paa tydsk af Hr. Prof. Gmelin i Göttingen 1776., har giort Elskere af Naturhistorien en vigtig Tieneste, ved at oversætte dette fortreffelige Verk. Man kiender Hr. Abbed Sps. grundige Skarpsindighed og hans utrættelige Taalmodighed og Flid, og dette Verk frembyder bestandig nye Beviiser derpaa. I en Indledning af 119 Sider anfører Oversætteren Hr. Ss. Opfindelse af Mikroscoperne og de fornemste mikroscopiske Opdagelser i alle Naturens tre Riger, derpaa viser han de Fordeele, disse Opdagelser have frembragt, og kunne frembringe; de forøge og forbedre adskillige physiske Begreb, de hielpe de Naturkyndige til Classifikationen i deres Systemer, de hæve mange Vildfarelser, de bekræfte den Forskiellighed og tillige den Overeensstemmelse, som er i Planen til det Heele; de udvide Naturen i det Lidet, ligesom Opdagelserne ved Telescoperne i det Store; de bevise, at Naturen har organiseret alt, hvad den har kunnet, og har i sær forøget Dyrenes Antal saa meget som muligt; de frembyde nye rimelige Grunde for den Meening om Væsenernes Stigen; de vise os, hvor ufuldkomne vore Indsigter ere. Endnu finder man i denne Indledning en Hypothes af Hr. S. i Henseende til det almindelige Forhold imellem hele Verden og de mikroscopiske Væsener, som han antager for Combinateurs af Elementerne. I denne første Deel af Verket beskieftiger Hr. Abbeden sig med Infusions-Dyrene, og indbefatter hans Jagttagelser og Forsøg med dem i tolv Kapitler, hvoraf det første indeholder Hr. de Needhams nye Meeninger i Henseende til Generationen, som han tilskriver en vis Evne i Materien, hvilken han kalder la force vegetatrice, som han paalegger at danne og bestyre den organiske Verden, foruden mange andre besynderlige Forretninger.

(Slutningen følger.)

Kobberstykker.

London. The Shepherds of the Alps (Hyrdinden paa Alperne) og Laurette, to Stykker efter Lautenburg, hvortil W. Byrre og S. Widdiman har stukket Landskaberne, og Bartolozzi Figurerne. De ere fortreffelig vel giorte, og giore deres Mester Ære. De koste begge en halv Guinee.

No. 24.

Nye Kritisk Tilskuer

over

Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 17 Junii 1779.

Taksigelses-Tale paa Hendes Majestæts Enkedronningens Julianæ Mariæ Høye Fødselsdag den Fierde September 1777. I Anledning af det nye og lykkelig fuldførte Vandspring i Trondhiem, fremaaren af Byens told Mænd. Trondhiem, trykt hos Jens Christensen Winding. 16 Sider i Qvart.

Vi see alt for lidet paa Prent fra Norge, at vi jo med Omhyggelighed skulde bekiendtgiøre, hvad som forekommer os derfra, da de virksomme Nordmænd synes at have større Lyst til selv at handle, end at skrive. Ikke det Veltalende i disse Blade, men det Nyttige, som derudi berømmes, fortiener Agtsomhed. — Efterat den afdøde Hr. Berg havde banet Veyen ved sin praktiske Kundskab til at anlægge denne priselige Vandledning, da Generalmajor von Krogh og Oberstlieutenant og Generalveymester von Krogh (hvilken sidste har allene giort mere i 8 Aar, end alle hans Formænd, siger Taleren, i 800 Aar) havde giort Tegningen dertil, Major og Commandant paa Munkholmen Hr. von Einersen havt Opsyn med Arbeydet, og Borgerskabet ladet sig regne for 500 Rdlr., blev Vandledningen fuldført for 5000 Rdlr., tagne af det Angelske Legatum, og Vandspringet aabnet paa Hendes Majestæts Dronning Juliana's Fødselsfest 1777. — I Anledning heraf ville vi meddele den Opskrift, som Stiftamtmanden og Stadens Magistrat har ladet sætte paa et Sølv Døbefad, som de forærede til Aamodts Sognekirke, til en velfortient Erindring om Hr. Major Einersens Tilsyn ved denne nyttige Anstalt, efterat han havde frabedet sig al anden Belønning:

For flittig og paalidelig Tilsyn
over Arbeyderne
ved det i Fölge af Kongelig Befaling dat. 5te
Junii 1776.
efter den af de Herrer General-Major *von Krogh*
og Oberst-Lieutenant *von Krogh*
anlagte og udförte Plan
med 5000 Rigsdaler oplagte Renter af Sal. *Thomas Angels* til Publici Nytte testamenterede
Formue,
i Stand bragte Indlednings- og Spring-Verk af
rindende Vand fra Ihle-Bekken til tolv

offentlige Kummer i Trondhiems Byes Korsgader
havde den forhen dimitterede, men siden igien
placerede Commandant paa Munkholms Festning,
Hr. Major *Einer von Einersen*, Medlem i det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, vægret sig
for at modtage en billig Belönning; Publicum skyldte ham altsaa Erkiendtlighed
paa anden Maade: i saadan Hensigt
Blev til en velfortient Æreskienk og Afmindelses-Tegn for ham bestemt et Stykke Huusgeraad
af Sölv
Dette frabad han sig ogsaa, men valgte i Steden
derfor et Kar af saa reent og ædelt Metall
for det rette Renselses Vandbad i Ordet Eph. Cap.
5. v. 26. til Brug og Inventarium

I AAMODTS HOVED-KIRKE

hvor han (som föd Posthumus paa Gaarden Berger
den 24 April) er döbt den 1ste May 1712.
Og
Da den tænker vel, som tænker paa at befordre
Guds Ære, hvortil Kirkens Prydelse bör
hensigte
Saa er dette Daab-Fad til et saa retskaffen og uinteresseret Ynskes Opfyldelse
bekostet af ovenanförte Fonds, og overleveret
ham kort Tid efter
Dronning JULIANÆ MARIÆ 49de Födsels-Fest
som Vandlednings-Verkets höytidelige Lösnings-Dag, den 4de September
1777.
Paa Trondhiems Byes og Borgerskabets Vegne
fra Stift-Befalings Mand og Magistraten.

Døbefadet har kostet hundrede Rdlr.

Udenlandsk Literatur.

Göttingen. *Henrici Augusti Wrisbergii*, Philos. & Med. Doct. Med. anatomes atque artis obstet. in Academ. Georg. Aug., Professoris Soc. Reg. Scient. Goett. Sodal. *Observationes anatomicæ de Vena Azyga duplici*, aliisque hujus Venæ varietatibus, cum Tabula Ænea. Goettingæ, apud Joann. Christ. Dieterich, 1778. 4. 22 Sider.

Dette lidet Skrift har Hr. Prof. Wrisberg inddeelt i to Sectioner, hvoraf den første indeholder tre Jagttagelser om en dobbelt Vena Azyga, som Hr. Professoren har fundet hos tre Børn, hvoraf det første var 3 Aar, det andet 2 Aar, og det tredie, som var død af Smaakopper, 5 Aar gammelt. Hr. Prof. nøyagtige Beskrivelser over disse Afvigelser fra den sædvanlige Dannelse taale intet Udtog. I den anden Section finder man nogle Corollarier, uddragne af de foregaaende Jagttagelser: Intercostal-Venernes Udløb til de udvortes Deele af Brystet viser hvor stor Nytte man har Aarsag at vente sig af Scarificationer og spanske Fluer, hvor Pleura eller Intercostal-Musklerne lide. Af den Communication, som Vena Azyga enten selv eller formedelst venas emulgentes har med spermaticis, meener Hr. Prof., at man lettere kan forklare den Sympathie, som er imellem Brysterne og Moderen, end af den Communication, som man har antaget imellem Vasa mammaria og epigastrica. Vasa lymphatica og lactea gaae undertiden ind i Venerne; saaledes fandt Prof. i det første af de anførte Børn, at en stor Green af ductus chylifer gik ind i den venstre Vena azyga; da Stammen gik til Vena subclavia. Kobberpladen, som Hr. Kaltenhofer har giort Tegningen til efter Naturen, er stukket i Nürnberg af Hr. Sturm, og forestiller det, som Hr. Prof. fandt hos det første Barn.

Genf. *Opuscules de physique animale & vegetale; par Mr. l'Abbé Spallanzani*, Professeur Royal d'Histoire naturelle dans l'Universités de Pavie &c. &c. *Traduits de l'Italien*, & augmentés d'une Introduction, dans la quelle on fait connoitre les decouvertes microscopiques dans les trois regnes de la Nature & leur Influence sur la perfection de l'Esprit hu-

humain. Par *Jean Senebier*, Ministre du St. Evangile &c. &c. (See No. 23. Side 183.)

Hr. Abbeden havde anstillet nogle Forsøg med adskillige Infusioner, som han havde holdet i en Time i hermetisk tillukkede Kar i kogende Vand, og da han aabnede Karrene, fandt han ikke det mindste Spor til Dyr deri; imod dette Forsøg gior Hr. de N. tvende Indvendinger, som Hr. Abb. Sp. igiendriver i de to følgende Kapitler; den første nemlig, at den heftige Kogning og Heede har dræbt Dyrene, igiendriver han i det andet Kap. ved nye Forsøg, som han anstillede med sin sædvanlige nøyagtige Forsigtighed: han lod de Frøe, som han vilde infundere, koge længere eller kortere, han brændte dem som Kaffe, malede dem til Pulver, ja brændte dem endog ved Reverbereer-Ild til Kul, og fandt altid Dyr i deres Infusioner, og fleest Dyr i dem, som havde været meest udsatte for Ilden, men Karrene, som bleve brugte til disse Forsøg, vare allene lukkede med en sædvanlig Prop. Hr. de Ns. anden Indvending, nemlig at Luftens Elasticitet formindskes ved Varmens Forøgelse i de hermetisk tillukte Kar, igiendriver Hr. Abb. i det tredie Kap. ved Forsøg i denne Henseende. Med den tilbørlige Forsigtighed har han lukket Karrene hermetisk, og har da fundet Luftens Elasticitet, naar han aabnede Karrene, snarere forøget end formindsket, og har han da tillige seet, at de mindre Infusions-Dyr komme frem i kogende Vands Heede, men ikke dersom den varer tre Qvarteer, de større derimod taale ikke denne Heede et eneste Secund; det er først i en Heede af 27° Reaumur og derunder at de lade sig see; han slutter derfor, at Varmen i de hermetisk tillukkede Kar forderver eller ødelegger det Grund-Stof, hvoraf de større Infusions-Dyr have deres Oprindelse; og dette Grundstof er Æg. I det fierde Kap. finder man de Forsøg, Hr. Abbed. har anstillet i Henseende til den forskiellige Grad af Varme, som Æggene og deres Dyr, Planterne og deres Frøe kan taale, og har da befundet, at Æggene kan taale en større Grad af Varme end Dyrene selv, at det samme gielder i Henseende til Planterne og Frøet, at Frøet taaler større Grad af Varme end Æggene, og at Varmen skader mere, naar den virker tilligemed Vand, end naar den er allene; dog undtages herfra de større Infusions-Dyr, de omkomme som de mindre i en Varme af 34° Reaumur, og Æggene taale ikke den 28°. I det femte Kap. forekomme Hr. Abb. Sps. Forsøg i Henseende til Kuldens Virkninger. Kulden skader Æggene til disse smaae Dyr og Insekterne mindre end Dyrene og Insekterne selv. Nogle overmaade smaa Dyr fremkom under saadan en Kulde, at Thermometret viiste paa Zero, og ved nøye Undersøgelse fandt Hr. Abb. at de vare de selv samme, som taalte kogende Vands Heede. I det siette Kap. undersøger Hr. Sp. Varmens og Kuldens Virkninger paa de større Dyr. Den Døsighed, som adskillige Dyr falde i ved Kuldens Virkning paa dem, kommer, efter Hr. Abbedens Forsøg med Frøer, som han havde skilt ved alt deres Blod, ikke af det at Blodet afkiøles, men deraf, at Kulden betager Muskeltraadene deres Bøyelighed, og saaledes formindsker Irritabiliteten, som er Kilden til Livet; og naar Kulden er saa sterk og varer saa længe, at den gandske ophæver Irritabiliteten, saa døer Dyret. I det syvende Kap. finder man de Virkninger, som adskillige sterklugtende Ting, nogle Liqveurer, Electriciteten og Mangel paa Luft frembringe paa Infusionsdyrene. Dampe af Campher, Terpentin og Svovel dræbte dem strax, Tobaksrøgen holdt de ud nogle Timer, olieagtige Liqveurer dræbe dem, og de spirituose meget hastig. Urinen dræber alle Dyr, undtagen det Slags, som man seer fremkomme i den. Electriciteten er dræbende for dem alle; og af Mangel paa Luft døe nogle snarere end andre. I det ottende Kap. igiendriver Hr. Sp. Hr. de N., som paastaaer, at Planter forvandles til Dyr. Hr. S. har vel seet smaae Planter paa det Frøe, han har brugt til Infusionerne, men han har aldrig merket den mindste Bevægelse derved. Naar Frøet begynder at gaae fra hverandre, opkomme der nogle smaae Blærer, som Hr. de N. har seet at bevæge sig, og disse paastaaer han bliver siden til Dyr, men efter Hr. Sps. igientagne Forsøg kommer deres Bevægelse blot af det, at et eller andet af de mindste Dyr borer sig ind i

disse Blærer, som da bevæge sig med Dyret. I det niende Kap. forekomme de besynderlige Maader, som adskillige af disse Dyr forplante sig paa. Hr. de Saussure har først opdaget, at to saadanne Dyr, som man saae foreenede sammen, vare ikke virkelig to Dyr der parrede sig, men eet, som deelte sig i to. Hr. Sp. har siden giort de samme Jagttagelser, og forøget og forbedret dem. Denne Deeling paa Tværts finder ikke allene Sted hos de sphæriske eller ovale Dyr, men endog hos andre Slags, hvis forreste Deele ere spidse, uagtet de have hverken Næb eller Kroge. De Dyr, som ende sig i en Traad, deele sig paa langs, disse Dyr omkomme snart, dersom man ikke blander nogle vegetabilske Materier i Infusionen, men naar de ikke mangle, saa forøge de sig i Mængde. Et andet Slags af disse Dyr med en Traad forplanter sig ved det at et lidet Stykke af dets Legeme skiller sig fra det øvrige, voxer til i een Dag, og forplanter sig da igien paa samme Maade. Hr. Ellis indvender imod disse Jagttagelser, at de Bevægelser, som man seer hos Dyrene, naar de skilles ad, kunde skee ved det at de stødte imod hverandre, naar man troede at de deelede sig, men Hr. Abb. har seet, at de, naar de mødes i deres Infusioner, svømme af Veyen for hverandre, og støde ikke sammen. Endnu indvender Hr. Ell. at han har seet Unger i Livet paa disse Dyr, og at de altsaa ikke forplante sig ved at deele sig, men der er ikkun et Slags af Infusions-Dyrene, som man saaledes seer Ungerne i, nemlig Volvox, som Hr. Leuwenhoek har først opdaget. Til at oplyse dette Kap. ere her tilføyede meget smukke Kobbere. I det tiende Kap. fortsættes denne Materie. Hr. Abb. har seet et Slags af disse Dyr, som lignede meget et lidet Træe med Stamme og Greene, de ere virkelige Polyper, som stemme meget overeens med dem, som Trembley kalder Polypes a masse; disse forplante sig ogsaa ved at deele sig paa langs, og begynde denne Deeling ligesom de hidindtil anførte for fra, men andre Slags af disse Dyr begynde den i deres bageste Deel. Nogle ere som smaae Kugler, og deele sig i to i et Øyeblik, andre deele sig i flere Kugler, og ligne, kort førend de deele sig, en Samling af flere Kugler. Endnu besynderligere ere et andet Slags: man seer Kugler, der ere saa store, at man kan see dem uden Microscop; uden paa have de nogle Knuder, som ere adskillige Lag Dyr, der søge at sætte sig i Frihed, et Lag forlader Kuglen efter det andet, og ethvert Dyr voxer i nogle Dage til, bliver ligesaadan en Kugle, og forplanter sig paa samme Maade. I det ellevte Kap. forekommer de andre Maader, som disse Dyr forplante sig paa. Hr. Abb. har seet adskillige Slags, som forplante sig ved Æg, og to Slags, som føde Unger, begge ere Kiødædere, det er at sige: nedsluge de mindre Dyr; ingen af dem parre sig, men ere sande Tvetuller. Alt dette er ligesaamange Beviis imod de Hrr. de Needhams og Buffons Systemer. Den første Oprindelse til Infusioner kan ikke være andet end Æg eller Sæd, som falder ned af Luften i Infusionerne, da Hr. Abb. Forsøg har viist, at Antallet af Dyrene er større eller mindre, ligesom Luften har havt meer eller mindre fri Adgang til Karrene, som Infusionerne ere i. Til dette og det foregaaende Kap. ere ogsaa tilføyede Kobbere. I det tolvte Kap. beviser Hr. Abb., at Infusions-Dyrene ere ikke blotte Machiner, men virkelige Dyr, af deres Egenskaber, af deres Maader at bevæge sig paa, af deres Forhold, og af de adskillige Lemmer af deres Legemer. Han har endog opdaget en nye Lem, som han troer er bestemt til Aandedrættet, den er sammensat af to Stierner, som har en liden Kugle midt imellem sig. De ere i en bestandig afvexlende Bevægelse, saaledes, at naar Kuglen hæver sig og bliver opblæst, saa falder Straalerne af Stiernerne, og tvertimod, naar disse ere opblæste, saa falder Kuglen sammen. Til denne Deel hørte endnu efter den italienske Original to Breve fra Hr. Bonnet om disse Dyr, men for at giøre begge Deelene nogenledes lige store, har Oversætteren Hr. S. giemt dem til den anden Deel.

Trykfeyl.

No. 23. Side 180. Linie 21.: Værdie, læs: Værdighed.

No. 25.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 24 Junii 1779.

Sex Prædikener af Jakob Lund Munthe. — Kiøbenhavn 1779. Trykt hos Madam Godiche. Stor 8. 10 Ark.

"Hoved-Hensigten med at lade disse Prædikener trykke, har ikkun været denne, at Hr. Munthe kunde efterkomme sin Skyldighed i at fyldestgiøre den beste Moder paa en Maade, som vilde være hende meest behagelig." Vi havde hellere kaldet dette en Bi-Hensigt, som man ved at gavne eller fornøye sine Medborgere saae sig i Stand til at opnaae. Dog, dette tilsidesat, troe vi, at disse Prædikener fortiente at trykkes; man seer i dem en øvet Prædikant, som selv udtænker, ordner, og med en vis Lethed sammensætter sin Tale, som grunder sit Foredrag paa en rigtig Exegetik, og kiender selv de Lærdommes Virkning, han foredrager. Stilen er tydelig, jevn, og haver hist og her nogle Glimt af Veltalenhed; dog kunne nogle af de sædvanlige Figurer med megen Nytte hyppigere være anbragte. Den jevne, eensdannede Stiil trætter Tilhørernes og Læsernes Agtsomhed, og, man sige, hvad man vil, saa erhverver den Mand sig endog Almuens Bifald, som ved Lignelser, Modsætninger, Spørgsmaal underholder deres Opmærksomhed. Maaskee Underdeelingerne i nogle af disse Taler ere formeget skiulte; dog veed Hs. Velærv. ogsaa at fremsætte dem paa en passende Maade. Vi tage et Exempel af den Tale om den kananæiske Qvinde: "Belaver eder paa den Rustning, som udfordres til saa betydelig en Strid, bruger flittig de Vaaben, denne seyerrige Heltinde saa ypperlig lærer at anvende til Fordeel. Ved hver gang Kampen steeg i Hidsighed, greeb hun til et nyt Vaaben. Igiennem trende Grader voxte Striden, og med trende Vaaben var hun udrustet til den. Jesu Taugshed overvandt hun ved en levende Troe; Jesu Afviisning bestreed hun ved et uryggeligt Haab; og den bebreydende Tiltale forandrede hendes utrættelige Taalmodighed til en Lovtale i Frelserens Mund." Vi glæde os ved i Hr. Munthe at beholde en god Prædikant her i Byen, og ønske Hs. Velærv. en uafbrudt Lyst til stedse at udarbeyde nette og opbyggelige Prædikener.

Beskrivelse over St. Bendts Kirke i Ringsted med dens gamle og nye Merkværdigheder af Vaabener, Begravelser, Ornamenter o. s. v., ved Andr. Reyersen, Sognepræst til Hillerød og Herløv, samt Slotspræst til Frideriksborg. Kiøbenhavn 1779. Hos Godiches Enke.

Man bør ikke undre over, at Hr. Provst Reyersen, som ved andre Skrifter er bekiendt for en indsigtsfuld og flittig Mand, her nedlader sig til den tørre Topographie. Dersom Ringsted Kirke var, som de fleste andre, besmurt med overflødig Kalk, eller i det høyeste ziiret med et flygtigt Løvværk, dersom dens Begravelser ikke giemte andre end blot Middelstands Folk og den den blot var udpyntet med borgerlige Gaver, saa vidste vi ikke, hvorfor vi skulde sette Priis paa saadant et Arbeyde; men da dette Alderdommens Mindesmærke fremviser Adelens Stammer, giemmer i sit Skiød vore stolte Waldemarer, og taler til Efterslægten om en Dronnings Gavmildhed, saa bliver Skriftet aldeles ikke af ringe Betydenhed. Hr. Provsten har inddeelt sit Arbeyde i 6 Kapitler, af hvilke Vaabenerne og Begravelserne udgiøre det vigtigste. Rundt omkring Kirkens Vægge findes 94 Vaabener, som meget nøyagtig ere beskrevne; her kunde Genealogiens og Heraldikens Elskere samle Fragmenter. Fragmenter kalde vi det med Rette; thi Muurmesterens Hvittekost har, siger Hr. R., ikke sparet dem alle, dog er der sørget for, da Kirken i Aaret 1776. blev paa nye udpyntet, at hvert Vaaben fik sin Farve, som da var kiendelig. I alt er der i Ringsted Kirke begraven 8 Konger, 8 Dronninger og 5 Prindser, hvoriblant Monumentet over Kong Erich Menved med Moder og Dronning udmærker sig. Ringsted Kirke har ikke savnet sine Velgiørere: en Mag. Christen Blichfeld, som var Sognepræst ved Meenigheden i 54 Aar, har saavel ziiret som begavet den med nogle Jorder, men en nyere Gave bliver formedest Giverens Høyhed stedse merkværdig. Hds. Maj. Dronning Juliane Marie har foræret et kongelig-prægtig Altertøy og Betræk til Prædikestolen, for hvilken Kongel. Gavmildhed Hr. Provsten takker i et Tilskrift: Til Dronningen. Et Prospekt af Kirken følger med, som er ret net stukket, og kan haves fraskilt fra Skriftet for 1 Mk. hos Mad. Godiche.

Udenlandsk Literatur.

Wien. Stephanie des Jüngern sämmtliche Schauspiele. Mit Kupfern. Zwote verbesserte Auflage. Wien 1777. In der von Ghelenschen Buchhandlung. 8. Erster Band 412 S. Zweyter Band 360 S. Dritter Band 360 S.

Disse tre Deele levere ikkun tolv af Hr. Stephanie den Yngres Skuespil, af hvilke de fleste ere opførte paa adskillige Theatre i Tydskland med større eller mindre Bifald. Ligesom disse Stykker ikke allevegne ere blevne lige vel optagne af Tilskuerne, saa have de tydske Recensentere ogsaa fældet ulige haarde og milde Domme over Forf. Arbeyde. Nogle Journaler have behandlet det med Haanhed, og karakteriseret Forf. som en Mand, der hverken var oplagt til at skrive for Skuepladsen, eller besad den dertil fornødne Smag og Kundskab om Verden og det menneskelige Hierte. Andre have, uden at forbigaae hans Feyl, dog fundet endeel got, og adskilligt roesværdigt i Mandens Arbeyde. At han ikke bør regnes iblant de Forfattere, som, forblindede af Egenkierlighed, ikke kunne see Feyl hos deres Fostere, vise de Forandringer og Forbedringer, som han efter adskillige Kunstdommeres og Venners Raad har givet sine Stykker ved dette andet Oplag. Og, endskiønt der endnu er meget, som ikke vil finde en kritisk Læsers Bifald, saa troe vi dog, at man hist og her vil finde Spor, som vidne om, at Forf. ikke mangler Beqvemhed til den dramatiske Digterkunst, naar han ikkun vilde holde sig inden de foreskrevne Grændser.

Det er paa nogle Aar blevet Mode blant de saa kaldede frie Genier i Tydskland, at ophøye sig

sig over alle Regler, tilsidesætte al Sandsynlighed, ja selv at svinge sig uden for Naturens Grændser. Disse Genier kunne vel for en kort Tid tildrage sig Mængdens Beundring; men Naturens jevne Efterligning vil dog uden Tvivl i sin simple Dragt haandthæve sit Ynde, naar disse glimrende Prægtigheder ere forsvundne og glemte.

Sandsynligheden har denne Forf. vel nøye nok søgt at iagttage, naar man undtager Stedets mangfoldige Forandring; men derimod har han regnet det mindre nøye med Planens Anlæg og Orden i Udførelsen. Og ligesom man ofte, i sær i de første Stykker, vil finde Reglen for Handlingens Eenhed overtraadt; saa vil man maaskee ogsaa synes, at de fleste Stykker ere belemrede med for stort et Antal Episoder, og undertiden vil den Vidtløftighed, hvortil Forfatterens Landsmænd, ja endog Lessing selv, saa gierne forfalder, og som er en af vor Forfatters Hovedfeyl, falde Læserne og Tilskuerne ubehagelig, og opvække Kiedsommelighed. Nogle enkelte Karakterer ville man maaskee og ønske lykkeligere udførte, men i sær vil man finde, at Hr. Stephanie ofte giver sine Personer Brutalitet og Budthed i Stedet for Høyhed og Adel. Derimod finder man og undertiden et got komisk Lune, veltegnede Karakterer, gode, ja ypperlige Situationer, og i nogle Stykker en temmelig vel underholdt Interesse. Dette maae være nok sagt om Forf. Arbeyde i Almindelighed; og da vort Rum ikke tillader os at giennemgaae hvert enkelt Stykke, saa ville vi allene tilføye nogle faa Anmerkninger om de Steder, som efter vore Tanker i sær fortiene at roses eller dadles.

Det første Stykke i denne Samling er Hværverne, et Lystspil i 5 Optog. Hr. St. læste af en Hændelse Farqhars Levnet og hans engelske Hværver Officeer. Farqhar havde været Aktør, blev siden Hværver-Officeer, og skrev Skuespil. Hr. St. derimod havde været Hværver-Officeer, og var siden blevet Aktør. Disse modsatte Omskiftelser med dem begge, opmuntrede ham til ogsaa at blive Forfatter. Han havde havt Leylighed nok til at kiende Verden, i sær fra den militariske Side, som syntes ham et rigt Stof for Theatret. Han besluttede derfor at vove nogle Forsøg, og det første skulde være, at omplante den engelske Hværver-Officeer paa tydsk Grund, men under Arbeydet fandt han det bedre at skrive et gandske tydskt Stykke, end at følge det engelske. Ved at sammenligne dette med Farqhars engelske Hværver-Officeer, vil man ogsaa finde det meget forandret, endskiønt de tvende Elskovshandler imellem Plume og Silvia, og Worthey og Melinde ere beholdte. Hr. St. har i sær sørget for at giøre sit Stykke mere glimrende og tiltrækkende end det engelske, og overalt holdt sig nærmere til den tydske Hværving. Men dog troe vi, at hans Stykke vil tabe anseeligt i Sammenligning med Farqhars. Vi ville ikke tale om at Stykket er uden Hovedhandling, da Wortheys (som her hedder Wehrten) og Melindes Elskovshandel ikke, som hos Farqhar er underordnet Plumes og Silvias (som her kaldes Philippine) og at den store Mængde Personer løbe om imellem hverandre uden Orden og Aarsag, og hværve alle, eller lade sig hværve, da Hr. St. ikke vil have sit Stykke anseet som noget ordentligt Lystspil, men allene som et Malerie efter det daglige Liv. Men derimod vil det maaskee mishage mere, at Plume, der hos Farqhar er et overgivent ungt Menneske, hvis gode Hierte og Ærbødighed for Silvias Fader dog forskaffer ham Tilskuernes Yndest, her er forandret til en brutal Karl, der offentlig holder sin Kierestes Fader for en Nar. Ligeledes at Silvias Fader, som i det engelske Stykke er en forstandig og agtværdig Øvrighedsperson, her er forandret til en ufordragelig Dosmer, der vanærer sin Stand, og oven i Kiøbet giort dobbelt latterlig efter Goldonis døve Mand. Silvias Intrigue, at lade sig hværve af sin Kiereste, for at undgaae sin Fader, er her forøget med en nye Snedighed af Plume, som forekommer os alt for fattig; men derimod troe vi, at det smukke Kiøn vil finde sig mere fornøyet med Hr. Sts. Philippine, end Farqhars Silvia.

De aftakkede Officerer, et Lystspil i 5 Optog, er oversat paa dansk og opført paa vores Skueplads. Dette Stykke har mange Feyl tilfælles med det forrige, hvorom vi dog kunne tilbageholde vore Tanker, da det ikke lettelig vil være mange af Skuepladsens Elskere ubekiendt.

Dets

Dets kiedsommelige Vidtløftighed søgte man paa vort Theater ved de sidste Forestillinger at raade Bod paa. Man finder her i Baron Kreuzens Karakter en ulykkelig Middelting imellem en ærlig Mand og en Skielm, som efter vore Tanker gior en ussel Figur; og hvorledes Hr. St. har fundet lægge Schrepf sit 12te Remedium i Munden, begribe vi ikke, saa barnagtigt er det forekommet os.

De Velbaarne, et Lystspil i 5 Optog, og Huusholdersken, eller: Tambouren betaler alting, et Lystspil i 2 Optog slutte det første Bind.

Det andet Bind indeholder: Grevinde Freyenchof, et Lystspil i 5 Optog. Sujettet til dette Stykke er tager af en Roman, og det bær endnu, uagtet de giorte Forandringer, tydelige Mærker af det Romanagtige. — Krigsfangerne, et Drama i 5 Optog, har i sin første Skikkelse ikke savnet Bifald, i sær paa de Steder, hvor man endnu havde Krigens Elendighed i frisk Erindring. Vi tvivle ikke heller om, at det jo efter de Forbedringer, Forf. nu har givet, vil erholde langt større Bifald. Fablen i dette Stykke er meget simpel, og i Almindelighed vel udført: Greve Treit, Major, og Fleckmann, Feltwebel, ere begge fangne, og indqvarterede hos Baron Brest, en rig Banqverer. Majoren indtager Baron Brest saa fuldkommen ved sin ædle Karakter og sit sindige Forhold, at han fatter den hæftigste Tilbøyelighed for ham. Disse Majorens ypperlige Egenskaber forskaffe ham ogsaa en udmærket Yndest hos Baronens Dotter, Vilhelmine, for hvem Majoren ogsaa føler noget mere end Høyagtelse; men, i Betragtning af sine nærværende Omstændigheder, søger at skiule sin Tilbøyelighed, af Ømhed for Baronens Huus. Fleckmann har benyttet sig af den Frihed, ham var givet, at gaae omkring i Fæstningen, til at optage et Kort over Fæstningsværkerne. Dersom det kunde lykkes ham, at bringe det sikkert til sin Armee, tvivler han ikke om, at denne fiendtlige Byes Erobring jo derved skulle giøres let og vis, og at ham skulle blive tillagt en fortient Belønning. Han lader sig merke med dette Forsæt for Majoren, som giver ham en stræng Irettesættelse, og tager Tegningen fra ham, men lover dog at forvare den, for i Tiden at vise den frem til hans Befordring, som et Bevis paa hans Duelighed. Staden bliver imidlertid beleyret. Fleckmann, som endnu har det første Udkast til sin Tegning, beslutter at desertere til sin Armee, i Tanke at giøre sin Lykke ved denne Tegning. Han bliver grebet, og arresteret som en Spion. Majoren, som Fleckmann har været i Huus hos, bliver ogsaa fremkaldet, og den Tegning, som han fratog Fleckmann, fundet i hans Lomme. Begge dømmes fra Livet, som Spioner. Baron Brest tilbyder forgieves al sin Formue for Majoren. Men kort førend begge Arrestanterne skulle udstaae Dødsstraffen, bliver Commandanten af de Beleyrende, som har faaet Underretning om Majorens Fare, tvunget til at udlevere ham, og han bliver ført ud af Fæstningen efter Krigsbrug med tilbundne Øyne. Alle Karaktererne ere meget vel tegnede og vedligeholdte, og saavel sørget for Interessen, at man vist vil læse dette Stykke med Fornøyelse. Dog kunde Volontairen og Flitwitz været ryggesløse uden at være næsten umenneskelige, og i sær have vi fundet os misfornøyede med det Besøg, de give Majoren i Arresten. Majorens Forsæt, at forekomme sine Fiender, ved selv at berøve sig Livet, fordunkler gandske det ædle, sindige Mod, og den høye Tænkemaade, han forhen har viist, og er intet mindre end opbyggeligt paa Skuepladsen. — Den ulykkelige Brudgom. — Nicht Lust- nicht Trauer-Spiel, man nenn es was man will — i 3 Optog — og Macbeth, et Sørgespil i 5 Optog. Siden 1717. blev Molieres Don Juan eller den Ugudelige opført en gang aarlig, og indbragte Direktionen en anseelig Summa, men 1769. blev dette Stykke forbudet at opføres. For nu at holde Publikum skadesløst, som aarlig paa en vis Dag var vant at see et rædsomt Skuespil, besluttede Hr. St. at giøre Macbeth brugelig til Skuepladsen; og for gandske at opnaae denne Hensigt, maatte han arbeyde saavel for Øret som Øyet. Derfor begynder hans Stykke med et hæftigt Tordenveyr, derfor lade Dunkans og Banquos Aand sig see, og derfor falder Palladset til Slutning sammen i Ild og Røg.

(Slutningen følger.)

No. 26.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 8 Julii 1779.

Om Hierarkiet og Pave-Magten, eller Kirke-Regimentet fra de apostoliske Tider af indtil Reformationen, ved T. Rothe. — Anden og sidste Deel. Kiøbenhavn 1779. 8. 518 Sider. Faaes tilkiøbs hos Gyldendal.

Christendommens Ven leverer her af sin megen Forraad et uskatteerligt Bidrag til en maaskee for vore Efterkommere fornøden Theodicee. Vi have havt den virkelige Fornøyelse i de første Blade af denne Aargang at anmelde den første Deel, og vi nyde den samme ved at anmelde denne sidste; thi hvo tvivler om, at jo alting her er lige saa ypperligt. Hovedtanken, den Hr. Etatsr. stedse forfølger og stedse søger at indskierpe sine Læsere, er: at Lehns-Forfatningen og det borgerlige Anarkie virkede Pavemagt og Hierarkiet, men at dette med alle sine Uhæld og Skadeligheder var meget bedre end fuldt utæmmet Lehnsmagt og alle de deraf følgende Voldsomheder "de sig selv fortærende Krigere, de al Orden omstødende Feyder og det al Folkefriehed ophævende Livegenskab, ja, hellere maatte Paven rove fra de kirkelige Stiftelser, end at de verdslige skulle have fuld Magt til at giøre det; hine maatte dog ønske, at Kirke og kirkelig Indretning blev ved: de maatte følgelig lade noget blive tilbage; dernæst strede de ey med Sværd, og der randt ey Blod; men at det Modsatte skulle fundet Sted, ifald Krigerne og det livegne Folkes haarde Herrer havde overvældet alt, det kan og det bør tænkes som en Følge af hine Jern-Tiders Beskaffenhed." Hr. Forf. seer da, og enhver tænkende Mand med ham, tvende Linier dragne igiennem dette Mørke: en, som var Forvirrelses-Kieden, der falder de svage Historieskrivere og Christendommens Fiender i Øynene; en anden, som ledte til Fremgang, og det, vi Europæer nu ere. De af vore Læsere, som endnu ikke kiende dette vigtige Skrift (men hvor faa bør de ikke være, om hvilke dette kan siges? ja nogle ere de dog) disse, sige vi, ville ikke kiedes ved at læse nogle af Hr. Etatsr. Ord i denne Anled-

 ning:

ning: "Det pavelige Hierarkies Grundelse er en „Begivenhed, hvis Virkninger have udbredet sig „over saa lang en Rad af Tider, og følgelig „formet saa mange Menneskers, ja Folkes Til„stand. Fra det IV. til det XVI. Sekulum, „hvilket udstrakt Tidsløb! men i det Tidsløb al„le Europas Nationer styrede ved det Hierarkie „og deres Love, deres Sæder, deres Regieringer „formede ved Pavelighed, det giør Phenomenet „merkeligt i høye Maader. Saa staae vi da „her strax ved Spørgsmaalet: om det Hierarkie „har været een med af Aarsagerne dertil, at Eu„ropas Mennesker gik frem? men dette Spørgs„maals rette Besvarelse skulde for mine Læsere „være Resultatet af hele mit Arbeyde. Jeg „spørger: om Pavehierarkiet drev Europas Men„nesker fremad? og naar jeg siger ja, da si„ger jeg ikke derfore, at det Pavehierar„kie i sig selv var et virkeligt Gode: ey heller „siger jeg, at Menneskene, naar de havde været „i en anden Stilling, jo kunde gaaet fremad „uden det Hierarkie; de kunde endog gaaet haste„ligere frem og have naaet længere uden det „Hierarkie; men saa maatte de, som jeg sagde, „have været i en anden Stilling. Den vare de „nu ikke i, og saa blev da Hierarkiet dem gavn„ligt, hvor ondt det end var, betragtet i sig „selv, eller som for sig selv og uden Forbindelse „med dets tilfældige Virkninger. Det Onde „blev da bøyet, tvunget, styret til at gavne. Det „Onde var da til virkeligt Hæld." Naar nu dette bevises, have vi da Uret, om vi kalde Bogen et Bidrag til en tilkommende Theodicee? De, som ikke have vandret noget frem paa Historiens og Philosophiens Bane, ville maaskee trættes i Begyndelsen ved at læse Skriftet; thi Hr. Etatsr. iagttager ingen stræng Orden, eller og han skiuler den for meget, men siden vil det lønne Umagen at have læst det. Nogle faa overflødige Igientagelser, f. Ex. den Beretning om Erik Mendved, som Pavens Legat Isarnus dømte til at betale 40,000 Mark Sølv for Erkebispens Fængsel, og gav Erkebispen Skiøde paa Kronens Gods, hvilket Side 70. fortælles med samme Ord, tilgives lettelig en Mand, som har det Ønske at oplyse og stille sine Læsere klart for Øyne alt det, han selv kiender saa tydeligt.

Udenlandsk Literatur.

Wien. Stephanie des Jüngern sämmtliche Schauspiele. Mit Kupfern. Zwote verbesserte Auflage. Wien 1777. In der von Ghelenschen Buchhandlung. 8. Erster Band 412 S. Zweyter Band 360 S. Dritter Band 360 S. (See No. 25. Side 196.)

I Don Juan har Sganarel en betydelig Rolle, og er den Person, som opmuntrer Stykket; Hr. St. har derfor ogsaa indført en Hofnar, eller en lystig Hofkavallier, som var Mode ved Hoffet i den Tidsalder, hvorfra han har hentet sit Sørgespil. Vi tvivle ikke paa, at Hr. St. jo kiender sit Publikums Smag, som aarlig paa en vis Dag pleyede at see Don Juan, og har søgt at treffe den ved et Stykke, som havde dette nærmest til Formaal; og vi fortænke ham aldeles ikke, at han paa denne Maade har villet vise sin Erkiendtlighed for et Publikum, der aarlig anvender saa betydelige Summer paa at underholde Skuepladsen. Men ligesom vi ikke ønske, at Fremmede skulle bestemme vore Landsmænds Smag i Almindelighed efter de Stykker, som opføres hos os paa visse Dage, saa troe vi ey heller, at det Bifald, som Hr. St. Macbeth skal have fundet, kan tiene ham som noget Beviis paa dette hans Arbeydes besynderlige Godhed. Maaskee Aktørerne og Maskinmesteren bidrage til at frembringe en Virkning hos Tilskueren, som den blotte Læsning ikke kan opvække hos Læseren? Dog frygte vi for, uagtet al den Umage Hr. St. giver sig for at faae dette Stykke til at passe i Tragediens Form, at de fleste ikke føle andet end Væmmelse og Afskye for en umenneskelig Tyran — og Kiedsommelighed.

Det tredie Bind indeholder: Dadleren efter Moden, et Lystspil i 5 Optog. En Karakter, der saa ofte forekommer blant vore unge Lærde og skiønne Aander, og er lige saa besværlig for andre som ufordeelagtig for sin Besidder, er efter vore Tanker et værdigt Stof for Theatret.

rret. Vi tvivle ingenlunde paa, at den Forfatter, som forestiller os denne Karakter i sit rette Lys, lige saa foragtelig og skadelig som den er, jo har giort sig meget fortient af det menneskelige Selskab. Endskiønt Hr. St. ikke aldeles er berettiget til denne Paastand, saa troe vi dog man vil finde, at hans Stykke fortiener nogen Opmerksomhed. Han setter almindelig alt for mange Maskiner i Gang, for at oplyse sin Hovedperson, og den Maade, hvorpaa han lader dem virke, synes undertiden at stride imod deres Øyemeed. Vi troe, det vilde havt større Nytte, at Hader var blevet mere latterlig end ulykkelig, og at hans Karakter vilde faldet i et mere latterligt Lys, naar de øvrige Personer havde behandlet ham med mindre Alvorlighed. Vi have allerede tilforn anmerket, at Hr. St. ikke altid er lykkelig i at tegne de ædle Karakterer. I dette Stykke finde vi i sær, at den Maade, hvorpaa Blandine og Baron Pritt omgaaes med Hader, giør os mere tilbøyelige til at tage hans Partie imod dem, end den opvækker Foragt for ham. At Hader ved alle Leyligheder stifter Ueenighed i et Huus, hvori han er optaget i sin spæde Ungdom som et fattigt hielpeløst Barn, og paa hvis Bekostning han har erhvervet sig al den Kundskab, han troer at besidde, bør vist indtage enhver imod ham; men at man bebreyder ham de Velgierninger, han har nydt, at man ved alle Leyligheder paa en uhøflig Maade siger ham, at han regieres af egne Indbildninger og et ondt Hierte, svækker, i vore Tanker det Indtryk, som det Latterlige og Forhadte i Hoved-Karakteren bør giøre.

Den Nysgierrige, et Lystspil i 5 Optog. Hovedpersonen er en Vert, som man efter sin Karakter vil finde meget vel tegnet. Han er noget mistænkelig, opfarende, nysgierrig i høy Grad, indbildt listig, men i Grunden taabelig, og ellers ret et got stakkels Fiog, som nysgierrige Folk i Almindelighed. Hans Nysgierrighed setter ham adskillige gange paa en latterlig Maade i Knibe, og tilsidst giør, at han hværves til Soldat. Hele Stykket er temmelig underholdende; dog forekommer den falske Prinds Casemir os overflødig, og vi troe, at Stykket kunde faaet et meget naturligt og got Udfald, om denne Prinds ikke havde maattet tage Munderingen paa i Vertens Sted.

Desertøren af sønlig Kierlighed, et Lystspil i 3 Optog; og endelig: Kierlighed til Kongen, et Drama i 5 Optog. Dette sidste Stykke har intéresseret os mangfoldig, og derfor kunne vi ikke nægte os den Fornøyelse her at anmelde Indholdet: Carl den Anden, som efter Carl den Førstes Død blev kaldet til Skotland, og i Aaret 1651. gik til Engelland med sin Armee, blev den 3die Sept. totaliter slaget af Cromwell ved Worcester, og den skotske Armee gandske adspredt. Kongen maatte da, for at undgaae de fiendtlige Eftersættelser, forklæde sig; og bliver saaledes modtaget tilligemed Grev Derby i Lord Windhams Huus, hvor han giver sig tilkiende. Man beslutter, for at bringe Kongen i Sikkerhed til Frankerig, at han og Grev Derby, forklædte som Tienere, skulle følge Lord Windhams Moder til hendes Datter til Shoreham, og derfra gaae med Oberst Lane til Skibs til Normandiet. Alle fornødne Anstalter blive giorte, og Lord Windham stiller sine Folk ud omkring Gaarden, for betids at advare ham, ifald nogen af det fiendtlige Partie lod sig see. Efterat Kongen har hvilet sig efter de udstandne Besværligheder lader man dække et Taffel for ham og Greven, men just som de vil gaae til Bords, beretter en af Lord Windhams Tienere, at 3 af det fiendtlige Partie komme ridende til Gaarden. Man befrygter, at Kongen er forraadt; han og Greven maae derfor strax skiule sig, men Lord Windham og hans Søn sette sig til Bordet, for at forebygge Mistanke hos Fienderne, ifald de ikke skulde vide, hvor Kongen er. Lucke, Pembel og Talgol, saaledes hedde de Ankomne, forlange allene Natteleye, de tage til Takke med det dækkede Bord, og derpaa begive sig til Hvile. Man giør derpaa i største Stilhed Anstalt til den gamle Lady Windhams Afreyse; Kongen og Grev Derby iføre sig til den Ende hendes Livree. Men da alting er færdig, bliver de 3 Fiendtlige vaagnede af Smeden, som har beslaaet Kongens Hest, og af de gamle Skoe fattet Mistanke om at den tilhørde Kongen; de storme der-

for

for ind i Værelset, hvor Lord Windham, hans Kone, hans Moder og Dotter, Karl og Derby ere, og fordre Kongen udleveret. Men da den gamle Lady Windham seer, at de ikke kiende Kongen, lader hun sin Sønnesøn og hans Tiener udklæde i Kongens og Derbys Klæder, og leverer dem til Fienderne. Man forestille sig den Situation, hvori Faderen, Moderen, Søsteren, Kongen og Derby, som ikke vide noget af den gamle Ladys Forsæt, blive satte, da hun fører den unge Lord og Tieneren ind. Lucke, Pembel og Talgol tage dem til sig og drage bort med dem. Imidlertid undkommer Kongen og Derby lykkelig med den gamle Lady Windham. Lord Windham beslutter at overgive sig til Parlamentet, for at redde sin Søn. Et Kongeligt Partie har imidlertid angrebet Fienderne og frataget dem den unge Lord og Tieneren, saa at de begge komme betids nok tilbage, for at hindre Lord Windham fra at udføre sit Forsæt. Lucke, Pembel og Talgol, *tilligemed* Cromwell og nogle Parlaments-Soldater søge Kongen igien hos Lord Windham, men finde ingen; dog maa Lorden give sit Løfte om at blive tilstæde, for at giøre Parlamentet den fornødne Forklaring om Sagen. Denne sidste Omstændighed synes os ikke at høre til Hovedsagen, hvorfor vi helst havde seet den udeladt. — Kobberne ere meget maadelige, og tiene Værket ikke til nogen Prydelse.

Wien. *Francisci de Wasserberg* Institutiones Chemiæ, in usum eorum, qui scientiæ huic operam dant. Regnum minerale. Metalla in genere. Metalla perfecta. Vindobonæ, apud Rudolphum Graefer. *Pars prima*, 1778. 398 Sider. 8.

For de Studerendes Nytte, at de kunde finde det paa eet Sted, som de ellers, ofte med lidet Haab maatte søge hos mange Forf., har Hr. Prof. sammendraget disse Institutioner af de beste chemiske Skrifter, og giver Begyndere saaledes, efter hans eget Udtryk i Fortalen, ligesom et Bibliothek af alt det, der er dem nødvendigt og nyttigt at vide i Chemien. Egne Forsøg komme sielden for, da Hr. Prof. forbeholder sig dem til et Verk, som han har i Sinde at udgive under Titel af Animadversiones Chemicæ; ofte har han endog benyttet sig af de anførte Forfatteres egne Ord og Udtryk, og meener, at hans Skrivemaade derved har vundet baade i Styrke og Tydelighed. Ordenen i dette ypperlige Skrift synes os meget god, og Foredraget er udførligt, fatteligt og gandske passende til Begyndere. I denne første Deel afhandler Forf., efter en Betragtning over Metallerne i Almindelighed, de fuldkomne Metaller, begynder med Guldet, og gaaer derpaa til de øvrige i denne Orden: Sølv, Jern, Kobber, Tin og Blye, som han afhandler paa den Maade, at han først anfører deres Form, Farve, specifiqve Tyngde o. s. v.; derpaa deres Forhold til de naturlige og kunstige Opløsnings-Midler, deres Præcipitater og Forhold til andre Metaller, og endelig, hvad der ellers kan siges om dem.

Anmeldelse.

Venedig. Il Giuoco delle Carte, Poëmetto dell'Abbate Saverio Bettinelli con Annotazioni. Et prodesse volunt & delectare Poëtæ, Venez 1778. Hos Pietro Savioni; 62 Sider i Oktav.

Man troer, at en Ubekiendt har misbrugt Hr. Abbed Bettinellis Navn ved at udgive dette Digt; thi man kiender ellers Hr. Abbeden som Digter, men her seer man ham kun som Rimer. Anmerkningerne ere heller ikke af nogen Betydenhed. I øvrigt er dette Digt forfattet til tvende Standspersoners Formæling, efter den nu brugelige Maade i Italien, hvor man nu overgiver Brudeparret et Lære- eller Helte-Digt, i Stedet for de tilforn brugte Sonnetter og Viser.

No. 27.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 15 Julii 1779.

Betænkninger i adskillige moralske Materier, til dydige Forsætter for unge Mennesker. Af O. Tønsberg. Kiøbenhavn, trykt paa Forfatterens egen Bekostning, 1779. 42 Sider i Oktav.

I disse Betænkninger have vi atter et Beviis paa den beklagelige Sandhed, at man ofte med Paastand af det beste Hierte og de redeligste Hensigter langt fra ikke udretter det, man havde foresat sig. Titelen viser, at Forf. har skrevet disse Betænkninger, for derved at opvække dydige Forsætter hos unge Mennesker, og i Fortalen udlader Hr. T. sig saaledes om sin Plan: "at tænke enhver Ting saa bestemt, at Dyden herved kunne blive anviist, var da allene min Plan" og et andet Sted: "min Hensigt har allene været at befordre Dyd og gode Sæder iblant unge Mennesker." Men vi tvivle meget paa, at Hr. T. vil opnaae denne Hensigt ved disse Betænkninger; og sandt at sige, saa vide vi ikke, hvor han kunde vente saa herlig en Virkning af af almindelige hver Dag forekommende, og alle, endog unge Mennesker bekiendte Tanker, samlede uden Orden, uden Philosophie, uden det mindste giennemtrængende Blik i Materierne, saadanne, som de først frembøde sig, og fremsatte i et koldt, ofte ubestemt, unaturligt og skiødesløst Sprog. Vi forundre os, at Hr. T. har rettet sig saa lidet efter den Regel, han selv Side 17. giver dem, der ville forbedre andre ved Moralen: "— vi skal være vis paa, at vi i Moralens Foredrag besidder Styrke nok til at bevise dens Sandhed og Nytte med Grund og Tydelighed o. s. v." Og for nu at vise Læserne, hvad Styrke og Grundighed der hersker i dette Skrift, ville vi anføre en af Hr. Ts. Betænkninger med hans egne Ord, men for at spare paa Rummet, ville vi vælge den mindste: "Hovmod. Denne Feyl viser sig gierne fra den modsatte Side af Ydmyghed, thi lad endog den Hovmodige have Konsten nok saa meget i sin Magt, vil den virkelige Person dog ofte bryde frem. Dog maae vi nøye tage os vare at bedømme et Menneske af det Udvortes; og om vi end bære

„Tvivl om denne Last (*), er det alligevel vor „Pligt, at tilbageholde enhver fornærmende eller „tvetydig Begegnelse, naar den ikke tydelig ly„ser os i Øinene, og vort Forhold saa kunne „tiene til at udrydde eller forbedre Feylen." (Mon saadanne Tanker i saadant et Sprog røre nok til at opvække gode Forsætter, og frembringe Afskye for Hovmod?) "Ellers maae vi heller „hos os selv beklage hans Forstand; thi naar see „vi den ægte Vittige at have et opblæst Hierte? „O! ney, hans Bekiendtskab med Naturen er saa „herskende i ham, at ingen Forskiellighed i det „det borgerlige Liv kan svække hans overbevi„sende Tænkekraft." Med denne Styrke og Grundighed betragter Hr. T. de øvrige Materier, hvoraf Ærligheden er efter vore Tanker den, han har havt meest Lykke til. Kolde Opmuntringer seer man f. Ex S. 24.: "Vi vil derfor i vore unge Aar vogte os vel for Lediggang." S. 26.: "Vi vil i alle Forretninger legge Vind „paa Klogskab og Dyd, da føle vi den sande „Ære" o. fl. St. Og det skiønne og nøyagtige Sprog formode vi vil lyse enhver i Øynene af det Udtog, vi her have givet.

Udenlandsk Literatur.

Berlin. *Essay sur l'histoire literaire de Pologne par Mr. D** C. de la C. de S. M. P. membre de l'Academie des sciences, arts & belles lettres de **.* Berlin, hos Decker, 1778. 8. 592 Sider.

Forfatterens Hovedhensigt er at give Efterretninger om Polens Geographer og Naturforskere, uden at gaae længer tilbage end til det 16 Aarhundrede. Man finder i dette Skrift meget sandt, fortreffeligt og nyttigt, foredrager paa en meget god Maade, men ogsaa noget som kan tage imod Forbedring, og som burde have været nøyere bestemt. Forf. begynder med at give sine Tanker tilkiende om den Maade, man bedømme en Nations Oplysning paa, om Tolerantsens Nødvendighed, om Trykkefrieheд o. s. v. Derpaa finder man almindelige Tanker om polske Skribentere i Geographien og Naturhistorien, og saa gaaer Forf. til Skribenterne selv, som ere 31 i Tallet, hvoraf 10 ere af det 16de Aarhundrede, nemlig: Erasmus Stella, Mathias Strykowsky, Martin Cromer, Mathias Mjechovsky, Sigismund von Herberstein, Jod. Willichius, Adam Schröter, Joachim de Watt, Stanislaus Sarniky, Johann Krasinsky. Af det 17de Aarhundrede finde vi tolv: Andreas Swiecicky, Carl Oger, Simon Starovolsky, Andreas Celtarius, Lucas Opalinsky, Wilhelm von Beauplan, Martin Zeiler, Bernhard Connor og hans Fortsætter Sauvage, Adelbert Tylkowsky, Zaluzianski, Martin Bernhard; og ni af det 18de: Gabriel Rzaczynsky, Christian Heinrich Erndtel, det naturforskende Selskab i Danzig, Jacob Theodor Klein, Ernst Jeremias Neifeld, Anton Wisniewsky, Jacob og Joseph Andr. Zalusky, og Lorents Mizler von Kolof, foruden adskilligt, som er skrevet under denne Konges Regiering. Efterretningerne om og Udtogene af disse Forfattere ere temmelig gode, og ofte ledsagede med Anmærkninger. Fortegnelsen paa disse Skribentere (tilstaaer han selv) er ikke fuldstændig, og nogle af dem burde han ikke have regnet til Polen, da de have hiemme i de Lande, som 1772 gik af fra Polen og Lithauen til Preussen, Rusland og Østerrige.

Mannheim. Adams erstes Erwachen und erste selige Nächte, von Mahler Müller. Mannheim, hos C. F. Schwan, 1778. 120 Sider i Oktav.

Et herligt Digt, hvorved Hr. Müller har fuldkommen opfyldt det Haab, man har giort sig om hans Digter-Genie af adskillige smaae Digte, som han i nogle Aar har udgivet. Guds Priis, en sand Hymne, begynder Digtet; og derpaa følger Indgangen: Adam og Eva sidde med deres

(*) Hvilken Last? Hovmoden? eller at bedømme et Menneske af det Udvortes?

deres Børn en smuk Aften under et skyggefuldt Træe, og smage den salige Fornøyelse, som indbyrdes Fortroelighed føder. Thirza, Adams Yngste beder sin Moder om at faae Adam til at fortælle hans første Opvaagnelse og de eensomme Nætter i Eden. Derpaa fortæller da Adam hans Opvaagnelse, hans første Følelse, Solens Opgang, hans Velsignelse over Dyrene, tilligemed en Beskrivelse over nogle af dem, hans første Udsigt paa en Høy, Evas Brudegrotte o. s. v. Nye, dristige, og som tiest naturlige maleriske Billeder pryde overalt dette skiønne Digt. F. Ex. da Adam nyelig var skabt, og reev sig løs fra Jorden: "da stand ich auf, der Sturm wir„belt die Wipfel, das braust herunter, das „kühlte meine Brust — nun schaut ich um „mich — gieng — sprang — stand wieder — „betrachtete meine Glieder — die Haare wehten „mir um die Stirne, ich griff darnach, hielt „mich selbst so gefangen — nun lacht ich —" o. s. v. Undertiden synes os dog at Billederne ere noget gigantiske, f. Ex. naar Hr. M. Side 7. i Hymnen beskriver Strømmen. Følelsernes Sprog har Hr. M. truffet mesterlig, og de indstrøede Fictioner ere stolte og høie. Et renere og rigtigere Sprog vilde have givet dette ypperlige Digt een Skiønhed mere, som det nu savner.

Bern. Theatralische Werke von Carlo Gozzi. Aus dem Italiänischen übersetzt. Erster Theil. Bern, bey der typographischen Gesellschaft, 1777. 8. 477 S.

Det kan ikke være ligegyldigt for nogen af den dramatiske Digtekunstes Elskere, at kiende en Forfatters Arbeyde, som har giort saa stor Opsigt i Italien, i sær i Venedig, og foraarsaget en virkelig Revolution paa det venetianske Theater. Det er bekiendt, at Maskerne og den ustuderede Comoedie, for det meste bidroge til den Fornøyelse, som det venetianske Publikum søgte paa Skuepladsen. Chiari og Goldoni arbeydede paa at undertrykke dette Slags Skuespil, og at fornøye Tilskuerne paa en mere alvorlig og poleret Maade. De opnaaede ogsaa for saavidt deres Hensigt, at deres Arbeyder erhvervede sig et almindeligt Bifald. Imidlertid kunne Gozzi, som havde vant sig til en mere let og behagelig Føde, ikke fordøye denne nye Kost. Han lod sig offentlig merke med sit Mishag, og tildrog sig derved begge disse Forfatteres og alle deres Tilhængeres Fortørnelse og Efterstræbelse. Man beraabte sig paa det almindelige Tilløb, deres Stykker havde havt, det udmærkede Bifald, hvormed Publikum havde seet dem opføres, og endelig opfordrede ham til selv at frembringe noget bedre. Endskiønt Gozzi endnu aldrig havde havt i Sinde at skrive for Theatret, besluttede han dog nu, for at revse sine Forfølgere, at legge Haand paa dette Slags Arbeyder. Han foresatte sig at beskytte Maskerne, som Chiari og Goldoni søgte at undertrykke, og derfor bestemte han sit Arbeyde til Understøttelse for Sacchis Trouppe, som i sær beflittede sig paa den ustuderede Comoedie, og for endnu mere at ydmyge sine Modstandere, valgte han en almindelig Ammestue-Historie til sit Sujet. Indholdets Vigtighed eller Nyehed tillod ham altsaa ikke at haabe mange Tilskuere; ikkun ved Genie og Kunst vilde han overvinde sine Fiender. Man maae ogsaa tilstaae, at Forelskelsen i de tre Pommerantser, et Lystspil i 3 Akter, som var hans første Stykke, er, efter dets Hensigt, udarbeydet med stor Kunst og Fiinhed, uagtet det indeholder lutter overdrevne latterlige Roller, og blot Parodie. Man har ikkun den blotte Anviisning for Skuespillerne, hvilke selv, ligesom i alle andre ustuderede Comoedier, har maattet udfylde Scenerne ved Opførelsen, undtagen nogle faa Steder, som udtrykkelig ere bestemte til at parodiere Chiaris og Goldonis Stykker. Disse ere dog udeladte af den tydske Oversættelse, baade fordi de skulde have tabt alt for meget, og fordi de tillige forudsatte Bekiendtskab med Chiaris og Goldonis theatralske Arbeyder. Imidlertid er det, man finder her, nok til at vise Hr Gozzis rige, comiske og dristige Genie, og hans fine Kunst til at overraske Tilskuerne, og aftvinge dem Bifald. Stykket blev første gang opført paa St. Samuels Theater i Venedig den 25 Januar 1761 af den Sacchiske Trouppe, og, uagtet al Efterstræbel-

delse, syv gange iglentaget i Carnevals-Tiden, og er siden aarlig forestillet. Dette lykkelige Udfald opmuntrede ham endnu til at betiene sig af et andet Eventyr, eller Ammestue Historie, hvoraf han frembragte Ravnen, et Tragikomisk Stykke i 5 Akter. I dette Stykke vilde han mindre lade det komme an paa Skuespillernes-Duelighed end i det forrige, og derfor ere alle Rollerne udfyldte, undtagne Truffaldins og Brigellas, og i Originalen deels skrevne i Vers, deels i Prosa, ligesom han har fundet det tienligst efter sit Øyemeed. Saa høysturimeligt som Indholdet selv er, vil man dog finde, at Hr. Gozzi har vidst, ikke allene at giøre det interessant, men endogsaa virkelig at indtage og bevæge Tilskuerne. Herforuden er det opfyldt med næsten al den Pragt af Forvandlinger og Underværker, som Theatret kan frembringe, hvilke dog tillige ere brugte saa huusholderiske, at de ved Forestillingen nødvendig maae overraske endog den strengeste Kunstdommer. Imidlertid tiente just dette hans Modstandere til at giøre det Bifald mistænkeligt, dette Stykke erholdt ved adskillige igientagne Forestillinger. Man paastod, at det mere var Maskernes Duelighed i det Komiske, og det Forunderlige i Stykket, der havde holdt det paa Theatret, end dets indvortes Styrke.

"Disse Utaknemmelige, siger Hr. Gozzi, „forvoldte, at jeg iblant de persiske fabelagtige „Historier valgte mig det latterlige Eventyr om „Turandot, for deraf at levere en Forestilling, „som skulle være blottet for al Understøttelse af „det magiske Underlige, og hvori jeg vel vilde beholde Maskerne, men ikkun lade dem træde frem „til Trods, og allene for at beskytte dem paa „Theatret."

(Slutningen følger.)

Anmeldelser.

Mayland. Osservazioni Mineralogiche su la Miniera di Ferro di Rio ed altre parti dell'Isola d'Elba, di Ermenegildo Pini, C. R. B. 1777. Hos Giuseppe Marelli. 110 S. i Oktav med to Kobber-Tavler.

Elba er, som bekiendt, en Øe i det middellandske Hav imellem de toskanske og corsikanske Kyster. Den er meget riig paa Ertser, som allerede ere beskrevne af de Hrr. Buzzecoli, Coudrai, Färber og Dietrich. Virgil kalder den i hans X. B. af Æneis:

Insula inexhaustis chalybum generosa metallis.

Forf. til dette Skrift, Pater Pini, har i en Tid af 3 Uger, da han opholdt sig paa denne Øe, anstillet de Forsøg igien, som hine allerede havde giort, og da han besidder de nødvendige chymiske Indsigter, saa er han maaskee gaaet videre end de. Først giør han os bekiendt med Øen selv og dens physiske Beskaffenhed; derefter beskriver han de to Bierge, som egentlig vare det, hans Opmerksomhed beskieftigede sig med, og her ere hans Efterretninger vigtige. Verket sluttes med en latinsk Fortegnelse paa alle de Fossilier, som findes paa Øen, og disse ere afdeelte i 12 Klasser.

Hamburg. Johann Nicolaus Bueck, Handels-Gærtner i Hamborg, bekiendtgiør et botanisk Verk, som skal indeholde troe Afbildninger af de hidindtil af andre forbigangne Planter. Planterne, som disse Afbildninger skal stikkes efter, skulle alle være friske, og Aftrykkene illumineres efter Naturen. Man haaber at kunne levere et Hæfte af 4 eller 6 Stykker hvert Fierdingaar. Enhver Plante skal aftrykkes paa et særskildt Blad stor Median-Papir i Folio, og paa Siden lige over for skal staae Plantens botaniske Navn hos Linnæus, Boerhave, Tournefort o. s. v., som og dens franske, tydske og engelske Navn, naar man kan vide det, tilligemed en kort Beskrivelse af dens Udseende, Vext, Opvartning o. s. v. Prisen for ethvert Blad er 1 Mark Hamborg Courant. Der blive ikke flere Exemplarer aftrykkede end der ere Subskribentere. Terminen for Subskriptionen til det første Hefte varer til Michelsdag. I Kiel kan man subskribere hos Hr. Professor Weber.

No. 28 og 29.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 22 Julii 1779.

Compendium medicum practicum per fasciculos distributum, Fasciculus primus de Febribus, autore *Salomone Theophilo de Meza*, Med. Doct. & Poliatro Hafniensi Societatis medicæ Hafniensis membro ordinario. Havniæ, apud Christian Gottl. Proft, Bibliopol. Universitatis, 1779. 8. 140 S. foruden Fortalen.

Aldrig kunde Hr. Doctoren bedre have anvendt sine Fritimer om Aftenen, som han ikke har Lyst at hendrive "in theatris freqventandis „aut in montibus aureis complanandis tesserarum „vel chartularum lusoriarum ope nec in consectandis Magnatum circulis, aut in qværendo cum „Parasitis sodalitio apud *Lucullos & Apitios*" end til at udarbeyde Resultatet af hans lange vidtløftige og lykkelige Praxis. Vi see i denne første Fascikel, som skal efterfølges af flere, en Prøve af Forf. Arbeyde i den Henseende. Vi finde deri mange gode, dog for største Delen bekiendte Ting; men man taber ikke ved at høre bekiendte Ting igientagne, og Sandheden vinder stedse ved eet Vidne meer, i sær saadant et Vidne som Forf. Desuden har Hr. Dr. fornemmelig skrevet for Begyndere i Videnskaben, men for deres Skyld i sær kunde vi have ønsket at Verket ikke blev et Compendium, der unægtelig vil have den samme Feyl, som alle andre Compendier: at det ofte savnes, som man helst ønskede at finde deri. Denne Fascikel indeholder 29 Kapitler i denne Orden: De Febribus in genere, de Febri Ephemera, de Febribus intermittentibus regularibus, de Febribus anomalis remittentibus perniciosis & larvatis, de Synocho putrida, de Febri maligna petechiali, de Febri catarrhali benigna & maligna, de Peste & Febri pestilentiali (Pesten har Hr. Dr. dog nok ikke selv seet eller behandlet), de cura Prophylactica & præservatoria in peste aliisque morbis epidemicis & contagiosis, de Febri lenta & nervosa, de Febri lenta chronica seu hectica, de Aphthis, de emeticis exhibendis in morbis acutis, de Febri ardente inflammatoria (her savne vi Sauvages Synocha eller andres continua simplex inflammatoria, som Hr. Dr. dog vist har seet og behandlet mange gange), de Febrium Symptomatibus præcipuis, de potu frigido in acutis, de Febri erysipelacea

 & ur-

& urticata, de Febre miliari & purpura, de morbillis, de variolis, de prophylaxi adversus variolas, de inoculatione variolarum, de Febri puerperali, de linteaminum & indusiorum mutatione, de limitando vesicantium usu in acutis, de ægrotantium & convalescentium Diæta, de morborum crisi, de signis prognosticis. At følge Forf. igiennem alle disse Kapitler, vilde være alt for vidtløftigt, men vi skylde dog Læserne at giøre dem noget bekiendte med Skriftet og Hr. Dr. Foredrag, og dertil vilde vi vælge det Fornemste i det 13de Kap. som handler om Brækmidlernes Brug i hidsige Sygdomme: "Næsten alle Læger „(siger Hr. Dr.) holde for, at man bør begynde „Kuren i Forraadnelses-Feberne med Brækmid„ler, i sær dersom den Syge bestandig plages af „Væmmelse, raadne Opstigelser, Bevægelser til „Brækning, Svimmel, slem Smag i Munden, „og en skiden Tunge; efterat man først hos „meget Fuldblodige har aareladt, for at hindre, „at Brækmidlerne ikke skulle sette Blodet i alt for „hæftig Bevægelse. Men nu forekomme ogsaa „Brækning og Væmmelse, naar der er Betæn„delse i Maven, som og formedelst Sympathie, „naar Hovedet eller andre Dele lide, og bevise „altsaa ikke altid, at der er en Samling af for„dervede Ting i de første Veye. Brækmidler „fordømmes altsaa, hvor der er den mindste Mis„tanke om Betændelse: — men da maae man „meest see paa den haarde Puls, den brændende „Følelse i Maven og Smerten i Hierte-Kuulen. „Hvor de anførte Tegn ikke ere, som og hvor „Tilfældene vise, at Blodet alt er angrebet, ere „disse Midler ikke nødvendige. Man maae væ„re meget vaersom i at give Brækmidler til dem, „som spytte Blod, som have Brok, og til de „Fruentimmer, som Moderen synker ned hos. „— Lægerne ere let blevne enige om Tiden til „at give Brækmidlerne paa. — I Forraadnelses„Febre gives de best i Begyndelsen. — Syden„ham har givet dem hele Sygdommen igiennem, „naar der vare Tegn, som fordrede dem." — Kunstforstandige see let, hvor meget man endnu behøver at vide, førend man er i Stand til fuldkommen at bestemme, naar man bør give Brækmidler, og naar man bør afholde sig fra dem: men man kan ikke vente at finde alt i et Compendium. Til Slutning har Hr. Dr. tilføyet en Samling af Recepter paa de Midler, han har anvendt i de afhandlede Sygdomme, og imellem dem finde vi nogle, som vi vilde ønske, havde været simplere. Hvortil tiener f. Ex. fem forskiellige Sorter destillerede Vande i een Mixtur? — En uendelig Hob Trykfeyl vanzire overalt denne Fascikel, og giøre ikke sielden Meeningen ved første Øyekast uforstaaelig.

Ciceros Beretning om Scipios Drøm. Af det Latinske oversat ved Jens Seidelin, al. coll. reg. Kiøbenhavn 1779. Trykt hos Höecke. 3 Ark i Oktav.

Hr. Seidelin (ikke den virgiliske) maae have havt sine Hensigter med Udgaven af dette smule Arbeyde — Oversættelsen er ikke gandske god og heller ikke slet, hist og her kunde den være nøyagtigere, og ikke saa vaklende. Anmerkningerne ere enhver Skole-Discipel bekiendte. Korrekturen er maadelig besørget.

Udenlandsk Literatur.

Bern. Theatralische Werke von Carlo Gozzi. Aus dem Italiänischen übersetzt. Erster Theil. Bern, bey der typographischen Gesellschaft, 1777. 8. 477 S. (See No. 27. Side 213.)

Hr. Gozzi vilde, at 3 af denne chinesiske Prindsesses mørke Spørgsmaal, indflettede i en kunstig og tragisk Situation, skulde give ham Stof til 2 Akter, og at den Vanskelighed, der ville være ved at opdage 3 Navne, og denne Opdagelses Vigtighed, skulde udgiøre 3 andre.

Endskiønt Fabelen er urimelig, og Udførelsen simpel, blottet fra alle Forvandlinger og Underværker, saa vil man dog finde, at Hr. Gozzi har vidst lykkelig at udføre sit Forsæt. Det

Det vil maaskee ikke fortryde Læserne, at vi gi- re dem bekiendte med den Maade, hvorpaa Forfatteren behandlede sit Sujet; vi ville derfor meddeele et fuldstændigt Udtog af dette Stykke, som har behaget os næst af alle i dette første Bind. Første Akt. En Plads uden for Peckin. Over en af Stadens Porte see man plantede adskillige Spyd med afhugne Hoveder. Prinds Calaf, Søn af Timur, Kongen i Astrakan, og Barak, fordum Prindsens Hovmester, mødes uformodentlig. — Prindsen forlanger at vide, hvorledes Barak er kommet til Peckin. — Barak: da Armeen var slaget, Nogaeserne flygtede, Rygtet gik at Kong Timur og Prindsen vare faldne i Slaget, og han forgiæves havde søgt Elmaze, Prindsens Moder, for at redde hende fra den barbariske Sultan af Carizmo, kom han efter lang Omvanken til Peckin, hvor han, som en Perser og under Navn af Assan, giftede sig med Skirina, en chinesisk Enke. — Calaf beder Barak ikke at røbe hans Stand: Efter dette ulykkelige Slag maatte han flygte med sin Fader og Moder. Under Bierget Caucasus bleve de ganske udplyndrede af Malandrinerne; hvorfor han saae sig nødt til at bede om Almisse, for derved at underholde sine gamle Forældre i Staden Jaick. Men den umenneskelige Sultan af Carizmo, som ikke havde fundet Timurs og Calafs Legemer paa Vallpladsen, havde udsat en stor Priis paa deres Hoveder, og hos adskillige Monarker forlangt dem udleverede. De maatte derfor atter flygte; og kom til Reicobad, Carazanernes Konge, hvor Calaf paatog sig en af de ringeste Forretninger ved Hoffet, for at ernære sine Forældre. Adelma, Kongens Dotter, syntes at føle meer end Medlidenhed for ham. Pludselig opkom en Krig imellem Reicobad og Storkanen af Peckin, om hvis Oprindelse Folket fortaalte underlige Historier. Følgerne af denne ulykkelige Krig vare, at Reicobad blev overvundet, forjaget, og hans heele Slægt udryddet. Adelma druknede efter Rygtet i en Flod. For at undgaae Krigens Raserie maatte han atter flygte med sine gamle Forældre, og ankom saaret og barføddet til Berlas, hvor han i 4 Aar underholdt dem ved at arbeide for Indbyggerne. Et lykkeligt Tilfælde tilveiebragte ham Kongens Naade. Kongen befoel, at hans gamle Forældre skulde pleies got i et Hospital, og gav ham selv en Børs, en Hest og smukke Klæder. Fortvivlet tog han Afskeed med sin Fader og Moder for at søge sin Lykke; og agter nu under et opdigtet Navn at tiene Storkanen i Peckin som Soldat. Han veed ikke hvilken Høitidelighed, der har fyldt Staden med Fremmede, saa at han havde været uden Herberge, hvis ikke en medlidende Kone, i et Huus, som han betegner, havde taget imod ham. — Barak: Det er hans Kone, Skirina. Ingen Høitidelighed har lokket saamange til Staden, men et af de allergrueligste Optrin, foraarsaget af Turandot, Keiser Altoums eeneste Dotter, ligesaa skiøn som gruesom, og Aarsag til Umenneskelighed, Jammer og Taarer over heele China. — Calaf har vel hørt tale om hende blandt Carazanerne. Man har endog sagt, at Kong Reicobads Søn skulde være ombragt i Peckin paa en besynderlig Maade, hvorover Krigen med Altoum skulle have reist sig. Han forlanger nærmere Underretning. — Barak: Turandot besidder den skarpsindigste Aand, og meest uforlignelige Skiønhed, men har saa stor Afskye for det andet Kiøn, og er tillige saa gruesom, at store Monarker forgiæves have søgt at vinde hende. Hendes Fader, hvis umaadelige Kierlighed ikke tillader ham at tvinge hende, er derfor tidt bleven indviklet i Krig, og har, efter hendes Begiering, for at afvende flere ødelæggende Krige, udgivet et Edikt, bekræftet med den uryggeligste Eed: at enhver Prinds, som begiærer hende, skal offentlig for Divan og de Lærde besvare 3 mørke Spørgsmaale, som Turandot forelægger ham. Opløser han dem, faaer han hende til Gemahl og arver Riget, men hvis ikke, har han forbrudt sit Hoved. Alle de Hoveder Calaf seer over Stads-Porten, ere af ulykkelige Prindser, som Kierlighed har forledet til at underkaste sig denne umenneskelige Lov; og i Dag er Tilløbet af Folket, fordi Prindsen af Samarcanda paa samme Maade skal undgielde en daarlig og forvoven Kierlighed. Man hører Lyden af en forstemt Tromme, som et Tegn, at Executionen gaaer for sig. — Calaf undres over Turandots Grumhed. — Barak har en Steddotter, Zelima,

som

som opvarter denne Grumme i Seraillet, og har fortaalt ham utroelige Ting om Turandots Umenneskelighed. — Calaf afskyer hende. — Ismael, den nylig henrettede Prindses Hovmester, kommer grædende fra Staden, beklager sig for Calaf og Barak, og i Fortvivlelse træder Turandots Portrait under Fødder, som Prindsen havde givet ham, for at tilveiebringe sig Undskyldning hos sin Fader ved Synet af saa umaadelig Skiønhed. — Calaf bliver nysgierrig efter at see dette Portrait. — Barak holder ham adskillige Gange tilbage; men endelig faaer Prindsens Begierlighed overhaand. — Han bliver fortryllet ved at see Turandots Billede, og beslutter i samme Øieblik, enten at vinde den største Skiønhed paa Jorden, og opnaae en fuldkommen Lykke, eller og ved en hastig Død at ende sine Elendigheder; hvorfor han besværger Barak at holde hans Navn hemmeligt for alle. — Man hører igien den forstemte Tromme bag Stadsmuuren, men nærmere end første Gang, og en Chinesisk Bøddel sætter Hovedet af den henrettede Prinds af Samarcanda hen blandt de andre. — Calaf bliver vel rørt ved dette Syn, men dog uforanderlig i sin Beslutning. — Barak kalder Skirina til for at overtale Prindsen; men begge anvende deres Umage forgiæves. — Calaf overleverer dem sin Børs, og gaaer for at mælde sig som Turandots Beyler. — Barak og Skirina for at offre til Guderne om Lykke for Prindsen, hvormed den første Akt endes.

I den anden Akt forestilles en stor Sal til Divan. — Trufaldin, Oberst for Gildingerne, lader alting bringe i Orden. — Brigella, Pagernes Hofmester, spørger om Aarsagen. — Trufaldin: Der har meldt sig en anden Prinds for at miste Hovedet. — De komme i en lystig Trætte om Ægtestanden. — Keyser Altoum med Divan og de Lærde komme i Optog. — Altoum beklager sig over den stedsevarende Blodsudgydelse. — Pantalon, Keyserens Sekretair, giør komiske Anmærkninger: I Venedig veed man intet Exempel, at Prindser saaledes forgabe sig i Portraiter, at de give Hovedet bort for Originalen. Forend han blev nødt til at forlade sit Fædreneland, vidste han ikke andet end at China kun var et kosteligt Pulver for Terzian-Feber. Han er ligesom slaget af Lynild over at have truffet saadanne curiøse Skikke, saadanne curiøse Lofter, og saadanne curiøse Ungkarle og Piger. Tartaglia, Storkanzler, berømmer den nyeankomne Prindses indtagende Person. — Altoum befaler at ofre til Guderne for ham. — Calaf føres ind. — Altoum søger at raade ham fra sit Forsæt. — Han er ubevægelig. — Pantalon og Tartaglia anvende ogsaa forgieves deres komiske Overtalelser. — Turandot kommer i Optog med sine Slavinder, blant hvilke Adelma og Zelima, tilligemed Gildingerne og Trufaldin — bevæges over Prindsens indtagende Skabning. — Adelma kiender i ham sin Faders forrige Slave; hendes gamle Kierlighed blusser op paa nye. — Turandot formaner Prindsen at afstaae fra sit Forsæt; han svarer standhaftig, og Prindsessen bliver endnu mere rørt over ham. — Hendes Stolthed haandthæver dog sit Herredømme. Hun forelegger Prindsen de mørke Spørgsmaal, som han besvarer alle. — Hele Palladset giver Gienlyd af Instrumenter og Frydeskrig. — Turandot, næsten fortvivlet ved at see sig overvundet, forlanger endnu at forelegge Prindsen tre Spørgsmaale. — Alle ere derimod, og Keyseren befaler at berede Templet til Formælingen. — Calaf beder, at Prindsessen maae forundes Opsættelse, og underkaster sig endnu Døden og hendes Tab, dersom hun Dagen efter kan sige ham „den Prindses Navn og Stamme, som, for at „opholde Livet, var tvungen til at betle sit Brød, „og arbeyde for en ringe Betaling, og tilsidst paa „Lykkens Spidse endnu er mere ulykkelig end nogen Tid før?" — Keyseren tilstaaer Turandot een Dags Opsættelse paa dette Vilkaar, men giver Prindsen, som allerede, ved at besvare Turandots Spørgsmaal, har opfyldt den strenge Lov, Frihed at reyse ubehindret, hvis Prindsessen besvarer hans Spørgsmaal. — Forsamlingen skilles høytidelig ad, og anden Akt sluttes.

Tredie Akt. Et Værelse i Seraillet. — Adelma, gandske overvundet af Kierlighed til Prindsen, beslutter at forsøge alle sine Kunster for at vinde ham, og afvende ham fra Turandot. — Turandot føler, at den ubekiendte Prinds har vidst at indtage hendes Hierte. — Hun er et Rov for Elskov og Ærgierrighed. —

Adel-

Adelma oppuster uformerkt denne sidste Lidenskab; den overvinder Kierligheden, og hun beslutter at døe ved Alteret, dersom hun ikke opdager de to hemmelige Navne. — Adelma tilskynder hende at betiene sig af List og Kunst: Prindsen har sagt i Divan, at han havde en Bekiendt i Peckin; man maae giennemsøge den hele Stad, og hverken spare Guld eller Ædelstene. — Zelima er underrettet af sin Moder Skirina, at den Fremmede har været i Herberge hos hende, og at Assan, hendes Stedfader, er hans ivrigste Ven. Hun har spurgt om hans Navn, og Skirina har lovet at giøre sit Beste, for at faae det at vide hos Assan. — Adelma er forsikkret, at Assan ikke aabenbarer det, uden han bevæges dertil ved List. Hun formaner derfor Prindsessen, at følge hende til et hemmeligt Sted, og adlyder hendes Raad. — En Kongelig Sal. — Barak bebreyder Prindsen sin Ubesindighed, efter veloverstanden Fare igien at lade sin Kierlighed og Lykke beroe paa et Navns Opdagelse, hvortil der kunde gives mange muelige Veye for Turandot. — Pantalon, Brigella og Tartaglia med Vagt ere udskikkede fra Altoum, for at føre Prindsen til et sikkert Sted, og lade ham bevogte indtil den fastsatte Tid, da Prindsessen skal besvare hans Spørgsmaale, at ham imidlertid intet Ont skal vederfares, eller nogen faae det hemmelige Navn at vide fra ham. — Barak vises bort paa en, komisk Maade. — Timur, Calafs Fader, en rystende graaehærdet Mand, hvis Klæder røbe den yderste Elendighed, seer sin Søn bortføres af Vagten; troer man vil overlevere ham til Sultanen af Carizmo, vil løbe fortvivlet efter ham, og raaber: Calaf! Calaf! — Barak trækker Kaarden, holder ham tilbage, og byder ham tie. — Timur kiender Barak, og giver sig tilkiende for ham; efter Dronningens Død har han fortvivlet søgt Døden og sin Søn, og aldrig saasnart finder han den sidste i Peckin, førend han seer ham, omringet af Vaaben, at føres til Døden. — Barak vil oplyse ham herom paa et sikkrere Sted, formaner ham ikke at nævne Prindsens Navn. — Skirina kommer fra Seraillet. — Barak sættes i den yderste Urolighed ved at høre, at hun, uvidende om Prindsens Forvovenhed, baade har sagt, at han var deres Giest, og lovet at udforske hans Navn. — Han befaler hende at skiule sig i et fremmed Huus med Timur, selv vil han flygte, for at undgaae Turandots Efterstræbelser. — Truffaldin med bevæbnede Gildinger føre dem alle tre fangne til Prindsessen.

Fierde Akt. En Colonade. Et Bord med et overordentligt stort Bækken, fyldt med Guldmynter. — Gildingerne, bevæbnede med Prygle, binde Barak og Timur. Turandot byder Barak at sige Prindsens Navn. Timur vil nævne det for at redde Barak. Prindsessen undres, at han og veed det. Sværger, at baade deres og Prindsens Liv skal være uden Fare. — Barak formaner Timur, ikke at troe hendes Forsikkringer. — Turandot befaler at straffe Barak. — Timur bryder ud: Min Søn! dette Liv opofres dig! — Turandot: Du Konge! Du, den Ubekiendtes Fader! Hun befaler at skaane Timur. — Adelma raader, at indslutte begge i Seraillets Fængsler, at anvende Guldet til at bestikke Vagten, og forskaffe sig Adgang til Prindsen, da Udfaldet vist skal blive ønskeligt, naar enhver vil efterkomme hendes Forskrift. — Altoum bekiendtgiør sin Datter, at et Bud er kommen, som han lader nøye bevogte til næste Dag. Det har medbragt begge de hemmelige Navne, og vigtige Efterretninger. Den ubekiendte Prinds er Konge. Beder hende at skienke ham sin Haand, forend denne sidste Prøve, som det vil være hende umueligt at overvinde. Vil ogsaa tilkiendegive hende begge Navnene, ifald hun, efterat have besvaret Prindsens Spørgsmaale i Divan, vil antage ham til Gemal. — Hun vakler imellem sin Tilbøyelighed for Prindsen, Faderens Tilbud, og Adelmas Forsikkringer om et ønskeligt Udfald. Endelig vinder hendes Haab om det sidste. — Skuepladsen forandres til et prægtigt Gemak med forskiellige Døre. Nat. Brigella advarer Prindsen paa sin sædvanlige komiske Maade, at være paa sin Post, ifald noget Uventet skulle lade sig see. Vagten er bestukket af Prindsessen. — Skirina, klæd som en chinesisk Soldat, beretter Prindsen, at Assan, hendes Mand, er skiult, og trues med Livs Fare af Prindsessen. Hun veed, at Assan kiender Prindsen, og vil at han skal

skal aabenbare Prindsens Navn. Prindsens Fader er i hendes Huus, trøstesløs over Dronningens Død, og i den største Bekymring for sin Søn. For at tilfredsstille ham, har hun maattet love at bringe ham et Brev fra Prindsen, og derfor fører de fornødne Materialier med. Prindsen vil først skrive, men betænker sig, og Skirina maae gaae med uforrettet Sag. — Zelima foregiver at være udsendt af Prindsessen. Hun er forsikkret om at Prindsen er elsket, og strax vil blive Eyer af Prindsessens Haand, naar han vil skaane hendes Svaghed. Hun forlanger allene, at han vil sette hende i Stand til at kunne sige det hemmelige Navn i Divan, og da vil hun strax nedstige fra Tronen og skienke ham sin Haand. — Men ogsaa Zelima udretter intet. — Prindsen føler Trang til Hvile og slumrer. — Truffaldin skal ogsaa forsøge at opdage Navnene. Han formodede, saa langt ud paa Natten at finde Prindsen sovende, og derfor har forsynet sig med Alrunerrod, som bringer Folk til at snakke i Søvne. Han lister sig til at legge den under Prindsens Hoved. — Prindsen taler ikke, men giør adskillige Bevægelser i Søvne, som Truffaldin anseer for en Virkning af hans Kunst. — Han troer hver Bevægelse betegner et Bogstav, giver nøye Agt, legger sammen, faaer et latterligt Navn ud, og gaaer bort fuld af Glæde over at have saa vel udført sit Ærende. — Adelma vækker Prindsen, spørger, om ikke Skirina og Zelima har villet udforske Navnet, anstiller sig glad, at deres List ey lykkedes, giver sig tilkiende, og fortæller, hvorledes hun er kommet til Peckin. Kierlighed driver hende til at aabenbare et farligt Anslag mod Prindsen: Turandot, fortvivlet over, at hun ikke kan udforske hans Navn, har givet Befaling at dræbe ham hemmelig mod Morgenstunden. — Denne Efterretning setter Prindsen i den voldsomste Bevægelse. Han udbryder som i Raserie: Ulykſalige Calaf! . . . Timur, min Fader! . . . Det er den Bistand du kan vente fra mig! — Adelma giemmer Navnene; glad over, at hendes List er lykkedes, og at hun nu har et Middel til at forekomme, at han ikke skal blive Turandots, om han endog ikke strax vil svare til hendes Kierlighed. Hun foreslaaer Prindsen, at flygte med hende, for at undflye den forestaaende Fare, hvortil hun allerede af Kierlighed til ham har giort Anstalter, men udretter intet. — Brigella og Vagten komme for at føre Prindsen til Divan. Han troer de ere udsendte af Prindsessen for at dræbe ham, kaster sit Sværd fra sig, og følger dem modig. Fierde Akt sluttes.

Femte Akt. Divan. I Baggrunden et Alter. Calaf undres over, at være ankommet i Divan uden at man har tilføiet ham noget Ont. — Pantalon og Tartaglia har om Natten passet paa i Seraillet, men Prindsessen har ingen Navne udfundet. — Altoum anseer det som Aarsagen til hendes Løven — Turandot i Optog med sit Følge, alle i Sørgeklæder. Hun stiller sig an, som Navnene endnu vare hende ubekiendte. — Altoum befaler at lade Instrumenterne forkynde Formæhlingen. — Turandot byder uformodentlig Calaf, Timurs Søn, at forlade Divan, og søge sig en anden Brud. — Alle sættes i største Forundring. — Calaf vil af Kierlighed og Fortvivlelse dræbe sig for Prindsessens Fødder. — Endelig triumpherer hendes Kierlighed over Stoltheden; hun holder Calaf tilbage, og overgiver sig som hans Gemahl; hun tilstaaer, at Adelmas List allene har tilveiebragt hende Kundskab om de hemmelige Navne. Adelma fortvivler ved at see alt sit Haab forsvinde. Vil dræbe sig med Calafs Dolk; han holder hende tilbage, udvirker hende sin Frihed og sit Rige hos Altoum og Prindsessen. — Turandot forkynder Calaf, at Timur er hos hende; og Altoum: at hans Rige igien er befriet fra Fienderne, og at en troe Tiener bevarer Scepteret til ham eller hans Fader. Endelig slutter Turandot Stykket saaledes: "Calaf vover sit Liv "af Kierlighed til mig. En troe Tiener foragter Døden for at beførdre sin Herres Lykke. "En anden, som selv kunde været Konge, bevarer Riget til sin Monark. En svag graaehærdet Mand er villig at døe for sin Søn. Og "et Fruentimmer, meer min Veninde end Slavinde, forraader mig. Himmel tilgiv mig en "saa egensindig Afskye, som jeg hidtil har baaret "for det heele Mandkiøn, tilgiv mig alle Grumheder!

(Mod Tilskuerne) Denne heele føielige Mængde af Mandfolk være forsikret, at jeg elsker dem alle. Min Fortrydelse ønsker sig allene et lidet Tegn paa Tilgivelse.

Vi have giort dette Udtog saa vidtløftigt, for at lægge vore Læsere tydelig for Øine, den Maade, Hr. Gozzi har behandlet sin Fabel paa; og vi troe at man vil bifalde os, at han, naar man tillige tager Stedet, hvor han skrev, i Betragtning, har været fuldkommen lykkelig. Alle Personer arbeyde til et eeneste Øyemeed, alle deres Bestræbelser samles til et Centrum. Calafs Formæling med Turandot, den førstes Kierlighed og den sidstes Afskye, beskieftiger dem alle fra Begyndelsen til Enden. Vi ønske ikke at see den ustuderede Comoedie indført igien. De fleste Skuespillere i de nyere Tider finde det vanskeligt nok, at formaae deres Hoveder til at beholde en Rolle, indtil de skulle levere den fra sig paa Skuepladsen; hvad ville der blive af, om disse skulle underholde Tilskuerne med deres egen Vittigheds Forraad! Ey heller bifalde vi det fabelagtige Skuespil, som Hr. Gozzi har fundet for got at sætte imod sine Modstandere; men vi ville, at vore Tiders dramatiske Forf. benyttede sig af hans Kunst.

Turandot blev opført i Venedig af Sacchis Trouppe første gang den 22 Januar 1761., og syv gange efter hinanden igientaget med fuldt Tilløb og Bifald. Hr. Goldoni begyndte lidt efter lidt at give efter, og ikke saa gandske at foragte Gozzi, efterdi han dog havde frembragt en nye Art af Skuespil, som havde truffet Publikums Smag. Men Abbed Chiari smældede paa det uvidende og smagløse Publikum, og de fleste, som med Begierlighed havde seet Gozzis Stykker opføre, torde ikke yttre deres Bifald offentlig, af Undseelse over det barnagtige Indhold. For at overvinde denne Undseelse, fandt han for got at drive sin Dristighed endnu videre, og skrev Kong Hiort, en tragikomisk Fabel for Skuepladsen i 3 Akter, som endnu overgaaer de foregaaende i en umaadelig Frihed. Dette Stykke blev opført den 5 Januar 1762. i Venedig, og igientaget 16 gange efter hinanden.

Genf. *Opuscules de physique animale & vegetale par Mr. l'Abbé Spallanzani*, Professeur Royale dans l'universités de Pavie &c. &c. *Traduits de l'Italien*, & augmentés d'une Introduction, dans la quelle on fait connoitre les decouvertes microscopiques dans les trois regnes de la Nature & leur Influence sur la perfection de l'Esprit humain. *Par Jean Senebier*, Ministre du St. Evangile &c. &c. Tome Second. A Geneve, chez Barthelemi Chirol, 1777. 8. 405 S. (See No. 23. Side 183. og No. 24. Side 188.)

Denne Deel begynder med to Breve fra Hr. Bonnet i Genf. til Hr. Abb. Sp., som ere Svar paa nogle Breve, hvori Hr. Abb. havde meddeelt ham de Jagttagelser, som indbefattes i den første Deel af dette fortreffelige Verk, og indeholde Hr. Bonnets Betænkninger over Hr. Sps. Forsøg. Derpaa finder man Jagttagelser og Forsøg, angaaende animalcula spermatica af Mennesker og Dyr, afdeelte i 6 Kapitler, foruden en kort Indledning, hvori Hr. Abb. angiver de Aarsager, som bestemte ham til disse Jagttagelser, nemlig de mange forskiellige Meeninger, som Leuvenhoeck, Linneus, de Needham, de Buffon og andre have havt om disse animalcula. Det var at ønske, at enhver, som vilde behandle saadanne omtvistede Materier, vilde, som Hr. Abb. siger at han har giort, giøre sig Umage for at forglemme alt hvad andre have skrevet derom, og ansee sig for den første, der har taget fat derpaa. Paa den Maade kan man best skille Philosophens Meeninger fra Naturens eget Sprog. I det første Kap. beskriver Hr. Abb. animalcula i Sæden af Mennesker, Hingster, Tyre, Hunde, Kaniner, Vædre, Fiske, Vand-Salamandrer og Frøer. Naar man tager Sæden ud af et Menneske-Cadaver, er den i Begyndelsen for tyk til at see noget deri, men efterhaanden, naar den begynder at opløses, seer man med et got Mikroscop deri nogle Deele, som blive satte i Bevægelse af nogle meget mindre Legemer, der see ud som smaae Kugler med en Traad efter sig.

sig. Disse smaae Legemer saae Hr. Abb. at bevæge sig paa en dobbelt Maade, deels oscilerende fra høyre til venstre Side, og deels fremad. Ved at see disse smaae Legemer bevæge sig, skulde man slutte, at de vare blinde, da de støde an imod alt hvad der møder dem. Deres Hale er bredere nær ved Kroppen end længere fra den. Efter 23 Minuter holdt disse smaae Legemer op at bevæge sig; dog beholdt de endnu deres Figur, og da saae Forf. at de vare mere ovale end kugelrunde, og at deres Hale giorde en lige Linie. Da Hr. Abb. blandede noget Regnvand til Sæden, holdt Bevægelsen strax op. Han forsøgte andre Vande, men med samme Udfald. Spyt derimod taalede disse smaae Legemer meget vel. Naar Sæden tørres, hører Bevægelsen op. Nogle af disse smaae Legemer ere større end andre. Undertiden saae Forf., at adskillige af dem hang fast med deres Hale i en liden Samling af Sæd, og at de slede sig løs derfra ved at bevæge sig hæftigt, men det kunde han ikke iagttage naar Sæden var opløst. I en varmere Atmosphære vedvarer disse smaae Legemers Bevægelse længere, end i en koldere. Sæd af Hingster har Hr. Abb. altid faaet, naar de vare i Færd med at springe. De smaae Legemer, som findes der, ligne de omtalte i alt; dog ere de større, bevæge sig mere fremad, oscillere mindre, og giøre undertiden nogle smaae Spring. Deres Bevægelse fremad skeer ved det at Halen oscillerer. Disse Legemers Bevægelser taber sig efterhaanden, og endes tilsidst i en mat Skielven; de taale ingen Vædske, ikke engang Spyt. Legemerne i Tyre Sæd ere endnu større; de bevæge sig hurtigere end de to andre Sorter, og ligge undertiden gandske stille; de bevæge sig ikke allene vandret, men de stige ogsaa op og ned i Sæden, ligesom Fiskene i Vandet. De taale ingen Blanding af Vand eller Spyt. I Sæd af Hunde, Kaniner og Vædre fandt Hr. Abb. lige saadanne Legemer. Disse Forsøg fortsatte Hr. Abb. paa Fiske. Han udtrykkede Saften af en levende Karpes Melke, og saae deri smaae Legemer af Figur som Sphærer, uden Hale; de svømmede paa alle Slags Maader, frem og tilbage, ned og op, af Veyen for hverandre o. s. v. Disse Legemer taalte meget vel Spyt og andre milde Vædsker, men ingen skarpe eller spirituøse. I Sæden af Vand-Salamandrer saae Hr. Abb., da han havde fortyndet den med Vand, nogle Legemer, som bestode af en Krop og en meget lang Hale, som paa begge Sider var besat med to Rader smaae spidse Torne, der alle bevægede sig paa eengang ligesom to Rader Aarer, og satte derved hele Legemet i Bevægelse, som ophørte naar de vare stille. I Frøernes Sæd findes og saadanne Legemer af en lang oval Figur, dog meget mindre end de, som findes i Salamandrernes Sæd; de bevægede sig skielvende fremad, men deres Bevægelse ophører snart. Smukke Kobbere oplyse dette Kapitel. Det andet Kap. indeholder en Sammenligning imellem Hr. Abb. og Leuvenhoecks Jagttagelser, som stemmer fuldkommen overeens, og igiendriver saaledes saavel Hr. Linnee; der nægtede disse Dyr, men antog, at den Bevægelse, man saae i Sæden, kom af visse olieagtige Partikler, der svømmede oven paa Sæden, som og de Hrr. Bomare og Asch, hvilke nægte dem, fordi de ikke have seet dem, formodentlig af Mangel paa Øvelse i mikroscopiske Jagttagelser.

(Slutningen følger.)

No. 30.

Nye Kritisk Tilskuer

over

Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 29 Julii 1779.

Den almindelige Verdens Historie, udi kort Begreb og til Brug for Begyndere, forfattet af Henrich Petersen, p. t. Informator ved Classe-Skolen. Kiøbenhavn 1779. Trykt og sælges hos Bogtrykker Thiele i store Helliggeiststræde. 8. 6½ Ark.

Forfatteren ønsker ved dette Arbeyde, at have opfyldt den Attraae, som man yttrede ved at bedømme Prof. Kalls almindelige Verdens Historie til Skolernes Brug: at et mindre Udtog maatte foranstaltes, som kunde tiene til Brug for Begyndere; og vi troe langt fra ikke, at han er gaaet glip af sit Ønske. Det er overalt tydeligt nok, at Hr. P. besidder modne Indsigter i det Historiske, at han eyer en distinkt Kundskab om alle Hoved-Forandringerne i Verden, deres Sammenbindelse og Virkninger paa hverandre, seer dem udbredte, som et Malerie, der ligger hen for Øynene, og veed at fremsætte alt i et meget net Sprog. Det er ogsaa tydeligt, at Hr. P. kiender Begynderes Kræfter, som skulle tage imod hans Bog, og derfor ikke bebyrder dem med alt for mange Navne og Aarstal, men søger mere at øve deres Forstand, hvilket han ønsker maae gaae videre under en Lærers Anførsel. Vi ere ogsaa gandske af de Tanker, at saadan en Lærebog taber al sin Nytte, dersom den mundtlige Underviisning og videre Udførelse savnes, skiønt den vel bør indprentes i Hukommelsen; thi Historien er jo dog blant alle Videnskaber den, som meest trænger til dette Giemmested. Den ældre Historie har Forf. gandske syntomatisk, og dog for et Barn udførligen afhandlet; vi savne intet her, som har noget udmærket eller har havt nogen vigtig Virkning, undtagen det jødiske Folkes Historie efter dets Fangenskab i Assyrien. Man skulde næsten troe, at de vare smeltede sammen med de øvrige Orientaler, da de siden den Tid ingensteds nævnes. Kun et Par Ord om deres Skiebne ved at nævne Titus — og da skulde en Lærer ikke staae Fare for at glemme en Begivenhed, som virkelig ikke er uvigtig. Saa synes det ogsaa, at det Spring i det østlige Keyserdoms Historie, fra Aar 530. til 1453., er alt for stort. I Middelalderens og det nyere Europæ Historie er Hr. Forf. fornemmelig veyle-

det af en liden historisk Grundrisning, som er udkommet til Basel, men just dette, frygte vi, har forledet Forf. til at skrive det vestlige Europas i Stedet for en almindelig Verdens Historie. Kun et eller to enkelte Steder see vi Tyrkerne nævnet, ikke een eneste Stat uden for Europa. Norden kommer med, blot fordi den har havt at giøre med Tydskland; fortiente da vor store Knud ikke at nævnes i Middelalderen? Han staaer kun faa Trin neden for Karl den Store, og langt oven for de svage Fyrster, som ere nævnede i Tydskland og Frankerige. Tidsregningen er ogsaa taget af den Baselske Bog. Maaskee den ofte er lige saa rigtig, som den i Prof. Kalls; men det havde dog været bedre, i et Udtog at nævne Aarstallene af den Bog, som siden skal forøge Lærlingens Kundskab, for at undgaae Forvirrelse. Vi begribe ikke, hvorledes en Forf., som ikke behandler Historien synkronistisk, kan inddele den i Tidsrum. Et Tidsrum er en Række af Aar fra een merkværdig Tildragelse til en anden. Her er syv Rækker af Aar, men disse koexistere ikke med hverandre; thi ellers vare de ikke forskiellige Tidsrum. Vil man nu addere Summen af de Aar, som indeholdes i hvert Tidsrum, saa skal man befinde, at Verden, efter nøyeste Regning, bliver et Par tusinde Aar ældre, end den er, og skulle det være umueligt, at et Barn paa 10 til 12 Aar kunde indsee denne Urimelighed? Man seer heraf, hvor besværligt det er at hæve alle Vanskeligheder og undgaae alle Feyl i at skrive et historisk Udtog. Imidlertid bør de Ufuldkommenheder, som findes i dette lidet Skrift, ikke betage det dets Brugbarhed. Vi vide intet bedre, at give den danske Ungdom i Hænderne, og ønske, at det under fornuftige Læreres Veyviisning maae giøre den Nytte, som vi troe det kan.

Udenlandsk Literatur.

Genf. *Opuscules de physique animale & vegetale par Mr. l'Abbé Spallanzani &c. &c.* (See No. 23. Side 183. No. 24. 188. og No. 28 og 29. Side 230.)

I det tredie Kap. gaaer Forf. til Hr. de Buffons Jagttagelser, som heller ikke antager, at disse Legemer ere Dyr, men kalder dem molecula organica, som skulde have deres Oprindelse af de traadagtige Deele i Sæden, som han troer forvandles til disse levende Væsener. Hr. de Needham antager ogsaa denne Forvandling, men Hr. Abb. Sp. har aldrig seet den. Han har seet, at der aldrig ere nogle af disse Dyr i de solidere Deele af Sæden, men at de holde sig kun i de flydende. Hr. de Needhams Meening: at disse Dyr først blive til, naar Sæden kommer i Luften, er urigtig. Hr. Abb. har seet dem strax et Second efter at Sæden var taget ud, i lige saa stor en Mængde som siden. Han har endog seet disse Dyr inden i de sædførende Kar i en levende Salamander, som han aabnede Underlivet paa, efter at han havde ladet den sulte nogen Tid, for at blive mager. I det fierde Kap. undersøger Hr. Abb. endnu andre af Hr. de Buffons Meeninger. Den Traad, som disse Dyr have efter sig, er en virkelig Hale, ikke, efter Hr. Buffons Meening, en Deel, som slet ikke hører til deres Krop. Hr. Buffon har ikke kunnet see den som den er, da han har betient sig af et sammensat Mikroscop, som er ikke nær saa got som Leuwenhoecks. Halen forsvinder ikke, og tabes ey heller ved Tiden; endog efter Døden beholde disse Dyr deres Hale. Aarsagen til denne og andre af Hr. Buffons Feyltagelser, f. Ex. at disse Dyr kunne leve mange Dage, er, at han har taget de smaae Infusions Dyr, som opkomme i Sæden, naar den raadner, for animalcula spermatica. Hr. Abb. har seet saadanne at opkomme i Sæden paa den 9de Dag, de lignede de sædvanlige Sæd-Dyr meget, men havde ingen Haler. Med adskillige Dyrs Sæd giorde Hr. Abb. Forsøg i denne Henseende, som fik stedse det samme Udfald. — Den store Hr. von Haller er ogsaa af Hr. Abbs. Meening. I det femte Kap fremsætter Hr. Abb. Hr. Buffons System, og viser, at det er ikke andet end en vittig Opfindelse, da Forandringen af et organiseret Væsens Figur ikke udelukker det af Dyre-Riget, og et Væsens bestandige Bevægelse betager det ikke Ret til at være et Dyr. Den bestandige Bevægelse animalcula spermatica ere i, er

er en tvungen Tilstand, ved det de ere komne i en nye Athmosphære. Den Forandring, disse Væsener lide i Kulde og Varme, viser og, at de ere Dyr. I det siette Kap. finder man nye Jagttagelser om disse Dyr. Naar Hr. Abb. satte dem i Soelskin, bleve de efter en Times Tid ubevægelige, indsluttede i Haar-Rør: leve de længer end i frie Luft. Naar Kulden er meget sterk, saa døe de deri, om de ikke bringes i Varme. Det synes rimeligst, at disse smaae Dyr opkomme og formere sig inden i Mennesket og de andre Dyr. Man veed endnu ikke, og man vil formodentlig heller ikke faae at vide, hvad Nytte disse animalcula spermatica giøre; det synes at være en Undersøgelse, som gaaer uden for Sphæren af menneskelige Indsigter.

Boerhaves og andres Meeninger, at indesluttet Luft, som ikke kan fornyes, er skadelig saavel for Dyr som Planter, have tilskyndet Hr. Abb. til at anstille Forsøg i den Henseende, som han her meddeler i en lige saa underholdende Afhandling som de allerede anførte. Denne Afhandling er afdeelt i 3 Kap. Det 1ste Kap.: Adskillige Dyr leve ikke allene i indsluttet Luft, men formere sig og deri, og de af dem, som undergaae Forvandlinger, blive lige saa vel forvandlede deri, som ellers. Dette har Hr. Abb. seet paa Infusions-Dyr, og Silkeorme, og andre. Jo større Karret er, de ere indsluttede i, jo bedre og længere leve disse Dyr, og voxe Planter deri. Naar Karret ikke indeholder mere end 3 eller 4 Tommer Luft, saa kan hverken Frøe af Planter skyde op eller Æg aabne sig deri. Varme forkorter Dyrenes og Planternes Liv i denne Tilstand. Kulden forlænger det. Det andet Kap.: en Bi-Aarsag til at de indsluttede Dyr døe snart eller seent, er deres større eller mindre Antal. En Formindskelse af Luftens Elasticitet i de tillukkede Kar, er ikke, og kan ikke være Aarsag til Dyrenes Død. Det 3die Kap.: De Uddampninger, som frembringes ved Dyrenes Aandedræt, ere den sande Aarsag til deres Død; og det er rimeligt, at de dræbe dem, ved at virke paa deres Nervesystem, som de fordærve. I alt for smaae Kar komme hverken Frøe eller Æg frem, fordi de indsue igien den Vædske, som de miste ved deres Transspiration. Derefter følge overmaade fortreffelige Jagttagelser om nogle mikroscopiske Dyr, som man kan dræbe og bringe til Live igien efter Behag. Disse Jagttagelser ere fremsatte i to Sectioner med Hr. Abb. sædvanlige Nøyagtighed og Skarpsindighed, men taale intet Udtog, og ere desuden meget vanskelige at forstaae, naar de ikke læses med de tilføyede smukke Kobbere i Haanden. Endelig sluttes dette ypperlige og for alle Natur-Elskere meget fortreffelige Verk med Jagttagelser om Oprindelsen til det Skimmel, som sætter sig paa vaadt Brød, Æbler, Pærer, Meloner o. s. v. naar de fordærves. Hr. Abb. beskriver to Slags af dette Skimmel, og sammenligner dem i adskillige Henseender med andre Planter. De voxe best naar de ere under noget, saa at Luften ikke berører dem. Nogle Slags Skimmel sætte sig ikke paa Legemerne selv, saasom Æbler, Pærer o. s. v., men rundt omkring dem; andre derimod sætte sig paa dem. Det sidste Slags formerer sig meget, og deraf blande Grenene og Stammen sig saa meget i hverandre, at de ere vanskelige at see tydeligen. Stammerne faae smaae Hoveder, som blive sorte, naar de modnes; og dersom disse Planter da rystes, saa falder der en sort Støv af dem, som Hr. Abb. ved Forsøg fandt at være deres Sæd. I Kar, hvor der kommer kun lidet Luft ind, voxe de ey saa vel; i smaae hermetisk tillukkede Kar opkom slet intet Skimmel, noget i de større, i Forhold til Størrelsen af Karret; i et luftløst Rum fremkom slet intet.

Berlin und Stettin. Vermischte Gedichte von Hrrn. Ludwig Heinrich Nicolai, Kabinetssekretär und Bibliothekar Sr. Kayserl. Hoheit des Großfürsten aller Reussen. Erster und zweyter Theil. Bey Friedrich Nicolai, 1778. Første Deel 20 Ark med et fiint Titel-Kobber. Anden Deel $17\frac{1}{2}$ Ark. Liden Oktav. Sælges hos Proft for 1 Rdlr. 32 ß.

Blant

Blant Tydsklands nye og udmærkede Digtere sætte vi uden Betænkning denne Forfatter, som ved et fremmed Hof ikke allene sørger for at udbrede Lyst til sit Lands Sprog, og Kundskab om dets Literatur, men og ved samme Arbeyde fornøyer sine Landsmænd. Den første Deel indeholder 23 Fabler og Fortællinger. Naar vi læse Fabler og Fortællinger, tænke vi stedse paa Gellert, neden for ham ville alle de andre faae deres Pladser, men Hr. Nicolai beholder dog altid een af de øverste. Den Lethed i Skrivemaade og Versifikation, den muntre, afvexlende og lakoniske Tone, den Opfindelse, som hersker i dette Arbeyde, bekræfte Forf. Rang. Her er en Fortælling om Aesop:

Aesop gieng einst nach einen Städchen hin,
Ein Wandrer kommt und grüßet ihn;
Und fragt: Wie lange, Freund, hab ich zu gehen
Bis zu dem Flecken dort, den wir von weiten sehen?
Geh! spricht Aesop. — Und er: Das weiß ich wohl,
Daß, wenn ich weiter kommen soll,
Ich gehen muß. Allein, du sollst mir sagen
In wie viel Stunden? — Nun so geh! — Ich sehe wohl,
Brummt hier der Fremde, dieser Kerl ist toll,
Ich werde nichts von ihm erfragen,
Und dreht sich weg, und geht.
He! ruft Aesop, ein Wort,
Zwey Stunden bringen dich an den bestimmten Ort.
Der Wandrer bleibt betroffen stehn,
Ey, ruft er, und wie weißt du's nun?
Und wie, versetzt Aesop, könnt ich den Anspruch thun,
Bevor ich deinen Gang gesehen? —
Bewundert die Behutsamkeit
Des Phrygiers, ihr Richter unsrer Zeit!

Hvad alle de nu saa meget udskregne Kritiker, desværre! have at vente, kan man see af Apollos Svar i den sidste Fortælling:

Ein Critiker, ein viel gelehrter Mann,
Kam einst in Phoebus Tempel an,
Er kam mit einen ungeheuren Werke,
Dir bring ich, was mein Fleiß nunmehr vollendet hat:
Hier, spricht er, ist mein Buch, in dem ich Blatt für Blatt
Die Fehler des Homers bemerke.
Der Gott antwortet ihm: Ich weiß,
Ein solches Werk erfordert großen Fleiß.
Auch will ich ihn (und dieses thue ich selten)
Mit einer Gabe dir vergelten.
Du siehst hier einen Sach mit Weizen stehn,
Den bitt' ich dich zuerst recht fleißig durchzusehn,
Er ist nicht völlig rein. Den guten wirf zur Rechten,
Zur Linken wirf die Spreu hin, und den schlechten.
Der Autor setzet sich geschwind,
Und klaubet sorgsam aus, und klaubet sich halb blind:
„Nun ist kein Staubchen mehr zu finden.„
Wahrhaftig! die Geduld, spricht Phoebus, wundert mich.
Den Weizen laß für meine Priester stehn,
Den Unrath nimm für dich.

Videre indeholder den første Deel 6 Breve, af hvilke det sidste er fuldkommen komisk, skrevet i Knittelvers til de Hrr. Bog-Censores i St—b—g, som havde forbudt en Boghandler at giøre et nyt Oplag af det foregaaende Brev, under Paaskud af adskillige derudi forekommende forfængelige Steder. De øvrige ere efter Horatz's Maneer, og i dette Fag fortiener Hr. Nicolai Plads blant de lykkelige og værdige Efterlignere af Horatz: Ramler, Hagedorn og Uz. Blant de 10 Elegier, som og indeholdes i den første Deel, udmærker den 6te sig ved en kort og munter Beskrivelse over de forskiellige Skiønheder hos det smukke Kiøn, der straale den vankundige Elsker i Øyet, og nødvendig give ham Anledning til Klagesang. Vore Læsere skulde finde megen Fornøyelse i den, dersom Rummet tillod os her at fremsætte den.

(Slutningen følger.)

No. 31.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 5 Augusti 1779.

Gudelige Taler over Søn- og Festdags-Evangelier, udgivne af et theologisk Selskab. Andet Bind, andet Hæfte. Kiøbenhavn, trykt paa Gyldendals Forlag, 1779. 586 Sider i stor Oktav.

Langsomt gaaer det med det theologiske Selskabs Arbeyder, og Skade var det, om Langsomheden skulde spaae os en snart paafølgende Standsning. Vi ere forsikkrede, at flere med os ugierne ville tage imod denne Tidende. Det er ikke for at nikke et ugrundet Bifald til Selskabets Venner, vi giøre denne Forsikkring, men af Billighed og sand Overbeviisning, saavel om Selskabets Nytte, som nærværende Prædikeners Rang. Hæftet indeholder 13 Taler fra 12te til 24de Søndag efter Trinitatis. I den første har Hs. H. Dr. Balle med sin sædvanlige Grundighed, Orden og Udførlighed, men med en mere end sædvanlig Fyrighed og Styrke afhandlet: den Nytte, Christne kunde have af Mirakler, og enhver agtsom Læser vil mærke, at denne Tale staaer paa sit rette Sted i Bogen. Hr. Kraft, nu Konrektor i Aalborg latinske Skole, har uden for sin sædvanlige Orden viist den christelige Medlidenheds nødvendige Egenskaber, og i sin Orden: den sande Guds Kierlighed, som den eneste Grund til al christelig Dyd. Forf. viser i disse moralske Taler, at han ikke har været en ørkesløs Tilskuer ved de menneskelige Handlinger, men søgt at erhverve sig den for enhver duelig Borger, og i sær for en Prædikant, nødvendige Menneskekundskab. I den tredie Tale opmuntrer Hr. Birch sine Læsere til den Taksigelse, vi skylde Gud for Befrielse af Nød og Modgang. Vi kunde let finde Leylighed til at giøre Indvendinger mod Hs. Velærv. Inddeeling i denne Tale, men vi ere ikke overbeviiste om, at en Prædiken slet intet mere bør indeholde, end det, som netop er nævnt i Hoved-Thema; den har adskillige rørende Steder, som uden Kunst ere anbragte. Hr. Prof. Holst, som er kaldet til Sorøe, viser, hvorledes en sand Christen bør ansee det jordiske Gode. Jevn og net er denne Tale, saavel i Tankerne som Stilen; dog synes det, som den første Deel er udarbeydet med mere Flid, end den sidste. Hr. Møller, som og er kaldet til Præst, lærer Christnes værdige Forhold ved Venners Grave. Vi kunne ikke bestemme, enten

ten det er Materien eller Formen, der gior, at denne Tale udmerker sig blant Medlemmernes Arbeyder: begge Dele bidrage uden Tvivl dertil. Hr. Klauen fremviser i sin Tale, om at skye den falske Ære, en Rigdom af Tanker, som med Orden og Flid ere samlede. Hr. Wirth, som nyelig er kaldet til residerende Kapellan, viser med Stadighed og Tydelighed, at en Christen er forpligtet ved tienlige Midler at forebygge og imodstaae onde Tanker. Hr. Horn har med stærke og passende Udtryk afhandlet Guds retfærdige Straf over sin Naades Foragtere. Hr. Flensburg, som nu er Præst, handler om den Nytte, Christne kunde have af at betragte Livets Tildragelser. Hr. Bechman om Fredsommelighed. Hr. Schiøth om at give Gud det Guds er. Hr. Paludan om Dødens uvisse Ankomst, som en Opmuntring til tidlig Gudsfrygt. Alle disse Taler have flere eller færre kiendelige Fortrin efter Talernes Evne. Overalt kiende vi Forskiel i Forfatternes naturlige Anlæg og Duelighed, og finde disse mere frie, mindre jevnede efter en Snor, end de forrige, og de anbefale sig alle ved et reent og net Sprog.

Udenlandsk Literatur.

Berlin und Stettin. Vermischte Gedichte von Hrrn. Ludwig Heinrich Nicolai. Berlin og Stettin 1778. (See No. 30. S. 238.)

Resten af de Stykker, som indeholdes i den første og anden Deel af Hr. Kabinetssekretair Nicolai's blandede Digte, bestaae i Ridder-Historier, tagne af den spanske Ariost. De ere ikke af saa eventyrligt et Indhold, som Don Qvixot, men give dog Anledning nok til smukke poetiske Malerier, muntre Vendinger og komiske Tirader. Den første, som slutter den første Deel, er Richard og Melisse. Den anden Deel indeholder: Galwine, i 6 Sange; Alcines Øe, i to Bøger; Gryphon og Orill, i to Bøger. For at give et Begreb om Gangen i disse gloerværdige Mænds Historier, ville vi her fremsætte Grundlaget i Galwine. Den høyberømte Reinhold kom paa sine Riddervandringer til et gammelt Kloster, dybt inde i en Skov i Skotland. Her blev han vel modtaget og beværtet af Munkene, og, efterat de havde skavt oyensynlige Prøver paa hans Manddoms-Styrke ved Spisebordet, lod Abbeden ham fortælle sine Bedrifter i Marken. Endnu vare disse kun faa, og ikke værd at erindre, men han ønskede i denne Egn Anledning til at udvise dem. Denne frembød sig just paa samme Tid; Galwine, Kongens Datter i Skotland, var i den yderste Nød. En vis Ullin havde anklaget hende for Faderen, at han om Natten havde seet hende i en Seele at drage sin Elsker op til sig paa Altanen, herover var hun nu fængslet, og hvis ikke en tapper Ridder kunde tugte Ullin, ville hun ynkelig omkomme paa Baalet. Hr. Reinhold torde just ikke erklære Prindsessen uskyldig, men syntes dog (hvilket Abbeden ogsaa beklager) at Straffen var for haard, iler altsaa den Undertrykte til Hielp. Ved at ride igiennem Skoven hører han et jammerligt Skrig, og seer en Pige, som var i Fare for at giennembores af tvende Mordere. Reddet af Reinhold, fortæller hun ham, at hun var fra Fødselen af bestemt til Prindsessens Kammerpige, blev forelsket i den unge Hertug Galloway, og for at nyde hans Elskov i Sikkerhed, havde betient sig af Prindsessens Værelse ved Altanen. Hertugen havde ved hende forgieves anholdt om Prindsessens Kierlighed, som var sin Elsker, Hermann, en tydsk Ridder, troe; men dog for at see Prindsessens Person i sin Elskerinde, bad han hende indstændig, at hun en vis Nat ville iføre sig Galwines Klæder, og i denne Dragt tage imod ham. Imidlertid gik han til Herrman, og broutede af at have en alt for nøye Omgang med Prindsessen hans Elskerinde, førte ham om Natten til Altanen, og skaffede ham Syn for Sagen. Herrman, fortvivlet over denne formeente Utroeskab, lader en gammel Mand bringe Galwine Bud, hvorledes han havde seet ham styrte sig fra en Klippe i Havet. Ullin, Broderen til Herrman, anklager derpaa Prindsessen, og vil hævne sin Broders Død. Kammerpigen Dalinde skiuler sig hos Hertugen Galloway, men efter nogle Dage giver han hende det Raad at flygte

med

med tvende Veyvisere til et fast Slot. Disse havde Befaling underveys at dræbe hende, og fra denne voldsomme Død havde Reinhold nu befriet hende. De reyste herpaa til Staden, for at bevise Prindsessens Uskyldighed. En fremmed Ridder i graae Dragt var just paa Kampepladsen, for at tugte Ullin, da Reinhold beder Kongen at forhale Striden, og opløser Knuden. Galloway nægter endnu at have Deel i dette Forræderie, men i en Kamp med Reinhold saares han, og tilstaaer det paa sit Yderste. Den graae Ridder maae nu give sig tilkiende, og til al Lykke er det Galwines Elsker Herrman; han havde i Strømmen betænkt sin Daarlighed, listet sig til Lands, og opholdt sig hos en Eremit, indtil han endelig, da ingen meldte sig an til at møde Ullin, og redde Prindsessen, selv paatog sig dette Arbeyde. Glæden var nu almindelig, alle roste Herrman, som for sin Elskerindes Skyld vilde vove sig mod sin egen Broder, men endnu mere Reinhold, som her havde viist sig som en ædelmodig vandrende Ridder. — Dette Stykke er fuldt af poetiske Skiønheder, saavelsom de andre; og vi tvivle ikke paa, at jo Hr. Nicolai vil finde mange Læsere. Med det første skulle vi giøre os en Fornøyelse af at anmelde den tredie Deel, som vi endnu ikke have havt Leylighed til at giennemlæse.

Poesies Erotiques par M. le Chevalier de Parny a l'Isle de Bourbon. 1778.

En ypperlig Samling i Catulls, Tibulls og Anakreons Smag. Alle Stykkerne ere mesterlige og lige herlige. Det er umueligt at begynde paa at læse dem uden at blive ved. Alle have de Præg af den kostbare Simplicitet, som er de Gamle saa egen. Forf. elsker med Tibull, og underholder sig ligesaa got med sin Flaske som Anakreon. Nogle Steder har han efterlignet Tibull, i sær i hans første Elegie, og Catull har ikke talet bedre til sin Lesbie, end Forf. i dette Stykke til sin Eleonore:

Oui j'en atteste la nuit sombre
Confidente de nos plaisirs,
Et qui verra toujours son ombre
Disparoitre avant mes desirs;
J'atteste l'etoile amoureuse,
Qui pour voler au rendez-vous
Me prête sa charte douteuse;
Je prends a temoin ce verroux
Qui souvent réveilla ta mere;
Et cette parure etrangere
Qui trompe les regards jaloux
Enfin j'en jure par toi-même
Je veux dire par tous mes Dieux
T'aimer est le bonheur suprême
Il n'en est point d'autre a mes yeux.
o. s. v.

Vi kunne ikke heller nægte os at give en Prøve af Forf. Held i den Anakreontiske Smag:

Viens o ma bouteille cherie
Viens enivrer tous mes chagrins.
Douce compagne, heureuse amie
Verse dans ma coupe elargie,
L'oubli des Dieux & des humains
Buvons, mais buvons à plein verre
Et lorsque la main du sommeil
Fermera ma triste paupiere,
O Dieux! reculez mon reveil!
Qu'à pas lents l'aurore s'avance
Pour ouvrir les portes du jour,
Esclaves, gardez le silence
Et laissez dormir mon amour.

Skulde man ikke næsten troe at høre Anakreon selv i dette Stykke?

Gotha. Verhaltungs-Regeln bey nahen Donnerwettern, nebst den Mitteln sich gegen die schädlichen Wirkungen des Blitzes in Sicherheit zu setzen, zum Unterricht für Unkundige — mit einer Kupfertafel. — Dritte vermehrte Auflage. Gotha, bey Ettinger, 1778. 8. 6 Ark. Koster 20 ß. i Profts Boglade.

"Ich hoffe" skriver Forf. "daß die Zeiten "nicht so gar weit mehr entfernt seyn kön- "nen, wo man sich eben so leicht zu dem Auf- "setzen eines Blitzableiters auf sein Haus, als "zu den Einpfropfen des Blattergifts in seine "Kinder, verstehen wird." Gandske vist fortie- ner ethvert Middel, hvorved man styrer, fore- bygger eller standser den forstyrrede Naturs Ska- de og Voldsomheder, lige fra Paraplyen til Tor- denlederen, at blive bekiendt, og derfor troe vi, ikke at giøre et unyttigt Arbeyde, naar vi an- melde dette lidet Skrift, som har fundet god Af- gang i Tydskland. Man har mange Indven- dinger imod denne Menneskenes Dristighed, at de have Mod nok til at redde sig, og vove at vise Lynilden Veyen; men hvorfor undrer man sig ikke lige saa vel over Dæmninger og Sprøyter? Man troer, at Naturens Herre viste paa Prof. Rich- mann i Petersborg, at dette Foretagende var Dumdristighed, men man spørger ikke om den naturlige Aarsag til hans Død; den elektriske Materie, som skal følge Tordenlederen, maae have et got Udflod, ellers pakker den sig sammen i Kieden, og springer med en dræbende Kraft til det nærmeste Objekt: dette var skeet her, Mate- rien standsede i Kieden; thi den fandt ingen Af- ledning, og hvad Under da, at Richmann, der ikke var mindre elektrisk end andre Mennesker, trak den til sig, og maatte lære Efterkommerne større Forsigtighed. Kort: det er lige saa umue- ligt at besvare alle de Indvendinger, her giøres, som det er, at bevæge en Moder, der frygter for Koppeindpodningen, til at lade sit Barn ino- kulere. Skriftet indeholder 8te Afsnit foruden Indledning og Anhang. Her vises kortelig, og maaskee efter Skriftets Hensigt, tilstrækkelig nok, hvoraf Tordenveyr kommer; her angives rimelige Kiendetegn, hvoraf man kan dømme om Farens Størrelse ved Tordenveyr, samt Midler og For- holdsregler, saavel til at sette hele Egne, som enkelte Byer i Sikkerhed, hvorledes man kan forhindre Lynilds Indgang i vore Værelser, og hvorledes man har at forholde sig saavel i et tillukket Kammer, som paa aaben Mark. Af Anhanget seer man, hvor- ledes en Elektricitetviser og en Tordenlevende Drage skal indrettes. Forf. har benyttet sig af de Nyeres Skrifter, Forsøg og egne Erfaringer, og behandler denne vigtige Materie med stor For- sigtighed. Hvad er da en Tordenleder? ville maaskee faa af vore Læsere spørge. Den bestaaer i følgende: Man tillaver sig en Stang af Jern, dog hellere af Kobber, 6 a 8 Fod lang, og ham- rer den ud i en fiin Spidse, hvilken man forgyl- der stærk, at den ikke ruster; for at befordre dens tiltrækkende Kraft, kan Stangen omgives af en Krands, besat med mange Spidser. Man sæt- ter den fast oven paa Huset i en sterk Flaske, fyldt med Beeg, for ikke at lede Materien ned i Huset, og lader en Kiede gaae ned fra Stangen, som ender sig helst i Vand, eller, i Mangel deraf, under Jorden, i flere smaae Straaler, i Form af en langbeenet Ederkop. Dog, det er ikke vel mueligt, at vi her kunde give saa fuld- stændigt og nøyagtigt Begreb, som man selv kan forskaffe sig, ved at læse Bogen og sammenligne Beskrivelserne med de tilføyede Kobbere.

Trykfeyl.

No. 28 og 29. Side 225. Linie 17.: adlyder, læs: adlyde.
227. 37.: dræbe ham, læs: lade ham dræbe.

No. 32.

Nye Kritisk Tilskuer

over

Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 12 Augusti 1779.

Catechismi Forklaring efter Saliggiørelsens Orden — forfattet af Johan Grundtvig, Sognepræst til Udbye og Ørsløf Meenigheder i Sielland. — Kiøbenhavn 1779. Trykt hos Godiche. 240 Sider i stor Oktav.

Hvor meget vor Geistlighed ønsker, at deres Underviisning med Ungdommen maatte lykkes, hvor ivrigen de gribe enhver Leylighed, hvorved deres Arbeyde kunde lettes eller forbedres, det sees deraf, at over to hundrede siellandske Præster og Skoleholdere have subskriberet paa denne Bog og Spørgsmaalet bliver nu: om de see Haabet opfyldt eller finde sig bedragne? Vi ere ikke gandske uvidende om de Vanskeligheder, som følge med at undervise Børn, og i sær Bønderbørn, i Religions-Sager; men om vi end ikke kiendte dem, vilde vi dog ikke tage i Betænkning at kalde dem store, naar vi eftersee den lange Liste af nyere Skrifter, som store Mænd: Dietrich, Jacobi, Routenberg, Buchwitz, Troschel, Seiler, Zachariä, Rosenmüller og flere have skrevet i dette Fag. Det er tungt, naar man kiender disse Forfattere, at betræde deres Bane, men dersom vi vilde bedømme nærværende Skrift efter det Ideal, vi i Anledning af disse Forgiengere kunde udkaste os, vilde det tabe lige saa mange af sine gode Egenskaber, som vi af vore Recensentdyder. Det er bestemt til Brug for unge Bønderfolk, som beredes til Konfirmation, og allene efter denne Hensigt bør vi anmelde dets Værd. Hs. Velærv. viser sig som en forsøgt, retskaffen og samvittig Præst, der har giort sig (desværre, at det kan siges) meer end almindelig Flid med sine Konfirmander. Tydelighed have vi ikke savnet i Bogen, naar vi undtage nogle philosophiske Ord, saasom: selvstændig, Grundspire o. s. v., samt nogle faa andre Forklaringer, f. Ex.: Svaret paa det 365de Spørgsmaal, der maae forekomme enhver uforstaaeligt og gandske udanskt. Med Rette afviger Hr. Forf. fra Ordenen i Luthers Catechismus, naar han underviser den ældre Ungdom, og om Luther selv stod op, vilde han rose det; men saa vilkaarlig enhver anden Orden end er, saa forsigtig bør den dog vælges, og vi troe ikke, Hs. Velærv. har truffet den rette. Ja, hvilken er

den rette? Vi svare: den, som forudsætter det, hvoraf det følgende kan bevises og begribes; saadan en Orden, som vi finde hos en Troschel eller Seiler. Vi rose den ikke, fordi den er tydsk, men fordi den passer paa den menneskelige Fornuft; dette var Sokrates's Kunstgreb, da han underviste den voxende Ungdom, det bør være enhver Lærers. Naar da Hs. Velærv. den halve Bog igiennem anfører en Mængde Sprog ved ethvert Stykke „for mere at tale Guds, end Menneskenes Ord,„ saa maae jo Bondedrengen skienke ham Beviset for at det er Guds Ord, indtil han har fægtet sig igiennem til det 324 Spørgsmaal, hvor det gotgiøres ved en tør Opregnelse af gode og maadelige Beviser. Forf. Moral er uden Tvivl noget mangelagtig; skulde den Moral, som ikke angiver Midler til at dæmpe Lysternes Udspring og Fremvext, være fuldstændig? Man efterſee Forklaringen over det 6te Bud, sammenligne den endog med Pontoppidans, og dømme saa, om denne Anmerkning er ubillig. Havde man her været udførligere, men mere sparsom og kort i Ord-Forklaringer, da havde Arbeydet vundet een god Egenskab mere. Bogens Størrelse og Vidtløftighed vil uden Tvivl skrække saavel nogle af Lærerne som alle Lærlinger; dog troe vi, at man ved et fornuftigt Valg af Beviisstæder, ved at indstrege adskillige Stykker, udføre dem, og tillegge det nødvendigste i den mundtlige Forklaring, ikke skal savne den Nytte, som Forf. har ønsket at tilveyebringe ved dens Udgivelse.

Udenlandsk Literatur.

Berlin und Leipzig. Wider den Unglauben und die Freygeisterey — ein Wort für die Prediger zu den heutigen ungläubigen Zeiten. — Eine Synodal Abhandlung. Berlin und Leipzig 1778. 4½ Ark i Oktav. Koster 12 ß. i Profts Boglade.

Udgiveren, som er en læg Mand, har faaet denne meklenborgske Synodal-Afhandling fra en fornemme Haand, og vover uden Tilladelse at udgive den for den Virknings Skyld, den havde giort paa hans Gemyt. Vi have intet nyt eller overordentligt fundet i disse Blade, men skulde vi derfor fraskrive dem deres Nytte? meget hellere troe vi at kunne anbefale dem til mange Studerendes Læsning, formedelst den Korthed, jevne og nette Orden, hvori mange herhenhørende Bemerkninger ere samlede. Naar en Lærer vil arbeyde mod Vantroe, da har han, efter Forf. Orden, følgende Pligter at iagttage: Han bør anbefale Gud denne Sag, som angaaer hans Ære, og tilbede sig Viisdom: han bør erhverve sig en grundig og udbredt Kundskab i Religionen: han bør i sit offentlige Foredrag styre sine Hovedtanker mod Vantroe, derfor ofte foredrage Troens Lærdomme, men ikke indlade sig i besynderlige Antitheser, advare Tilhørerne derimod ved at vise de skadelige Følger af Vantroe i det almindelige Væsen, og for Frietænkerie selv — her ere visse ret levende Malerier — dog bør Læreren vogte sig for at giøre sine Tilhørere modløse, ved at skrige offentlig over Kirkens og Religionens Fare; han bør gribe enhver Leylighed uden for sit offentlige Embede til at indprente sine Tilhørere en sand Høyagtelse for Religionen, dog ogsaa her anvende den tilbørlige Forsigtighed, beflitte sig paa en dydig og evangelisk Vandel, og endelig ikke spare nogen Flid paa at nedlegge Religions-Kundskab i de Unges Siele, og danne dem derefter. Beviset af Spaadommene for den christelige Religion troer Forf. at være det fatteligste og nyttigste for Middelstandens Børn. De forskiellige og moderne Opdragelsesmaader har Forf. behandlet satirisk, og vi troe ikke, det er faldet ham vanskeligt at ironisere og satirisere her, da vi see saa mange latterlige Originaler.

Brandenburg. *Valentinien premier ou entretiens secrets d'un Monarque avec son Successeur sur la liberté de conscience des sujets* — sic docui regnare parens, sic casta juventæ frena dedit, teneros sic moribus

bus induit annos — avec un supplément pour les Docteurs en Droit ecclésiastique qui penchent vers la tolerance. A Brandenbourg, chez les freres Halle, 1777. 5¼ Ark i Oktav. Sælges hos Proft.

Tanken bedrog os ikke, at den store Friederik maatte være Helten, der skulle males og roses i dette Stykke for Tolerance og Religions-Frihed. Historien er taget af Ammian Marcellin, som er oversat paa fransk i Berlin 1775. „Il se distingua (siger Ammian om Keyser Valentinian den Første) enfin dans son gouvernement en ce, qu'il garda un juste milieu par rapports aux diverses religions, & ne prescrivit aucun culte, il ne força pas non plus par des menaces ses sujets a embrasser le lien, mais il laissa ces objets intactes & tels, qu'il les avoit trouvés." Af denne og flere Ammians Beretninger om Valentinian tager Forf. Anledning til at udføre 4 Samtaler, holdne imellem Keyseren og hans Søn, Medregent og Tronfølger, Gratian. Efter adskillige fornuftige Stats-Regler, hvilke næsten udgiøre den første Samtale, kommer Keyseren til at berøre en Fyrstes Omgang med sine Undersaatter i Religions-Sager, Gratian hører ham med Uroelighed, og da Faderen spørger om Aarsagen, fortæller han, at han for nogle Dage siden med Auson, sin Lærer, havde læst nogle Regler, som Mecenas skal have givet en ung Regent, blant andre denne: „Ærer altid Guddommen, og taaler ikke, at nogen forsømmer denne Pligt, afskyer dem, straffer dem, ikke allene af Kierlighed til Guderne, men mere for at forekomme onde Følger o. s. v." De vilde begynde at tale over denne Materie, da Biskoppen Damasus lod sig melde. Auson fortalte ham, hvad de nyelig havde læst, og spurgte om hans Tanker. Jeg fulgte Mecenas's Raad, svarede Bispen, og jeg ønskede, at alle christelige Regentere iagttoge denne Regel, eftersom Jesus Christus udtrykkelig siger: contrains les d'entrer, & se fert aussi du terme ἀναγκάζε. Han ledsagede sine Ord med Sorrigs-Taarer over den Indifferentisme, som vandt mere og mere Fremgang i det romerske Rige. Dette havde rørt den unge Gratian, og de Begreber om Religions-Tvang, han derved havde faaet, stræber Faderen i de følgende Samtaler at udrydde. Man møder under Læsningen adskillige raske Udtryk, som ikke udholde en stadig Prøve, og som i det mindste bære Ligegyldigheds Stempel. Naar Forf. paa et Sted lader sin Keyser giøre denne Bekiendelse: Jeg har befundet, at ingen blant alle Religioner giør kierligere, roligere, og overalt bedre Undersaatter, end den christelige, og paa andre Steder lader han forbyde Sønnen at udbrede denne velgiørende Religion, ja endog at forsvare den mere, end den hedenske, saa regne vi dette hen til en Feyl i hans Hukommelse. Hvorledes ellers Valentinians Omstændigheder passe med Frideriks i denne Sag, derom vil enhver Kirkehistoriker fælde sin stiltiende Dom.

Leipzig. Skizzen von A. G. Meißner. Erste Sammlung. Leipzig, im Verlage der Dyckischen Buchhandlung, 1778. 8. 182 Sider. — Zwote Sammlung, 1779. 204 Sider.

Forfatteren beklager sig meget i Forberetningen over den Ligegyldighed, hvormed endeel af hans Landsmænd paa nogen Tid have behandlet deres Prosa frem for Poesien, som næsten allene har fundet Dyrkere. Andre, optændte af en usædvanlig Enthusiasmus, have forladt den sædvanlige Skrivemaade, anseet Tydelighed i Foredraget som det sikkerste Kiendetegn paa et fattigt Hoved, beskaaret Perioderne indtil Halvdeelen, og givet deres Prosa saavelsom Digtekunst et Anstrøg af Vildhed, som de have behaget at kalde Mandighed. Dette har bevæget ham til at samle og udgive nærværende Smaastykker, som allerede for længe siden havde været hans Arbeyde og Forlystelse i ledige Timer; for derved paa en Slags Maade at formindske den Mangel, man har paa gode nyere prosaiske Skribentere.

Den

Den prosaiske Skrivemaades Fordervelse er vist altid en frygtelig Forvarsel for den gode Smags Udartning og tilkommende Fald; derfor fortiener ogsaa den Mand saa meget større Tak, der med Aarvaagenhed seer Faren længe forud, og selv bidrager sit til at see den forebygget. Vi have fundet Hr. Meißners Prosa i nærværende Arbeyder meget smuk. Rigtige og rige Udtryk, lette og behagelige Vendinger, et reent, pynteligt og ædelt Sprog, gior at man læser disse Smaaarbeyder med Fornøyelse, og forøge endnu mere deres virkelige indvortes Værdie. Vi ville nærmere, ved at opregne Indholdet af disse to Samlinger, forklare vore Tanker over hvert Stykke i sær, hvorved vi troe, man billig kan giore Forfatteren Erindringer. Den første Samling indeholder: Springvandet og Vandfaldet, hvoraf det sidste er en Fortsættelse af Fortællingen i det første. — Zeuxis, et vakkert lille Stykke. — Frugten falder ikke langt fra Træet (Art läßt selten von Art) to Scener, som i vore Tanker ere det sletteste i hele Bogen, og fortiene ikke den Undskyldning, som Forf. har givet sig den Umage at giøre for dem. — Sadi — Tydsk Skuespil i Venedig, en virkelig Anekdote — Anekdote Kongen af — og en Lærd — Blodskiender, Mordbrænder og Morder tillige efter Lovene, og dog et ungt Menneske med en ædel Siel, Brev fra en Præst i *** til hans Ven, og Tillæg dertil. Disse to sidste Stykker skal bevise, at endog den afskyeligste Gierning kan have gode Hensigter, og derfor heller fortiene Medlidenhed end Afskye. Her prædiker Forf. en gandske besynderlig Moral, hvis Nytte for det menneskelige Kiøn vi ikke begribe; men tvertimod holde for, at dens almindelige Antagelse vilde ikke være uden stor Skade. I det mindste vil Forfatterens alt for ømme Meeninger neppe finde Juristernes og Politikkernes Bifald. — I hvilket Sprog skal en Forfatter skrive, en virkelig Samtale. — Bianca Capello, halv Dialog, halv Fortælling, første til ellevte Scene. Denne Begyndelse har saa meget Originalt, Smukt og Interessant hos sig, at vi meget længes efter Fortsættelsen. — Fabler, i alt 12 Stykker.

(Slutningen følger.)

Kobberstykker.

London. The two Friends. To unge smukke Damer sidde paa en Canapee og give hverandre Hænderne. Af J. Raphael Smith. $9\frac{3}{4}$ Tommer i Høyden og $7\frac{1}{2}$ i Bredden, og koster 3 Sh. 6 p.

The golden Age. Efter West af Green i den sorte Kunst. Her seer man den gyldne Alder afmalet i huuslige Beskieftigelser og indvortes Fred; vist nok et bedre Billede paa denne Alder end det almindelige antagne, som forestiller den som en Tilstand i Overflødighed og Lediggang. En ung Moder sidder i sit Kammer ved hendes Arbeyde hos sit Barn, som ligger i en sød Søvn. Forved en aaben Dør sidder hendes gamle Fader, og ved ham staaer hans Kone og nogle Høns. Langt borte seer man en Plov i Marken. Stykket er mesterligt, 17 Tommer i Høyden og 21 i Bredden. Det koster 12 Sh. Et mindre i Rødt af Facius har man for 7 Sh. 6 p.

The Silver Age. En Pendant til det foregaaende, tegnet af H. Walton og stukket af J. R. Smith, i den sorte Kunst. Et fuldkommen smukt Stykke, næsten lige saa stort som det foregaaende. Der er kun een Figur paa det, nemlig: en ung Landsbye-Pige, som er noget træt, og har sat sig med foldede Hænder i et ikke meget rigt Landskab. Ved Siden af hende staaer en Kurv med Fieder-Kreaturer, som hun vil bringe hen til en Stad, som man seer noget borte. Prisen er en halv Guinee.

No. 33.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 19 Augusti 1779.

Tanker til høyere Eftertanke, angaaende det Spørgsmaal: Hvorvidt og paa hvad Maade en Mandsperson, som beskyldes og sigtes af et Fruentimmer for at have besvangret hende under Egteskabs Løfte, i Følge Forordningen af 5te Martii 1734. retteligen kan og bør være pligtig, imod saadan hendes blotte Foregivende og Paastand at befrie sig derfor med sin Eed, og samme hannem af Dommeren paalægges? Fremsat af C. D. H. J. U. D. Kiøbenhavn 1779. Paa Gyldendals Forlag. 3 Ark i Oktav. Koster 8 ß.

Forfatterens usædvanlige Skarpsindighed i at opløse endog de vanskeligste juridiske Spørgsmaal, er allerede saa almindelig bekiendt, at vi ikke tvivle om, enhver Lovkyndigheds Elsker jo er begierlig efter at vide hans Tanker i en Sag, som er bleven behandlet efter saa forskiellige Grundsætninger. Der har engang været en Tid, da det hos os, ligesom endnu paa adskillige andre Steder, var antaget, som en Levning af den pavelige Suurdey, at naar en Mandsperson havde besvangret et uberygtet Fruentimmer, og han ikke kunde nægte Gierningen, eller sværge sig fri for al legemlig Omgang med hende, i den Tid det fødte Barn kunde været avlet, maatte han ægte hende, hvad enten der var gaaet nogen formelig Troelovelse eller Jaord i Forveyen eller ikke. Men da deraf naturligviis maatte flyde stor Misbrug, lærte man at indsee denne Grundsætnings Urigtighed og onde Virkninger, hvilket bevægede den vise og retfærdige Lovgiver ved Forordningen af 5te Martii 1734. om Besvangrelse og deraf paastaaende Egteskab, efter Muelighed at raade Bod derpaa. Endskiønt denne Forordning ikke allene forkaster al Besvangrelse uden Egteskabs-Løfte, som Aarsag til at paastaae Egteskab, men endog nøye bestemmer baade hvordan dette Egteskabs Løfte skal være beskaffent, og hvad Alder Mandspersonen bør have; saa har den dog siden været underkastet forskiellige Forklaringer, alt ligesom Dommerne tænke mere eller mindre i Faveur af det smukke Kiøn. En Samtale, som

Forf. geraadede i over denne Materie paa sin Reyse igiennem Hovedstaden, med en Person, som gav sig ud for en gammel Dommer, og var af den Meening: "at Fruentimmerne vare alt " for meget opbundne ved forommeldte Forord- " ning og Mandspersonerne alt for meget givet " Tøylen" har givet Anledning til disse Tanker, hvorved det fremsatte Spørgsmaal undersøges i 27 §§. I den 17de §. paastaaer Forf., at da Lovens 1ste Bogs 14 Kap. 5 Art. udtrykkelig forbyder Dommerne, letteligen at tilstæde eller paalægge nogen at giøre Eed, og i følgende 6 Art. vil, at dertil i saa Fald i det mindste bør være en vis, det er: en stor og sterk Formodning, saa og da samme Bogs 13, 16 og 17 Art. siger, at villige og i Gierningen selv interesserede Vidner, om de end under Eed ere afhørte, ikke skulle ansees; saa kan et i sin egen Sag suspect og interesseret Fruentimmers blotte Foregivende, om at være besvangret under Ægteskabs Løfte, ikke være tilstrækkeligt til derefter at fordre og paalægge den nægtende Mandsperson Eed, eller have lige Kraft med det meest solenniserede og i alle Maader efter Loven og Forordningen qvalificerede Løfte, ey heller kan ved saadant Løfte forstaaes ethvert løst, ubesindigt, med List aflokket, eller in ipso actu aftvunget, mindre hvad Mandspersonen kan være bragt til at love ved Viin og sterk Drik, Stimulantia, i saadanne Folks Overværelse, som han havde Undseelse og Frygt for, eller truedes af paa een eller anden Maade; i sine umyndige Aar o. s. v., i sær om dette kommer dertil, at den Besvangrede ey just kan være at ansee for saadan een, som uden slige Vilkaar ey skulde have overgivet sig. Forf. vil derfor §. 24. at der for alleting nøye bør undersøges og sees paa, om den Besvangrede er persona honesta, aldeles ubervgtet, Mandspersonens Jevnlige, og saadan een, om hvilken det ikke er let at formode, at hun uden paa slige Vilkaar havde overladt sig til hans Villie; — om Mandspersonen paa den Tid har været af den efter Forordningen behørige Alder; — om ved fuld Fornuft og dens frie Brug; — om Løftet er skeet saa længe forud før Besvangrelsen, at han har kunnet have fuldkommen og fornøden Tid til at betænke sig saaledes, som i saa vigtig og betydelig en Sag uomgiengelig behøves; — ey derudi været hindret eller dertil forceret ved nogen af de forommeldte Aarsager, som giør ethvert andet Løfte kraftesløst; — endelig om han er i Stand til at kunne opfylde saadant Løfte, og ikke enten er den Besvangrede for nær beslægtet eller besvogret. Naar nu endelig Benægtelses-Eed saaledes finder Sted, bør samme ingenlunde paalægges den beskyldte Mandsperson i ubestemte Terminis og ligefrem efter Bogstaven; men allene saaledes omtrent: at han ikke forend Besvangrelsen var gaaet for sig, og medens han var i sin fuldkomne Frihed, overladt til sig selv, havde giort eller givet den Besvangrede noget saadant skriftligt eller mundtligt Løfte om Ægteskab, som Forordningen af 5te Martii 1734. dens 3die Art. foreskriver, og erklærer allene at skulle regnes for forbindtlige til Ægteskab; hvorfore og hverken Qvæstionen eller Eeden kan extenderes videre end til det samme.

Udenlandsk Literatur.

Leipzig. Skizzen von A. G. Meißner. Zwote Sammlung. Leipzig, im Verlage der Dyckischen Buchhandlung, 1779. 204 Sider. 8. (See No. 32. Side 254.)

Den anden Samling indeholder: Pyramiden, et smukt og vigtigt Stykke for unge Forfattere, som agte at blive læste og forstaaede. — Anekdoter til Nushirvans Levnet. Vi ville deraf meddeele een af de korteste: "Vel var Nushirvans Gemak altid aabent for enhver, som vilde søge Hielp hos ham; men tre Dage i Ugen bleve fornemmelig opoffrede til Justicens Haandthævelse. Da sad han offentlig paa sit Trone, straffede den Onde, beskyttede den undertrykte Retfærdige efter Mohabed-Kans Formaning, og afgiorde de meest indviklede Sager med en Salomons Viisdom — Engang faldt hans Fødselsfest ind just paa een af disse Dage, og et Løfte, paa samme, saavidt muelig, at giøre

Vel

Vel imod enhver, at tilgive enhver Forbryder, og i det mindste ikke at fælde nogen Dødsdom over Nogen, bandt hans Hænder paa denne Dag. Man førte en Mand til ham, som havde berøvet hans Oppebørsels-Kasser, og tilsat betydelige Kongelige Indkomster; Nushirvan tilgav ham.

Man bragte en anden Mand, som i en falsk Aabryesøts Heede havde dræbt sin skionne Ægtefælle. Nushirvan dømte ham blot til, sin Livstid at bære hendes Billede om sin Hals, og daglig, til Erindring af sit Tab, at læse en Lovsang, som han, brændende af Kierlighed, havde giort til hende i de første Dage af sin Ægtestand.

Man drog en Røver frem, for længe siden værdig til den bitterste Død, og Monarken dømte ham allene til evigt Arbeyde. — Kort, iblant en stor Mængde Forbrydere, fik enhver Befrielse, eller i det mindste Formildelse i den fortiente Straf; og allerede vilde Nushirvan reyse sig igien fra Tronen, da en gammel graaehærdet Mand, nedbøyet over sin Stok, endnu kom listende frem, med Besværlighed trængde sig igiennem Hoben, og høyt udraabte: O Retfærdighed, Retfærdighed, beste og retfærdigste blant Kongerne!

"Og hvori?" svarede Monarken, som strax igien satte sig paa sin Stoel.

"O Konge! — kun to Minuters Tid — jeg „kan ikke — drage min —

"Giv dig Tid til at puste; jeg venter gierne „saa længe."

Han giorde det, og begyndte da:

"Jeg var Kiøbmand i Ispahan, var rig, „og havde et eneste Barn, Ahesa, den yndigste „Pige paa langt nær. I mit Huus opdrog jeg „en Søn af een af mine Venner. Hans Fader „efterlod mig ham umyndig, og han selv var „fattig; stedse holdt jeg ham som min egen Søn, „gav ham Læremestere til at lære Viisdom, og „Penge til at nyde Fornøyelse, og saae med „Glæde, at min tilvoxende Dotter hemmelig el„skede ham. — — I hans 24de Aar bragte „jeg ham til Dit Hof, saae med hver Dag hans „Lykke stige høyere, øynede ham endelig i en ære„fuld Post, og overgav ham da med min Dot„ter min hele Formue; mig selv betingede jeg „intet andet end Rolighed og Underholdning. — „Ha! hvor han takkede mig, tilsvor mig tusin„de gange evig Erkiendtlighed, og — o den U„taknemmelige! ikke holdt noget deraf. — Men, „da han nu besad alting, som ellers tilhørde mig, „ansaae han mig med Foragt, fravendte mig „min Dotters Hierte, og endelig, for ikke længer „at forstyrres i sin Roe ved mine Klageskrig, ind„sluttede mig i et afliggende Kammer i sit Bag„huus, og neppe lod mig give den nødtørftige „Underholdning til mit elendige Livs Ophold. „— I Dag, da alting i Ispahan glæder sig paa „denne høytidelige Fest, forlod min Vogter mig „faa Øyeblikke; en Slave, som var bleven mig „troe, nyttede denne Leylighed, brækkede Dø„ren til mit Værelse, bar mig paa sine Skul„dre tre Gader igiennem, og bragte mig til Ran„den af den Kreds, som omgiver Din Trone, „hvor jeg haaber, Du ikke vil lade mig forgieves „raabe om Hevn."

Da stod Nushirvan op, fuld af ædel Nidkierhed, saae med taarefulde Øyne op til Himmelen, og bad høyt saaledes: Evige Væsen! tilgiv mig, om jeg nu bryder min Eed, den høytidelige Eed, ikke at fælde nogen Dødsdom paa den Dag, som gav mig Livet! Ikke altid er det Synd at bryde en Eed; nu vilde det være at holde den. — Jeg har tilgivet den utroe Undersaat, jeg har tilgivet Morderen og Røveren, men at see igiennem Fingre med den største af alle Forbrydelser, med Utaknemmelighed, det var at misbruge Zepteret, som du har betroet min Haand. — Vizir Ali, iil strax med tilstrækkeligt Mandskab hen, hvor denne Graaehærdede viser dig; finder du alting saaledes som han angav det, saa bøde den pligtforgiettende Søn med Strikken, og hans Hustrues, den vanartige Dotters Skiebne beroe gandske paa den fornærmede og i sine Eyendomme paa nye indsatte Faders Villie. — — Selv den største Dronning er kun et Fruentimmer: udtagne Scener af Elisabeths Levnet. — Herodias, en virkelig Historie. Brev til Hr. L**. Moralen i dette Stykke er umaneerlig delicat; men vi kunne neppe troe, at Forf. af Diego di Colminares kan have meent den alvorlig, men ansee det snarere for en overdreven Delicatesse, som hos nogle begynder

der at komme i Moden. Saa vanskelig og lutret, som man af dette Brev til Hr. L** endog skulle troe, at Hr. Meißners Smag maatte være, saa have vi dog fundet nok saa sandselige Beskrivelser i Diego de Colminares, som nogen Tid Wieland, eller andre lige saa sterkt udskregne Forfattere, have frembragt. — Begge Genierne. — Anekdote til Kong August den Førstes Levnet, viser os denne Monark og hans troe Chirurgus fra en meget elskværdig Side. — Lindlofs Brevvexling — og Diego de Colminares slutte den anden Samling, som Forf. Løfte giver Haab om at blive efterfulgt af flere.

Stralsund. Thränen und Wonnen, von dem Verfasser der Melancholien. Stralsund, bey Chr. L. Struck, 1778. 4. 11½ Ark. Koster 36 ß. i Profts Boglade.

Af en 20 Aars gammel Forfatter kunne vore Læsere ikke vente noget ypperligere. En levende, ung og fyrig Indbildningskraft, berigtiget ved en fornuftig Læsning i de nye tydske Digtere, et vist elskværdigt Temperaments naturlige Sprog, som stiger og henrives af Lidenskaberne uden merkelig Kunst, giøre, at vi anmelde vore Læsere dette, som et for alle Digter-Elskere behageligt Skrift. Enten Forf. maler os Naturens Yndigheder og rædsomme Sieldenheder, eller han rives løs fra sine Venners Omfavnelser, eller han synger for sin Pige, phantaserer selv, eller skriver til Klopstock — allevegne bestyrker han den gode Fordom, man har fattet om ham, allevegne ligner han sig selv. Han har foran underskrevet sig Rosegarten, og er, som vi af nogle Omstændigheder kunde slutte, Hofmester hos et vist Herskab paa Øen Rügen. Det naturlig-sørgelige Temperament (ja om man saa vil: det sværmeriske) som næres eller understøttes ved Kierlighed, danner ofte et Luune, undertiden et Slags digterisk Raserie, som er ulignelig smukt, men som man ikke vel burde bedømme, uden man fulgte Forf. i sine Følelser. En Klagesang ligger opkastet for os, der er Parodie paa Hölty's Frydesang: Wer wollte sich mit Grillen plagen u. s. w. Erindre vi ret, saa ender Hölty saaledes:

> O! wunderschön ist Gottes Erde,
> Und wehrt darauf vergnügt zu seyn;
> Drum will ich, bis ich Asche werde,
> Mich dieser schöne Erde freun.

Parodien saaledes:

> Der wunderschönen Gottes Erde
> Vermag mein Herz sich nicht zu freun;
> Drum werd' ich, bis ich Asche werde,
> Hienieden ewig traurig seyn.

Vi melancholisere ikke saavidt med Forf., men der ere dog Timer, i hvilke Parodien forekommer os lige saa sand og smuk som Originalen. Havde vi Tilladelse, saa udskrev vi det hele Stykke: der Nachtsterne; det var os under Læsningen, som hørde vi alt hvad vi læste. Biergene Rugard, Stebnitz og Stubbenkammer, have givet Forf. ypperligt Stof til heldige Digte. Klage um Dellwar, den Wellenverschlungenen, Klage Telynhards um seine Entfernten, alt, zum Abschiede, er mesterligt. Elise, Hulda og Wonna have besielet Digteren i Kierligheds-Sange. Vi staae i Forlegenhed ved at vælge Prøver af alle disse herlige Sager, og derfor vælge vi intet. Dog ville vi give et Beviis paa det digteriske Raserie, som vi sagde, ikke vel kunde bedømmes, uden man sætter sig i Digterens Stilling, og flyver med ham:

> Und stürtzen die Winde gleich tausend und peitschen
> Der Wogen gleich tausend im Rücken mir ein,
> Doch will ich hinab,
> Hinab ins Gebürgthal
> Will reissen und fliegen
> Mich stürzen und welzen —
> Ach! Schlachtgesang! Freyheit! Majora! Klopstock! Oßian! ach!! —

No. 34.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 2 September 1779.

Aandelige Taler over alle Evangelierne, af Mag. Christian Bastholm, Doctor Theologiæ og Kongelig første Hofprædikant — med Vignette. Første Deel 695 Sider. Anden Deel 744 Sider. Stor 8. Kiøbenhavn 1779. Trykt paa Gyldendals Forlag.

Paa alle Læseres Vegne ofre vi vor danske Taler offentlig Tak. Vi glæde os med Fædrenelandet over at eye en Ligemand med fremmede Mestere. Vi sige ham store Ting: vi sige ham, at han har Dannemarks Yndest, og dette sige vi i alle vore Læseres Navn. Vel nægte vi ikke at have hørt nogle faa Domme over denne sieldne Forfatters Arbeyder af dem — — — qvi stulti nauseant & ut putentur sapere, coelum vituperant. Men det er enkelt Mands og ikke Folkets Dom, og Flid og Held har drevet Hr. Dr. til den Høyde, som Cicero agtede for det største Fortrin hos en Taler: id ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo videri, hvad andet? naar den Kunst at tale vel er den Kunst at følge Naturen — Naturen, som er hele Verdens Regel. Det er ligefrem vist, at vi kiende Folk, som med sædvanlig Forstand i de ringere Stænder glædede sig ved at læse Bastholms Prædikener, og hvor vil da Kunstdommeren hen med sine tørre Anmerkninger. Tu artifex, siger Cicero, qvid qværis amplius? delectatur audiens multitudo & ducitur oratione & qvasi voluptate qvadam perfunditur Qvid habes qvod disputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet ad misericordiam, inducitur, ad pudendum, ad pigendum, irascitur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qvi adsunt, mentes verbis, & sententiis, & actione tractantur. Qvid est, qvod exspectetur docti alicujus sententia? Qvod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. Men det var en liden Ære for en geistlig Taler, om tørre Figurer, frie Vendinger, stolte Periodebygninger udspækkede hans Taler, eller blot Talekunst forskaffede ham det almindelige Bifald; Christendommen maae give ham Styrke, Talerens Hierte maae skinne igiennem, hans Lyst til at fremme ædel Tænkemaade og christelig Dyd, hans Kierlighed til Medborgerne, hans

Iver for deres timelige og evige Vel, hans Ønsker, om at giøre sin Gud, som han tiener, stor og herlig — og naar vi see og føle dette, da elske vi ham, da sende vi ham vore stille, varme Taksigelser for det, han virkede, og han faaer Plads i vor Siel blant Velgiørere. En agtsom Læser vil finde Steder nok i Hs. Høyærv. Samling, hvorpaa dette kan henegnes. Man læse, i sær Slutningen af Indtrædelses-Talen i Helsingøer. Hr. Dr. har i et kort Tilskrift skienket de helsingøerske Meenigheder disse Taler — en æresuld Gave, ligesaavel for Giveren som Modtagerne! skulde man ikke og kiende Manden af dette? Med en fornuftig Siels Høyhed, med den Følelse af at have været sit Arbeyde voxen, leverer han dem til Verden: "Roes fordrer jeg "ikke, og Daddel kan jeg temmelig ophøye mig "over." Vi ønske imidlertid meget, at maadelige Forf. ikke ville giøre dette til et Udraab, for dermed at afskrække Folk fra at prøve deres Arbeyder. Man høre dog den Dadlende; er hans Daddel ubillig, saa ophøye man sig over den, saa fortiener den Foragt. Det er ikkun store Forf., som ikke bør frygte for at udgive Aargange af Prædikener; vel vide de, at det er umueligt at prædike et Fierdingaar, end sige et heelt Aar, saaledes, at man hver gang selv var fornøyet med sit Arbeyde, men de vide tillige, at man elsker et frugtbart Træe, endskiønt ikke alle Grenene bugne af Frugt. Man sporer hist og her saadan en Forskiel imellem Hr. Drs. Arbeyder, som aldeles ikke formørker det Heele, men betager meget mere al Mistanke, og viser i det høyeste, at Forf. ikkun er Menneske. — Vi giorde uden Tvivl et unyttigt Arbeyde, om vi ville foretage os at udskrive Indholdet af disse 65 Taler. Det er meget vel blandet; dog er Mængden moralsk, nogle dogmatiske, nogle faa exegetiske, alle almindelig nyttige. Sandheden reddes, Fordomme bestrides, Vildfarelser udrenses, Kundskab udbredes, Dyden roses, Villien opmuntres, antændes, bøyes, beslutter — dog, Hs. Høyærv. voxer ikke ved vor Roes, og han forlanger den ikke. Ikkun een Begiering vove vi: at, om vi end ikke, som Rygtet engang fortalte, kunde vente et vist vigtigt Arbeyde fra hans Hænder, saa ville dog den Høyærv. Hr. Forf., som har begyndt at giøre sit Fædreneland Ære, blive ved at vise, at intet andet hidindtil har bevæget og opmuntret ham til at skrive, end Lyst til at gavne sine Medborgere.

Udenlandsk Literatur.

Leipzig. Sammlungen zur Physik und Naturgeschichte, von einigen Liebhabern dieser Wissenschafften. Ersten Bandes erstes Stück. Nebst einer Kupfertafel. Leipzig, in der Dyckischen Buchhandlung, 1778. 8. 128 Sider.

Mange vigtige udenlandske Afhandlinger i Physiken og Naturhistorien kiender man i Tydskland blot af Anmeldelser og Recensioner, da de ikke ere blevne oversatte, deels fordi de ere for korte, og deels fordi det er saa vanskeligt at faae Originalerne. For at afhielpe denne Mangel, og tillige give Kiendere og Elskere af disse Videnskaber Leylighed til at faae egne smaae Afhandlinger og Jagttagelser bekiendtgiorte, have nogle Liebhabere af disse Videnskaber foreenet sig, for at udgive disse Samlinger, der skulle indeholde Oversættelser af udenlandske korte men vigtige Afhandlinger, Udtog af større Verker, eller i det mindste Anmeldelser og Bedømmelser derover, og endelig originale Bidrag, Efterretninger om nye Opfindelser o. s. v. Sex Stykker af disse Samlinger skulle udgiøre et Bind, og være forsynede med eet, eller, om det behøves, med flere Kobbere. Udgiverne love fornemmelig at beskieftige sig med det nyeste; dog finder man, i sær i de første Stykker, ældre Afhandlinger, men som man dog, i Betragtning af deres indvortes Værdie, ikke vil fortryde at finde i denne Samling. Det første Stykke begynder med: Beskrivelse over et nyt Hygrometer, indgivet til det Kongelige Societet i London 1773. af J. A. de Luc, Borger i Genf. En ypperlig Afhandling, som, uagtet Forfatteren siden den Tid har forbedret sit Hygrometer, vil altid blive meget vig-

vigtig, da den, foruden Historien af dette Instruments Opfindelse, indeholder mange smukke og merkværdige Jagttagelser, saadanne, som man burde vente dem af Hr. de Luc, der ustridig er en af de største og skarpsindigste Naturforskere, og forener en utrættelig Flid med dybe Indsigter, lang Erfarenhed, Øvelse og stor mechanisk Færdighed. Til Skriftet, som bør læses i sin hele Sammenhæng, er føyet en Kobbertavle, der forestiller Glasrøret og det hele Hygrometer. Den anden Afhandling i dette Stykke er en Oversættelse af Essay d'une Lithographie de *Mlocin*. Ecrit a Varsovie 1777, Imprimé a Dresde 1777. Forf. kalder sig Jean Philippe de *Carosi*, og er Capitain ved det første Grenadeer-Regiment i Polen. Overs. har udeladt det, som forekom ham at være mindre nyttigt, som og det, der hørte til Polens Literair-Historie, og allene valgt det, som kan have nogen Indflydelse paa den almindelige Naturhistorie. Forf. bestemmer først Mlocins geographiske Beliggenhed: det er et lidet Landgods, omtrent en god tydsk Miil fra Varschau imod Vesten; derpaa gaaer han til Jorden, og beskriver dens forskiellige Lag, saa Floden Weichselen, og endelig Fossilierne i Egnen om Mlocin. Den tredie Afhandling er Hr. Thomas Percivals Forsøg og Jagttagelser i Henseende til den fixe Lufts Virkninger paa Planternes Farve og Vext. Anledningen til disse Forsøg vare Hr. Priestleys bekiendte Observations on different kinds of air, hvori der fortælles, at en frisk Rose fik en mørkerød Farve, i sær paa Spidserne af Bladene, da den havde været udsat for Dampene af en giærende Fugtighed omtrent i 24 Timer, at en anden Rose blev hvid, og at andre Blomster forandrede sig slet ikke. Hvorefter Hr. Percival anstillede Forsøg med Tulipaner, Jonqviller, Tuberoser, Levkojer og andre Blomster, som alle holdt sig i 24 Timer i fix Luft, der var uddrevet af Kride ved Hielp af Victriol-Syren, da imidlertid andre Blomster af samme Slags, som laae i frie Luft, visnede. Formodentlig, slutter han, er den fixe Luft, som kommer af giærende Fugtigheder, ikke saa reen og ublandet som den, Victriol Syren uddriver af Kriden. — Ved andre Forsøg fandt Hr. Percival, at den fixe Luft er en Næring for Planterne, og underholder deres Liv og Vext i en temmelig lang Tid. Den fixe Luft maae ofte fornyes, naar man vil bevare Planter deri, ellers fordervés den ved Planternes Uddunstninger. Forfatteren meener, man ved Hielp af den fixe Luft kunde bringe Frøe af meget kostbare Planter til langt bortliggende Steder, i saadan en Tilstand, at de endnu kunde tiene til Forplantning. Derpaa finder man adskillige Anmerkninger over Virkningerne af de forskiellige Slags Giødning, af den samme Forfatter. Og endelig sluttes dette Stykke af disse Samlinger med en Anmerkning over et Sted i Brydonus's Reyser igiennem Sicilien og Malta, som har givet nogle Anledning til at troe, at Verden var meget ældre, end Bibelen angiver den.

Wien. Herrn Anton Raphael Mengs Schreiben an Herrn Anton Pons. Aus dem Italiänischen übersetzt. Wien, bey Rudolph Gräffer, 1778. 100 Sider i Oktav.

Et ypperligt Skrift, forfattet i den elskværdige beskedne Tone, der er den store Mand saa egen, og skiller ham saa vel fra hine bydende Herrer, der fælde saa ufeylbare Domme, og fremsætte snarere myndige Befalinger end undervisende Lære-Regler. Denne kostbare Gave kan den unge Kunstner tildeels takke Hr. Pons for. Han udbad sig Hr. Mengs Betænkninger over de bedste Malerier i det Kongelige Palais i Madrit, dette undslog Hr. Mengs sig med sin sædvanlige Beskedenhed for "af Mangel" som han selv siger "paa de Egenskaber, der udfordres til „at behandle saa fine Materier" men derimod gav det ham Leylighed til at tale om Stilen i Malerier, hvoraf han dog kun afhandler de fornemmeste Slags. Saaledes betragter han den høye, skiønne, indtagende, udtryksfulde (ausdrucksvollen) naturlige, feylende og lette Stiil, og fremsætter med det samme de Mestere, som man bør efterfølge i ethvert Slags. Derpaa gaaer han til det Praktiske i Malerier, som han sætter i følgende Hoveddeele: Tegningen, Lys og Skygge, Koloriten, Opfindelsen og Forbin-

bindingen. Ogsaa for Liebhabere indeholder dette Skrift mange interessante Ting, uagtet det egentlig ikkun er skrevet for unge Malere, som vi ikke nok kunne anprise det.

Tübingen. Beytrag wider den einreissenden Adamonismus, oder zur Verwahrung der Christen in der Lehre von der Macht des Satans — in drey Predigten, über Matth. 13,24-30. Jac. 4,7. Matth. 4,1-11., von Dr. Tobias Gottfried Hegelmaier, Prof. und Stadtpfarrer in Tübingen u. s. w. Tübingen, uden Aarstal. 6 Ark i stor Oktav. Faaes tilkiøbs i Profts Boglade for 24 ß.

Indholdet af den første Prædiken er: Uagtet det meget og mangfoldige Onde, som er i Verden, er Gud dog en viis, hellig og god Gud — Gud har altsaa ingen Skyld deri, at der er Ondt i Verden, men han taaler det af vise og hellige Aarsager. Denne Prædiken handler slet intet om Dievelen. Den anden er paa en Bede-Dag; Texten er: modstaaer Dievelen, saa flyer han for eder. Her vises: at Menneskene bære selv Skylden, naar de maae give tabt for Dievelens Fristelser. Den første Deel lærer: at der gives Fristelser af Dievelen. Forf. svæver længe ud, inden han tør røre ved Kiernen i denne Materie, og vi finde denne Lærdom lige saa uforklarlig her, som alle andre Steder. De andre Dele kommer han fra uden Møye. Den tredie Prædiken er over det sædvanlige Evangelium paa første Søndag i Fasten. Der vises i første Deel: at Jesu Fristelse af Dievelen er en virkelig Historie; den anden Deel beskieftiger sig med en Ordforklaring over Evangelium, og den tredie stræber at opdage Hensigten deraf. Doctoren har her paataget sig den Umage at anføre Balthasar Bekkers egne Ord, og igiendrevet dem, til megen Lærdom for de Eenfoldige. Overalt ere disse Prædikener saare tarvelige.

Siegwart, oder der auf dem Grab seiner Geliebten jämmerlich verfrohrne Kapuciner — eine abentheuerliche aber wahrhafte Mord- und Kloster-Geschichte, die sich vor u. s. w. — 2½ Ark. Ventelig fra Tydskland.

Ihr edle weiche Seelen!
Verschmäht mein Büchlein nicht,
Und lasset euch erzählen
Die neue Klostergeschicht (støder lidt)
Von einen feinen Knaben,
Der Xaver Siegwart hieß,
Aus einen Dorf in Schwaben
Das an die Donau stieß.
Sein Vater aß gern Tauben,
Und war mit einen Wort:
Ein Mann von Treu und Glauben ꝛc.

Disse smukke Sager skal formodentlig giøre Millers Siegwart latterlig. Ved ethvert Indfald henvises gandske apodiktisk til Siderne i en af de tydske Udgaver. Ellers er Parodien just ikke mesterlig.

Kobberstykker.

London. A lady and her children. Et nydeligt Stykke, 17¾ Tommer høyt og 19½ bredt, stukket af T. Walson efter D. Gardner. Det er Lady Ruschout, og hendes 3 unge Sønner i deres Hauge, hvor hun sidder ved Foden af en Bygning og rækker den ene af hendes Sønner, som har en Bog i Haanden, en Viindrue, og da hans Broder i det samme trækker ham bort med sig, saa støder hun ham med Fingeren paa Kinden. Det er i den sorte Kunst, og koster 7 Sh. 6 P.

No. 35 og 36.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 9 September 1779.

Forsøg til en Underviisning i det danske og norske Skov-Væsen, af Esaias Fleischer, Kongelig Majestæts Etats-Raad, Hans Kongelige Høyheds Arveprinds Friderichs Inspecteur over Jægerspriis Amt og Slot, Medlem af det Kongelige Danske Ager-Akademie og Landhuusholdningens Selskab i Kiøbenhavn, samt af det Kongelige Svenske Videnskabers Akademie i Stokholm. Kiøbenhavn 1779. Trykt hos M. Hallager, boende paa Rosengaarden No. 115. Oktav. Stor 692 Sider foruden Tilskrift og Fortale.

Der findes vel neppe nogen, som med Agtsomhed har betragtet de danske og norske Skove, og deres Behandling i Almindelighed, der vil holde en Undervilsning i Skovvæsenet overfiødig. Uagtet alle de priselige Anordninger, som Tid efter anden ere udgangne til Skovenes Beste, seer man dog mange Stæder i begge Riger Exempler paa en saa egenraadig Behandling, som kan opvække den billigste Frygt for Mangel paa een af de fornødneste Artikler i det borgerlige Liv.

Dog kan dette ikke forekomme saa underligt, naar man betænker, at ingen kan blive Jordegodseyer uden betydelige Midler, og disse i Almindelighed findes hos saadanne Folk, der intet forstaae af Landvæsenet, og derfor allene søge den nærmeste Fordeel, uden at tænke paa Fremtiden eller Efterkommerne. Det er ey heller Dannemark og Norge allene, der har Aarsag til at frygte for Mangel paa Træe; men de fleste andre Lande synes ogsaa at trues med samme Skiebne. Dette formode vi dog ikke nogen vil anvende til sin Trøst, da den nærmeste Følge deraf bliver, at vi intet kunde vente fra andre, naar vort eget engang ophører.

Det vil derfor være det sikkerste, at vi i Tide tænke paa at hielpe os selv, og at vi, ved at spare, og forøge vort eget paa en fornuftig Maade, søge at sætte os i den Stand, at vi kunne undvære andres Hielp, naar de intet mere have at sende os.

Til dette Øyemeed troe vi enhver retsindig Jordegodseyer vil finde nærværende Skrift tienligt. Man seer strax, at det er forfattet af en Mand, som med den reneste Lyst til at gavne sine Landsmænd, forener en vidt udstrakt Læsning og en grundig Erfaring i den Materie, han afhandler. Vi kunde derfor meget gierne i Almindelighed anbefale hans Bog til alle Jordegodseyere, som en vigtig og følgeværdig Forskrift; men da den ikke allene bør være bekiendt for Jordegodseyeren, men for enhver Landmand, saa formode vi at giore en god Gierning, og at opvække en nyttig Lyst til Skriftets egen Læsning, naar vi her indlade os i en omstændelig Recension deraf.

I Tilskriften til Hs. Kongel. Høyhed Kronprindsen handler den fortiente Forf. om de gamle og nu værende Skoves Tilstand, saavel i Dannemark og Norge, som i adskillige andre Riger; og i Fortalen har man en Fortegnelse paa en stor Mængde af de fornemmeste Skovvæsens Skribentere, tilligemed Forfatterens egne, i Almindelighed meget paalidelige Betænkninger over enhver i sær. Skriftet selv er inddeelt i 34 Kapitler, hvoraf det første handler om de naturlige Egenskaber ved ethvert Træe, hvorved det voxer og underholdes, som man bør kiende, for at rette sig derefter, saavel i Henseende til Saaening og Plantning, som øvrige Behandling. Det andet Kap. afhandler Træernes adskillige Inddeling i tamme, som egentlig høre til Haugerne, og vilde, som allene opelskes for Træets Skyld, samt i Løv og Naale-Træer, i levende, som spire fra Roden igien, efterat de ere afhuggede, og døde, som ikke spire igien, i Over- og Under Skov o. s. v. Det tredie Kap.: om Ahorn lat. *Acer Platanoides* v. *Pseudo-Platanus* o: uægte Platanus, for at skille samme fra den ægte, saavel østlige som vestlige Platanus, der formedelst sin sterke Vext og Træets Skiønhed, findes i de Gamles Skrifter saa meget berømt). Forf. anbefaler dette Træe saavel til enhver Skovelsker, som i sær til vore Bønder, og andre, der have kun liden Plads, til at sætte om deres Hauger og Gierder, da det, foruden sit nyttige Træe i Stammen, og kan lade sig kappe, og efter 15 Aar giver igien gode tykke Stænger eller Rafter; men fornemmelig anbefaler han det saa ypperlige Platanus, som man almindelig paa Dansk kalder Løn (de Norske give og Ahornet dette Navn) der er et Nordamerikansk Træe, og voxer overmaade sterk baade i Høyde og Tykkelse, med en deylig rank Stamme og meget store Blade. Af dette Træe gives ellers to Slags: den Østlige og Vestlige, og af det sidste har man i Engelland, hvor det lykkes meget vel, havt Træer, hvis Stamme holder over 9 Alen i Omkreds. Foruden i Frankerige og Engelland, har Kongen af Preussen ogsaa ladet det plante ved Sans Souci; ligeledes er det forplantet i Saxen, ved Harzke, ved Leipzig, ved Berlin, i Brunsvig; ja i Schweitz har man paa 12 Aar ved Qviste og Aflæggere formeret det til over 1000 Stykker. Fierde Kap.: om Asken (Fraxinus Excelsior). Femte Kap.: om Aunbøg (Carpinus, Betulus). Siette Kap.: Birk (Betula) og den almindelige Birk er *Betula alba*. Da dette Træe kan groe paa alle, endog de allertørreste og ufrugtbareste Stæder, saa var det meget at ønske, at man efter Forf. Raad vilde saae Birk paa saadanne Pladser, som ere unyttige til alt andet, og formedelst sin tørre og døde Sand ey synes at kunne frembringe andet, end Lyng; paa saadanne Steder voxer Birken, omendskiønt ikke til Fuldkommenhed, dog saaledes, at den hvert 10de eller 15de Aar kan kappes, og give got Brændsel. Syvende Kap.: Bøg (Fagus Sylvatica). Foruden den Nytte, man allerede hos os veed at giore sig af dette Træe, er endnu een, som maaskee er ubekiendt for de fleste, og kunde dog være af megen Vigtighed. Man kan nemlig af Bøgen presse en ypperlig Olie, som man i Frankerige gior saa meget af, at man i hele Provindser, som Bourgogne, Champagne, Picardiet, og flere Stæder, agter den langt over Oliven-Olie, og bruger den ved alle fornemme Borde. Allene dette burde blive en Bevæggrund for os, til ligeledes at bruge den, da vi dog ellers med saa stor Begierlighed efterabe de Franske i alle andre Ting. Vi ville i dette Haab uddrage Maaden, hvorpaa den tilberedes. "Man maae nøye see til at faae „gode friske Bøgen, som ikke har ligget for læn-

„ge

„ ge paa Jorden og faaet Skade; til den Ende „ river man, imod den Tid de begynde at modne „ og falde af, alt Gammelt bort under de Træer, „ som man vil sanke af, og passer da idelig paa at „ sanke op Tid efter anden, som de falde; derpaa „ breder man dem i et tørt Værelse ud paa et Fielle- „ gulv, og lader dem ligge der 2 a 3 Maaneder, og „ imellemstunder vender omkring i dem, da Kier- „ nen imidlertid bliver mør og guuldgtig, og gi- „ ver desto mere Olie; derpaa lader man pille „ Kiernerne ud af Skallerne, som, da dette Ar- „ beyde falder ind om Vinteren, kan skee som en „ Tidsfordriv af Folk og Børn om Aftenen; naar „ dette er skeet, og man vil have meget god Olie, „ smutter man dem i varmt Vand, ligesom Mand- „ ler, og tager den brune Hinde af dem; derpaa „ sætter man sin Presse, hvis Brætter maae væ- „ re giorte af Nøddetræe, eller haardt og tørt „ Egetræe, og have en sterk Skrue, i et varmt „ Værelse, men hvor absolut ingen Røg er; „ man kommer da af disse smuttede Kierner i en „ ikke alt for tæt men sterk Hampelærrets Pose, „ saa mange af gangen som man synes, legger „ dem under Pressen, og dreyer Skruen paa sam- „ me ikke alt for sterk til; den Olie, som da ved „ denne første Trykning flyder ud, og som man „ lader løbe i glasserede Leerkar, som man sætter „ under, er, efter de Franskes egen Tilstaaelse, „ fuldkommen saa god som deres Provencer Olie; „ naar nu intet mere vil løbe paa den Maade, „ sætter man et andet Kar under, rører om i „ Posen, vender den, og skruer Pressen noget „ skarpere til: den Olie, man faaer deraf, er et „ Middel Slags, ikke fuld saa fiin som den før- „ ste; endelig vender man Posen nok engang, „ skruer Pressen endnu haardere til, og sætter et „ tredie Kar derunder, da man faaer en ringere „ Slags Olie, som dog er meget god at bruge „ til Lamper, da den giver et klart Skin, lugter „ ey ilde, og i den allerstærkeste Kulde ikke fryser, „ som Bomolie giør, men bliver gandske flydende „ og giennemsigtig."

"Hr. Ellis giør Regning, at man af 1 „ Skieppe Olden, saaledes som den falder af „ Træerne, kan faae 4 Kander Olie, som efter „ den engelske Priis derpaa beløb til 9 Mark. „ Hr. Tozzetti, som Ao. 1767. har begyndt i „ Italien at presse den, regner af 100 Pund Kier- „ ner 17 Pund Olie, og jeg spørger kun mine ef- „ tertænksomme Landsmænd, om derved ey kom „ mere Fordeel ud, end at føde Sviin med dem „ upressede, og hvor mange Penge vore Bøge- „ skove ey kunde spare os i Landet, som vi nu „ sende ud at kiøbe Olie for." Ottende Kap.: Egen (Qvercus). Den almindelige Meening, at Egen kan voxe allevegne, retter Forf., og anviser den en fugtig, med noget sort Jord og endeel Leer og smaae Steen blandet Sand, som den allerbeste Grund. Foruden Barken, der, som bekiendt, er fortreffelig til at garve Læder med, kan man og dertil bruge de unge Grene, naar man vil skiere dem i tu og stampe dem, hvilket ogsaa, fornemmelig i Henseende til Kalveskind, gielder om Saugspaanerne af Træet, og en fattig Garver fra Provindsen Sussex i Engelland har for nyelig giort den Opdagelse, at Spaaner, som man høvlede af dette Træe, kunde ved Stampning ligeledes beredes til samme Nytte, hvilket han indberettede til Selskabet for Videnskaberne og Manufakturerne i London, og derfor, da man har fundet hans Foregivende rigtigt, fik en Belønning af 100 Pund Sterling. Niende Kap.: om Elle-Træet. Da man ved dette Træes Hugning bær sig mange Stæder saa gandske urigtig ad, giver Forf. her en omstændelig Underretning om, hvorledes en Ellemoose til største Fordeel hugges, som i vore Tanker fortiener Skovenderes Opmerksomhed, men maae efterlæses i Skriftet selv. Tiende Kap.: Om Elm eller Almetræe, Yppern. Dette Træe plantes med Fordeel blant Egen, da den sidste løber dybt med sine Rødder, men Elmen udbreder sine overlig i Jorden; ligeledes ønskede Forf. det plantet omkring Bøndernes Huuse, Møddinge-Stæder og Kirkegaarde, hvor det baade kan give god Lye og nyttigt Tømmer med Tiden; i Grøfter omkring Mark- og Hauge-Gierder, hvor det kom til at staae stidt, og ikke med Rødderne kunde komme til at løbe ind i Overfladen af vedliggende Jord, kunde det opelskes med Fordeel, da det ikke qvæler Græs eller Sæd under sig, og dets Blade er en virkelig Giødning. Ligeledes hvor man i Landsbyerne har store Gadeplads, hvor

den

den kunde plantes med langt større Nytte, end Piilen. Ellevte Kap.: Om Ertetræet. Ikke det Siberiske, men det, som er kommet fra Amerika, og kaldes Robinia. Dette Træe voxer overmaade sterkt og hastigt, og naar man vil beskiære det til en høy Stamme, skal det i 20 Aar være saa sterk, at man af saadant et fældet Træe kan skiære Stolper og Planker, som kunne agtes lige ved Eeg; og jo ældre dette Træe bliver, jo smukkere, ja tilsidst, naar det er meget gammelt, bliver det gandske rødt som Mahony Træe. Vil man ikke lade det voxe saa sterkt i Høyden, da det i saa Fald maae have Lye for de sædvanlige sterke Vinde, kan man bruge det som et Træe til at kappe, og allerede begynde dermed naar det er tre Aar gammelt, og siden igien efter 1, 2 til 3 Aar, ligesom man vil have det sterkt til. Forf. har selv ladet nogle Stykker komme fra Engelland, som i alle Maader synes ham at svare til den Beskrivelse, man giør over dette Træe. Man kan inter bedre faae til Giærdestaver, Humlestænger ꝛc., da man har fundet det, efterat det har staaet 6 Aar i Jorden, ligesaa friskt som da det blev nedsat. Han ønsker derfor, at vore Bønder vilde plante dette Træe paa deres Gader, om deres Hauger og Huuse. En fransk Skribent taler saaledes om de Fordele dette Træe har indbragt ham: "Da jeg for nogle Aar siden hug et Ertetræe om, som stod midt i min Ager, drev Stødet saa mange og vidtudstrækkende Rødder, at der kom meer end 500 unge Skud frem, som jeg Aaret efter flyttede som Træer i min Træeskole. Den store Fordeel, som jeg havde heraf, bevægede mig til at hugge andre 30 Træer ligeledes af, hvilke jeg havde plantet i en Allee, og der kom mig heraf over 6000 unge Skud frem, saa at jeg Aaret efter fik 10000 Pæle til Viinranker, og solgte 2000 Ertetræer." Tolvte Kap.: Esp. (Populus tremula). Trettende Kap.: Om Fyrren (Pinus silvestris, Pinus foliis geminis, primordialibus solitariis glabris). Forf. slutter dette Kap. med den store du Hamels Ord: "Man maae falde i Forundring over, at de, som eye store Slætter og Sand-Heeder, som ikke bære uden unyttig Lyng, og smaae Eenebær-Buske, ikke ere betænkte paa at anlægge der Fyrreskove, som udkræve næsten ingen Bekostning, og betale sig efter kort Tid meget rigelig. En Familie-Fader kunde ikke giøre noget, der var mere fordeelagtigt for hans Børn." Fiortende Kap.: Om Gran (Abies, Pinus abies, Picea). Den beste Grund for Grannen, og hvor den voxer til Fuldkommenhed, er steenig Grund, som har nogen Blanding af Leer eller sort Jord, ligger i Lye og Skygge, dog ikke fugtig, fornemmelig paa Bierg-Lierne ɔ: Siderne af Biergene. Den almindelige Gran har en meget kort Hierterod, og skyder sine Siderødder meget overlig i Jorden; og fra disse sidste er det at ethvert Træe skyder sine fiine Trævler og Haarrødder, der ere ligesom de Munde, hvorigiennem det suger Næringssafterne til sig af Jorden. Staaer nu Grannen saaledes, at den er udsat for Vindens Magt, saa afrives disse fiine Rødder ved dens Bevægelse og Kasten frem og tilbage, hvorved Træet mister saa megen Saft, som enhver afrevet Haarrod skulde tilbragt det. Naar det nu igien skal skyde nye, i Stedet for de afrevne, følger deraf, i sær i tørre Aaringer, en Standsning i Vexten, da Safterne ikke i fornøden Mængde kan gaae op i den fiine og inderste Bark. Saasnart denne Saftstigen hører op, indfinder sig strax den saa kaldede sorte Orm (Dermestes piniperda), som søger sin Næring imellem Barken og Træet, formerer sig i kort Tid til en utroelig Mængde, fortærer den liden Vædske, Træet endnu kan have, og derved bringer ikke allene det til at tørres og gaae ud, men overfalder ogsaa strax andre, og, hvor der er eet eller flere, som har mindste Skade, ødelægger samme i en kort Tid med. Man merker strax disse Giæsters Ankomst, ved de smaae klare Draaber Harpix, som sætter sig uden paa Barken; og da er intet andet Raad, end at fælde det besængte Træe, og naar der findes flere samlede, da vel ogsaa nogle friske runden om dem, for at forbyde dette Utøy at gribe videre om sig. Heraf seer man, at det er en Nødvendighed, at give sin Graneskov Lye paa den Kant, hvor sædvanlig de sterke Vinde komme fra, da hele Graneskoves Ødelæggelse, som man ellers har tilskrevet andre Aarsager, allene er foraarsaget ved dette Utøy. Femtende Kap.: Om Hessel (Corylus, Avellana) og Valnøddtræet (Juglans). For-

aden

uden den fornemmeste Nytte, man hidindtil hos os har havt af Hesselen, nemlig til Tøndebaand, som vi behøve i stor Mængde, samt Bindestrimler til Halmkurve og Biekuber ꝛc., taler den patriotiske Forf. endnu om en anden, nemlig at presse Olie af Nødderne. "Noddekiernerne give „virkelig en meget behagelig Olie, og som Ma„lerne fornemmelig elske til deres Bleghvids„Farver, og det dog saa rundelig, at 3 Pund „fuldmoedne Kierner give 2 Pund Olie; men „hvem skiøtter her om at giøre sig Umage med „slige Ting? Jeg burde til mine Landsmænds „Skam vel ikke sige det, men den daglige Erfa„renhed viser meer end tydelig nok, hvor efter„ladne vi ere til at giøre os den Fordeel, som vi „af mange slige Ting kunde; og hvilken Skov„Eyer kan vel rose sig af, om han end vilde „tænke paa at giøre sig og Landet denne Nytte „af sine Hessler, at han kan beholde fine Nød„der til de blive moedne? Det Fyrstelige Wol„fenbüttelske Forst-Reglement af Aaret 1686. „§. 17. 18. saavelsom den Brunsvigske Landes„Ordnung §. 46. forbyder at plukke Nødder i „Skovene, og vor egen allernaadigste Danske „Lov, som vel tillader at plukke saa mange, „som man spiser paa Stedet, forbyder dog, at „tage nogen bort med sig fra Skoven; men hvor „agter man derpaa? og hvilken Skov-Eyer vil „vel sætte sit gode Navn og Rygte i Vove, ved „at tale paa slige ham skedte Indgreb og Foru„rettelser? — —" Og i denne Anledning ivrer Forf. i sin patriotiske Varme imod den almindelige og skadelige Fordom hos os, at man anseer det for en Skam, ja næsten for Synd, at bidrage noget til, at Lovenes Overtrædere skulle blive straffede. Inde i Skoven anseer Forf. Hesselen for et virkeligt Ukrud, der betager Pladsen for mange andre meget bedre Planter, og derimod anviser den sin Plads uden om Skoven, i sær paa Banker og høye Stæder, for at give Lye for andre Planter. De saa kaldede lambertske Nødde-træer anbefaler han fornemmelig, da Træet i alle Maader har samme Beskaffenhed som det almindelige, men bærer meget større Nødder. Ogsaa Valnøddetræet fortiener at dyrkes i Skovene, for dets deylige, faste og seige brunflammede Træe, som Snedkere, Stolemagere, men i sær Bøsseskiæftere saa begierlig søge til deres Arbeyde. Det voxer best paa høye Stæder i Udkanten af Skovene, hvor det dog har noget Skiul for Nordenvinden, og især, hvor Jorden er noget steenet, men fornemmelig ikke kold eller leeret; og da vi kun bør opelske det for dets Træe, og ikke for Frugten, da Eyerne af samme Aarsag, som oven for er meldt ved Hesselen, vel ikke kom til at nyde ret megen Deel i Nødderne, for deraf at tillave den kostbare Olie, som man adskillige andre Stæder, fornemmelig i Schweitz, tillaver deraf i Mængde; saa ønsker Forf., at man vilde opelske det af Nødder, og ikke plante det om. Herforuden anbefaler han og det sorte amerikanske Valnødtræe (Juglans Cinerea foliolis undenis Lin.) og det hvide Valnødtræe fra Nordamerika, som Engellænderne kalde Smørnøddetræe. Begge disse Slags ere af Hr. Professor Kalm indførte baade i Sverrig og Finland. Sextende Kap.: Om Hyld, den almindelige (Sambucus Niger). Hylden bør, efter Forf. Meening, ikke, som ellers almindelig skeer, plantes paa den indvendige Vold af Steengierder eller paa Jorddiger, da baade dens mange sterke Rødder skyder Jord og Steene efterhaanden ud, og den store Top let fattes af Vinden, hørved Rødderne bevæges, saa at Jorden i Diget nødvendig maae løsnes og falde ud; dog holde vi for, at et Gierde, og i sær et Jorddige, besat med Hyld, er lettere at holde vedlige, end om man, efter Forf. Meening plantede dem neden for. Bladene af dette Træe, skal, efter en Afhandling i Philosophical transactions 62 Bind, bevare Kaal, Roer ꝛc. fra Orm og Jordlopper, naar man dækker dem derover.

(Fortsættelsen følger.)

Udenlandsk Literatur.

Nathan der Weise. Ein dramatisches Gedicht in fünf Aufzügen. Introite, nam & heic Dii sunt. APUD GELLIUM. Von Gotthard Ephraim Lessing. Uden Stæd og

Bogtrykker, 1779. Stor 276 Sider i liden Oktav. Faaes paa Addresse-Contoiret.

Det er allerede længe siden Forfatteren bekiendtgiorde sit Forsæt at udgive nærværende Digt, og dermed at ende sine dramatiske Arbeyder. Det berømmelige Navn han havde indlagt sig i den dramatiske Literatur, og hans Forsikkringer, om at anvende al muelig Flid, for at giøre Arbeydet saa fuldkomment som mueligt, maatte billig opvække Begierlighed efter at faae det i Hænder. Ogsaa vi have seet det i Møde med Længsel, og i mange Henseender ikke fundet os bedragne i vor Forventning. Imidlertid kunde vi dog ikke nægte, at vi jo under Læsningen have anmærket et og andet, som ved første Øyekast ikke syntes saa aldeles rigtigt, og endskiønt vi ere langt fra, selv at mistænke Forf. for skiulte Hensigter, saa befrygte vi dog, at nogle Stæder, som ikke have Tydelighed nok, kunde tildrage ham haarde Bebreydelser af Læsere, der mangle Taalmodighed til at veye, førend de dømme. Vi skulle nærmere forklare vore Tanker, efterat vi have anmeldt Indholdet af Digtet.

Nathan, en rig Jøde i Jerusalem, kommer tilbage fra een af sine Handelsreyser. Ved sin Ankomst underrettes han af Daja, et christent Fruentimmer i Nathans Tieneste, at der i hans Fraværelse har været Ild i Huuset, og at Reccha, hans Dotter, skulde blevet et Rov for Luen, dersom ikke en ung Tempelherre, som Sultanen havde skienket Livet, fordi han fandt nogen Lighed imellem ham og sin Broder Assan, der for endeel Aar siden pludselig blev savnet, havde revet hende ud af Ilden. Rørt over denne raske ædle Gierning, søger Nathan den unge Tempelherre, for at bevidne ham sin Taknemmelighed, og formaae ham til at imodtage Recchas mundtlige Taksigelse: en Gunst, hvorom hun hidtil forgieves havde anholdt hos ham. Efter en kort Modstand vinder han Tempelherrens Venskab, og faaer hans Løfte, om at besøge Reccha. Denne unge Piges Yndighed og Forstand bemægtiger sig strax Tempelherrens hele Hierte, og antænder det af den heftigste Kierlighed.

Han begierer hende af Nathan, som, efterat have forespurgt sig om hans Familie, synes ham at vise større Langsomhed i at opfylde hans Ønske, end han havde formodet. Daja, som med Glæde har seet, at Reccha og Tempelherren elske hverandre, troer, ved denne Leylighed at kunne befrie sin ømme Samvittighed (der ellers hidtil ret got har ladet sig tilfredsstille ved Nathans Foræringer) fra en gammel Byrde, og aabenbarer Tempelherren, at Reccha ikke er Nathans Dotter, men fød af christne Forældre, i den Tanke, ved denne Efterretning at betage ham alle de Tvivl, som maaskee endnu kunde sætte sig i Veyen for hans Kierlighed. Og da hun tillige erfarer Nathans Uvillighed i at samtykke deres Foreening, underretter hun ogsaa Reccha om sin Fødsel, for derved at formaae hende til, desto snarere at rive sig løs fra Nathans Villie. Tempelherren, som i sin Kierligheds Brusen ikke kan give nogen anden Tanke Rum, end den, at besidde Reccha, troer at Dajas Opdagelse kunde blive ham til Fordeel, ifald Sagen kom for Patriarken. Han gaaer derfor til denne Prælat, der allerede forhen har villdet bruge ham til et Forræderie imod Saladin, som han skyldte Livet, og udbeder sig hans Betænkning. Patriarken dømmer Jøden uden alle Omstændigheder til Baalet; men da Tempelherren ikkun har fremsat sit Spørgsmaal som et blot Problema, saa overdrager han en Klosterbroder at efterforske, hvorvidt Sagen er virkelig. Denne Klosterbroder har for endeel Aar siden tient en vis Wolf von Filneck, som, da han strax efter sin Kones Død maatte flygte til Gazza, havde befalet ham at overlevere sin spæde Dotter til en Jøde i Darun, som var hans Ven. Og, da denne Jøde er den samme Nathan, som nu boer i Jerusalem, saa gaaer han til ham, for at underrette ham om den Commission, Patriarken har overdraget ham. Ved denne Leylighed erkyndiger Nathan sig nøyere om Recchas Forældre, og faaer en Bog af Klosterbroderen, hvori hendes Fader i det persiske Sprog har optegnet alle sine Slægtninger.

Imid-

Imidlertid er Sultanens Søster Sittah blevet underrettet om Nathan ved en af hans gamle Bekiendtere, som da var Derwisch, men nu Defterdar hos Sultanen. Og da Sultanens overdrevne Gavmildhed har gandske udtømmet hans Skatkammer, saa formaaer hun ham til at kalde Nathan for sig, og at forelægge ham et Spørgsmaal, hvis Besvarelse skulde være ham saa vanskelig, at han, for at undgaae den, skulde beqvemme sig til at kiøbe sig frie med de fornødne Summer. Saladin lader Nathan kalde, og forelægger ham dette Spørgsmaal:

"Was für ein Glaube, was für ein Gesetz
"Hat dir am meisten eingeleuchtet?"

Nathan svarer:

"Sultan,
"Ich bin ein Jud'."

Saladin.

"Und ich ein Muselmann,
"Der Christ ist zwischen uns — Von diesen drey
"Religionen kann doch eine nur
"Die wahre seyn —"

Nathan reeder sig efter Sultanens Sind saa vel fra denne Vanskelighed, ved at fortælle ham en Fabel, at han ikke kan nægte ham sit Venskab. Nathan er strax betænkt paa at drage Fordeel deraf for den unge Tempelherre, og giør Sultanen begierlig efter at tale med ham. Ogsaa han vinder fuldkommen Sultanens Venskab, med den Forsikkring, at han hos Nathan vil understøtte hans Kierlighed til Reccha. Til den Ende tillader Saladin sin Søster at kalde Reccha til sig. Hun indfinder sig, nedtrykt af Bekymring over at skilles fra den, hun hidtil har elsket som Fader. Selv kalder han Nathan; men da han forlanger hans Minde til Tempelherrens og Recchas Foreening, opdager Nathan, at de ere Sødskende, og begge Børn af Saladins Broder Assan, der var blevet Christen under Navn af Wolf von Filneck, hvilket han beviser med den Bog, han fik af Klosterbroderen, og hvori Saladin ogsaa kiender sin Broders Haand.

Af den Maade, hvorpaa Forf. har behandlet denne Historie, formode vi, at han ikke har bestemt sit Digt for Skuepladsen. Vi kunne ikke forestille os, at den Mand, som tilforn uden al Barmhiertighed har medhandlet Volraire saa ulemfældig, skulde lade en Sultan træde frem paa Theatret, som, efter vore Tanker, er lige saa stor en Vanskabning af en tyrkisk Regent, som Voltaires forfranskede Sultan i Zaire. Ligesom Gert i Harleqvin Patriot er ein guter Freund von allen Potentaten, saaledes er Saladin ogsaa en Ven af det hele menneskelige Kiøn, og omgaaes alle saa ligefrem, som sine Ligemænd og Brødre. Som Skuespil vilde det endnu have den Feyl, at de forskiellige Personers Sprog er for nøye stemmet i een Tone. Den taabelige Daja taler lige saa poetisk skiønt, som den viise Nathan, og den eenfoldige Klosterbroder giver sin Tale saa vittige Vendinger, at man i Begyndelsen antager ham for en Skielm, der søger at besnære ved en forstilt Eenfoldighed. Vi betragte det derfor som et philosophisk Læredigt, indklæd i en dramatisk Form, og i saa Fald bortfalde adskillige af de Erindringer, der kunde giøres imod det som Skuespil. At Tolerancen er Forf. Hovedsag, viser saavel Digtet selv, som Devisen paa Titelbladet. Denne velgiørende Dyd for det menneskelige Selskab kan ikke nok anprises; men det er Skade, at endeel af dem, som have skrevet om Tolerance, ikke egentlig have vidst, hvad de forstode derved, og andre givet den alt for vidtløftige Grændser. Blant de sidste kunde i sær den Fabel, hvormed Nathan besvarer Sultanens Spørgsmaal, ved første Øyekast give Anledning til at regne vor Forfatter. Men enhver, som veed, at Tolerance er ikke det samme som Ligegyldighed i Religion, og at forskiellige Religioner meget vel kan bestaae med Tolerance, vil let see, at Nathan ikke forsvarer Religions Ligegyldighed, men, som han og selv foran siger, ikkun paa denne Maade søger at reede sig ud af Snaren. Desuden ligger det Falske i Fabelen saa aabenbart for alles Øyne, at ingen med Grund deraf kan uddrage den Meening, at Fortrinnet imellem disse tre Religioner endnu hverken var afgiort eller kunde afgiøres. Hoved-Karakteren er ypperlig udført. Nathan er den sande Viise i al-

i alle Livets Omstændigheder, og tillige Menneske. De andre Karakterer ere efter deres Anlæg ogsaa mesterlig tegnede, naar vi undtage Klosterbroderens, som forekommer os tvetydig, og ikke reen nok. Vi troe ikke, at nogen vil ophol- de sig over, at Forf. har valgt en Jøde til sin Helt. Det er, efter hans eget Udtryk paa et andet Sted, kuns den christne Pøbel, der foragter dette Folk; men hvorfor skal da alle de Christne i hans Digt giøre saa ussel en Figur? Daja er en oprigtig Christen, saalænge hun ingen Fristelse underkastes, men hendes ømme Samvittighed kan dog ikke modstaae Glandsen af et Stykke Silketøy. Tempelherren hører mere sine Lidenskaber end Religionen, og er ikke frie for et Anstrøg af en blind Iver. Patriarken er en Sammensætning af Stolthed, Ondskab og Grumhed, og Klosterbroderens fromme Eenfoldighed nærmer sig til Taabelighed. Derimod er Recha, som er opdraget uden nogen offentlig Religion, et fuldkomment elskværdigt Pigebarn, og Sittah besidder Godhed, en giennemtrængende Forstand og Fruentimmerets Listighed. Det kunde jo dog ikke skadet, om f. Ex. Klosterbroderen havde lært at læse, og ikke blot arvet sin Troe efter sine Forældre.

Man kiender allerede Hr. Lessings Maneer. Hans Skrivemaade er lidet udsvævende, undertiden trættende, men han treffer vist, naar han sigter. Versene i dette Digt ere søde, Tankerne overmaade vittige og skarpe, og snige sig ved Hielp af det glatte Sprog lige til Hiertet.

Altenburg. Physiognomische Reisen, voran ein physiognomisches Tagebuch, Heftweise herausgegeben. Erstes und zweytes Heft. Altenburg, hos Richter 1778. 8.

Vi kunne ikke nægte at disse Reyser ere skrevne af et vittigt Hoved og krydrede med meget ægte Luune, men det er ogsaa alt det gode, der efter vore Tanker kan siges om dem. Forfatterens Hensigt har været at spotte med Physiognomikken: vi ere langt fra at tilbede den, men hos os i det mindste opvækker det altid en ubehagelig Følelse at see en Green af den menneskelige Kundskab, som agtværdige Mænd have beskiæftiget sig med, udsat for bitter Spot og haanlig Latter. Man bør dog ikke berøve deres Bestræbelser al deres Fortieneste, fordi de ere ufuldkomne, og røbe, som alle andre Arbeyder, at Forfatterne have været Mennesker. Sproget i disse Hæfter forekommer os noget populair i hvor megen Kunst der lgend er anvendt derpaa.

Kobberstykker.

London. Daniel interpreting to Belshazar the writing on the wall. Et ypperligt Stykke efter West af Green i den sorte Kunst, 18 Tommer høyt og $24\frac{1}{2}$ bredt. Belsazar er blevet forskrækket over den Haandskrift, som under Maaltidet har ladet sig see paa Væggen, og har kastet sig tilbage i sin Stoel. Bag ham staae hans Betientere, og ved Siden af dem Dronningen med hendes Følge, alle meget bestyrtsede og bedrøvede. Lige over for staae de sammenkaldte Viise og Spaaemænd, og beskieftige sig forgieves med at udtyde Haandskriften. Midt for det dækkede Bord seer man Daniel, som forklarer Skriften, og strækker sin eene Haand ud imod den, og den anden imod Kongen. Denne Udstrækning af begge Arme i en næsten lige Linie giør just ikke den beste Figur. Men Daniels hele Figur er meget ædel og alvorlig, og det Heele viser overalt Træk af den store Mester. Prisen er 1 Guinee.

No. 37 og 38.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 23 September 1779.

Forsøg til en Underviisning i det danske og norske Skov-Væsen, af Esaias Fleischer, Kongelig Majestæts Etats-Raad, Hans Kongelige Høyheds Arveprinds Friderichs Inspecteur over Jægerspriis Amt og Slot, rc. rc. (See No. 35 og 36. S. 273.)

Syttende Kap.: Om Kastanietræet. Træet af det tamme og ægte, eller, som Forf. heller kalder det, søde Kastanietræe, er ypperligt, det voxer til en overmaade Størrelse, saa at Lord Ducis i Provindsen Gloucester i Engelland har havt et, hvis Stamme, 3 Alen fra Roden, holdt 51 Fod i Omkreds. Det kan bruges til alt Slags Tommer Arbeyde, saavelsom Snedker- og Billedhugger-Værk, men i sær til Viinfade, da man holder for, at det giver Vinen en behagelig Smag, saavelsom til alle slige Kar, samt Grenene til Kar- og Tøndebaand, da dette Træe og lader sig kappe som Underskov hvert 7de eller 8de Aar. At det kan voxe her, beviser Forf. med egen Erfaring, da han ikke allene selv har optrukket adskillige deraf, af Nødder, men har og ved Jægerspriis tvende friestaaende, som nu ere 7 Alen høye, og i afvigte Sommer 1778., som ikke var saa gunstig, bragte sine Frugter til Fuldkommenhed, og om ikke gandske, saa dog til en temmelig Modenhed, ligesom han ogsaa har spiist dem moedne hos Conferenceraad Morgenstierne paa Bekkeskov, som vare voxne der i Haugen. Den beste Jord dertil er en middelmaadig feed, fugtig og sandblandet, som dog ikke ligger for stidt, og den beste Giødning er Træets egne Blade. Nødderne legges i Foraaret 2 Tommer dybt ned i en skiør og tillavet Jord i Rader, en halv Alen imellem hver Nød og 3 Alen imellem hver Rad. Tredie Aar, efterat de ere opkomne, graver man saa mange Planter op, at de øvrige kan have 3 Alen imellem sig, og naar disse atter begynde at voxe tilsammen, maae man flytte hvert andet, eller rodkappe det til Tøndebaand, da det skyder op igien. De Træer, man vil opelske for Tømmerets Skyld, maae ikke flyttes, men de, man vil have for Frugten, forplanter man unge, og skierer Hierteroden fra. Foruden dette, gives et andet Slags smaae Kastanietræer, som Linnæus kalder Dværg-Kastanier (Castanea pumila) og har hiemme i Nordamerika, men ellers er

plan-

plantet adskillige Steder i Europa, og fornemmelig med god Lykke i Engelland. Det bærer smaae, men søde Frugter, klyngeviis, 4 til 5 i hver, som skal være angenemme for Mennesker, og giver saavel Sviin som Fieder-Creature en overmaade behagelig Smag i Kiødet. Det vilde eller bittre Kastanietræe elsker samme Jord som det søde. Det voxer overmaade hastig, skiønt i Almindelighed ikkun 3 til 4 Uger om Aaret; men i den Tid har man sagt Mærke til, at det er voxet over halvanden Fod, og i 24 Timer en fuld Tomme. Naar man lader Træet giennemtørres, giver det en sterk Flamme, og kiøbes med stor Begierlighed af Kalk- og Gibs-Brændere i Frankerige. Det er ogsaa tienlig til Tømmer-Arbeyde udvendig, naar det overstryges med Tiere eller Olie, som det trækker til sig med stor Begierlighed, hvorved alle Lufthuller opfyldes, saa at det modstaaer alle Luftens Virkninger. Det er aldrig underkastet Ormestik, ligesom og alle Edderkopper skye det. Forf. meener derfor, at intet Træe kan være bedre til Senge, Stoele, Borde, eller andet sligt Brug, som overstryges med Olie og ey kommer i Luften. En Schweitzer anbefaler det til Stænger ved Viinbiergene; kunde vi da ikke bruge det til Humle-Rafter eller Kar-Baand? Frugten ædes begierlig af Gedder, som trives meget vel deraf, ligesaa af Vildtet, i sær Hiorten. Qvæg og Faar kan ogsaa let vænnes til at æde den, og er baade sund og trivelig for dem. Et Pulver af disse bittre Kastanier er overmaade sundt for Faarene mod indvortes Svagheder, og naar det gives Hestene imellem Hakkelse, hielper det dem for Krop, og bevarer dem for mange onde Tilfælde. De kunne ogsaa i Vasktiene i Stedet for Sæbe, den yderste piggede Skal, hvori Kastanien ligger, kan bruges til Garverie, som den beste Egebark, og Saften deraf skal være tienlig til at fordrive Væggeluus. Attende Kap.: Om Lærketræet Larix. Om dette ypperlige Træes mangfoldige Nytte, maae man efterlæse Skriftet selv. Nittende Kap.: Om Linden (Tilia). — Tyvende Kap.: Om Poppel og andre Piile og Vier (Populus & Salix). Baade den hvide og sorte Poppel voxe begge hastig, og ere, skiønt bløde, dog ypperlige og meget nyttige Træer for os. Naar man ikke kapper eller stævner dem, opnaae de i kort Tid en fuldkommen Vext, som de største Skovtræer, og kan give Mængde af Brænde, der, naar det har ligget et Aars Tid og er blevet tørt, giver en god Lue og Varme. Det kan og, i Mangel af andet Tømmer, skiæres til Bræder, til Gulve og Lofter, eller deraf giøres Skovle, Truge og andre Kar. Men til Gierdsel, Kargiorde og Tøndebaand, kan det, ligesom anden Piil, giøre os usigelig Nytte. Af den almindelige Piil anfører Forf. 5 Slags, og meget omstændelig viser, saavel den Mishandling dette Træe mange Steder lider, som dets rette Behandling og Nytte, hvorom vi ville henvise Læserne til Bogen selv. Een og tyvende Kap.: Om Rønnen (Sorbus Aucuparia) og To og tyvende Kap.: Om vilde Frugttræer. Disse Slags Træer giøre god Nytte, og derfor bør man ikke forvise dem af Skovene, men ey heller legge saa meget Vind paa dem, at man derved forsømmer de nyttigere Skovtræer, eller betager dem deres Plads. Om de adskillige Slags Torne, som Hvidtorn, Slaaentorn, Hybentorn, Skovtidselen, og flere andre deslige, har Rummet og Forf. Tid ikke tilladt ham at handle denne gang.

Udi ethvert af disse Kapitler finder man ethvert Træes Inddeeling, Kiendetegnene paa de Slags, som ikke ere almindelig bekiendte, deres Forplantning, enten ved Frøe, ved Rodskud, eller ved Sættegreene, deres beste Jordart og fordeelagtigste Pladser, Nytten af Træet selv, af Barken, af Bladene, af Frugten &c., saavel i den almindelige Oeconomie, som i Landhuusholdningen og Medicinen; dog formaner Forf. enhver, i Henseende til den medicinske Nytte, at raadføre sig med en erfaren Læge, førend man betiener sig af hans Anviisning, og overalt finder man Henviisninger til de Forfattere, som omstændeligere afhandler en eller anden Ting, for dem, som have Lyst at læse mere derom.

Tre og tyvende Kap.: Om et Træes aarlige Vext til det er fuldmoedent, hvoraf man kan kiende at det endnu er frisk og voxer, eller har afvoxet, og begynder at tage Skade, i hvad Alder det bør at hugges, hvoraf kan kiendes at det er hugget moedent, og hvorledes man omtrent kan see paa et staaende Træe, hvormeget Tømmer,

mer, og af hvad Slags det indeholder. Det Forslag og Udkast Hr. Etatsraaden i dette Kap. har giort til en Skov-Historie kunne vi ikke nægte os at meddele vore Læsere. "Dette upaatvivlelig nyttige Document (siger Forf.) maatte indeholde: 1) Et accurat Maal og, om mueligt, en Grundtegning af hele Skoven. 2) Dennes Indbeling i visse Districter eller Beridt. 3) Disses Under Afdeelinger igien i mindre Stykker, efter de paa samme brugelige Navne, af Moser, Banker eller sligt, som findes derudi. Hver af disse Under Afdelinger skulde da udgive sin Historie, hvorudi nøye skulde anføres: a) Dens Strækning og Grændser nøyagtig bestemte. b) Om nogen har Rettighed til Græsning eller sligt deri, hvorpaa samme grunder sig, om til visse Haveder, og hvor mange, o. s. v. c) En ligeledes nøyagtig Beskrivelse over Afdelingerne, hvad Bierge, Dale, Moser, Sumper og Veye, som findes deri, hvorledes Jorden ved hver i sær er beskaffen, hvad Lag den indeholder af Leer, Sand, sort Jord ꝛc. d) Hvad Slags Træearter samme er bevoxet med, i hvad Vext de ere, og hvor gamle de overhovedet paa nærværende Tid kan holdes for at være. e) Hvad Aar der hugges derudi, om hele Afdelingen paa eengang, eller hvor meget deraf, hvorledes de huggede Træer befindes, saa vel i Størrelsen efter Stammernes Høyde og Omfreds, som og i Træets Friskhed og Fasthed indvendig, tilligemed deres Alders omtrentlige Bestemmelse, ved at overskiære en Stamme af hver Slags Størrelse, og tælle Ringene. f) Hvormeget saavel Brænde som Tømmer Afdelingen i akt har givet, og i Henseende til det sidste af hvad Slags, som og ifald det er bleven solgt, til hvad Priser. g) Hvad Anstalter man har giort til at faae Pladsen bevoxet igien, om man har ryddet Træerne op med Rod, om man har pløyet Pladsen om, naar og hvor tidt, om man har besaaet den med Træe-Frøe, af hvad Slags, hvormeget af hvert, om i Foraaret eller Efteraaret, om man har saaet nogen Slags Kornsæd med eller ikke. h) Hvorledes denne Træesæd har lykkedes, hvor tæt kommet op, og hvorledes forholdt sig i første, andet, tredie Aar, og saa fremdeles. i) Hvor længe man har havt Pladsen freedet og indhegnet, samt hvad brugt til Indhegning, og overalt en Beregning paa alle Omkostningerne, saavel derved, som ved Saaningen ꝛc. k) Har man derimod ladet nogle voxne Træer staae hist og her for at besaae Jorden selv, anmærkes det, hvor mange af hvert Slags, hvor vidt fra hinanden, om man har pløyet Jorden op derimellem, gravet eller ladet Sviin rode den op, alt det med alle sine Omstændigheder og Følgerne deraf, hvorvidt omkring nemlig hvert Træe har besaaet Pladsen, om de unge Planter tykt eller tyndt opkomme af hvert Slags, hvorledes forholdt sig i de efterfølgende Aar, hvorlænge de gamle Sæde-Træer ere blevne staaende, paa hvad Tid fældede, hvad Skade de ved Fældningen har giort, om de qvæstede unge Planter ere blevne skarp afhuggede, om de har skudt op igien, og hvorledes forholdt sig siden i Vexten mod de ubeskadigede, item hvor gamle de fældede Træer efter Ringenes Anviisning har været, hvorledes af Beskaffenhed indvendig, hvor høyt eller dybt afhugne paa Stammen, om Roden igien har givet nye Skud, og hvorledes samme da forholdt sig i Fremtiden. l) Naar man har opsniddet og luftet den unge Skov, saavel den ved Kunst, som af sig selv besaaede, hvor tæt omtrent ved første og anden Luftning ladet Træerne staae, og hvad Virkning deraf befundet. m) Ligemaade ifald man har betient sig af Plantning, hvorfra man da har taget Planterne, om opdragne i en Planteskole, eller tagne i Skoven, paa hvad Sted, i Tykningen eller Udkanten, paa nordlig eller sydlig Side, hvor gamle forplantede, paa hvad Tid om Aaret, om med hele Rødder og heel Top satte, i sær Egerne, om med heel Pæl-Rod eller hvorledes, om iagttaget at sætte dem efter samme Himmelkandt, som de vare opvoxne med, den sydlige Side mod Sønden eller ikke, hvorledes Vexten i begge Henseender forholdt sig, hvad øvrigt man ved Plantningen har iagttaget, om givet dem nogen god Jord ved Roden, om vandet dem, om lagt Græstørven omvendt over Hullet, om siden vandet dem, om opsniddet dem, og i hvad Aar, samt hvorledes Vexten aarlig forholdt sig

" i

„ i Ligning med de andensteds saaede. n) Hvad „ Nytte man imidlertid for Afhugningen igien „ har havt af denne unge Skov, om ladet Sviin „ gaae paa Olden deri, eller betient sig af Agern „ og Bogen til at feede Kreature med, eller at „ perse Olie af, og hvad Fordeel af hver i sær „ kan beregnes. o) Om nogle ulykkelige Tilfæl- „ de imidlertid ere indslagne med Muus, Orm „ og sligt, hvad Midler man har brugt derimod, „ og med hvad Held og Uheld, om tidlig Frost „ om Efteraaret, eller haard og sildig Frost om „ Foraaret er indtruffet, paa hvad Tid, om med „ klart eller mørkt Veyr, og hvad Virkningerne „ i begge Tilfælde har været, samt ligeledes ifald „ sterk Heede og Torke er indfalden. p) Om „ man har giort nogle nye Forsøg, om gravet „ Moser og sumpige Steder ud, nøyagtig beskri- „ ve sligt og Følgerne deraf, og endelig q) Naar „ man igien hugger denne Skov noget eller alt „ af, da ved Aarstal, for at vide accurat Træer- „ nes Elde, og da nøyagtig antegne, hvorledes „ man befinder hvert Slags og i hver Alder i sær, „ som jeg under e, f, &c. oven for har anmær- „ ket, og det med Tillæg, hvorledes Stammerne „ befindes paa Barken, om glat eller sprukket, „ eller med Moos og Udslet (Lichenes) begroet, „ samt iligemaade hvorledes saavel Toppen som „ Rodderne saae ud." Fire og tyvende Kap.: Om den beste Tid af Aaret at fælde Skovtræer, deels i Henseende til det Slags, som igien skal skyde ud fra Roden, deels og i Henseende til Tømmerets Varighed og Brug. Fem og tyvende Kap.: Om at afskale Træerne paa Roden, og derved give Tømmeret mere Styrke, samt forskaffe Garverierne mere Nytte ved Barken. Her søger den erfarne Forf. at bevise: at Barkens Afskaling paa Roden af Eegetræerne er til megen Nytte, og at de fleste Skovforordninger, saaog vor Danske og Norske Lov, som befaler, at slige Skovflaaere skal forfølges og straffes som for andet Tyverie, har fornemmelig havt Hensigt til dem, som flaae andres Træer, og ikke til Eyermændene, der giøre det ved sine egne. Naar denne Afskaling skeer i rette Tid, og kun paa de Træer, som man dog siden vil fælde, saa befordrer den ey allene Tømmerets desto større Styrke og Varighed, men giver os ogsaa en mere nyttig Bark til vore Garverier, end den, vi ved den sædvanlige Fældning i Efteraaret eller om Vinteren kunne faae. Sex og tyvende Kap.: Hvorledes de fældede Træer ellers skal behandles, saavel for at bevare Tømmeret og give det en mere Fasthed, som og for at forekomme de skadelige Risser og Sprækker i samme. Syv og tyvende Kap.: Hvorved vore Skove ere blevne fordærvede, og hvad nødvendigst at giøre, for at sætte dem i Stand igien, og deriblant hvorledes man til beste Nytte efter enhver Skovs Beskaffenhed skal hugge i samme, enten ved Inddeeling i visse aarlige Hugster, eller hvorledes. Forf. vil, som billigt, at en Skovbetient, men fornemmelig den øverste, bør besidde den til Skov-Videnskaben fornødne Theorie, og de Deele, hvoraf samme bestaaer. Hertil regner han fornemmelig Naturkyndighed, dernæst Mathematik, Indsigt i Technologien, og ligeledes saavel i den civile som Skibbyggerkunsten. Betientere, som forstaae nogenlunde, hvad der hører til deres Bestilling, — en vis staaende Løn for disse, og saa tilstrækkelig, at de til Skikkelighed kan leve deraf — ydermere Belønning for dem, der vise særdeles Flid og Flittighed — men Straf og — uudeblivelig Straf for de Forsømmelige — offentlig Vanære for de Uredelige, meener Forf., vil udrette, at vore Skoves Tilstand snart vilde blive anderledes. Otte og tyvende Kap.: Hvorledes man skal udbringe den beste Nytte, saavel for sig selv som det Almindelige, af sine Skove, ved at anvende de fældede Træer rigtig, og derunder om et Gavntømmer-Magazins Fornødenhed, samt Kullmiilers rigtige Anlæg og Behandling. Ni og tyvende Kap.: Hvorledes man fornuftig skal bedømme, hvilke Pladser i et Land man bør anvende til Skov, samt hvad Slags Træer man saavel efter Grundens Beskaffenhed, som andre Omstændigheder sammesteds fornemmelig bør legge Vind paa. Tredivte Kap.: Om den beste Maade, saavel at anlegge en nye Skov paa, som og udbedre og vedligeholde de gamle, enten det efter Stedernes Beskaffenhed bør skee ved Saaening eller Plantning, saavel i Henseende til Løv- som Naale-Træer. Een og tredivte Kapitel: Hvad der er at iagttage ved en Pladses Besaaening til Træevext, og hvorledes samme efter fo-

re-

rekommendende Omstændigheder bør skee, saavel i Henseende til Løv- som Naale-Træer, og saavel i et nyt Stykke Jord, som i en gammel Skov selv. To og tredivte Kap.: Naar og hvorledes den unge Skov bør opsnides og luftes. Tre og tredivte Kap.: Hvorledes man paa beste Maade skal gaae til Verks, naar man ved Plantning enten vil opelske nye eller forbedre gamle Skove, samt hvor fornødent det er ved Kongelige og andre Skove at anlægge vilde Træe-Skoler, hvorfra enhver for billig Betaling kunde forsynes med vel optrakte Træestammer. Fire og tredivte og sidste Kap.: Om Plantørers Fornødenhed, samt Forslag om endeel Hielpemidler til at bestride Omkostningerne ved et forbedret Skov-Væsens Indretning, og Ønske om en sig derefter passende Allernaadigst Skov-Forordning. Hr. Etatsraaden er fuldkommen fyldestgiort for sit Arbeyde, om det af Kyndige agtes at være til nogen Nytte, og værdiges hans Landsmænds Bifald. Vi kunne neppe forestille os vore Landsmænd saa uskiønsomme, at nægte en saa fortient og utrættelig Forfatter den tilbørlige Roes; men skammeligt vilde det være, om nogen, enten af Fordomme, Egensindighed eller Magelighed foragtede den retsindigste Patriots velmeente Forskrifter.

Udenlandsk Literatur.

Paris. Satires de Juvenal, traduites en françois par M.****, avec le texte, des notes & un index. A Paris de l'imprimerie de Monsieur, 1779.

> Et nos ergo manum ferulæ subduximus . . . .
>
> N'ai je pas comme un autre achevé mes etudes?
>
> Sat. I. v. 15.

En Fortale, som man langt fra ikke kan kalde ydmyg, opholder den ubenævnte Oversætter sig over alle de, som hidindtil have givet sig af med at forklare Juvenal; de have alle, efter hans Tanker, forderver ham, fordi de ikke have forstaaet ham. Af en blind Enthusiasme for sin Liv Poet kan han ikke tilgive Boileau hans bekiendte og vist nok sande:

> *Juvenal* élevé dans les cris de l'école,
> Poussa jusqu'à l'exces sa mordante hyperbole.

Han vil slet ikke have, at der maae findes Feyl hos ham, og foretrækker ham uden Undseelse i alle Henseender for Horatz. Nogle Exempler af Oversættelsen ville sætte vore Læsere i Stand til at dømme, om Oversætteren har giort det bedre, end de, han laster saa meget, og med hvor liden Ret han kan paastaae, at have holdt det, han lover i Fortalen, og dette er, med hans egne Ord, intet mindre end: "releuer la statue de Juvenal, "rendre a sa taille le port majestueux, qu'il lui "connoit, reparer les traits mutilés de sa physio-"nomie, faire entendre à peu pres son langage "& detruire le prejugé, qui a terni sa gloire." Strax i Begyndelsen har han ladet sig forlede af den Overeensstemmelse, der er imellem det latinske reponere og det franske se reposer, og oversætter:

> Semper ego Auditor tantum? nunqvamne reponam?
>
> Quoi! toujours ecouter, n'avoir pas de relache.

Følgende Sted har han giort reent utydeligt ved hans Oversættelse, og troer at giore det ret got, naar han i en meget lærd Note erklærer, at alle Kommentatores have her taget feyl:

> Cum fas esse putet curam sperare cohortis
> Qui bona donavit præsepibus & caret omni
> Majorum censu dum pervolat axe citato
> Flaminiam; puer Automedon nam lora tenebat
> Ipse lacernatæ dum se jactaret amicæ.

"Qvand un autre pretend à la questure militaire "sans autre merite que de s'etre ruiné par la ma-"nie de chevaux, il ne lui restoit pas une obole "du patrimoine de ses ancêtres, & son char vo-"loit comme le vent sur la voie Flaminienne, "car il confioit à un enfant les rênes de ses cour-"siers, pendant qu'il caressoit une maitresse de "son

"son sexe." Denne Forøder, som her tales om, paastaaer Overs. at være Nero, men man behøver kun at kiende lidet til Historien, for at indsee, at den Tanke er urigtig. Nero tænkte vel aldrig paa at søge qvesturam militarem, men Oversætteren har taget feyl af de to Neroner, nemlig Domitius Nero, som siden blev Keyser, og Nero, en Søn af Germanicus og Agrippine, som Tiber søgte denne Qvæstur for. Overs. anfører et Sted af Tacitus for sig, men just dette Sted, som han endog anfører galt, taler om den sidstomtalte Nero, ikke om Keyseren. Vi vide heller ikke, hvorledes cohors kan oversættes: qvæsture militaire, bedre at forstaae: cohortem prætorianam derved. Forøderen, som her tales om, er Aurelius Fuscus, der i sin Ungdom havde tient Nero som Kudsk, og under Domitian anførte cohortem prætorianam. Den, som Nero kaaresserede i Vognen, er Gildingen Sporus. Orbis betyder, efter Oversætterens Meening, runde Borde, og Mensa fiirkantede, og derfor oversætter han:

Nam de tot pulchris & latis orbibus & tam
Antiqvis, unâ comedunt patrimonia mensâ.

"Car au lieu de ces grandes & belles tables rondes dont nos ayeux faisoient usage, l'on n'a plus qu'une table quarré pour absorber son patrimoine." Af utallige andre, deels latterlige, deels urigtige Stæder, ville vi allene anføre et af den tiende Satire, som er givet paa en meget komisk Maade:

Propter qvæ fas est genua incerare deorum.

"Nous brulons devant les des cierges qui coulent sur leurs genoux." Foruden disse Prøver paa Mangel af Nøyagtighed og Ziirlighed i denne Oversættelse, vil man ofte finde nedrige og væmmelige Talemaader og Ord, der vist nok ere meget under de latinske, Juvenal har brugt.

Berlin und Leipzig. Henriette, oder der Husarenraub. In Briefen bey Gelegenheit des gegenwärtigen Krieges. Berlin und Leipzig, bey Decker, 1778. 8. 168 Sider.

En velskreven lille Roman, som man vist vil læse med stor Fornøyelse, da Sproget deri er flydende, Situationerne gode, og Karaktererne vel udarbeydede og vedligeholdte: i sær har den gamle Hubert fornøyet os, uagtet den store Liighed der er imellem ham og Lessings brave Werner. Forfatterens Plan er kortelig denne: En Oberst-Vagtmester ved de preussiske Husarer, Leopold von Volkmar, cantonerer med sin Esquadron i den Egn, hvor han i forrige Krig mistede sin Kone og Datter. Præsten i Landsbyen tager meget vel imod ham, og i hans Huus finder han en elskværdig ung Pige, en vis Henriette von Gerstendorf. Ved at see hende, opkommer der en Følelse hos ham, som han ikke selv kan giøre Rede for, og som mere ligner faderlig Omhed end Kierlighed hos en Elsker. Henriette føler ogsaa noget for ham, men ikke heller Kierlighed, snarere barnlig Fortroelighed. Volkmar opdager af en Hendelse, at Henriette elsker en vis Carl Werner, en Amtmands Søn i Naboelauget, som er meget riig, og paa det at Henriettes Armod skal ikke giøre nogen Hindring i deres Foreening, giver han hende tusinde Dukater og en Ring til hendes Brudgom. I Anledning af denne Ring tager Præsten en anden Ring frem, som havde været indsvøbt i Henriettes Svøb, da hun en Morgenstund var bleven fundet som et nyefødt Barn i Præstens Hauge. Herved opdager Volkmar at Henriette er hans Datter, som han troede han havde mistet, og kort derefter finder han ligeledes sin Kone, som han havde holdt for død for længe siden, i en Veninde af Henriette, en vis Frue Walkmann, som Henriette havde været i Kost hos i 3 Aar; og saaledes falder alting ud til alles Fornøyelse. Vi tale med Villie intet om hvorledes alt dette er tilgaaet, hvoraf Volkmar har kunnet troe at hans Kone var død, hvorledes Henriette var kommet i Præstens Hauge o. s. v., for ikke at berøve Læseren den Fornøyelse at lære det af Bogen selv.

Dessau. Johann Bernhard Basedows practische Philosophie für alle Stände. Ein weltbürgerlich Buch ohne Anstoß für irgend

eine

ein Nation, Regierungsform und Kirche. Erster Theil, zweyte verbesserte Auflage. Dessau 1777. Zu finden in der philantropischen Buchhandlung in Leipzig bey S. L. Crusius. Stor 8. 468 Sider. Zweyter Theil 384 Sider.

Da vi i sin Tid have forglemt at anmelde dette vigtige Skrift, ville vi allene erindre vore Læsere, at det af alle philosophisk-moralske Systemer fortiener den største Roes, og kan giøre meest Nytte. Philosophen, Tænkeren, Menneskevennen, den Lovkyndige og Theologen bør alle læse og alle eye dette beste af alle Basedows Skrifter. Forfatteren lader det ikke blot blive ved de almindelige forslidte Beskrivelser over Dyder og Laster. Han trænger dybt ind i den menneskelige Natur. Han anfører overalt Grunde, Beviser og Regler. Han gaaer til det Specielle, og lærer hver Stand, hvert Kiøn og hver Alder. Hvad han siger om Kierlighed, om Fornøyelser, om Ære, om Ægteskab, Regenters, Statsmænds, Adelens, Soldatens Pligter — og meget af hvad han siger om hans Yndlingsmaterie, som han er saa sterk i, om Opdragelsen, det er alt grundigt, fortreffeligt. Det andet Hovedstykke derimod om Sielen og dens Grunddrifter, er det sletteste af hele Værket, og den vidtløftige Efterretning om hans Philantropium kunde man tildeels her undvære. Det er os meget kiert, at Hr. Smith og Hr. Mag. Bredenberg vil give os deres Sædelære og Udtog af Mosheims store Moral. Vi tvivle ikke paa, at de jo med Smag ville betiene sig af Basedow, og efterfølge hans Grundighed, hans Sprog til Hiertet, men undgaae hans Uorden og Besynderlighed i Materiernes Følge.

Brandenburg und Leipzig. Der Kinderfreund, ein Lesebuch von Friderich Eberhard von Rochow. Zweyter Theil. Brandenburg und Leipzig. In Commission bey den Gebrüdern Halle, 1779. 8. 216 Sider.

Vore Læsere kiende allerede Indretningen af denne Læsebog af den første Deel, som vi have tilforn anmeldt (*) og af Hr. Pingels Oversættelse, som han ved Hs. Kongelige Høyhed Arveprindsens naadigste Understøttelse er bleven sat i Stand til at forære til Skolerne paa Landet. Denne anden Deel, som ligeledes er bestemt for Landsbyeungdommen, er et sandt Mesterstykke. At lære denne Ungdom ved smaae Fortællinger er at efterfølge den fuldkomneste Lærer, og giør gandske vist allermeest Nytte hos den almindelige Mand. Den bestaaer af 107 smaae Fortællinger og Sange, deriblant er en Efterretning om nyttige Huusmidler, om en let Maade at indpode Kopperne ved Traader, dyppede i Koppe-Materien, om at bringe dem til Live igien, som ikke virkelig ere døde, om de rette Kiendetegn paa Døde, om nye Ploves Indførelse, om Fælledskabets Ophævelse, Staldfoeringen, at erstatte den Uret eller det Bedragerie man har giort, om Selvprøvelse. Endeel angaaer Religionen, og er ligeledes meget fortreffeligt. F. Ex.: Præsten og Tilhøreren, Tilhøreren saaledes som han bør være, Herren og Urtegaardsmanden, eller Bibelens rette Brug, Foraaret, et Billede paa Opstandelsen, Forklaring over Fader Vor, om Saligheden; nogle ypperlige Sange: om Jesu Læres Bekiendelse, en gudfrygtig Piges Morgensang, en gudfrygtig Karls Morgensang, en Sædemands, en Daglønners og en Soldats Sang, alle til den ægte Gudsfrygts og Sædeligheds Befordring. Vi ville her anføre Tilhøreren saaledes som han bør være: "Naar Wilhelm vidste, „at der blev prædiket, saa pleyede han at holde „sig en halv Time, førend Prædiken begyndte, „fra alle Forretninger, læste Epistelen og Evangeliet, og eftertænkte deres Indhold. Naar „han gik til Kirke, saa indlod han sig ikke i nogen Snak om Nyt for Kirkedøren, og gik derfor ikke til Kirke førend det just var Tiden. Nu „var hans Sind forberedt, og han var begierlig efter at vide, hvad for en bedre Kundskab „Præ-

(*) See forrige Aargang No. 37. Side 329.

„ Præsten vilde forskaffe ham over de Ord, hvis „ Indhold han allerede hadde forklaret for sig „ selv, saavidt hans Indsigter strakte sig? Han „ sov ikke under Prædiken eller havde fremmede „ Tanker, men han stræbte bestandig at tænke „ med Præsten, og følge ham i hans Tale. Deraf kom det, at han beholdt saa meget af Prædikenen, og siden kunde igientage det for sine „ Børn. Deraf havde ikke blot han selv men „ ogsaa hans hele Huus Nytte og Gavn. - Hans „ Børn forglemte ikke Gud og hans Befalinger, „ og hans Huusfolk vare troe og havde Samvittighed." Her er endnu:

Morgenlied des frommen Knechts.

Da zieh ich wiederum ins Feld,
Gesund an Gliedern, stark an Kräften,
Und lobe Gott, der mich erhält,
Und ruft zu nützlichen Geschäfften.

Mein Brodherr sieht mich itzo nicht,
Doch sieht mich Gott, der einst wird fragen:
Wie jeder seines Amtes Pflicht
Erfüllt in seines Lebens Tagen.

Das Vieh ist meiner Hand vertraut,
Ich will es nicht unnöthig quälen.
Es fühlet Schmerz, und der's gebaut
Wird seinen stummen Qualen zählen.

Zu Schaden dingt man keinen Knecht;
Vielmehr des Nutzens viel zu bringen,
Wie nütz ich nun, wie mach ichs recht?
O möchte mirs doch wohl gelingen!

Mit Gott fang ich die Arbeit an;
Hilf Gott! daß ich sie auch vollende!
Wer seine Pflicht hat treu gethan,
Den schrecket nicht des Lebens Ende.

Vi haabe at Hr. Pingel snart ogsaa leverer os denne Deel af et Skrift, der i Sandhed kan giøre saa megen Nytte.

Kobberstykker.

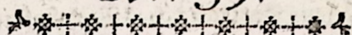
Paris. Le Soldat en semestre. Stukket af Ingouf den Yngre efter Freudebergers Original-Tegning. Det er 11 Tommer bredt og 10 Tommer høyt, og forestiller en Soldat, der fortæller sin Familie de Bedrifter han har giort eller har været Vidne til.

Le negotiant ambulant. Af de samme, og lige saa stort som det foregaaende. En Billedkræmmer viser en Moder og hendes Børn de Billeder, som kan fornøye dem meest.

Le Billet doux. Af Delaunay efter Laverenice. 16 Tommer høyt og 12 Tommer bredt. Et ungt Menneske stræber at give en Pige uformerkt et Kierlighedsbrev, og beskieftiger i den Henseende hendes Moder med nogle Noder.

Wien. Ulysse enlevant le fils d'Andromaque, 13 Tommer høyt og 11 bredt, af Schmulzer, efter en Tegning af Hs. Kongelige Høyhed Prindsen af Sachsen-Teschen, hvortil Original Maleriet er af Calabrese. Ulysses river den unge Astyanax fra hans Moder. Med den ene Haand støder han Andromache tilbage, og med den anden tager han hendes Søn fra hende. Den moderlige Kierlighed synes at give Hektors Enke nye Kræfter til at forsvare hendes Barn, og Astyanax synes at anraabe hans Moder om Hielp i hans Angest og Forskrækkelse.

No. 39.

Nye Kritisk Tilskuer

over

Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 30 September 1779.

Samling til den Danske Historie. Første Binds første Hæfte. Kiøbenhavn 1779. Trykt hos Mad. Godiche. 4. 686 S. Sælges hos Mad. Godiche.

Dersom nogen Samling i sær fortiente at fortsættes, da var det den over vor gamle Historie og Oldsager, som blev udgivet under Titel af det Danske Magazin ved vor udødelige Langebeck og saa mange andre berømte og lærde Mænd. Hvorfor dette Selskab saa snart holdt op, da dets Begyndelse var saa blomstrende, ville vi snarere tilskrive Medlemmernes Adspredelse og den menneskelige Siels Ustadighed i Almindelighed, end nogen overdreven Lyst til Forandringer, som mange Fremmede ville have bemerket hos vor Nation. Imidlertid see vi her med megen Fornøyelse en nye Samling fremkomme, omtrent af samme Natur, som Magazinet. Udgiveren er en af det forrige Selskabs Medlemmer, vor utrættelige Suhm, som atter ved dette Verk vil indlægge sig nye udødelige Fortienester for vor danske Historie. Han leverer her det Forraad, han finder i sit rige Bibliothek og i Rostgaardske, Langebeckske og Klevenfeldske Samlinger. Den Mand, han har betroet denne Samling til, er Hr. Sandvig, af hvis Indsigt og Flid vi spaae vort Fædreneland megen Nytte og megen Ære. Den Berømmelse, at en Suhm selv har valgt ham dertil, og beæret ham med sin offentlige Roes, ere vi forsikkrede, at Hr. Sandvig vil fremdeles giøre sig værdig til ved Nøyagtighed og Flid. Nærværende Hæfte leverer 8 Stykker. Samleren indskrænker sig meget til de oldenborgske Kongers Tider, og overlader de ældre til Scriptores Rerum Danicarum, som fortsættes af Hr. Kammerherren, og til det store diplomatiske Verk, som Publikum venter sig fuldendt fra vor berømte Schønning. Det første Stykke er af Jakob Bircherod, og handler om de gamle Gilder i Odense. Det andet har en Klevenfeldt til Forfatter, og handler om Elephant-Ordenen og dens Ælde: et Vidne om denne lærde Mands udbredte Kundskab og satiriske Luner. Skade, at han har efterladt sig saa faa Arbeyder. Ethvert nok saa lidet Stykke maae derfor være kierkomment. Forf. henfører Elephant-Ordenens Stiftelse til Friderik den Andens Tid 1580. Henrik Ran-

 zow

zow og Tyge Brahe ere de eneste, hvis Portraiter findes malede med Elephant-Ordenen, endskiønt den sidste aldrig nævnes Ridder. Til denne Afhandling er føyet Pavens Buller om det af Christian I. oprettede Broderskab. Det tredie Stykke leverer Præsternes i Fyen Beretninger om fyenske Oldsager, indgivne til Dr. Oluf Worm 1623., ved hvis overtroiske Fortællinger Hr. Kammerherren giør den Anmerkning: "at „man deraf kan see Genius Seculi, saa at endog „brave og ærlige Præstemænd da troede saadant „Snak, som oplyste Bønder nu vilde blues ved. „Beviis paa, at vi krafteligen vandre frem imod „Oplysning og Forbedring." Denne sidste Vending er Hr. Rothes Stil, men ikke dansk. Det fierde Stykke er Forsøg til en Forklaring over de gamle danske og norske Mynter, af Jens Alexandersen Hophener, fundet blant Rostgaards Manuskript paa Runde Taarn. Alt, hvad man mere kan opdage om denne vigtige Sag, er meget magtpaaliggende for den danske Historie og de gamle Loves Forklaring. Det Femte meddeler en Efterretning, indsendt fra Provsterne i Skaane til Dr. Oluf Worm 1624. Ogsaa her findes mange af de Gamles Eventyrer, hvoriblant følgende er saa ypperligt, at vi ikke kunne bare os for at indrykke det: "Kield Rinske sad engang hos en Høy i Skaane, og hørte at der blev „raadslaget om at skaffe ham i Ulykke; en Trold „sagde endog, at han vilde gaae hiem til Kields, „og være en Koldesyge i de tre første Skeefulde „Grød, som Kield spiiste. Men da han havde „hørt dette altsammen, tog han de tre Skeefulde Grød i en Pose, hængte den paa Væggen, „og pryglede den saa længe, til Trolden maatte „bede for sig." Ved denne Beskrivelse over Skaane er det merkværdigt, at Gaardene i hver Bye anføres. Vi tvivle ikke paa, at den jo vil blive kierkommen for vore Naboer, der mere læse dansk end vi læse svensk. Tilsidst finder man den Efterretning, at Glugmaaned skulde kaldes saaledes af at fylde Gluggerne eller Lugerne den 12 Janv. med Grød, naar de skulde staae aabne. Blidemaaned, fordi Luften da blider til Sommer. Tornemaaned, fordi da hugges Torne til at lukke med. Faaremaaned, af at fagre eller pløye, eller af Faar, som lodes ud paa Marken. Hos Bornholmerne skal Januari være kaldet Hovældersmaaned eller Haardemaaned, fordi det Træe, som i den Maaned fældes, er haardest og meest frie for Ormestik. VI. Mogens Olsen Aagaards Tanker om Herregaardene Irip og Øland, samt nogle der værende Oldsagers Navne og Alder. VII. Otto Krags Relation om sit og Friderich Ahlefeldts Gesandtskab til Churfyrsten af Brandenborg 1659. VIII. Jakob Ulfeldts Beretning om sin Ambassade til Rusland i Kong Friderich den Andens Tid. At Publikum vil understøtte denne smukke Samling — at lærde Mænd ville bidrage hertil — at Afskrifterne blive tilforladelige og rigtige, og de gamle Ord rigtig forstaaede og forklarede, det tillader Skriftets Vigtighed, Hr. Udgiverens store Kundskab og Samlerens Duelighed, ikke at tvivle om.

Christiania. Advarsel mod Drukkenskab, af Hans Hammond, Sognepræst til Bragernæs og Strømsøe. 1 Cor. 6, 10.: Drankere skulle ikke arve Guds Rige. Christiania 1779. Trykt hos Samuel Conrad Schwach. 8. 149 Sider. Sælges hos Hr. Gyldendal.

Det er meget sandt, hvad Forf. siger, at vi endnu mangle en fuldstændig tydelig Sædelære for den almindelige Mand, om Banden, Eeder, Meenederie, Løsagtighed, Ladhed, Fraadserie, Tyverie, Uretfærdighed, Had, Misundelse, Bedragerie og andre Laster og deres modsatte Dyder. Den, han her har leveret om Drukkenskab, er overmaade vel udført. Han skildrer denne Last med de allersterkeste Farver i al sin Afskyelighed, han viser alle dens ulykkelige Følger baade for Drankeren selv og for det Almindelige, baade i det Timelige og Aandelige; han afviser grundig Drankerens Undskyldninger; han lærer de rette ægte Midler derimod, og hvor overmaade vigtigt det er at afholde sig fra denne vederstyggelige Last. Forf. er en Mand, der viser lige saa megen Philosophie og Nidkierhed for det almindelige Vel, som Religion og Iver for Dyden. Han ivrer for sit Lands og sin

sin Byes Vel, hvor Drukkenskab daglig voxer med sterke Skridt. Han har beviist alting saa eftertrykkelig, sagt alting saa reent ud, afmalet Drankerens ulykkelige Tilstand saa tydelig, at dette Skrift bør bruges af enhver Præst og Lærer; thi han kan ikke selv nogentid tale tydeligere og udførligere herom. Det var at ønske, at det blev læst i alle Skoler, og af enhver, som er tilbøyelig til denne Last. — Dersom dette Skrift, læst med Eftertanke, ingen Virkning gior, saa kan ingen Formaninger eller Advarsler hielpe. Vi ønske det kiøbt af alle Herremænd og uddeelt i deres Bønderbyer, og af mange i Kiøbstæderne blant Familier og Tienestefolk. Hr. H. taler overalt med Smag, med Grundighed, og strider saa meget med Fornuftens Vaaben, tager Drankeren saa meget fra hans Interesses Side, viser det ubodelige Tab Norge lider ved de fremmede sterke Drikkes Indførsel og Forbrugelse, trænger saa dybt ind i Hiertet og Drankerens Karakter, at han er et Mønster for enhver, som skal studere de menneskelige Lasters Afskyelighed, for at advare imod dem. Ingen fortryde, at Manden taler skarp. Der vil meget til at formaae en Dranker til at afstaae fra sin Drukkenskab. Forstanden kan nok overbevises, men at bøye Villien? — hvor overmaade tungt er ikke dette? Forf. fortiener offentlig Tak derfor, og han blive ved at afhandle lige saa udførligt, lige saa rigtigt og grundigt de andre Laster, da vil han vist giøre megen Nytte; i det mindste har han talet Sandheden saa høyt, at hvem der vil, maae høre den, naar de læse ham.

Udenlandsk Literatur.

Frankfurt am Mayn. Der Bibelfreund, von Dr. Gabriel Christoph Benjamin Mosche. Frankfurt am Mayn, bey Johann Gottlieb Garbe, 1778. Stor 8. 448 Sider.

Det maae være enhver Læser af grundig theologisk Smag en Fornøyelse at see dette gode exegetiske Verk fortsat, som selv en Ernesti har roest og begiert Fortsættelsen af. Tydelige, rigtige og bestemte Begreber om, i sig selv eller ved den tydske Oversættelse, vanskelige og mørke Steder i den Hellige Skrift, saaledes fremsatte, at den ustuderede Tænker let kan forstaae dem, med tilføyede kritiske og philologiske Beviser i Anmærkningerne, og endte med sunde moralske Lærdomme — dette er den snilde Indretning af dette Verk, hvoraf de 4 første Dele bleve udgivne Ugevijs, hvorved Materierne bleve meget meer afbrudte, men ere nu desmere sammenhængende i nærværende Deel. Fra Side 11 til 75. forklarer han udførlig 1 Mose B. 1, 1-5. S. 76-89. beviser han Treeenheden af det vigtige Sprog 2 Cor. 13, 13. S. 89. f. forklares Gal. 3, 1-12. S. 150. 5 Mose B. 20, 19. S. 162. 5 Mose B. 29, 4. S. 170. 5 Mose B. 29, 5. 6. S. 183. 1 Cor. 7, 12-17. og S. 223. V. 36. 37. 38. S. 259. om Nebucadnezars Raserie af Dan. 4, 30-34. S. 296. Ps. 18, 1-5. S. 311. Luc. 6, 35. og S. 322. V. 38. S. 326. 1 Joh. 3, 19-22. S. 357. Rom. 11, 7-10. S. 380. Rom. 11, 11-16. S. 418. V. 17-24. Man seer heraf de vigtige Sprog, hvorover man her tildeels finder meget heldige Forklaringer. I den Forklaring derimod: at Nebucadnezar skulde være afsat og forjaget til vilde Nationer, og siden kommet tilbage igien til sit Rige, finde vi saa meget tvunget, saa meget tvertimod Historiens udtrykkelige Beretning, at vi snarere ville ansee den som et heftigt Raserie, der overfaldt denne stolte Monark, der blev saa heftigt, at han forlod sin Residenz, og foer vild omkring i Skovene, levede af vilde Frugter, ligesom de, man har fundet vilde opdragne blant Dyrene, og blev tilsidst saa rasende, at man maatte binde ham med Lænker. At han ikke kunde leve i 7 Aar ved at æde Græs, og fordi han erindrede sig noget af sin forrige Tilstand, da han kom til sig selv igien, det kan vi aldeles ikke ansee som vigtige Indvendinger herimod. Blant denne Mands andre Skrifter ville vi ellers anprise vore Læsere hans Predigten auf alle Sonn- und Festtage des ganzen Jahres über lehrreiche und wichtige Zeugnisse der Heil. Schrift, 1776. 4., og hans Erklärung aller Sonn- und Festtags Episteln, hvori herster samme grun-

grundige exegetiske Smag, samme Grundighed og Opbyggelighed. Skulde vi erindre noget, da er det i sær, at Forf. undertiden er noget vel vidtløftig.

Hamburg. Kleine Kinderbibliothek. Herausgegeben von J. H. Campe. Zweytes Bändchen. Hamburg, in der Heroldschen Buchhandlung, 1779. 180 Sider i liden Oktav.

Hidindtil har Hr. Campe bestandig viist sig som en Mand, der fuldkommen fortiente Publici Tillid i hvad han har udgivet til Underviisning for Ungdommen. Hans Læremaade er den samme som en Rochows, og tildeels som en Basedows. Smaae Fortællinger, Vers, korte Sæderegler, alt afpasset efter Børnenes Alder, Kiøn og Fatteævner, det kan ikke andet end giøre den lykkeligste Virkning. Men han skriver ikke blot for Børn, men for Christne Børn. De skal have Religion, men, det forstaaer sig, ikke før den Alder kommer, at de kan begribe, hvad Religion er. Dette nydelige lille Bibliothek bestaaer af 3 Afdeelinger. Den første: for Børn til deres ottende Aar; den anden: til deres tiende, og den tredie: til det tolvte Aar. Han samler overalt, og arbeyder selv. Under hver staaer Forf. Navn, da Hr. C. ikke vil tilegne sig nogen fremmed Roes. Gleim, Weisse, Brükner, Claudius, Overbek, Bertuch, Hølty, Caroline Rudolphi; disse have hidindtil været Skribentere, hvis Stykker ogsaa kunde leveres den uskyldige Ungdom i Hænderne, og som have skrevet med Hensigt til den. Her er: den gamle Landmand til sin Søn af Hølty, Side 111.:

Ueb' immer Treu und Redlichkeit
Bis an dein kühles Grab;
Und weiche keinen Fingerbreit
Von Gottes Wegen ab.

Dann wird dir Sichel und der Pflug
In deiner Hand so leicht!
Dann singest du beym Wasserkrug,
Als wär' dir Wein gereicht.

Dann wirst du, wie auch grünen Au
Und weinen Thränen drauf;
Und Sommerblumen voll von Duft
Blühn aus den Thränen auf.

Karoline Rudolphi ligner denne store Digter meget i smeltende Sødhed og Delikatesse. Her er et til Nordlyset:

Ach! welch ein Glanz im blauen Sterngefilde!
Willkommen liebes Rosenlicht
Am späten Abendhimmel! wie so wilde
Dein Blick die schauerlichen Wolken bricht!

Willkommen aus der Nordpols kalten Zonen,
Aus Grönlands todtenlanger Nacht,
Leucht' uns, die wir in mildern Lichten wohnen,
Uns, denen freundlicher die Sonne lacht!

Der Aberglaube sieht in deinen Stralen,
Die mild von Osten bis zum West
Mit Rosenglanz den blauen Aether malen
Krieg, Ueberschwemmung, Hunger, Pest.

Ich aber weide mich an deiner Schöne,
An deiner wundervollen Pracht,
Und ruf aus meiner Leier meine Töne,
Und singe, bis der Morgenstern erwacht.

No. 40.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 7 October 1779.

Communionbog til almindelig Opbyggelse. Kiøbenhavn 1779. Trykt hos M. Hallager paa Rosengaarden No. 115. Stor 8. 144 Sider.

Vi ønske vor danske Literatur, og endnu mere enhver sand Christen til Lykke med denne originale Communionbog, som ikke allene er nyttig, men og fornøden, da vi endnu ikke har nogen i vort Sprog, som udfører denne vigtige Sag med den Rigtighed, Tydelighed, Ordentlighed og Styrke, som Forf. af nærværende. Hr. Mag. Olrog har herved stiftet mere almindelig Nytte, end om han havde skrevet et heelt Bind af lærde Undersøgelser. Den oplyste og den uoplyste ville begge heri finde Næring for deres Andagt ved denne høytidelige Handling. Fresenius's har hidindtil været den beste, men den har foruden en slet Oversættelse tillige den Feyl, at den forvirrer den uoplyste Læser ved for mange Klassifikationer, som ikke engang ere nødvendige for den Oplyste, og ikkun nyttige for Læreren, som kiender sin Meenighed, for at indrette sin Underviisning efter enhvers Tilstand. Og i den Henseende beholder den en Værd, som ikke har været Hr. Os. Hensigt at giøre den stridig, da han ikke skrev for Læreren, men for Communicanten. Efterat Hr. O. i Indledningen har viist: at Oprigtighed er den allernødvendigste Egenskab hos en Communicant, giver han i det første Kap. et kort Begreb om Herrens Nadvere, dens Navne, Stifter, Tiden, da den blev indsat, det, som nydes i Nadveren, Hensigten derved, det, som egentlig angaaer dette Sakramentes Forvaltning. Det andet Kap. handler om Communicanteres Pligter, om Selvprøvelsen, at ihukomme Frelseren og at forkynde hans Død til han kommer. De tvende sidste Stykker ere i sær overmaade fortreffeligt udførte, og bør læses af alle Communicantere med megen Opmærksomhed. Det tredie Kap. indeholder Formaninger til dem, som aldrig eller sielden gaae til Alters, til dem, som kun gaae der af en Sædvane, til dem, som have den redeligste Hensigt med dette Foretagende. Her tales til høye og lave, studerede og enfoldige, unge og gamle, rige og fattige, syge og døende, altsammen net, rørende, tydeligt og overbevisende. Forf. Paraphras over Fader Vor, Indstif-

stiftelsens Ord, og hans Forklaring over Skriftemaal S. 23. har meget behaget os. Forf. lærer den hele Christendom, og driver lige saa meget paa et helligt Liv som paa Troen. Han indstrøer overalt smukke Forklaringer over enkelte Sprog. Vendingen i det Hele, og det Lys, der hersker overalt, er noget, som vi endnu ikke have fundet i nogen af de nye tydske Communionbøger, vi have læst. Med et Ord: det er et Arbeyde, som giør sin Forf. megen Ære, og vil være til megen Opbyggelse. Til Prøve paa Forf. Omskrivningsmaade og smukke Stiil ville vi anføre Forklaringen over 1 Cor. 1, 30. af S. 46.: „Troen bestaaer i at antage Jesus gandske; thi „jeg taler om den Troe, ved hvilken vi blive ret„færdiggiorte og salige. Jesus vil annammes „af os, ey allene som den, der skal frelse os fra „den tilkommende Vrede (*), hvilket de fleste „ere villige til, men ogsaa tillige som den, der „skal frelse os fra vore Synder (**). Han vil „annammes som den der er bleven givet os af „Gud til Viisdom, at give os den rette For„stand paa det, som angaaer vor sande Velfærd „i Tid og Evighed, samt Midler og Kraft til at „opnaae det; til Retfærdighed, at forlige os „med Gud; til Helliggiørelse, at virke hos os „Had til Synden og Lyst til Dyden; endelig til „Forløsning fra alt aandeligt og legemligt „Ondt." — Følgende havde vi ønsket anderledes ved dette ellers saa smukke Skrift: Indledningen tydeligere og simplere, Anhanget deelt i tvende Stykker, det ene om Selvprøvelsen, det andet om en Christens gudelige Følelser ved Sacramentet. Nu synes denne Betragtning vel lang, og den sidste Deel deraf ikke tydelig og rørende nok, saa smuk som den ellers virkelig er. Endnu skulde nogle korte Bønner for og efter Communionen have været meget gavnlige. De behøvede ikke at giøre Bogen større, da et eller to Ark havde været tilstrækkeligt dertil. Fresenius's Bønner, saaledes som de lyde paa dansk, have en vis Tvang og Stivhed, som de ikke burde have. Beyers Communionbog, som Hr. O. anpriser, kiende vi ikke. Ved Troen, S. 49., havde vi ønsket noget om Tilegnelsen, og et Par Ord til Forklaring om Overgivelsen. Tillid og Overgivelse synes væsentlige Følger af Troen, men ikke gandske Troen selv. I Henseende til Stilen forekommer et Par uægte Talemaader, og Side 77. denne ikke gandske rigtige Periode: „Saale„des nedlader Frelseren sig, for at forstaaes af „de allereenfoldigste, men han lader os dog ikke „være uvidende om Dagens sande Høytideligh„der." — Til Slutning findes nogle velvalgte Psalmer. Titelkobberet forestiller den hellige Nadvere. Stikket er velgiort af Prof. Kleve, men at Christi Figur er den allersletteste, vide vi ikke, om vi skal skrive paa Hr. Stanleys eller Hr. Kleves Regning. Naar vil dog Tegneren og Kobberstikkeren give os taalelige Menneske-Figurer? hvor meget behøve de endnu at studere en Lavater! Vi have imidlertid seet Christus-Billeder i vore Landsbyekirker, tegnede af de sletteste Malere, som have langt overgaaet de største Mesteres.

(*) 2 Cor. 13, 5. (**) Matth. 1, 21.

Udenlandsk Literatur.

Leipzig. Der Geist Athens, eine politisch-philosophischer Untersuchung der Geschichte dieses Freystaats. Aus dem Englischen des Herrn William Young — med et Motto af Isokrates. — Leipzig, in der Weygandschen Buchhandlung, 1778. 15 Ark i Oktav.

„Paa min Løbebane har jeg (siger Forf. i For„talen) ikke agtet mange Blomster, som an„dre have bemerket, og staaet stille for at plukke „dem, og jeg har derimod maaskee undertiden „plukket mange Blomster, hvilke en anden ikke „har holdet det Umagen værd" men maaskee har Forf. ogsaa gaaet mangen en smuk Vergiß mir nicht forbie, fordi hans Øye har været henvendt paa en Keyserkrone. I det mindste savne vi nogle af Athens, om ikke største, saa dog frugtbare Mænd, hvis Indflydelse paa Statens Vælde har været vigtig, og mange ere kun betragtede fra een

een Synspunkt. Chronologisten, og den, som grandsker dybt i Tingenes Aarsager og Følger, den, der i en kiedet Række ønsker at oversee Statens Oprindelse, Fremvext, Vælde under Pericles, Afmagt og Undergang, finder ikke her det han søger. I det mindste skal disse ikke være Forf. megen Tak skyldig for hans flygtige og ubestemte Skrivemaade. Her er mere Imagination end virkelige Begivenheder, og nok saa mange Metaphorer som philosophiske og pragmatiske Reflectioner. Dog ville vi ikke gandske undertrykke den Lyst, som Titelen maaskee kunde opvække til at læse dette lidet Skrift. Den faste Historiker lader sig ikke derved forvilde, og Belletristen vil læse det med Fornøyelse. Forf. viser overalt Genie, og treffer i sær Folkets Karakter temmelig vel. Om Oversættelsen kunde vi ikke tale, da vi aldrig have seet Originalen. Imidlertid lader den sig de fleste Steder vel læse.

Hamburg. Leonidas, ein Gedicht. Aus dem englischen Original des Herrn Richard Glovers nach der fünften Ausgabe übersetzt von Johann Arnold Ebert, Professor zu Braunschweig. Hamburg, bey Carl Ernst Bohn, 1778. 8. 336 S.

Har nogen Nation Aarsag at være stolt af sine Digtere, da har i sær Engelland det. Hvilket Land har frembragt saa mange høye, skarpsindige Digtere: en Shakespear, Milton, Pope, Young, Glover, de høyeste og prægtigste Digtere, som den nyere Literatur har at fremvise. Deriblant er Glover dobbelt merkværdig, da han (som endnu er i Live) er Kiøbmand, og har frembragt et Heltedigt, der kan sættes næst efter Homer og Virgil. Der er saa megen lykkelig Opfindsomhed i det Hele, saa mange herlige Episoder, saa mange prægtige Beskrivelser, saa mange ypperlige Lignelser, saa megen Afvexling, Harmonie, Velklang, Heroisnus, Frihedskierlighed og Storhed, at man aldrig kan blive træt af at læse det mange gange. Hr. Glover har skrevet to Sørgespil: Boadicea og Medea, hvoraf det største er læst med meget Bifald, og tre gange oplagt. Han har og skrevet et lidet Digt: London or the Progres of Commerce, og arbeyder for nærværende Tid paa et nyt Heltedigt: Athenais. Denne femte Udgave af Leonidas, hvoraf Prof. Ebert har betient sig ved den fierde Udgave af sin Oversættelse, er endnu skiønnere end de fire første, hvoraf man har to franske Oversættelser, og den forrige tydske af samme berømte Oversætter. Nærværende Oversættelse er som man kan vente den fra en Mand af Hr. Eberts overmaade fine Smag og utrættelige Flid. Her er Mandens eget Regnskab for sit Arbeyde: "Jeg „har stræbt at give mit Arbeyde al den Fuld„kommenhed, som et Arbeyde af det Slags kun„de tage imod, og som man med rette kan for„dre af det. Jeg har søgt at forene Noyagtig„hed, Ild, Korthed, Sprogrigtighed og Vel„klang med hinanden. Alle disse Egenskaber foru„den den sidste ere saa nødvendige, at de neppe an„sees som Dyder hos en Oversætter; men den „sidste, forenet med hine, kunde man nok ansee „som en virkelig Fortieneste hos ham, fordi den „koster saa megen Umage, og det er Umagen, som „saa faa skiønne paa. Thi han bør derved see „paa saa mange Skiønheder, der ofte slet ikke „falde i Øynene — ja ikke i Ørene paa dem, „hvis Fornøyelse han vilde sørge for, og hvis „stolteste og kræsneste Dom han ønskede at til„fredsstille ꝛc." Man læse det øvrige om denne vigtige Sag, man sammenligne Oversættelsen med Originalen, og man vil beundre den Harmonie, Numerus og Velklang, som hersker overalt i hans poetiske Prosa. Sandt, Oversættelsen har dog tabt imod Originalen i Velklang, men og saa lidet som nogen prosaisk Oversættelse kan tabe. Indholdet er den bekiendte Beretning om de tre hundrede Spartaner, der fik Ild ved Thermopyla paa Xerxes Leyer, og omkom alle med deres Konge Leonidas. Vi kan ikke nægte os den Fornøyelse, at meddele vore Læsere noale høystlykkelige Træk. Side 125. beskriver Digteren den persiske Tigranes og den grædske Diomedons Fægtning. Tilsidst hedder det: "Sværdet falder ned over Tigranes Arm, som just „stræber at trække sin Lanze tilbage, og hugger

„hans

„ hans seenede Arm af. Den blege Skræk gior „ Perseren vaabenløs, imedens hans hurtige „ Fiende styrter det hastige Staal lige ned paa „ hans Skuldre, og lader Dødens Porte vidt „ aabne sig.“

(Slutningen følger.)

Paris. Fables par M. *Boisard* de l'Academie des Belles Lettres de Cäen, Secretaire du Conseil & des Finances de *Monsieur*, Frere du Roi.

Aufidius forti miscebat mella Falerno.
Hor. Libr. II. Sat. IV.

Seconde Edition. Paris 1778. Chez Esprit. 2 Dele, den første 215. den anden 301 S.

Denne anden Udgave af disse smukke Fabler, der giøre Forfatteren megen Ære, er forøget med 4 nye Bøger, som udgiøre den anden Deel. Hr. Boisard besidder mange gode Egenskaber som Fabelskriver; overalt seer man det egne Genie, den Lethed i at bøye sig efter Materierne, den Korthed i Fortællingerne, den passende Morale, den underholdte Allegorie, den simple, smilende, naturlige og naive Stiil, som man med Rette fordrer i Poesier, der føre Navn af Fabler. Mange af disse Fabler ere gandske originale, i andre har Forf. meer eller mindre efterfulgt la Fontaine, men slet ikke slavisk; man seer tydelig, at Hr. B. forstaaer den Kunst, at giøre det, han har laant, til sit eget. Nogle Fabler, troe vi, ville sætte Læserne i Stand til at sande med os, og tillige vise dem, hvorledes Hr. B. behandler sine Materier. Af de originale vilde vi tage en meget kort:

La Fleche.

Hôtes des airs, voyez mon vol audacieux,
Disoit la Fleche au haut des cieux,
J'habite comme vous la region suprême!...
Un oiseau reprit: oui,
Mais tu t'elevois par autrui
Et tu retombes par toi-meme.

En Feyl er det, at Hr. B. lader oui og autrui rime sig. Le Loup penitent ligner meget la Fontaines le Loup devenu Berger.

Un Loup qui fut dans son Printems
Le fléau des troupeaux, la terreur des Bergeres
Accablé sous le Poids d s ans
Mouroit de faim pour comble de miseres.
Pressé par le besoin, le desolé gluton
Aborde en sanglotant un Berger du Canton:
Faisons la paix, dit il; prêt à qvitter la vie
Je songe a ma conversion . . .
J'ai désolé ta bergerie.
Mais je vais la defendre envers & contre tous,
Je vais hurler contre les Loups . . . .
Le Berger reprit: Hypocrite!
Tu veçus en loup si longtemps,
Et tu te fais Berger qvand tu n'as plus de dents!
Meurs en Loup, voila ton salaire,
Dit il, en l'assommant: le retour des méchans
N'est qu'impuissance de mal faire.

Saaledes ligner den fiortende Fabel i den første Bog: Le Rat des champs & le Rat d'eau la Fontaines Le Rat de ville & le Rat des champs. Hr. Bs. 16 Fabel i den femte Bog: Les figues er la Font. le Berger & la Mer. L'Ane vêtu de la peau du Lion, som er den anden Fabel i den 6te Bog hos Hr. Boisard, ligner baade den Fabel, der har det samme Navn hos la Fontaine, og Le Lion & l'Ane chassants. Endnu have disse Fabler en Fortieneste, som man finder hos Phædrus, la Fontaine og alle sande Fabelskrivere: det Træk nemlig, som egentlig indeholder Moralen, er ofte saaledes udtrykt, at det stikker sig til et Ordsprog. F. Ex. i Le cheual le Bœuf, le Mouton & l'Ane; af disse Dyr er Asenet det eneste, som efter mange Stokkeprygl kommer saa vidt, at det springer over en Bom, der hindrer dem fra at komme ind i en Græsgang, som de ikke maatte komme i, og Moralen er:

Voila comme l'on fait fortune!

I la Linotte:

Il y trouva le calme .... & c'est la le bonheur

I les deux Poules:

Pondre en silence & couver en cachette.

I le jeune Renard: den unge Ræv lader sig fange i den Snare, hans Fader havde undgaaet:

Je n'ai vu que l'appât .... il avoit vu le piege.

No. 41.

Nye

Kritisk Tilskuer

over

Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 14 October 1779.

Prædikener over adskillige af de anordnede Evangelier, samt andre Texter, holdne af Andreas Wøldike, dansk og tydsk Præst ved det Kongel. Stift Walløe. Med Vignette. Første Samling. Kiøbenhavn, trykt hos Hofbogtrykker Møller, 1779. 1 Alphabet 9 Ark foruden 2 Ark Titel, Tilskrift til Hds. Majestæt Dronningen og Fortale. 8.

Samlingen indeholder 22 Prædikener af følgende Indhold: I. Om deres Lyksalighed, hos hvilke Gud giør Bolig. II. Apostelens Petri Formaning til Lærerne, at tale som Guds Ord. III. En christelig Lærers Hoved Egenskaber. IV. Jesus, de syge og saarede Sieles Læge. — Hr. Forf. forespørger sig i Fortalen, om det er tilladeligt at benytte sig ved indfaldende Trang af en anden Mands Arbeyde, saaledes, som han her har brugt Doddridges: "Jeg giennemlæste med "Agtsomhed den Tale, som hos ham findes over "samme Materie, derpaa satte jeg mig ned at "skrive. Det er da i Grunden Doddridges Ta- "le; en tydelig Blanding af hans ypperlige og "mine egne matte Tanker." Vi see ikke, det er mueligt at opføre sig anderledes, naar Tiden aldeles mangler, eller Sielens Træghed og Ufor-muenhed i at tænke rigtig, ordentlig og skiønt, forbyder en egen Udarbeydning; men da bør man uden Tvivl tillægge denne Forsigtighed, at vælge en Forfatter, som mere passer til Prædikantens Genie og sædvanlige Foredragsmaade, end Doddridge til Hr. Wøldikes; i det mindste er denne Forskiel alt for kiendelig, naar man sammenligner denne Prædiken med den følgende V. Betragtninger over Døden. Her er alt det sterke og rørende om Dødens Vished og Uvished samlet i en flydende, ofte næsten poetisk, Stiil. Her har Forf. Siel været nærværende, og vi kiende ham selv igien, endskiønt vi havde ønsket, at Flugten havde været noget varsom; thi følgende Sted synes mere at have hiemme i en Herveys Betragtninger over Gravene end i en Prædiken, og er til liden Opbyggelse: "Hist ligger den Mægtige, "den Ophøyede, berøvet sin Anseelse og Magt. "Let kunde man, hvad som ellers ikke agtes og "ey altid kan undgaaes, let kunde man giøre "det, som her vilde være en Forbrydelse, at træ- "de paa den Afdødes Støv og knuse hans Been,

 "hvis

„ hvis ikke en tienstagtig Lysstraaale faldt ned i„ giennem en Sprække paa et næsten fortæret Ki„ stelaag og henviste til en halv udslettet Skrift, „ hvoraf saa meget kan tilstaves, at det er en Ad„ varsel at træde vaersom; thi Her giemmes de „ sidste Levninger af den i Livet Høye, Mæg„ tige, Naadefulde." VI. Over Jesu Christi Guddom, er exegetisk rigtig beviist af nogle faa bibelske Sprog. VII. Skriftemaals Oprindelse og Hensigt. Texten er taget af 2 Sam. 24, 10. om Davids Hensigt med at tælle Folket. Hs. Velærværdighed antager Michaelis Meening, hvilken han for ham har fundet i Klopstocks David, at det skeede af den gamle Krigelyst hos David, for paa nye at udføre Folket til en fortærende Krig efter lang varig Rolighed. Vi troe ikke denne Hypothes er saa rigtig; thi skal det 24 Kap. have nogen Sammenhæng med de forrige, saa maae denne skee med Begyndelsen af det 21de, eftersom disse sidste Kapitler i 2den Sam. B. synes at være tilsat uden nogen chronologisk Orden, og dette sidste i sær for at faae Leylighed til at anvise Templens Plads 1 Krøn. 21. og 22, 1., men efter Hungersnøden for Sauls Vold mod Gibeoniterne og den dermed efter 2 Sam. 24, 1. sammenhængende Pestilentse for Davids Stolthed og Mistillid i at tælle Folket, fortælles endnu om fire Krige, i hvilke David end ikke selv har været tilstæde, og for disse Folk, som han der mistede, straffes han dog ikke, ja Schmidius setter endog Folkets Tælning for Oprøret af Absalon og Seba, og altsaa førend David kom i Rolighed og hans Krigslyst faldt i Søvn. Hvem der ellers har været Opfinder af Michaelis Hypothes, hvorom Hr. Forf. gierne ønskede Efterretning af Recensenterne, bliver meget vanskeligt med Vished at besvare, eftersom dertil udfordredes vel ikke mindre end et nøye Bekiendtskab med alle Rabbiners og Christnes Skrifter over Bibelen før Klopstoks og Michaelis Tider og Hypothesen desuden er alt for urigtig til at anstille en møysommelig Randsagning efter Opfinderen. VIII. Hvor nødvendigt at elske dem, som have fornærmet os. IX. Om det nærværende og tilkommende Livs nøye Forbindelse. X. Om den yderste Dag — exegetisk, moralsk, sterk og rørende. — XI. Herrens og Tienerens indbyrdes Forhold — Materien er vigtig, og burde oftere foredrages fra Prædikestolen. Hr. Forf. er villig til at lade den aftrykke for sig selv, og den fortiener det. XII. De Gudfrygtiges glade Udsigter i det tilkommende Livs Lyksalighed. XIII. Hvorledes vi skulde forholde os mod Dievelens (middelbare) Fristelser. XIV. Jesu Beredvillighed, at udstaae de største Lidelser for vor Skyld, er os optegnet til Trøst og Efterfølgelse. Den Forklaring og Anvendelse af Glassii 8de Canon til at forklare Engelens Opførsel ved Jesu Lidelse er meget beqvem: at ofte siges det at skee, som man forsøger at lade skee, altsaa bliver Meeningen: En Engel lod sig see fra Himmelen, som forsøgte at styrke ham; dog kan herimod endnu opkastes adskillige Betænkeligheder. "Hvad om Ordene" siger D. Schønheyder i sine Underv. i Chr. 1 D. p. 295. "i Grædsken kunde have denne Meening: „ Der blev seet for ham en Engel ned fra Himmelen „ (απ' ȣρανȣ) den faldne Aand, Guds og Men„ neskenes Fiende som giorde sig sterk imod ham „ (ενιχυων αυτον) ɔ: anfaldt ham med Styrke, „ hvilket føregede hans Angest, som det følgende „ Vers siger — Jeg giver intet for afgiort, leg„ Hs. Høyærv. til, — Jeg forstaaer slet intet." XV. Fornuftens og Aabenbaringens Lærdom om Menneskets Tilstand efter Døden. XVI. Guds Advarsel til Syndere at omvende sig, medens Naaden endnu er at finde. XVII. Hvor farligt det er at være vaklende i sin Christendom. XVIII. Sikkre Midler til at vedligeholde hellige Rørelser. Det Soliloqvium ved Enden af denne Tale er uden Tvivl for langt og trættende. XIX. Over de syv Jesu Ord paa Korset. I Stedet for Bøn er her en tydsk Psalme oversat eller efterlignet. „ Det giorde Indtryk (siger Hr. Forf. i Fortalen) „ da Psalmen offentlig blev deklameret" og vi tvivle ey derpaa; thi den har megen Styrke. Her er et Vers:

„ Hist for vort Syn sig Bierget hæver!
„ — For Skræk skielv tankevante Siel!
„ Skue din Forløser, hvor han bæver!
„ Skue, føel, og zittre til dit Vel.
„ See hvor Ugudeliges Hænder
„ Den Helligste paa Korset spænder —

Hait

„ Han bærer nu din Syndeløn.
„ See! hvilket Offer for dig bløder!
„ Hver Synd, som du begik, nu møder
„ Din Megler, Guds eenbaarne Søn.

De faa tunge Stropher, som ellers findes i denne Oversættelse, kunde let forbedres. XX. Brudetale over 1 Cor. 7, 16. af M. Bredenberg ved Hs. Velærv. Ægteforeening. Med Forf. Tilladelse indføres den her; man sporer en Lethed i Tankernes Forbindelse, som ikke er saa kiendelig i Hr. Wøldikes Taler. XXI. Brudetale for et Par Bonderfolk af Hr. W. XXII. Hvorledes Jesu Nærværelse i hans Gienløstes Forsamlinger kunde blive dem til Salighed. Overalt ere disse Prædikener forfattede med tilbørlig Umage, frie for krybende Efterabelser, fulde af naturlig Fyrighed, grundede paa Guds Ord, saavidt som Mennesker ere i Stand til at forklare det, og vidne om Forf. redelige Iver og Lyst til at blive en duelig Arbeyder i Kirken.

Udenlandsk Literatur.

Hamburg. Leonidas, ein Gedicht. Aus dem englischen Original des Herrn Richard Glovers nach der fünften Ausgabe übersetzt von Johann Arnold Ebert, ꝛc. ꝛc. (See No. 40. Side 317.)

„ Tigranes synker hen i evige Skygger. Overvinderen gaaer op paa det udstrakte Legeme. Han stoer sin Haand ind i de blooddryppende Haarlokker, skiller Hovedet fra den lemlæstede Bul, og slynger det med et heftigt Sving midt ind iblant de fiendtlige Legioner. Hvor det blege Ansigt floy hen i blodige Kredser, vigede alle tilbage af Skræk, og fulgte dets græsselige Løb igiennem Luften med deres Oyekast. Et barbarisk Folk, som endnu ikke er bleven oplyst af Videnskabernes glade Morgenrøde, seer ikke med større Skræk et Luftsyn svæve over dem, i hvis med Ulykke truende Ild Overtroen drømmer, at der en Dæmon boer, der udspreder Pest og Ødeleggelse. En Tidlang blev den alvorlige Diomedon staaende, og triumpherer over den gyselige Forsagthed, som opfylder alle Persernes Hierter. Derpaa indtager han igien stolte Skridt, og en mørk Glæde sin Plads blant hans glade Stridsbrødre."

Naar den gamle Augur Megistias har bragt sin unge Menalippus til Striden, naar han blant andet har sagt: "Tænk paa Leonidas. Fra „ hiint Bolvert overskuer han det hele Slag, og „ giver Agt paa de Dristige og de Feige. O! I „ Guder, som jeg tiener, forunder mig den Lykke, at høre min Søn roses af Leonidas; den „ eneste Gunst, som min Alder beder eder om" saa legger Forf. dette mesterlige Træk hertil: „ Auguren taug. Menalippus's oplivede Kind „ blev rød som en Glød. Hans fyrige Oyekast „ æske Strid. Dette rørte den omme Gamle, „ som nu sagde med vaade Oyne: Erindre dig og, „ at en Fader seer din Fare. Ak, min Søn! din „ Roes er mig lige saa dyrebar som dig; dog beder jeg dig: søg ikke Døden. Jeg besværger „ dig ved enhver sønlig Pligt, ved al min Kierlighed, ved alle mine Bekymringer! bliv midt i „ Slaget, eller i en hidsig Forfølgning altid hos „ den viise Dieneces. Hans kloge Tapperhed „ kiender Ærens rette Veye. Han tillader dig, at „ du maae følge ham. Han skal styre din Hidsighed. Gaae. — De skiltes ad."

I hele Beskrivelser er Digteren ikke mindre lykkelig. Her er tillige en Prove af Hr. Eberts numerose Oversættelse S. 144.: "Kaum hatte „ er geredet, als man die breiten Fahnen der „ spartanischen Phalanx das Thal herunter wallen sah, bey dem Schall der Flöten in den ungeschmückten aber süssen und ausdrucksvollen Melodeyen der Dorier. Ringsumher blieβ jeder „ Schäfer in bewillkommenen Tönen sein Haberrohr. Die Mädchen hatten ihr Haar mit Blumen geziert. Bunte Kränze, Körbe von Binsen geflochten, und glühend von Amaranten, „ Jasminen, Rosen, Nelken und Violen tragen „ sie in ihrer Hand, und hupfen vor dem Tritte „ des grimmigen Mars daher, um Florens Lä-

„ cheln

„ cheln zu seinen dräuenden Blicke zu mischen. „ Leonidas besingen sie in kunstlosen Liedern, ihn „ den Vertheidiger ihrer Wiesen und Hain, ihn „ mehr, als Pan, eine Schutzgott ihrer Heerden; „ indem Philomela, in ihren Poppelschatten er„ weckt mit nacheifernder Kehle zu dem emporstei„ genden Schall scherzende Trillen gesellt." I den sidste Bog har Hr. Gl. holdet sig for nøye til Historien; man bliver træt af den evige Slagten, og savner Varietet og Opfindsomhed. O! I Digtere! forlader Historiens nøgne Sandheder, og troer ikke, at det, som kan frappere i en Fortælling, derfor og har samme Virkning i et Digt. Nei! jo meer der er eders eget, jo mere røres man af eders Kunst, og beundrer det frugtbare Genie.

Leipzig. Sammlungen zur Physik und Naturgeschichte, von einigen Liebhabern dieser Wissenschaften. Ersten Bandes zweytes Stück. Leipzig, in der Dyckischen Buchhandlung, 1778. 8. 8 Ark. (See No. 34. Side 268.)

Dette Stykke begynder med Hr. P. S. Pallases ypperlige Jagttagelser over Biergene og Jordklodens Forandringer, i sær i Forhold til det russiske Rige, oversatte efter Observations sur la formation des montagnes & les changemens arrivés au globe, particulierement a l'egard de l'Empire Russe, som Hr. P. oplæste i Videnskabernes Academie i Petersborg den 23 Junii 1777., da Greven af Gothland beærede Academiet med sin Nærværelse. Efterat have anført adskillige Hypotheser, og beviist deres Urimelighed, antager Hr. P., at de store Bierge bestaae af Granit: den udgiør Kiernen af de største Alper, saa at det er rimeligt at holde den for den fornemmeste Bestanddeel af det inderste af vor Jord. Denne gamle Steen findes aldrig lagviis, men i Klumper eller Masser, som aldrig tage imod de ringeste Spor af forstenede Legemer, eller Indtryk af organiserede. Derpaa anfører Hr. P. de fornemmeste Forhøyninger af denne gamle Steen i Rusland og det nordlige Asien. Men her vilde endog det vidtløftigste Udtog være utilstrækkeligt; vi maatte udskrive Hr. Pallas gandske, der om Læserne skulde have nogen Nytte deraf: vi ville derfor lade os nøye med at anføre nogle af de vigtigste Anmerkninger; enhver Natur-Elsker vil dog selv læse disse vigtige Jagttagelser. — Alle Biergene paa vor Jordklode ere ikke (som Bourguet antager) afdeelte i Kiæder, som for største Deelen løbe parallel med Ægvator, og forene eller krydse sig i Form af en Vinkel, et Net, eller som Ribbeen paa en fælles Rygrad. Der gives Biergsystemer, hvis Arme eller Kiæder løbe sammen i een eller flere Middelpunkte, eller i fælles Platform, der overgaaer alle disse Kiæder i virkelig Høyde. — Al Sand har sin Oprindelse af Granit, der, ved Luftens og Veyrets Virkning derpaa, falder saaledes fra hverandre. Graniten udgiør en stor Deel af Havbunden, hvor den bestandig er udsat for at blive opløst af Søevandet og Saltet deri; herved bliver da Havbunden stedse dybere, men tillige en frugtbar Kilde til Sand, som Bølgerne kaste op paa Kysterne, og Vindene udstrøe siden. Wallerius tilstaaer, at Sandet indeholder alle Granitens Bestanddeele. — Aarsagen, hvorfor man endnu ikke kiender Originalerne til Ammonshornene og Belemniterne, er uden Tvivl at de ikke kan leve uden meget dybt nede i Havet. De Søe-Legemer, som man holder for besynderlige Produkter af langt bortliggende Have, findes ogsaa i de nordlige Lande, men komme ikke fort uden i Dybet, og synes at fordre Trykningen af en stor Masse af Vand til deres Vedligeholdelse. Dertil hører Anomierne eller Terebatulerne og andre. —

(Slutningen følger.)

No. 42.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 28 October 1779.

Den Christnes Følelser, af Wieland, oversatte af B. C. Sandvig. Kiøbenhavn 1779. 8. 166 Sider. Trykt hos Mad. Godiche som Forleggerinde, og sælges hos hende for 1 Mk. 8 ß.

At sterke Følelser ere ikke her i Livet den beste, den varigste Christendom, derpaa maae ogsaa en Wieland tiene til et mærkværdigt Exempel. I de Skrifter, som han gav ud fra sit 19de til 23de Aar, hersker de hedeste Følelser for Religionen. De stege næsten til saa høy en Grad, at de uden overordentlig Indskydelse ikke kunde stige høyere. Men skulde denne Lue brænde varig? umueligt var det ikke, men var det ogsaa rimeligt? — Efter al Erfaring see vi, at naar Indsigt, eller Følelser, eller Lyksalighed er stegen til en høy Grad af Fuldkommenhed, saa varer den meget sielden ved; den vil altid stige over den jordiske Sphære, og — den gaaer tilbage, tager en falsk Omvey, og — falder. Saaledes, naar Indsigten er bleven reen og luttret, og naar den har giort stor Fremgang, gaaer den tilbage til Vildfarelser og Mørke. Naar Smagen har steget til sin Høyde, forfalder den til det Svulstige, som er kun faa Trin om ad den anden Trappe til det Unaturlige, Krybende og Nedrige. Tager Forsynet ikke saadanne Genier bort, som have naaet en høy Grad af Kundskab og Følelser, saa synes de at overleve deres Roes, og ofte at gaae i Barndom igien, fordi den mandlige Alder ikke her kan vare ved i lang Tid, naar den i en Hast er bleven moeden. Wielands Aand har for længe siden taget en gandske anden Vey fra høy Grad af Religiositet til Vellystighed, ja til Smudsighed; herfra arbeyder Philosophen sig til det Kolde og Lunkne, og det vil være en Lykke, om denne store Siel arbeyder sig op igien til den milde Grad af Varme i Følelserne, og Stadighed i Begreberne, som udgiøre den ægte og bestandige christne Philosoph. Imidlertid har hans ældre Skrifter vist stiftet megen Nytte. De vise Religionen i al sin Pragt og Majestæt. De opvarme det kolde Hierte, og henrykke den Foelsommes Siel. Man læser dem som Nye-Testamentiske Psalmer, der har laant deres Pragt af den guddommelige Davids Sange, og forhøyet Begrebet ved den guddommeligste Lærers Forkyndelser. Det er ikke allene den naturlige Religions Følelser, opkla-

klarede ved den aabenbarede Religions Fakkel, som Digteren udtrykker; det er ogsaa Forsoneren, det er Jesu Død, hans Grav, hans Himmelfart, den Christnes Lyksalighed, og Saligheden paa hiin Side Graven, som Digteren saa herlig besynger. Styrke, Ild, yndige Beskrivelser, prægtige Lignelser, en høy Stiil udmerke alle disse Digte. Hans Forestillinger selv ere oftest lige saa rigtige som levende. Med et Ord: disse og nogle af hans andre Poesier fra samme Tidsalder blive altid en næreriig Føde for den Christen, som kan følge ham. Ikkun, at man ikke anseer saa sterke Følelser for nødvendige til Andagt og sand Christendom, eller troer, at de kan være bestandige, og derfor bedrøves eller bliver ligegyldig, naar de høre op. Følelser ere Belønninger og Opmuntringer, men ikke Væsenet her paa den christelige Dyds Løbebane. Wielands Følelser ere ingen sandselige, legemlige crasse, Følelser, Ord uden Forstand, ney de ere Aand og Liv, Kraft og Styrke, men de fordre stadig og dyb Eftertanke, en øm Siel, som kan følge ham paa sin Flugt, og bør særdeles læses til Andagt enkelte, for at giøre Begreberne klare, og opmuntre Sielen til fyrige Lovsange, og en brændende Kierlighed. Her ere nogle Stropher af den om Saligheden, Side 99.: "De Retfærdige skulle blive „ved, og deres Dages Maal er Evighed. De „skulle forsamles og besidde den nye Jord, hvor „Retfærdighed boer, hvor Fred og Uskyldighed „kysse hinanden. I, som nu lide, glæder eder! „Der skulle I, med Palmer omkrandsede, følge „den Guddommeliges Seyersvogn, hans, som „giennem Dødens Lidelser gik foran ind til sin „Herlighed. I, som nu græde, opklarer eders „Ansigt, I skulle glæde eder; med udødelig Fryd „skulle I glæde eder, hver Lidende. Taarer skal „vorde eder en Saligheds Kilde. Da skal Ørken blomstre som en Rose, og Jorden skal „blive givet Himmelens Pragt; da skal alting „være Harmonie, at prise den Evige.

„O salige Forvandling! See, alting er „vordet nyt; hvad som var mørkt, er Lys; hvad „som var dødt, har draget Udødelighed paa (er „ikke dansk, bør hedde: har iført sig) som en Klædning! Den forklarede Natur smiler i ætherisk „Skiønhed, og aander navnløse Behageligheder „de Udødeliges rene Sandser i Møde.

„Hvem kan tælle deres Fryd! hvert Ønske „af deres Hierte (rigtigere: ethvert af deres „Hierters Ønsker) er Nydelse! Hvert Øyekast „møder Lyst-Egne! Med flyvende Hurtighed „svinge de sig fra eet Eeden til et andet, og trættes ikke af (bør være: ved) altid at beskue nye „Under.

„Deres udbredede Hierte (bedre: udvidede „eller udbredte) udgyder sig ey kun (bør være: „ey blot) i en venskabelig Barm; det gløder af „almindelig Kierlighed. Her er ingen udeelt „Glæde, intet fiendtligt Selv, som oprører sig „imod andre; her visner ingen Fuldkommenhed under Avinds tærende Aande! Her møde „kun kierlighedsfulde Øyekast hinanden. Den „evig lige Salighed strømmer af en Siel i en anden, og Forskielligheden selv er Harmonie.

„Her, min Aand, her finder du i hver Udødelig en Ven. Støvet, som skiulede Menneskets „Engle-Natur, er afrystet. Vi see dem, disse godgiørende Brødre, som tilforn usynlig vare sysselsatte for os; de vandre blant os, og undervise os i Guds Gierninger, eller ledsage os „giennem Skabningens vidtløftige Provindser, „hvor hver Sphære indbyder til nye Venner.

„O I, som en Gnist af den himmelske Kierlighed allerede besieler i det dødelige Legeme, I, „som ere lykkelige i eders Brødres Lykke; I, hvis „høymodige Taarer kun begræde Menneskets Elendighed. I, som kun prise de Timer salige, „i hvilke det var eders søde Forretning at skabe „Fred og Harmonie omkring eder, glæder eder! „Her skal almindelig Salighed henrykke eders „Hierte! Her skal den guddommelige Kierlighed oplade sine reneste Glæders Fylde for eder!

„Den af Støv besnittede Siel tier om de „hellige Hemmeligheder! —— Men salige, salige, salige ere de, som have Deel i den anden „Skabning!

„Salige, o Herre, ere de, som holde dine „Bud. De skulle indgaae i Guds Stad, og „Herren skal boe iblant dem; de skulle være „hans Folk, og han skal være deres Gud."

Vore Læsere have tillige heraf seet, med hvor fiin en Smag og hvor stor en Flid Hr. Sand-

Sandvig har udarbeydet sin Oversættelse. Nogle Steder havde vi ønsket, at et finere Gehør og i sær en rigtigere Brug af de danske Præpositioner maatte have veyledet Overs. Min henrykkede Aand, skal være: min henrykte Aand. Et frygteligt Syn: et skrækkeligt Syn. "Han aabenbarede vort forundringsfulde Øye vor Naturs skiulte Høyhed, og oplod os Evighedens Porte." Det sidste er i sær meget tydsk. S. 55.: "Tre jammerfulde Nætter begrædde de ham, som havde elsket ham, som om Døden kunde holde ham fangen, som havde overvundet den" Hvorfor ikke: der havde overvundet den.

Hr. Sandvig har atter her indlagt sig Fortienester, og vi tør vente, at mange Læsere ville betiene sig af dette smukke Skrift.

Udenlandsk Literatur.

Halle. Charakteristik der Bibel von August Hermann Niemeyer. Vierter Theil. Halle, bey Johann Jakob Gebauer, 1779. Stor 8. 606 Sider.

Denne Deel indbefatter Samuels, Sauls, Davids, Salomons og nogle i Davids Historie forekommende Personers Karakterer. Her ere især tre Mænd af tre forskiellige Karakterer, og det tre Eenevolds-Monarker — hvilken riig Materie for Karakteer-Kienderen! Og det er Niemeyer i en høy Grad. Han er en roelig, skarpsindig, utrættelig Undersøger; ikkun at han ofte lader sig henrive til en Enthusiasmus, en Svulst og Udsvævelse i sin Stiil, som paa nogle Steder fordunkler hans Undersøgelser, og giør dem tunge og vanskelige for Læseren. Man læser ham vel med Fornøyelse, for den varme, den oratoriske og ofte poetiske Heede, hvormed han saa ofte udtrykker sig; men, vilde man læse ham med sand Nytte, saa giør man vel i at afklæde hans Sprog sine Digressioner, og uddrage korte, bestemte Sætninger af hans Undersøgelser, som man altid kan have for Øyne, naar man læser den bibelske Historie selv. Han undskylder sig vidtløftig i Forkalen, fordi han har indrettet sin Beskrivelse over Davids Karakteer efter Historien og Tildragelsernes Følge i denne merkværdige Mands Levnet." Os synes, at dette behøver slet ingen Undskyldning, men at det snarere er hans Pligt. Karaktererne i den første tydske Deel behage langt mere, end Karaktererne i den tredie Deel, i sær Mosis, fordi Forf. i den første Deel beskrev Pauli Levnet førend han gik over til hans Karakter. Det blot Karakteristiske er Ideer uden Legemer, og dette meget Aandige er kun for meget faa Tænkere, der kan følge det blot med Forstanden, uden at have noget for sin Indbildningskraft og Hukommelse. —— Sauls, Davids og Salomons Karakterer har Forf. meget vel udviklet. David og Salomon ere ikke disse Helte i Gudsfrygt, som man tilforn har villet giort dem til. De ere ikke heller Uhyrer, eller lastværdigere, end mange andre af den gamle Verdens Helte, som en Bayle og Eenstænkende med ham saa ofte pleye at udraabe dem for. De ere Mennesker, lige deres Tidsalders andre Mennesker. De fattes Christendommens Oplysning. De fulgte end ikke altid den jødiske Religions svagere Lys. De faldt, de faldt ofte og meget dybt; men de vare ofte store, ædeltænkende, ypperlige Mænd. Samuel er den viise, den stadige, den gudfrygtige Mand. Saul er hypokondrisk, fortrædelig, og plager andre, fordi han ikke er fornøyet med sig selv. Han søger Roe, og finder ingen, fordi han ikke søger den i at opfylde sine Pligter. David er en heftig, og altsaa foranderlig Karakteer, der falder, naar er sikker, og, naar han eengang er faldet, opnaaer langsomt nogen betydelig Grad af sin forrige Siels-Høyhed. Salomon er den Viiseste, men tillige den Mægtigste. Han bygger sig selv Systemer: han vil prøve alting. Udtrættet af at tænke, søger han Afvexling i Kierlighed, og Kierlighed forleder ham til at dyrke andre Guder foruden Jehova, som han er nær ved at ansee kun som sit Folks Gud. I Davids Psalmer, i Salomons Skrifter seer Forf. det, faa torde see for 20 Aar siden: disse Forfatteres egne Karakterer, egne Tildragelser og egne Udtryk —— men tillige den af Guds Aand oplyste prophetiske Digter. Han læser Spaadomme, hvor der er Spaadomme; hvor intet er, saasom i mange af Davids Psalmer og i Høysangen, der

seer

seer han hvad han bør see: Salomons Kierlighed og Davids Mildhed imod sine Fiender. Eet er, at anvende en Sætning, en Tildragelse, til Lærdom og Trøst, et andet er, at vise, hvad det egentlig er, hvad Skribenten har lært og meent med den. Det er overalt i al vor Kundskab vanskeligt, at skille det Sande og det Virkelige fra det Falske og det Formeentlige; men der er dog Sandhed, der er dog Virkelighed til. At ville sige i alle enkelte Tilfælde: dette er Sandhed og Virkelighed, og det er umueligt, at det kan være anderledes; saa daarlig tænker aldrig nogen viis Mand, men han gaaer med sin Sandheds Undersøgelse saa vidt han kan; han standser ofte, han holder sig helst til Middelveyen, og han retter sig i sit Liv og sine Handlinger efter det, som han efter nøyagtig Undersøgelse veed eller troer at være Sandhed. — Af de andre Karakterer have vi her meest lært at kiende Joabs, og seet ham fra en gandske anden Synspunkt, end den, hvorfra man hidtildags har været vant at see ham. Det er den kolde Kriger, der tør handle imod sin Herres Befaling af den ædelste Kierlighed til ham, for at udføre den foranderlige Konges Beste endog imod hans egen Villie; det er denne standhaftige, retskafne Minister, der tillegger sin Konge al Æren, endskiønt han veed, at David er ham bestandig ugunstig. Jonathans Karakter er meget skiønt udført, og det er Karakterer som denne og Johannes's, hvor Forf. kan anbringe sine Digter-Gaver og sin sterke Følsomhed. Den, der eyer Michaëlis Oversættelse af det G. Testament, hans Mosaisches Recht og dette Verk, som er meer brugbart end Michaelis Anmerkninger i hans Bibelverk, den eyer det beste til en grundig Oplysning om det G. Test. historiske Bøger. Dette Verk indeholder ofte saa meget Nyt i Plan og Ideer, saa meget Lærerigt for alle, at den Læge og den Lærde kan begge læse det med Nytte og Fornøyelse. Et kortere, meer bestemt Udtryk, kan altid med Tiden uddrages heraf, naar man først har Magazinet af Tingene og Tankerne. Det vil næsten være lige saa nødvendigt som nyttigt, for at bestemme denne nye Kundskab nøyagtig og klart nok for almindelige Læsere. Men Videnskaben selv har man dog egentlig først fra Hr. Niemeyer. Ham skylder man megen Høyagtelse og megen Tak derfor.

Subskriptions-Plan paa et nyt Tydsk og Dansk og Dansk og Tydsk Lexicon.

Da mange hidindtil have ønsket et fuldstændigt og rigtigt Tydsk og Dansk Lexicon efter det Tydske og Danske Sprogs nu værende Genie, har jeg foretaget mig at udgive en gandske nye Tydsk og Dansk og Dansk og Tydsk Ordbog, hvori man vil forefinde, saavidt mueligt, alle høitydske i daglig Tale og hos de beste og nyeste tydske Skribenter og Digtere forekommende Ord, med deres forskiellige Bemærkelser, classificerede med de dertil hørende Talemaader og Ordsprog, givne med de rigtigste og beqvemmeste Danske Ord og Talemaader, samt de regelrette og uregelrette Tydske Verbers Forandringer og Brug, Adjectivernes Forandring, Præpositionernes, Conjunctionernes og Interjectionernes Styrelser, og hvad andet der hører til Kundskab for Begyndere i Sproget, til Øvelse i daglig Tale, for en Skribent, og til Oversættelse af det Tydske og danske Sprog; herforuden vil man og heri finde de fortremmeste Hoved-Kunstord og deres Danske Bemærkelser i Naturhistorien, Oeconomien, Medicinen, Geographien, Skov- Jagd- og Landvæsenet, Handelen, Hauge-Dyrkningen, de alvorlige Videnskaber, de skiønne Videnskaber og Kunster, samt Haandværkene. Værket udarbeides af et Selskab, som for det første vel ikke kan navngive sig, men hvis Duelighed til Arbeidet jeg kiender og derom fuldkommen tør forsikkre Publikum. Den første Deel, som skal indeholde den Tydske og Danske Ordbog, bliver omtrent 3 Alphabeter, og ventes færdig fra Pressen i næstkommende Aar, da den Danske og Tydske Deel, der omtrent vil blive ligesaa stor, og udarbeides med samme Flid som den første, skal udkomme saa snart mueligt derefter. Hele Værket trykkes i stor Median-Octav med spaltede Sider og nye Skrift. Arket overlades til Subskribentere for 3 ß. paa Trykp. og 4 ß. paa Skrivpap.; men for dem, som ei subskribere, bliver Prisen høiere. De, som ville umage sig med at samle Subskribentere, erholde et Exempl. frit paa 10. Til October Maaneds Udgang modtages Subskriptionen hos mig som Forlegger Gyldendal, boende i Silkegaden No. 66.

No. 43.

Nye Kritisk Tilskuer

over

Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 4 November 1779.

Nye Samling af Danske, Norske og Islandske Jubel-Lærere, med hosføyede Slægt-Registere og Stamtavler, samled og i Trykken udgivet af Christopher Giessing, Roeskilde Dom-Kirkes og Skoles Cantor. Første Deel. Kiøbenhavn, trykt hos Brødrene Berling, 1779. 4. Stor 3 Alphabeter 1 Ark foruden Tilskrift til Kongen, Fortale og 10 Ark Stamtavler. Koster 2 Rdlr.

Under denne Titel forbedres og fortsættes Sal. Hr. G. Treschows i Aaret 1753. udgivne Danske Jubel-Lærere, d. e.: Mænd, som efter Reformationen have staaet i geystligt Embede 50 Aar eller derover. Vi ansee ingenlunde saadant et Arbeyde for uvigtigt; thi dersom det er vist, at velskrevne Biographier ere uundværlige til Moralens og en god Tænkemaades Udbredelse, saa vilde man vel neppe nogensinde finde mere Stof til dette Arbeyde, end i saa ærværdige Mænds Levnet: dersom det ikke er en Skam for vor Levetid at tænke alvorligt, saa vil man i disse mange Slægters Afvexling og Vedligeholdelse finde kiendelige Spor paa Forsynet, og hvor er den Fader, der, omringet med et talrigt endnu uforsørget Afkom, ikke skulle føle Trøst ved at see andre Fædres Stammer blomstre i det lykkeligste Afkom? Desuden have Stammers og Slægters Opregnelse sin Nytte i det daglige Liv, og det er behageligt for den Nedstammende at stige op til sine Forfædre, og lære at kiende dem, som man skylde Livet. Historien vinder og ved saadant et Arbeyde, og disse Aarsager bevæge os til at give et Skrift af dette Indhold i det mindste Rang blant de nyttige Skrifter, naar det bliver forfattet af en Mand, som har Taalmodighed og Evne til at udføre sit Foretagende. Taalmodighed synes Forf. ikke at have savnet, men om han har havt Kræfter nok til sit Arbeyde, om han stedse har fortalt i en eensdannet jevn Stiil, afbrudt de tørre Opregnelser ved passende Anmærkninger, givet det Vigtige Fortrin for det Uvedkommende, om han allevegne kan indestaae for sine Beretningers Rigtighed, derom tvivle vi mere. I Fortalen til den gunstige og kiere Læsere giør Hr. Forf. Undskyldning

Pp   for

for det lange Ophold, Skriftet har lidt; det blev lovet i Aaret 1772., og kommer først 7 Aar silddigere; men man indseer let, at et Verk af denne Beskaffenhed koster megen Møye, kiedsommelig ofte unyttig Brevvexling og mange trættende Randsagninger, hvilket meget vel kan undskylde Forf. nødvendige Langsomhed. Nu da Jisen er brudt, og nogle af Vanskelighederne hævede, kan man saa meget snarere fordre de følgende Deele. Fortalen indeholder desuden Hr. G. Treschovs Levnet, og Bogen er ziiret med hans Kobber, hvormed Forfatteren "hans ufuldstændige og kort forfattede Levnetsløb har vildet Geleyde." Hvo seer ikke en gammel Ziirlighed i dette G? Overalt synes Hr. Giessing ikke nok at kunne opløfte sig over Bagateller, hvilket ingensteds tydeligere kiendes end af de Ord, hvormed Fortalen sluttes. Han taler om Skriverigtigheden, og Stedet er forekommet os saa løyerligt, at vi ikke kunde afholde os fra at afskrive det, som det staaer der. "Hvorfor maae Keyserinden af Rusland ikke "skrives paa dansk Catharina? Er det ikke en "selvtagen Friehed i trykde danske Skrivter at "sætte Katharina? Hvo torde vel under vor "Allernaadigste Konges Unaade i offentlige Skrivter forandre hans Navn under den formastelige "Indbildning: det hører til det danske Sprogs "Reenhed og Ziirlighed, og det lader smukkere, "at sætte Kristian end Christian? (hvad om vi "i dette Øyeblik bleve saa dristige at skrive Cantor med K?) — Man seer da vel, hvor høyligen de forsee sig, der tør bedrøve og forandre det allerhelligste Navn blant alle Navne. "Det lader ligesom man skiøtter ey om den gamle "Forløser, man vil have sig en nye, han skal "pyntes med et nyt Navn, og paa dansk kaldes "Kristus. — Jeg beder for Guds Skyld, kiereste Brødre! bliver ved det gamle Navn Christus, lader det være uforandret, og betænker "hvad skreved staaer 5 Mose B. 4, 2. Ordspr. 30, "6. Aab. 22, 19. Lader os heller o. s. v." Hvorfor blev alt dette ikke udstrøget i en roeligere Time? hvorfor skal denne fattige Iver vanzire et Skrift, som vist ikke er blant de maadelige? Men til Arbeydet. Denne første Deel indeholder 20 Biskopper, som udi Dannemark, Norge og Island have været Jubellærere. Blant disse faaer Hr. Superintendent Hans Egede med Rette den første Plads, om nogen Rang skulde have Sted, men om Hr. Forf. behøvede at at udvide denne Levnetsbeskrivelse paa 8 Ark, og fylde endeel med Liigvers og Gratulationer, samt Biskoppens Testimonium fra Skolen, det overlade vi til enhvers Smag at bedømme, allerhelst da Hr. Provst Lund for kort Tid siden har beskrevet denne sieldne Mands Bedrifter med en, som Forf. tilstaaer, hældigere Pen. Enhver veed, hvilke Bierge af Hindringer denne Grønlands Apostel havde at overstige, hvilke Afgrunde af Farer han giennemvandrede, at vi ikke behøve at epitomere hans Levnet. Hans Roes lever i hans tvende Sønner: Biskoppen her hos os og Kapitainen i Grønland. Den anden Jubellærer er en islandsk Biskop Hr. Ole Hialtesen, som har tient i Reformations-Tiden, men kan man og henregne ham blant luterske Jubellærere? da han dog har tient sin meeste Tid som katholsk Præst, og behøvede Hr. Forf. ham, da han desuden ingen Mangel havde paa islandske Jubellærere; thi Biskoppen i Skalholt Stift har tilsendt ham 124 Jubellærere, og Biskoppen i Holum Stift 58 foruden en Deel Slægt-Registere. Denne Mand var ellers i Begyndelsen vaklende i Lutherismen af Frygt for den uroelige Biskop Jon Aresen, som siden med sine Sønner blev halshugget, men blev derefter den evangeliske Religions iverige Befordrer, og første evangeliske Bisp i Holum Stift. Den tredie Jubellærer er Hr. Gisle Jonsson, tredie evangeliske Bisp i Skalholts Stift; havde ogsaa Stridigheder med Jon Areson, men arbeydede siden med al Flid paa at udrydde den papistiske Overtroe, og skrev adskillige Skrifter. Han var gift med en adelig Jomfrue Kristine Mkoll, som var besvangret af sin Broder, men ved en paa en snedig Maade af Biskoppen erhvervet Kongelig Dispensation, reddet fra Straf. Ved denne Mands Levnet findes et alt for nøye detailleret islandsk Slægtregister paa 5½ Ark. Vi have al Respect for de islandske Slægtregistere, men dette er dog nok at drive Sagen for vidt; ellers vil man finde, at Arnas Magnæus og Thormodus Torfæus ere blant Biskoppens Descendentere. Den fierde er Hr. Gulbrand Thorlaksen, Bisp over Holum Stift, hvis Levnetsbeskrivelse vel

fin-

findes blant Treschovs Jubellærere, men rendses her fra adskillige indløbne Urigtigheder. Denne Mand udvirkede en Kongelig Gave til Kaldenes Forbedring, og understøttede de fattige Præster af sine egne Eyendomme, oprettede ogsaa et nyt Bogtrykkerie, lod trykke 86 Volumina, men i sær oversatte hele Bibelen paa Islandsk, som kom ud 1584. hvilket Exemplar skal være meget smukt og ziirligt; man beskyldte ham for Gierrighed formedelst dette Foretagende, eftersom hver Kirke blev af Kongen befalet at kiøbe et Exemplar for 10 Rigsdaler, hvorved han uden Tvivl og har faaet Omkostningerne rigelig erstattet. Siden fortælles en vidtløftig Trætte, som Biskoppen har havt om noget Arvegods, hvilket er uddraget af Hist. Eccl. Island. T. III. og hans Historie sluttes med et Slægtregister paa 4 Ark. Han var Biskop i 56 Aar. Den femte er M. Jens Giødesen, Biskop i Aarhuus Stift i Begyndelsen af forrige Aarhundrede. Han blev brugt til at examinere og bedømme adskillige Religions Stridigheder, som i denne Tid indfaldt blant de danske Theologer. Hans Slægtregister er merkværdigt. Den siette er D. Anders Ringkiøbing, Biskop over Aalborg Stift. I hans Levnet kiender man en Mangel hos Forf. paa Efterretninger. Syvende: D. Peder Kraglund, Biskop over Riber Stift i Jylland, leed megen Nød og Mangel i den svenske Krig 1658; som blev forøget ved de Allieredes Selvraadighed. Af nogle geystlige Ansøgninger, som Souverainiteten paa den Tid foraarsagede, sees, at Biskoppen har været en ivrig og intolerant Orthodox. Adskillige Breve, skrevne af Biskoppen om Ulfeldts Forræderie, findes her anførte m. m. Ottende: D. Henrik Gerner, Biskop i Viborg, hans Tieneste i den svenske Krig under Friderik den Tredie er bekiendt af Mallings Handlinger, og fortælles her fuldstændigere. Niende: D. Niels Randulf, Biskop i Bergen. Tiende: D. Peder Krog, Biskop over Trondhiems Stift, reyst udenlands, var en god Orientalist, blev som Biskop indviklet i mange Trætter. Hr. Forf. har fundet Leylighed ved et ham tilsendt Document at redde denne Mands Ære mod nogle Skribenteres f. Ex. Pontoppidans Beskyldninger, hvilket Document giør hans Levnetsbeskrivelse meget vidtløftig. Ellevte: M. Lars Thura, Biskop over Riber Stift, havde foruden andre gode Egenskaber, ypperlig Digter-Evne, hvorpaa hans efterladte Skrifter tiene til Beviis. Tolvte: M. Frantz Thestrup, Biskop over Aalborg Stift. Trettende: M. Steen Jonson, Biskop udi Holum Stift. Fiortende: M. Jon Arnæson udi Skalholts Stift. Hans Levnet findes vel i Treschovs Samling, men rettes her. Femtende: Hr. Niels Dorph, Biskop over Aggerhuus Stift. Sextende: Hr. Christian Ramus, Biskop over Fyens Stift, fortiener Roes for sin Godgiørenhed og publique Penges Forøgelse. Læserne ville her forefinde et Vers over ham i Stedet for Gravskrift udskrevet af Bierings Tankering; men om de ville finde sig fornøyede med saadanne Udskrifter, vide vi ikke. Syttende: D. Jens Christian Spidberg, Biskop over Christiansands Stift, var foruden Theolog ogsaa Mathematicus, i hvilket Fag han har skrevet nogle smaae Skrifter. Attende: Hr. Andreas Wøldike, Biskop over Viborg Stift, nedstammer paa Mødrene Side fra Hussiternes merkværdige General Joh. Zitsca. Forf. aflegger ham offentlig Tak for de Velgierninger, han nød af ham i sin Skolegang. Han døde 1770. i en Alder af 84 Aar. Da denne lærde Familie er vigtig i Danmark, findes ogsaa her temmelig fuldstændig Efterretning om Descendenterne. Nittende: M. Friderik Nannestad, Biskop i Christiania. Denne herlige Mands Lærdom og Dyder (som ellers er bekiendt) har Forf. efter Evne afbildet, men de fortiente en offentlig Lovtale. Endelig sluttes denne Deel med den tyvende Jubellærer, den sidste gamle Biskop D. Broder Brodersen i Aalborg Stift, som døde 1778. i sit Alders 86 Aar. Hvad vi for have sagt, at Hr. Forf. i sine Beretninger ikke har vidst at skille Smaating fra de vigtigere Tildragelser, finde vi allevegne bestyrket, og dersom vi havde Lyst til at giøre moersomme Anmærkninger, skulde vi ikke savne Anledning dertil; men vi indsee, at det ville være ubehageligt for en Mand, at see sit Skrift behandles paa denne Maade, der, foruden den megen Møye, det har kostet Forf., vil blive et ikke ubetydeligt Bidrag til den danske Historie.

Uden=

Udenlandsk Literatur.

Leipzig. Sammlungen zur Physik und Naturgeschichte. (See No. 34. S. 268. og No. 41. S. 327.)

De første Granitkiæder have alletider været Øer over Overfladen af Havet. Af disse have de første Sandhobe havt deres Oprindelse, hvoraf igien den grove Sandsteen og Schiefer bestaae. Af de mange Dyr og Planter, som raadnede i Havet, drev mange brændbare Materier op til Landkysterne, de trængde sig ind imellem Lagene, der havde lagt sig an paa Graniterne, og dannede der de store Hobe af Kiessteene, disse Sæder for de første Vulkaner, der endelig brøde ud i de forskiellige Deele af Jordkloden, og frembragte de første Skieferbierge og Kalkbierge, og mange Huller og Spalter; derved ere ogsaa nye Øer opkomne af Havets Bund. Siden maae en stor Oversvømmelse, foraarsaget ved nye Udbrud, have forøget det faste Land, ved at afsætte de Materier, Vandet førte med sig. Paa samme Tid maae umaadelige store Huuler have aabnet sig i Havets Bund, og opsluget endeel af Vandet, og saaledes giort Havets Overflade lavere. Nye Udbrud, deres Følger, Orkaner, Vulkaner, Jordskielv, Vinde, Schlam af Havet o. s. v. have siden forøget det faste Land. Derpaa følger Hr. Monnets Undersøgelse om Flodspaths-Syren, taget af Journal des Sçavans for October 1777. Anledningen til denne Undersøgelse har deels Hr. Scheel, en svensk Chemist, givet ved de Forsøg, han har udgivet for at bevise, at Flodspathen (Walerii Spathum vitreum eller efter den sidste Edition fluor mineralis) indeholder en egen særskildt Syre, og deels Hr. Boulanger, der holder for, at den indeholder en Kiøkkensaltsyre. Begge Deele har Hr. Monnet ved gode Forsøg beviist at være usandt, og derimod at den Syre, der faaes ved Destillationen med Victriol-Olien, er intet andet end Victriolsyren selv, forbundet med Spathjord. Den tredie Plads i dette Stykke indtage nogle Efterretninger til de vestindiske Øers Naturhistorie, tagne af de evangeliske Brødres Missions-Historie paa de karaibiske Øer St. Thomas, St. Croix og St. Jean, forfattet af Hr. Oldendorp, og udgivet af Hr. Bossart. Det bekiendte er udeladt af denne Samling, som og det Geographiske; noget af det Merkværdigste, vi have fundet i disse Efterretninger, ville vi anføre. Caraibernes Pande er som Europærnes, men deres Næse noget flad, ikke af det, at den bliver trykket saaledes i Barndommen, men af Naturen. Flyvende Fiske finder man alt ved Madera, og undertiden endnu mere nordlig. De Hunde, som fødes paa disse Øer, blive ikke gale, uagtet den store Heedt, men de, som komme dertil, blive det. Bierne paa disse Øer samle ingen Honning, da de have Blomster nok hele Aaret igiennem. I Hungersnød pleye Negerne at stampe og koge Cassabiblade (Jatropha Manihot) og spise dem uden Skade, da dog Saften af Rødderne er bekiendt for en sterk Gift. Endnu finder man i dette Stykke Ætnas Høyde over Catania, af Brydones Jagttagelser, beregnet efter Hr. de Lucs Regler, og en Anmeldelse, at den sædvanlige Liquor probatorius til at prøve om der er Blye i Viin, er utilstrækkelig, da Jerndeele, som kunne være i Viinen, ogsaa nedslaaes sorte af den, og Tin, Qvægsølv, Kobber, Guld, naar de ere opløste i Viin, eller i en anden Syre, nedslaaes sorte af denne Liquor probatorius. Nærmere Regler lover Selskabet i denne Henseende.

Kobberstykker.

Paris. L'heureuse Rencontre. Af Marchand efter Pierre. Et smukt Stykke, omtrent 13 Tommer høyt, og over 10 bredt. Dette Stykke er beriget med Ruiner i Pannicinos Smag: en Obelisqve dækker Horizonten, Fordeelen er besat med Faar og andre tamme Dyr, der ere meget vel trofne, og der seer man en ung Bondepige, der sidder paa et Asen, og synes at høre med Fornøyelse paa en ung Bondekarl, hvis Gebærder og Ansigt udtrykker de Følelser, han vil opvække hos den unge Pige.

No. 44.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 11 November 1779.

Vafthrudnismal sive *Odarum Eddæ Sæmundianæ una*. Quam ex Cod. membr. Biblioth. regiæ cum versione latina, varietate lectionum, notis philologico-criticis, indiceque vocum pro Stipendio communitatis Regiæ opponentium examini sistit *Grimus Johannis Thorkelin*, defendente doctissimo Philologiæ & artium cultore *Thorarino Sigv. Liliendahl*, in auditorio Collegii regii die Martii horis post meridiem solitis. Havniæ MDCCLXXIX. typis & impensis Aug. Frid. Steinii. 11 Ark i stor Quart. Sælges hos Hr. Gyldendal.

Indholdet af dette gamle, men aldeles ey smukke Digt, er vore gamle Forfædres Cosmogonie, og noget af deres Gudelære. Det begynder med en Samtale imellem Odin og Frigga, som raader ham fra at besøge Kiempen Vafthrudnir, men forgieves, hvorfor hun Stroph. 4. ønsker ham Lykke paa Reysen. Ved Ankomsten til Kiempen, lader denne ham strax vide, at han ey maae tænke paa at komme ud af hans Stue, hvis han ikke er des visere. Kiempen begynder derpaa strax at give ham Spørgsmaale, som Gangrad, saa kalder Odin sig, staaende paa Gulvet besvarer til Vafthrudnirs Fornøyelse, som derpaa beder ham sidde hos sig paa Bænken, og vædder med ham om Livet, hvem af dem der var viisest. Herpaa begynder Odin at spørge, og Kiempen besvarer alle hans Spørgsmaale, indtil Odin, da han seer sig ey anderledes at kunne opnaae sit Øyemærke, tilsidst spørger ham, hvad han havde hvisket i Balders Øre, forend han lagdes paa Baalet. Paa dette Spørgsmaal kiender Kiempen ham, og slutter Digtet saaledes: "Intet Menneske veed det, som du „i Dagenes Begyndelse sagde i din Søns Ø„re. Med feig Mund har jeg fortalt min „gamle Viisdom og Gudernes Tusmørke. „Nu har jeg prøvet min Ordviisdom med „Odin, men du er altid den allerviiseste." I en saa jevn Stiil er hele Digtet, uden den ringeste Zirat, saa at det ikke fortiente Navn af Digt, hvis det ey var afdeelt i Stropher og Vers.

Oversættelsen er, saavidt vi kunne skionne, god og temmelig troe. Af Anmerkninger ere her en stor Mængde, men ey alle af lige Værd. Mange af dem oplyse de her forekommende Fortællinger af Snorro's Edda og andre islandske Skrifter, og dem ere vi Forf. forbundne for. Andre derimod, fyldte med en meget utidig Lærdom, skulle oplyse vor Mythologie af Grækernes og tvertimod, og disse kunde gierne have været borte. Hvilken Læser, som havde havt Lyst til dette unyttige Arbeyde, kunde selv have læst *Staverens* Mythologi latini, og de i hans Noter anpriste Skribentere; dog er det for disse Læsere meget got, at de have det her under Texten. Vel siger Forf. i Fortalen: Inutilem nostra inter & Græcorum latinorumque dogmata collationem esse dicant, queis constiterit utrosque a communi fonte neutiquam hausisse. Men hvi har Hr. Forf. da ey nævnet denne fælles Kilde? Vi have i det ringeste fundet alt for mange Uliigheder, endog i de her anførte Steder, til at troe nogen fælles Kilde for alle Nationers Fabellære. Desuden ere ey Forf. Beviser allevegne saa sterke, som han formoder. Not. 2. vil han bevise, at Ymer (Kiempernes Fader) kan kaldes en Gud, endskiønt der aldrig offredes til ham, fordi Jupiter hos Ovidius kalder Nympher, Fauner, Satyrer og Sylvaner Numina, qvos nondum coeli dignamur honore. Alligevel troe vi, at Forf. vel veed, at der er ofret til Nympher og de andre opregnede smaae Guddomme, ja at der endog ere dem opreyste Altere. I Tarragona staaer paa et Alter *Silvano Aug. Sacrum*, og i Vicareli ved Rom er et andet, helliget *Apollini*, *Silvano*, *Asclepio & Nymphis*. At Faunus har havt Templer, sees af det bekiendte Epigram: Semicapri quicunque subis sacraria Fauni, og at Silvanus og har havt dem, er bekiendt nok af den Augsborgske Inscription, som og findes i Peutingers Samling: In h. D. D. *Deo Silvano templ. cum signo vetustate conlabsum* Sext. Attonius *Privatus* Cives Trever. VIvir Augustalis pecunia sua restituit. Altsaa bliver Meeningen af Jupiters Ord hos Ovidius ey andet, end at Nympher og de forhen opregnede, ere Bønderguder (rustica numina) som maae boe paa Jorden, og ey ere værdige nok til at boe i Himmelen hos Dii majorum gentium. I Not. 4. forbedres et Sted i Grimnismalum, som det synes, meget rigtigen. Derimod forekommer os i den fierde Strophe den Kongelige Codex's Læsemaade asinnum (imidlertid) bedre end den af Hr. Th. antagne Asynnum (Gudinder). Det er en bekiendt Talemaade, som endnu bruges i daglig Tale: Far vel imidlertid. Vort Rum tillader ey at anføre flere Prøver af Anmærkningerne, eller det paa Titelbladet anførte Register over de sieldne Ord; dog ville vi, for at vise Indretningen deraf, her indføre det allerførste Ord. *A* flumen, amnis, Celtis *aa*, *an*, Gallis *eau*, Danis *Aa* aqva in genere, Britannis *Am* apud Baxterum in Gloss. Antiqvit. Brit Præ omnibus videatur Ill. Dnus Ihre in hac voce p. 45 46. Om ogsaa alt dette eller det meeste deraf findes hos Ihre og Wachter, skader det ey, at det ogsaa findes her, da det ey er enhvers Leylighed at anskaffe sig disse to kostbare Verker. Ellers synes os, da det dog var Hr. Th. Meening at anføre alle ligelydende Ord, at han her har forglemt de gamle Schweitzers *Aha*, som og var brugeligt hos Frankerne og Alemannerne, og *ach*, som Goldast (Not. ad Script. parænæticos) anmærker at betyde Vand hos de gamle Tydske, ligesom det endnu er en Endelse paa mange tydske Stæders Navne, som ligge ved Floder. Til et dansk etymologisk Lexicon vare alle slige Registere meget brugbare, men dette er et Værk, som vi neppe ter vente. — For at fornøye nogle af vore Læsere, ville vi af S. 32. anføre, hvorledes de Gamle indførte deres Guder at skiendes med hinanden, nemlig Lokes Ord til Niordr, dog kun i den latinske Oversættelse: Taceto Niorde! tu enim in orientem, hinc scilicet, obses ad Deos mittebaris. Virgines giganteæ te pro matula utebantur & tuum in os mingebant. — Kunde vore Gammelstrands Matroner giøre det bedre?

Udenlandsk Literatur.

Königsberg. Kurzgefasste Anfangsgründe der Ebräischen Grammatik, welche nach den Lehrsätzen des D. Danz eingerichtet und

in

in einen natürlichen Zusammenhange entworfen, durch D. Joach. Just. Rau. — Zweyte Ausgabe, 1777. 8. 9½ Ark.

Danz, Prof. i de østerlandske Sprog i Jena, har med sin hebraiske Grammatik, som han første gang udgav 1686., giort en Lykke, som neppe nogen anden Compendieskriver kan rose sig af; allevegne blev den indført, og endnu 50 Aar efter hans Død florerer den saavel i Tydskland (hvilket denne anden Udgave lader formode) som i Dannemark. Man bør tilstaae, at Danz var i sin Tid en lærd Mand, en Kiender af det hebraiske Sprog, ikke fremmed i de beslægtede Dialekter, en god Regelsamler, men han gik uden Tvivl for vidt, i det han vilde demonstrere alle Ting, og intet antage, uden det nøye kunde bevises. Philosophien har intet at bestille med et Sprogs Grammatik, men i det hebraiske maatte den anvendes, her maatte intet forekomme, hvorfor man jo var i Stand til at angive en Aarsag; derfor skulde ethvert Bogstav og Punkt tælles, driftes og veyes (rom acu tetigisti, ifald det slog til) derfor heed det: cessante causa, cessat effectus &c., og skulde man gaae tilbage i Aarsagernes Kiæde, stod man endelig stille ved den, som er tilstrækkelig nok i enhver Grammatik: saa talede Nationen, da Sproget endnu levede. Desuden er den Danziske Methode ikke længere tilstrækkelig; thi vi have dog i det sidste halve Aarhundrede giort anseelig Fremgang i den hebraiske Philologie, vi have lært ved Sammenligning med de østerlandske Dialekter at forklare meget naturligere og lettere end ved blotte Raisonnements og de trykte Biblers kritiske Forbedring ved Haandskrifterne støder ofte hele Danziske Hypotheser over Ende. Af denne Aarsag kunne vi ikke anprise nærværende Skrift til Brug, da vi nu behøve en langt anden Lærebog. Det indeholder Grammatiken paa 96 Sider, og i et Anhang paradigmata verborum, nominum, pronominum inseparabilium, en liden Glosebog og en kort Anviisning til Accentuationen. Noget bedre og friere er

Lemgo. Hebräische Grammatik für Anfänger, von J. C. W. Diedrichs, 1778. 9 Ark foruden Fortale. 8. Prisen er 24 ß.

Professoren, som læser over det hebraiske Sprog i Göttingen, handler i den første Deel om Læsningen. — Foruden nogle smaae Anmærkninger, som meget maatte forøges ved de anviiste Citationer, om de skulle blive til Nytte, finde vi intet usædvanligt her, hverken i Materien eller Formen. — Anden Deel om Nomine, bliver formedelst de mange Exempler vidtløftigere, end man skulde formode. — Tredie Deel, om Verbo. Hebraerne have fire Conjugationer; thi Niphal, Pyal, Hophal, Hotpael svare til de andre, som Passiver til Aktiver, Conjugationernes og Temporernes Kiendetegn angives, Infinitivet er, som bekiendt, et Nomen i Hebraisken, noget om Qvadrilitera, hvilken Afhandling Prof. efter de her angivne Grundtræk engang har i Sinde at udarbeyde udførligere. Verba irregularia. De inddeles i 3de Klasser, hvorved Forskiellen imellem dem lettere oversees, og efter de angivne Kiendetegn bliver det ikke besværligt at opdage den sande Radix. Da denne Deel, som den vigtigste, er best afhandlet, saa forøger det meget denne liden Lærebogs Brugbarhed. — Fierde Deel: om Pronomen. Femte Deel: om Partiklerne. En Syntax blev lovet i Fortalen, men Løftet gienkaldes, da den i et Kompendium vilde blive for tung og vidtløftig for Begyndere. Endelig indeholder den siette Deel paa 2 Ark de fleste og vigtigste hebraiske Gloser. Med sine Fortrin bliver denne Lærebog dog ufuldstændig, og en god hebraisk Grammatika bliver endnu stedse alle Skolelæreres Ønske, som vi med det første vente at see opfyldt af en dansk Mand, hvis Roes det vil blive at træde i sin berømte Faders Fodspor.

Frankfurt. Historischer und statistischer Beweis, daß Dänemark dem deutschen Reiche Lehnpflichtig und zinsbar gewesen sey, durch Ludw. von Heß. — Frankfurt 1777. 1 Alph. 7 Ark i stor Oktav. Koster 7 Mk. i Profts Boglade.

De

De gode Tydskere have meget travelt med Dannemark, og imedens vi ere Tvistens Æble, sidde vi med Rette stille, og foragte Krigerne. Nærværende Skrift er foranlediget ved et, som nogen Tid før blev skrevet af den bekiendte Baron von Krohne, hvori han har stræbt at bevise: at Dannemark aldrig har været skatskyldig til det tydske Rige. Vi trænge ikke til et svagt Forsvar, og finde os ikke fornærmet, om man end kunde bevise, at nogle Konger i de nu værende danske Eyendomme have fordum været Lehnsherrer af Tydskland: Nordalbingien blev indtaget af Karl den Store, og Obotriternes Konger stode under de tydske Keysere, saa meget er vist; men om det tydske Lehnsvæsen har naaet ind i Jylland, og videre ind i det egentlige Dannemark, derom tie vore Historieskrivere, og dem have vi dog lige saa gode, lige saa upartiske, som Tydskland. Vi have ellers, som det lader, en svoren Fiende i denne Hr. Heß, der truer: "om hans Lampe længere „vil beholde sin Olie, og om denne Bog bifal„des af Publikum" offentlig at ville bevise, at Frankerig havde større Aarsag at alliere sig mod Dannemark, end forbinde sig med samme; men vi behøve ikke at frygte. En Mand, som er saa uvidende, saa forvirret, som fører saa grovt et Hverdags-Sprog, som von Heß, er ikke farlig for vor Sikkerhed. — Han veed, at Estrith var en Konge, og vi vide, at hun var Knud den Stores Søster. — Leibnitz, Voltaire, Leß, Lavater, Luther — hvem venter alle disse i et statistisk Skrift af saa liden Indhold? Til Beviis paa endeel tydske Recensenteres Uvidenhed, kunde vi ikke undlade at udskrive disse Løyer, som vi have læst i en vis tydsk Recension af denne Bog. Rec. vil bevise, at Hr. von Heß viser ofte sin Svaghed, og synes at være lidet bevandret i Historien. "So sagt er (siger Rec.) „z. B. immer Saxo der Annalist, Saxo der „Chronograph, als wenn diese ungenannte Chro„nikschreiber Saxones geheißen hätten, da man „doch im deutschen: der sächsische Annalist, „der sächsische Chronograph, sagen muß."

Leipzig. Gottesverehrung und Gottlosigkeit nach ihren ungleichen Wirkungen auf dem Kranken- und Sterbebette, aus besondere Lebensscenen dargestellt von Joh. H. F. Ulrich, evangelische reformirten Prediger an Charité-Hause und beym Invaliderkorps in Berlin. Leipzig 1778. 232 Sider. 8. Koster 56 ß.

Ungdoms Fyrighed, Talegaver, Bekiendtskab med Mennesket, og adskillige passende og vel udførte Materier finder man i denne Samling. Ellers vide vi ikke, hvorfor den Flod af Prædikener, hvormed Tydskland er oversvømmet, skal forøges med slige lokale Taler, der langt fra ikke kunne være til almindelig Opbyggelse, ja burde endog, naar de ere af dette Slags, hellere forties. F. Ex.: Den anden Tale er foranlediget af en liderlig Pige, som undløb sine Forældre, blev Vellystens Slavinde, og laae i Hospitalet elendig syg af sit Levnets vanærende Følger. Kunde dette ikke beqvemmere indklædes i Form af noget andet, end just af en Prædiken? Man skulde troe, denne Tale var holdet til Personen allene, ligesom og den fierde, der er stilet til en Kone, som i sin Dødsstund vilde forsone sig med sin Ægtemand. Det lader her, som Forf. havde sin eneste rhetoriske Styrke i Prosopopæier og Dialogismer, og ellers at have efterlignet Mayer, som i sine Mordpredigten er rüg paa saadant Stads. I Fortalen loves: Beytrage zur Menschengeschichte aus Lazarethen und Krankenstuben.

No. 45.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 18 November 1779.

Dr. Anton Friederich Büschings Underviisning i Naturhistorien for dem, som enten kun vide lidt eller slet intet af den, udgivet til almindelig Nytte for Børn og Lægfolk. Kiøbenhavn 1779. Trykt hos M. Hallager, og sælges hos ham for 24 ß.

Den store Gellert beklagede, at man endnu ikke havde nogen Catechismus over Guds Gierninger i Naturen for den almindelige Mand. Kilder hertil savner man aldeles ikke, men man har endog en temmelig Mængde deraf. Bonnets Contemplation de la Nature er, som bekiendt, et ypperligt Verk, Pluche's Spectacle de la Nature, og Martini's Natur-Lexicon, en Schauplatz der Natur i to Deele i Berlin, Sturms Betrachtungen über die Werke Gottes im Reiche der Natur, som Hr. Gyldendal har lovet os paa dansk, og mange andre Verker, kan give overflødig Materie hertil. Alting kommer an paa, at levere noget tydeligt, fatteligt og tiltrækkende for den almindelige Mand. Dr. Büsching skriver i alle Ting; det var altsaa ingen Under, at han ogsaa skriver i Naturhistorien, helst da saadant et lille Compendium ikke kostede ham andet, end at lade en Haandskriver udtegne et Stykke af een Bog og et af en anden, skrive en Titel og en Fortale dertil, sende det til en Forlegger, og lade sig betale for sit Navn. — Vi have allerede nogle smaae andre Beskrivelser over Naturen paa dansk, og af dette Skrift have vi og en Oversættelse af Hr. Pingel i Odense, foruden nærværende. Den første, som vi ikke have seet, skal være endeel forøget og forbedret. Dette var et meget nyttigt Foretagende af begge de Herrer Oversættere, da Ungdommen og den almindelige Mand have alt for liden Kundskab om Naturen. Her finde de noget af Astronomien og Jordklodens philosophiske Beskrivelse, og noget om alle tre Rigerne i Naturen. Skade, at her savnes endeel om Jordarterne, Metallerne, noget om Planternes og endeel Dyrs oekonomiske og medicinske Nytte. Saa vanskeligt det er at treffe den rette Middelvey imellem Overflødighed og Mangel, saa vigtigt er det. Imidlertid giøre de, som bringe dette lille Verk ind blant den almindelige Mand, vist megen Gavn. Og alle Forældre bør give de-

deres Børn det i Hænderne, at de i Tide kan faae Smag paa at kiende Naturen. Naar skal vi dog faae nogle Underviisninger for den almindelige Mand, som den bekiendte Greens physiske Discourser? og hvor vigtige vare de ikke!

Trende aandelige Taler, udgivne som et Forsøg af Michel Rasmussen, Candid. S. S. Ministr. og tredie Lectie-Hører ved Naskovs latinske Skole i Lolland. Kiøbenhavn 1779. Trykt hos Sander og Schröder. Stor 8. 76 Sider.

„Det er tungt, naar den, der ved en fattig „Skole for en ussel Løn i mange Aar har „udstaaet et Arbeyde, som tilsidst kan trætte den „sterkeste og best belønnede, dog ikke for sin til„stundende Alderdom kan see Haab om en Lykke, „der er almindelig for alle, almindelig for en„hver, der, uden at have giort videre Frem„gang, strax opofrer sine Ungdoms Kræfter paa „at prædike, holde Skole, eller conditionere paa „Landet. Maatte da dette svage Forsøg — gie„re mig værdig til en taaleligere Skiebne, saa „har jeg opnaaet mit Ønske." Af denne Indledning see vore Læsere Hensigten af disse Prædikeners offentlige Bekiendtgiørelse; dog, vi have intet med Hensigten at giøre, men med Arbeydet selv. Den første handler om Guds Herligheds Aabenbarelse i Jesu uskyldige Lidelse; der vises: 1) at Jesus var uskyldig. 2) At Guds Herlighed langt fra ikke fordunkles, men tvertimod o. s. v. — Vi synes, det er ikke Materie værdig nok til en Hoveddeel i en gudelig Tale at bevise Jesu Uskyldighed; vel siger Forf.: "saa ere overbeviiste derom" men vi troe dog, at enhver med almindelig Bondeforstand, som læser Lidelsens Historie, kan faae denne Overbeviisning. Ellers er Thema vel, trolig og praktisk udført. Den anden viser: det christelige Navns værdige Brug til Salighed, og afhandler: 1) det christelige Navns Ypperlighed, og 2) dets værdige Brug, om det skal komme os til Salighed. Vi finde ligeledes denne Tale jevn og opbyggelig. Den tredie er Forf. Demis-Prædiken, og handler om en Christens Tilflugt til Gud i Bønnen, som det beste Middel til at afhielpe hans Trang — synes ikke at være skrevet uden en Slags Erfaring, og naar denne i det Geystlige forbindes med Undersøgelse og Beskedenhed, savner den aldrig sin Virkning. Skulde vi erindre nogle Smaating, da er det, deels, at man ikke kan kalde disse trende aandelige Taler et Forsøg; de ere hverken Forsøg for Læserne, thi Prædikener ere ikke noget nyt, ikke heller Forsøg af Forf., thi han synes at være øvet. Deels misbruger Forf. Udraabet ach! og stiler sin Tale for tidt mod Spotterne. Egentlige Spottere findes der vel ikke mange af i Lolland, men vel der, som andensteds, upraktiske Christne.

Udenlandsk Literatur.

Frankfurt. *Habakuk*, vates olim hebræus imprimis ipsius hymnus denuo illustratus. Adjecta est versio Theodisca. Francof. 1777. 76 Sider. 8. Koster 20 ß.

Forfatteren viser først Tankernes Gang og Forbindelse i dette prophetiske Skrift. Propheten begynder med en til Gud henvendt Klage over den høystfordervede politiske Tilstand i den jødiske Stat, med det Ønske, at Gud dog endelig vilde giøre en Ende paa denne Uorden; derpaa faaer han Svar: at denne Forvirring endes ikke, førend med Statens Ødelæggelse af Chaldæerne; rørt af denne forestaaende Ulykke, bryder han ud i bitre Klager, og anraaber Gud, at han dog ikke vilde lade sit Folk gandske gaae til Grunde. Med Taushed bier Propheten paa det Svar, Gud vilde give ham, og faaer det Løvte, at det chaldæiske Rige engang skulde kuldkastes, og Hebræerne derved sættes i en lykkeligere Tilstand. Hymnen sigter baade til den jødiske og chaldæiske Stats Forstyrrelse. Herefter følge nog-

nogle philologiske og exegetiske Forklaringer over Prophetens Bedesang. Og endelig en tydsk Oversættelse, saavel af Sangen selv, som de to første Kapitler. Vi kunne ikke sige meget til Oversættelsens Roes. Den skal nok være kort, sterk og kiernefuld, men dette forleder Forf. til at jage efter usædvanlige Ord og sætte dem unaturlig tilsammen, for at faae Sangen til at klinge synderlig. Vi have udmærket nogle Ord i Begyndelsen:

„Jehova! vernommen hab' ich deine Enthüllungen - - staunend!
„Jehova! dein Walten - - binnen der Verhängnißzeit vollführ's
„Binnen der Verhängnißzeit ruchbar's
„Innigst erbarmen denk das.

Augsburg. Zum Andenken über Herrn Johann Caspar Lavaters Aufenthalt in Augsburg den 15 Junii 1778. 2½ Ark.

Alle trængde sig til for at see denne store Mand (natürlicher Weise versteh ich nicht sein körperliche, sondern Geistes Größe) ja, det forstaaer sig selv. Ellers troe vi, at naar en Skribent legger saadan en urimelig Bestemmelse til sine soleklare Perioder, maae han enten selv være lidt dum, eller indbilde sig, at han skriver for Dosmere. Overalt maae Hr. Diakon Lavater finde sig misfornøyet med denne Lovtalere, endskiønt han vel er vandt til at læse Fragmenter og Anekdoter om sig selv; thi der er neppe nogen levende Mand — hverken Klopstock eller Kongen af Preussen — der er skrevet flere smaae Omstændigheder om, end om Lavater. Det, som giør disse faa Blade vigtige, er deels Lavaters Brystbillede en Medaillon — dette indtager strax, dette taler bedre for Manden, end Forf. rhapsodiske Væv: en høy, frie Pande, dybtliggende men giennemskuende Øyne, en fritudstaaende og noget spids Næse, en venlig Mund, Sagtmodighed og Menneskekierlighed i Trækkenes Samling, Levninger af en Sygdom i Aaret 1774. og Siælekræfternes idelige Brug og Anstrængelse give hans Ansigt et blegt og magert Udseende. Deels følger hermed et halv Ark Poesie af Lavater selv, hvoraf vi ville udskrive Begyndelsen:

Dort wandelt in der Welten Tiefe
Der rohe Staub, der Erde heisst!
Bestralt von einen Funken,
Der Sonne heißt,
Und angeschimmert von des Funkens Schatten,
Der Mond heißt.
In jener Tiefe —
Dort unter zehen tausenden,
Der Erde-Ball —
Wie klein, daß man ihm unter
Den Welten Gottes nenne?
Den Sonnen Töchtern!
Doch nicht zu klein,
Zu seyn des Königs aller Welten
Geburtstadt — und sein ewig Augenmerk! —
O du, der Welten Tiefste!
O du — der Schöpfung Bethlehem!
Warum trägt dich in seinem Blicke,
Der höher ist als alle Höhe?
Warum? — Er sank in deine Tiefen!
Er! Jesus Christus! — o. s. v.

Wien. Augustin Calmets Abhandlung, in welchen der Vorzug der hebräischen Geschichte vor den Geschichten aller übrigen Nationen bewiesen wird. Aus dem Französischen übersetzt von J. Lichtensteiner. Wien, bey Graffern, 1777. 7½ Ark i Oktav.

Et gandske overflødigt Arbeyde. Man har denne samme Afhandling meget bedre oversat, og, det som forøger dens Værdie, forsynet med Mosheims Anmærkninger, i Augustin Calmets biblische Untersuchungen, Brem. 1740. III Th. p. 183-295. Man kiender ellers Calmets Maade — lærd nok, men vandagtig og upassende paa vore Tider. —

An-

Anmeldelser.

Florentz.

I forrige Aar har man her begyndt at stikke alle de gamle berømte Maleres Portraits, som findes i Stor-Hertugens Gallerie, i Kobber. Man begynder fra Cimabue af, og gaaer til Peder fra Perugia (Pietro Perugino) som var den udødelige Raphaels Lærer. Der giøres ikke flere Aftryk, end der ere Subskribentere.

Den Begierlighed, hvormed det Danske og Norske Publicum i saa mange Aar har længtes efter at see den udødelige Richardsons Clarissa og Grandison paa dansk: Det store Bifald, hvormed den saa høyt elskte Gellert og den berømte Haller anpriisde disse Mesterstykker af Smag, Sædelære og Vittighed: Den Dyd, den Gudsfrygt, de levende Mønstere, som disse ypperlige Characterer fremstille, hvorved de indklæde Sædelæren i den yndigste Dragt, og virke som oftest mere end alle tørre Systemer; Alt dette kunde bevæge enhver Elsker af den danske Literatur til at berige Modersmaalet med disse Verker. Men, da deres Vidtløftighed formodentlig vil giøre Arbeydet alt for besværligt for en enkelt Person, saa har et Selskab foreenet sig for at udarbeyde en Oversættelse for det første af Grandison. Man har sørget for, at Stilen, endskiønt flere Personer tage Deel i Arbeydet, overalt skal blive sig selv liig efter de forskiellige Personers Characterer. Dette Verk vil blive saa bekosteligt, at intet uden Lyst til at gavne og behage sine Landsmænd har kunnet give Selskabet Mod til at lægge Haand paa det. Den eneste Belønning for saa møysommeligt et Arbeyde skal være, om man derved maatte fortiene Kienderes Bifald, og levere en Oversættelse, der kunde sættes ved Siden af de beste i vort Sprog. Oversættelsen, som ligger allerede færdig til Trykken, er udarbeydet efter den nyeste Londonske Udgave 1770. Verket bestaaer af 7 Dele, hver omtrent halvandet Alphabet stor. Det leveres paa got Trykpapiir, med gandske nye fiin Skrift, for 2 ß. Arket, men paa Skrivpapiir 3 ß., til Subscribenterne. Den første Deel udkommer i Martii Maaned næstkommende Aar, da en Deel siden leveres nøyagtig hvert Fierdingaar, for desto snarere at fornøye Læseren. Subscriptionen modtages af Hr. Amberg, boende i Studiistrædet No. 117, og vedvarer til Nytaar, da derefter ingen Exemplarer trykkes paa Skrivpapiir uden for dem, som derfor have ladet sig tegne, og meget faa paa Trykpapiir, hvilke ikke overlades til nogen ringere end 3 ß. Arket. Man udbeder sig de Herrer Subscribenteres Characterer og Embeder, at de tilligemed Navnene kunne blive trykte ved Slutningen af Verket. Udenbyes Subscribentere ville behage at lade sig tegne ved Commissionairer her i Staden. Enhver, som tager ti Exemplarer, faaer det ellevte frit. — For dem, som endnu ikke kiende dette fortreffelige Skrift, vil man allene legge til: at Forfatteren har deri skildret en fuldkommen Mandsperson af den fineste Levemaade, Vittighed, Indsigt og Smag, et ædelmodigt Hierte, og en sand Gudsfrygt: Tildragelserne ere saa mange, saa afvexlende og interessante, en Clementines og Miß Byrons Fruentimmer-Characterer saa fortreffelige, det menneskelige Hierte saa mesterlig skildret, at den tilligemed Clarissa ere de fuldkomneste og lærerigste Romaner, man hidindtil har eyet, og fortiene at læses af enhver Elsker af ægte Dyd, ædel Poesie og sund Smag.

No. 46.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 25 November 1779.

Scriptorum Divi Pauli Chronotaxin pro summis in Theologia honoribus — examini Theologorum modestissime submittit *Antonius Bloch*, Diœc. Rip. Episc. Viburgi MDCCLXXIX. 8. 217 Sider foruden Fortalen.

Vi havde tænkt, engang i dette Blad at underholde vore Læsere med en kort Opregnelse af de 12 Disputatser, som ved Doktor-Promotionen i Sommer kom for Lyset; men da de endnu ikke ere at faae samlede, og vi om adskillige af dem ikke have et Ord at sige, ønske vi at giøre denne mere bekiendt, som een af de brugbareste for vore theologiske Studentere, uden derved at nægte nogen af de andre gode Afhandlinger sin Nytte. Hr. Dr. anpriser in prolegomenis Pauli Skrifter af adskillige Aarsager, viser hans Θεοπνευςια, og søger at igiendrive Ridderen Michaelis, som i Einleitung in die göttlichen Schriften d. Neuen Bundes holder det for rimeligt, at der kunde være apostoliske og inspirerte Skrifter af Paulus, som ere gaaet forlorne. R. Mich. beraaber sig 1) paa den Færdighed og Øvelse, Paulus havde i at skrive Breve, som uden Grund udledes af Θεοπνευςια. Hr. Dr. udleder den just deraf, da de fleste Theologer dog ere enige om, at de hellige Skribenteres Inspiration er accommoderet efter Skribentens sædvanlige Foredragsmaade, Stiil, Lærdom, Karakteer, Øvelse o. s. v. Mich. paastaaer 2) at et vist Brev til Corinth., ældre end det første, er gaaet forloren, efter Pauli Ord 1 Cor. 5, 9. εγραψα υμιν εν τη επιςολη. Hr. Dr. har ikke fundet saadant et Brev nævnet hos de gamle Kirkefædre, og forundrer sig derfor over, at M. vilde tage sin Tilflugt til saa uværdig og fattig en Hypothes: men i Anmærkningerne til 1 Brevet til Cor. fremsættes Hs. Høyærv. egentlige Modbeviis paa denne Maade: Han er eenig med Rid. M. deri, at Paulus maae have skrevet den Talemaade μη συναναμιγνυσθαι i et ældre og andet Brev end dette første til Cor. Han meener derfor man bør søge den i et af de andre forhaanden værende Pauli Breve, som er ældre end dette, men inden disse snevre Skranker formoder han, at Mich.

Genius ikke kunde lade sig indslutte, og derfor har foregivet et Tab, saltu extra cancellos canonis audentius tentato. Hr. Dr. finder Stedet i 2 Thess. 3, 14., hvilket han i Forveyen har beviist at være skrevet før dette, men nu er det høyst rimeligt, at da Brevet er skrevet i Corinth, det da ogsaa er bleven læst for Corintherne, og at de altsaa kiendte Talemaaden igien. Man tillade os allene dette Spørgsmaal: Kunde Paulus skrive εγραψα υμιν, naar Brevet var stiilet til Thessalonikerne? — M. meener 3) at da Petrus i sit 2 Br. 3. c. 15 v. taler om et Paulinisk Brev til Meenighederne i Pontus, Kappadocien og Bithynien, og det ikke findes in canone, det da maae være forloren. H. D. svarer, at Brevene til Meenighederne i Galatien, til Kolossenserne, til Hebræerne ere just disse. M. anfører endelig 4) til sin Sætnings Forsvar, at det er Gud ligesaa lidet uanstændigt, at lade et scriptum θεοπνευσον gaae under, som ey at have ladet alle vor Frelseres Ord optegne; at der er Forskiel imellem scriptum θεοπνευσον og scriptum canonicum; hiint kan være borte uden at fornærme den H. Skrifts Fuldstændighed, men dette ikke; at der til integritatem l. S. ikke udfordres flere Skrifter, end de, som ere os nødvendige, for at lære Salighedens Vey, hvilket forekommer os gandske rimeligt og fornuftigt, men H. H. troer, at Ridderen spøger her. Er Hr Dr. af samme Tanker i Henseende til det G. Test., da indsee vi ikke, hvorledes han kan besvare deres Indvendinger, som ere overbeviste om, at adskillige Propheters og guddommelige Sendebuds Skrifter ere forlorne. Hvorledes forklares da Matth. 27, 9., som skulle findes hos Proph. Jeremias, men søges forgieves? hvorledes 4 Mose B. 21, 15. og flere Steder? H. H. forkaster med Rette den Orden, i hvilken Pauli Breve staae i vore Bibler; den forvirrer Læseren, og bringer ham langt fra ikke det Lys, det Bekiendtskab med Pauli Talemaader, den Stigen i Tankerne o. s. v., som en efter Skrivetiden velordnet Læsning. R. Mich. har vel en bequemmere Orden, men "mirum quantum ab illo discrepo" siger H. H., og anfører derpaa alle Brevene efter begge deres forskiellige Hypotheser. Tiden, i hvilken Paulus har skrevet alle sine Breve, er fra det Jerusalemske Møde indtil hans Død, og den inddeles i 4 mindre Epoker: a) før hans romerske Fængsel, b) under det første romerske Fængsel, c) imellem det første og andet, og d) under det sidste. Før det første romerske Fængsel sættes 6 Breve, nemlig 1 og 2 til Thess., det til Gal., 1 og 2 til Cor., og det til Romerne. — Vi kunne ikke forfølge den Høyærv. Forfs. ypperlige og giennemtænkte Arbeyde, uden enten at overskride vore snevre Grændser, eller lemlæste det Heele. Man finder her Pauli Reyser, som formedelst de afbrudte og hist og her indstrøede Beretninger, formedelst adskillige grædske Partiklers uvisse Bemærkelse o. s. v. ere i Henseende til Tiden vanskelige at bestemme, ordentlig fremsatte og rimeligen beviste; man finder her de mindste Omstændigheder anmærkede, som ere saare vigtige for en agtsom og fornuftig Bibelforsker; vi kunne ikke give Exempler herpaa, uden at blive vidtløftige. Dog ville vi, da man i Almindelighed hidtil har troet, at Brevet til de gal. Meenigheder var det ældste, søge at sammendrage, hvad Hr. Dr. anfører, for at bekræfte det første Thess. Brevs høyeste Ælde: Den bevises best a posteriori; thi ere alle de andre Breve yngere end dette, saa følger, at det er det første af Pauli Breve. — Det er skrevet af Paulus Silvanus og Timotheus, altsaa paa en Tid, da disse vare samlede, nemlig i Corinth Act. XVIII. førend Paulus reyste tilbage fra Europa til Asien. Her hilsede han den Jerusalemske Meenighed (hvor vi ved Ordet αναβαινειν, foruden det, Hr. Dr. anmærker, ville tilføye, at det ofte bruges ligesom עלה de eminentia v. dignitate morali loci) reyste igiennem Antiokien til Galatien, derfra til Phrygien, hvor han i den fornemste Bye Laodicæa skrev Brevet til Galaterne. At Brevet er skrevet efter denne anden Reyse til Galatien Act. XVIII., og ikke efter den første Act. XVI., som Mich. paastaaer, beviser Hr. Dr. deels deraf, at R. M. ikke er i Stand til at bestemme Stedet, hvor det skulde være skrevet, eftersom der efter Reysetouren ikke var noget roeligt Sted, hvor οι συν αυτω παντες αδελφοι conjunctim kunde skrive, deels af følgende Grunde: a) hvor der tales om Pauli an-

den

den Reyse igiennem Galatien Act. XVIII., er slet intet Spor til nogen Forvirring i Meenigheden, men denne er strax opkommet efter hans anden Bortgang c. 1, 6. b) Efter Historien vare παντες αδελφοι med ham i den anden Giennemreyse, men ikkun Timotheus og Silvanus i den første. c) Om Kollekten til fattige Christne i Jerusalem, som skulde indsamles af de europæiske Meenigheder Gal. 2, 10., kunde Apostelen ikke melde noget, førend den første europæiske Reyse var tilendebragt. d) Han synes selv at giøre Forskiel c. IV. 13-15. imellem den første og denne sidste Reyse. — Vi afbryde; thi vi mærke, at vi allerede have været vidtløftige, og Vidtløftighed i et Ugeblad er kiedsommelig, ikke heller ønske vi, at vore theologiske Læsere ville lade sig nøye med vore afbrudte Opregnelser, men selv gaae til en Afhandling, som er saa lærerig, og saa vel i Stand til under nøyagtig Prøvelse at lede til egne Forsøg. Den indeholder ikkun Brevene før Pauli Fangenskab, men de øvrige under det første romerske Fængsel, imellem det første og sidste, og under det sidste, ønske vi (ifald Recensent-Ønsker kunde virke noget) bragt i samme Tidsorden af denne Høyærv. og berømte Forfatter, hvorved han tillige ville forøge de danske Tænkeres Tal, som ikke dependere slavisk af enhver tydsk Hypothese. — Det Geographiske i Reyserne er anført efter D'Angvilles Korter. Det er latterligt, at see de hebraiske Karakterer, som skræve i Fortalen, og vi havde hellere raadet Hr. Mangor at undslaae sig for at trykke hebraisk (som uden Afsavn her kunde skee) end tildrage sit Bogtrykkerie Vanære ved saa usle Figurer.

Udenlandsk Literatur.

Hamburg. Joh. Georg Büsch, Professor der Mathematik, an dem Hamburgischen Gymnasio, vermischte Abhandlungen. Erster und Zweiter Theil (med fortløbende Sidetal) 622 S. 8. Hamburg 1777, in der Heroldschen Buchhandlung.

Vi komme noget sildig med dette Skrifts Anmeldelse, men da det lønner Umagen at læse det, tilgive vore Læsere lettelig denne Langsomhed. Prof. har i de Timer, som hans ordentlige Arbeyde og Sundheds-Omstændigheder vil skienke ham, opsat disse Afhandlinger og tilforn indrykket nogle (dog meget faa) i visse periodiske Blade, men forøger og samler dem under ovenstaaende Titel. Den første Deel indeholder følgende Stykker. I. Briefwechsel über das Geniewesen, hvorhen hører: Schreiben eines ehrlichen Landmanns über seinen Sohn, Lorentz, der unglücklicher Weise ein Genie geworden, an dessen Gevatter — Antwort des Gevatters an der Vater — Schreiben des Gevatters an Lorentz — Lorentzens Antwort — og et Anhang — Skaden af den vidt udbredte Geniesyge, de indbildte Geniers Udueligbed til det borgerlige Liv og hverdags Forretninger, Vanskeligheden at føre dem tilbage i en virksom Cirkel vises saavel af Lorentz's ulykkelige Exempel, der ikke savner sit Original, som af Slutninger, byggede paa Fornuft og Erfaring. II. Beyträge zur Erziehungsgeschichte indeholder: Etwas belehrendes für Eltern, die Rang und Vermögen besitzen — findes oversadt i Maaneds-Bibliotheket for Februar i dette Aar; naar man ellers i dette Maaneds Skrift fandt sin Regning ved at fornøie Læserne med Oversættelser, kunde man endog i denne Klasse af Prof. Büschs Afhandlinger finde meere interessante Stykker end dette f. Ex. die vier Brüder, eine lehrreiche Erzählung für Eltern, die ihre Kinder studiren lassen — Geschicht des Junkers von Mosbach und seiner Hofmeister — Geschichte das H. u. W Freyherrn von Hochberz und seine Hofmeister — Geschichte der Grafen von Ehrenwerth und ihres Hofmeisters Treu — I sær er denne sidste meget indtagende, endskiønt de alle ere skildrede efter Naturen og vil finde enhvers Bifald, som ved Omgang og Jagttagelser har erhvervet sig nogen Menneskekundskab. III. Abhandlung von Duellen. Deres Afskyeligbed vises af Exempler, fortalte med Følelse og Styrke, f. Ex. en ædelmodig Mand skienkede sin Modstander tvende Gange Livet, men denne, ophidset over at hans Kugler toge det urette Løb, opfordrer den anden til at forsvare sig med Kaarden.

den. Neppe vare Kaarderne trukne, før den lette Morder rendte sin ubeqvemme, men ædelmodige Modstander Kaarden igiennem Livet. "Hast du, siger Forf. til sin Læser," je von einem Morde gehört, der mehr Meuchelmord, als dieser war? Aber kein Rad hat die Knochen des Bösewichts zerknitscht, und der Verwesung entgegen gehalten, keine Henkerschwerdt hat seinen schändlichen Kopf zur Erde geschmissen, und kein Galgen trug, da er entfloh, sein abscheuliches Bild, dem angaffenden Pöbel zur Schau. — Maaden til at hemme Dueller betragtes juridisk. Den anden Deel indeholder IV. Von dem Wolleben des handlenden Bürgers — her afgiøres om det er fordeelagtigt for en handlende Stat, at enhver, paa hvad Maade han vil, til alle Tider lever vel og giør Bekostninger. To kontrasterende Malerier af den forskiellige Maade at drive Luxus paa, opstilles her og have begge sine Originaler (thi herpaa kommer alting an i saadanne Malerier: Vil man enten af Menneskefrygt ikke bruge sine Jagttagelser, hvortil nytte de da? Eller vil man af een laane eet Træk og af en anden et andet, hvad bliver Billedet da andet end en Caricatur?) Dette Stykke har 3 Anhang: af en ærlig Banqveroterers Papiirer til Efterretning for menneskeligtænkende Kreditorer — Celians Brev og dets Besvarelse — Hagestoltzes Brev om Drikkepenge. Vi kunde forsikkre, at vore Læsere formedelst den muntre underholdende Tone vil her finde sig fornøiede, undtagen de, som ulykkeligviis fik deres egne Feil at læse. — Om de fleeste Lærdes forfaldne Huusholdning i vore Tider. V. Von dem Schaden, den die Bevölkerung durch die Menge der Saugammen leidet. VI. Von den moralischen Einfluß der Betteley auf die, so nicht betteln. VII. Ein Fragment über das Lotto, henlagt til det 25 Aarhundrede, fuld af sande og alvorlige Anmærkninger. VIII. Von dem Unatürlichen in dem Umgange der Gelehrten und Ungelehrten. IX. Ueber die Witterung — Denne Lære kan endnu tage imod megen Forøgelse og maaskee med Tiden, naar Aarsager og nøiagtige Erfaringer blive bekiendte nok, komme til nogen Vished. X. Geschichte meiner Hypochondrie als Manuscript für meine Zunftgenossen. En frygtelig, men nyttig Advarsel for alle Studerende.

Frankfurt am Mayn. Gedichte vermischten Inhalts — laudatus abunde non fastiditus si tibi, lector, ero. Ovid — bey den Eichenbergischen Erben 1778. 8. 6½ Ark.

Ja blandede nok! Paraphraser over Davids Psalmer, Nye-Aars Vers, Krigssange, Hyrdedialoger, Fødsels-Liig- og Venskabs-Vers og tolv af Horatz's Oder, altsammen skrevet for meere end 19 Aar siden og nu til Trykken befordret af Udgiveren, der ventelig ikke er andet end en forlegen Boghandler. Forfatteren har i sin Tid ikke manglet poetisk Genie, men dets Gang er dog alt for sædelig og ofte standset ved de grusomme Lænker, som Rimekonsten smeddede til al Poesies Fordærvelse. Vi ville spare hans eget Arbeyde, men forelægge vore Læsere en af de oversatte Oder;

Such', o Licin, um recht beglückt zu leben,
Mit deinem Schiff nicht stets das hohe Meer;
Doch komm auch nicht, indem du Stürme scheuest,
Dem falschen Ufer allzu nach!
Der Freund des güldnen Mittelstands begehrt
Kein altes Dach, das schon den Einfall droht.
Begehret frey von Stolz, und unbeneidet
Kein Wohnhauß, das Pallästen gleicht.
Ein hocherhabner Tannenbaum wird öfter
Vom Wind erschüttert, schröcklicher entstürzt
Ein Thurm der stoltzen Höh, und Blitze treffen
Zuerst des höchsten Berges Haupt.
Im Unglück hofft, im Glück besorgt ein weiser
Entschloßner Geist den Wechsel des Geschicks.
Er, Jupiter, der itzt den rauhen Winter
Herbeyfuhrt, ists, der ihn verjagt.
Gehts heute schwer: o darum wirds nicht immer
Wie heut ergehn! Nicht immer spannt Apoll
Den Bogen; oft nimmt er die Leyer und wecket
Der Muse schlummernden Gesang.
Laß, von Gefahr umdrängt, dich unerschroken
Und standhaft sehn; doch bey so guten Wind
Versäume nicht, die aufgeblathen Segel
Aus kluger Vorsicht einzuziehn!

No. 47.

Nye Kritisk Tilskuer over Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 2 December 1779.

Den christelige Hovmesterinde, eller en liden Haandbog for unge Døttre og Sønner, hvori ved enfoldige og fortroelige Samtaler indskierpes dem deres Pligter imod Gud og deres Opførsel imod Fornemme og Ringe, og mange andre meget nyttige og lærerige Underviisninger, skrevet af Elisabeth Harrison, og med en anbefalende Fortale til Trykken befordret af Philip Doddrige, Doctor Theologiæ. Kiøbenhavn 1778. Trykt hos M. Hallager, boende paa Rosengaarden No. 115. 8. 255 Sider.

Vi kan ikke andet end anprise dette meget smukke Skrift, forfattet af en Lærerinde i Engelland, som i mange Aar har omgaaedes med Børn, og lært dem det, som faa Læremestere og Læremesterinder indprente Ungdommen: Christendom, Gudsfrygt. Det er fornemmelig Christendommens Sædelære, hun paa en meget fattelig og behagelig Maade indprenter sine Læsere, og beviser paa nye den Grundighed og Skarpsindighed, som characteriserer alle den engelske Nations Skrifter. I den første Deel handles om Løgn; den hellige Skrifts Læsning; at anvende det Guds Ord, man har læst, til Nytte; et Barns Død; Bønnen; Sabbathens Helligholdelse; en stolt og spodsk Opførsel mod dem, som ere ringere; Sygdom og Død; Sindsroelighed ved nærmere Betragtning om Døden og Graven; Helbredelse af Sygdom; Flittighed i sit Arbeyde og Lydighed mod sine Forældre; en anstændig Opførsel under Gudstienesten; at erindre sig det hørte Guds Ord; at anvende det Guds Ord, man har hørt, til Nytte; Opmuntring ved det anhørte Guds Ord; Den anden Deel afhandler en tidlig Gudsfrygts Vigtighed; Lucindes Sindsforandring; en ubehagelig Besøgelse; Venskab i Ulykken; den broderlige og søsterlige Kierlighed; Goddædighed; Sagtmodighed; en vredagtig Sindsbeskaffenhed; hvorledes man skal dæmpe sin Vrede; Tidens nyttige Anvendelse; og den tidlige Deelagtiggiørelse i Alterens Sacramente. Her er en Psalme af den berømte Dr. Wats:

Bør jeg vel med Uagtsomhed
Guds dyrebare Ord anhøre,
Som mig til evig Salighed
Han lader ved sit Bud fremføre?
Ney, alt for helligt Stedet er,
Det er Gud selv, som taler her,
Og Ærefrygt bør mig opfylde.

Selv Engle knæle denne Stund,
Den Høyeste i Støv at ære.
Et Vink, et Ord af Almagts Mund,
Kan Ondskabs Aander Rædsel lære.
Og jeg, en Orm, et usselt Gran,
Et Rov for Synd og Grav, jeg kan
Her snakke, spøge, lee og skiertse.

O! skielv min Siel for Herrens Arm,
Som hver forsætlig Synder truer.
Tilbed hans Kierlighed: Forbarm
O Herre dig! jeg for dig gruer,
Om du ey Naade skienker mig,
Hvor skal jeg hist bestaae for dig,
Naar jeg skal for din Domstoel træde!

Ney, jeg med Andagt høre vil
Hvad du mig, Herre! lader byde.
Jeg skal dig evig høre til
Naar jeg i alting dig vil lyde.
Med Andagt jeg foreener mig
Med dine Børn, som prise dig
For al din Miskundhed og Naade.

Forlad mig da, hvad jeg, o Gud,
Barnagtig har mod dig forøvet!
Lær mig at holde dine Bud!
Læg du min Siel, naar jeg bedrøvet
Med Suk begræder mine Feyl,
Og seer udi dit Synde-Speyl
Hvor store mine Synder ere!

Stilen er tydelig og simpel. Oversættelsen er, paa nogle Steder nær, let og flydende, og næsten overalt rigtig.

Udenlandsk Literatur.

Danzig. Joseph Marshall's Esq. Reisen durch Holland, Flandern, Deutschland, Dännemark, Schweden, Rußland, Pohlen und Preussen in den Jahren 1768, 69 und 70. — Aus dem Englischen übersetzt. — Erster Band. 1776. 8. 373 Sider foruden Forfatterens og Oversætterens Fortaler. Zweyter Band 388 Sider. Dritter Band 379 Sider. Vierter Band. 1778. 373 Sider. Koster 2 Rdlr. 4 Mk.

Vi tage disse 4 Bind af den engelske Ridder (Esqvire) Marshalls Reyser tilsammen, da vi ikke kunne behandle det sidste, som er det nyeste, uden at giøre Erindringer og Anviisninger til de forrige; vi troe desuden, at en vidtløftigere Anmeldelse af disse Reyser vil være behagelig for dem, som ikke kiende Skriftet, da Forf. ikke følger de fleste andre europæiske Reysebeskriveres Maade, der, ubekymrede om deres Læseres Delicatesse, fylde deres Ark med tørre Korographier, Topographier, Iconographier o. s. v., men han har stedse benyttet sig af Leyligheden til at giøre Anmærkninger i ethvert Land over Folkenes Tilstand, over Aarsagerne til deres Velstand eller Nød, over Landvæsenet, Manufakturer og Handelen. Virkelig ere disse Poster af en langt større Indflydelse, og saa meget vigtigere, som de oftest gandske forbigaaes af andre Reysende. Det første Bind indeholder Reyserne igiennem Holland. Forf. tog Veyen fra Harwich over Helvoetsluis til Rotterdam. Denne Stad rivaliserer i Handel med Amsterdam, og har endog visse Fortrin for denne; nie Tiendedeele af den britiske Handel foreener sig i Rotterdam, som foruden adskillige smukke offentlige Bygninger og Spadseregange, roser sig af at være Erasmi Fødested, og har paa den store Broe opreyst ham en taalelig Støtte. Trækskuyterne herfra over Delft til Haag, som roses af alle Reysende for deres Magelighed, fandt, formedelst det slette Selskab, ikke

ikke den engelske Adelsmands Bifald. Den Delftiske Steentøys-Fabrik har lidt megen Skade ved de Engelske, ligesom deres Klædemanufakturer af de Franske. Holland er overalt bekiendt for sine Indvaaneres Reenlighed, men denne drives ingensteds saa høyt som i Haag. Gode Selskaber findes her, da dette Sted samler alt det, som er fornemt i Holland. Skuespillene ere ynkelige. Den Steviniske Seglvogn (Segelkutsche) fører i 2 Timer 28 Personer 42 engelske Miil (9 danske). Prindsen af Oranien residerer her, men hans Palais er ikke merkværdigt. Leyden ernærer nogle tusinde Fabrik-Arbeydere, men afsætter intet andet end grovt Klæde, ja finder endog sin Regning ved at forskrive det fine fra Engelland; ellers have de nu overalt i Europa oprettede Manufakturer skadet Leyden utroelig. De hollandske Bønders Næring og Drift er Hornqvæg, som i de rige Enge og de reenlige Stalde udmæskes til den bekiendte Størrelse; til Qvægets Fedme og Frugtbarhed bidrager det ikke lidet, at det i den Mængde Kanaler og Floder allevegne finder Vand for sig. Andre Floder brede sig vidtløftig ud, naar de falde i Havet; Rhinen taber sig ved sit Udløb i to eller tre Kanaler. Anmærkninger over Hollændernes National-Karakter. Fra Leyden reyste Forf. til Harlem. Det merkværdigste i denne Stad er Manufakturer og Blegerier; man har forgieves forsøgt at efterligne den Harlemmer Blegemaade. Vandet skal her giøre det meste. Amsterdam. Das Stadthaus er en Kolossalsk Bygning, og efter sit Øyemærke vel indrettet. Her giemmes store Rigdomme i de Hvælvinger, som tilhøre Banken, hvis Indretning ikke er som den Engelske eller vores, hvor Sedler bringes i Omløb i Stedet for klingende Myndt. Amsterdammer Bank er en Oplags- eller Giemmebank: de Penge, som engang nedlegges, komme aldrig meer ud; ikke desmindre beholder dog Kapitalen sit Liv, thi Bankobrevet træder fuldkommen i dens Sted, og maae fornyes hver gang det skifter Eyere. Man seer af Forf. Beretninger, at Øyemærket af denne Bank, som giemmer henved 40 Millioner Pd. Strl., er at holde Borgernes Rigdomme samlede i Amsterdam, og har slet ingen Nytte i Handel med Fremmede. Vi kunde ellers uddrage alt for mange urimelige Slutninger af denne Indretning, dersom alt det skulde være sandt, som Forf. beretter. Han kan gierne have været en opmærksom Tilskuer ved det, som passerer ved Amsterdammer-Bank, men dens sande Væsen og Natur veed han ikke. — De offentlige Bygninger og Pleyeanstalterne beskrives kortelig. Til de værste Misdædere har man der en besynderlig Straf, som bestaaer derudi, at de nedsættes i en Kiælder, hvorudi bliver indladt saa meget Vand, at Forbryderen ved Hielp af en Pumpe og idelig Arbeyde netop kan redde Livet, og hver Dag staae i Fare for Døden. — Manufakturerne i denne Stad ere for vidtløftige at opregne. Bogførerne i Amsterdam sætte dobbelt saa mange Presser i Arbeyde, som de i London. Indvaanernes Tal er 300,000. Det ostindiske Selskab er ikke i den blomstrende Tilstand, som det har været, hvilket tilskrives deels Eyendommens Vidtløftighed i Indien, hvorved Forvaltningen bliver besværligere, deels den overdrevne Mængde af indiske Produkter, hvorved Prisen falder i Europa, og deels en forkiølnet Iver hos Selskabets Betientere. Dette afhandles i et Udtog af en vis hollandsk General Gouverneurs Nachricht von dem gegenwärtigen Zustande ihres Handels, som her er indrykket. Hollændernes Handel i Europa. Engellænderne have svækket Hollændernes Handel i Østersøen, i sær paa Petersborg; dog er den endnu betydelig paa Danzig, hvorigiennem alle ostindiske Vahre gaae ind i Pohlen. I Tydskland er Hamborg den eneste Handelsstad, som stræber at holde Ligevægt med Hollænderne. De øvrige drive alle Handel paa anden Haand; thi Hollænderne forsyne dem, som ligge ved Floderne, med alle Slags Vahre. Handelen paa Rhinen er en Sag for Hollænderne af mere end 10 Millioner aarlig. Med de østerrigske Nederlande drive de, uagtet Regieringens Modstand, en fordeelagtig Handel: thi disse legge sig ikke nok efter egne Handelsskibe, men fragte hollandske. Engelland vinder ved Handel med Holland, men det, som dog endnu giver dem Overvægt, er den umaadelige Andeel, Hollænderne have i Nationalgielden og de deraf betalende Renter. Hollændernes Handel med Frankerig er nyttig for begge Nationer: den drives baade til Lands over Ostende, og til Søes i alle Fran-

kerigs

kerigs Havne; mange Yppigheds-Vahre blive indførte fra Frankerig, men de vinde ved at være Mellemhandler imellem Frankerig og Norden. Med Spanien er Handelen deelt i 2 Greene: den, som føres med Spaniens naturlige Produkter i forskiellige Havne, og den, med Produkter af det spanske Amerika, som gandske er indskrænket til Cadix; dog er denne paa svage Fødder. Deres Handel med Italien er betydeligere, da de der indføre alle ostindiske, amerikanske og nordiske Vahre. Hollænderne have tabt anseelig i deres Handel med Levante, siden Klædevahrene ere stegne i saa høy Priis. Frankerig vinder ved den levantiske Handel. Hollændernes Fragter: Commissioner, Silde- og Hval-Fiskerier ere overflødige Rigdoms-Kilder; dog kan man af den nyeste danske Historie forbedre Forf. meget i denne Afhandling. Deres Søemagt er i Aftagende. Reyse igiennem Nordholland. Bønderne roses for deres gode Omgang med Qvæget og deres Reenlighed, som strækker sig til alt, hvad de bruge. Hoorn og Enkhuysen ere beskyttede mod Havet af uhyre store Dæmninger; deres Handel er meest Sildefiskerie. Alkmaar underholder af sit Sildefiskerie mangfoldige Fattige, til Skam for Engelland, som forsømmer saavel denne Næringsvey, som Omsorg for de Trængende. Friesland. Grøningen er riig paa Indvaanere, som føre, efter Forf. Erfaring, et lyksaligt Liv. Overyssel. Gelderland. Zeeland. Almindelige Anmærkninger over de hollandske Manufakturer og Agerdyrkningen bestaae meest i Udtoge af andre Skrifter, hvilke ikke desmindre ere værd at læse og vigtige for enhver Patriot. Paalæggene ere svære i Holland: et givet Antal Folk der betaler næsten dobbelt saa meget, som det samme Antal i Frankerig, og dog er Mængden formuende paa det første Stæd og fattig paa det sidste; altsaa kan Paalæg gierne bestaae med Frihed, og en Monarkisk Magt er ikke i Stand til at udpresse Folket saa meget, som en frie Regiering faaer uden Møye. Forfatterens egne og fremmede Anmærkninger herover indeholde intet andet, end hvad der er enhver god Finantserer bekiendt. Hollændernes Sæder. Yppighed har allerede indsneget sig; dog holdes den vel i Tomme, eftersom de Rige der ikke have Indkomster af Landgodser at stole paa, opdrages stedse i Arbeydsomhed. Ingen Overdaadigheds-Bekostninger ere større end de, som anvendes paa deres Maaltider. Lidet berører Forf. det, saa kaldte, Lærde i Holland, men han stammer her, og synes ikke at have hiemme i denne Materie. Dette første Bind sluttes med Anmærkninger over Republikens Statsforfatning. Da det Politiske og Oekonomiske staaer i saa nøye Forbindelse, saa møder her en Mængde Igientagelser af det forrige, hvilke vi dog ikke vove at kalde tilhobe unyttige.]

(Fortsættelsen følger.)

Subscriptionsplan
paa Gesners samtlige Skrifter.

Saavel den Ubehagelighed, at see nogle enkelte Stykker af den berømte og yndede Gesners Skrifter i forskiellige Formater i vort danske Sprog, som aldeles Mangel paa andre, der enten allerede ere udsolgte, eller endnu ikke oversatte — har bragt mig paa de Tanker, at jeg kunde giøre mine Landsmænd en behagelig Tieneste med at besørge en fuldstændig og værdig Udgave af Gesners samtlige Skrifter. Oversættelsen udarbeider Hr. Hans Jørgen Birch, Sognepræst i Wallensbech; og jeg vil sørge for ved Vignetter, Papiir og øvrige typographiske Indretninger, at alt kan svare til Skriftets indvortes Værdie. Det udgides i 2de Octav-Deele, som overlades Dem, der inden Aarets Udgang ville lade Deres Navne antegne hos mig, for 4 Mk. Tomen eller 1 Rdlr. 2 Mk. for det hele Verk paa Trykpapiir og 1 Rdlr. 5 Mk. paa Skrivpapiir. For dem, som ikke subscribere, bliver Prisen 1 Mk. mere for hver Deel. Kiøbenhavn, den 4de Septbr. 1779.

Gyldendal.
boende i Silkegaden No. 66.

No. 48 og 49.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 9 December 1779.

Gudelige Taler over Søn- og Festdags Evangelier, udgivne af et theologisk Selskab. — Tredie Bind, første Hæfte. Kiøbenhavn, trykt paa Gyldendals Forlag, 1779. 8. 276 Sider.

Det fornøyer os og enhver Dansk overmaade meget at erfare, ikke allene at dette nyttige Selskab varer ved, men at det endog foruden nærværende Hæfte vil levere endnu et, som skal indeholde Passions-Prædikener; ikke heller tvivle vi paa, at den Høyærv. Direktør og de faa overblevne Medlemmer jo opfylde nogle andre Recensenteres Ønske, om at udgive de saa manglende Prædikener, at Aargangen i alle Maader kan blive fuldstændig. Hæftet indeholder følgende gudelige Taler: I. Guds retfærdige Vrede over sit Ords Foragt, omsider lagt for Dagen i frygtelige men velfortiente Straffedomme, af Hr. Dr. Balle. II. Lydighed imod Gud, som een af Christendommens herligste Dyder, af Hr. Paludan. III. Aarsagerne til Menneskenes forskiellige Forhold i Ulykkens og Nødens Tid, af Hr. Møller (som er befordret til Embede). IV. Hvor ubilligt og farligt det er at forarge sig paa Jesum, af Hr. Klauen. V. Hvorfor Jesu sande og virksomme Kundskab er saa sielden blant Christne, af Hr. Kraft (som ligeledes er befordret). VI. Gudelige Betragtninger over Jesu Fødsel af Hr. Wirth (som og er kaldet til Præste-Embede). VII. Jesu kierlige Omsorg at lede Syndere til sand Lyksalighed, af Hr. Horn. VIII. Jesu Læres forskiellige Virkning paa de menneskelige Gemytter, af Hr. Bechmann. IX. En Christens Pligter ved et nyt Aars Begyndelse, af Hr. Schiøth. X. Forsynets urandsagelige Regiering, af Hr. Paludan. XI. Evangelisk Anviisning til den offentlige Gudsdyrkelses rette Jagttagelse, af Hr. Dr. Balle. — Vore Læsere see heraf, at Selskabet for nærværende Tid er formindsket indtil fem Arbeydere foruden Hr. Dr. Balle. Den samme fordeelagtige og sande Dom, vi altid have fældet over Frugterne af denne nyttige Indretning, underskrive vi igien her med Fornøyelse.

Efterretning om Skye-Pumpen den 18 August 1778. ved S. M. Holm. Kiøbenhavn, hos Thiele. 8. 12 S. 5 Kobbere.

 Er

Er en kort Opregnelse af de Forandringer, som foregik i Luften, da dette Phænomen i Sommer opvakte Indbyggernes Skræk i denne Egn, rykkede Træer op med Roden, nedbrækkede Plankeværker, rev Tagsteene af Huusene, trak et Lysthuus op i Luften og splittede det ad, opløftede en Pram og førte den bort paa et andet Stæd, opfuede en middelmaadig Park m. v. Forf. kunde giort sig Publikum mere forbundet, om han havde behaget at tillægge noget om Aarsagerne hertil, eller noget Historisk om Skyepumpernes Virkning og Adfærd. Kobberne forestille Luftens og Phænomenets Skikkelse temmelig vel, endskiønt vi aldrig saae den saa smalt dannet, som den tredie Tavle udviser.

Udenlandsk Literatur.

Danzig. Marshall's Reisen durch Holland u. s. w. (See No. 47. Side 372.)

Andet Bind. Reyse igiennem Flandern. Brügge er en stor men mørk og forfalden gammeldags Stad, har et engelsk Nonnekloster. I Nieuvpoort skielder Forf. sin Vert lystig ud for hans uforskammede Fordring. Dünkirchen er for sin Handels og Beliggenheds Skyld betydelig. Arras og Cambray. Gent er en af de største Stæder i Europa, giennemskaaret af mange Kanaler, og foreenet ved hundrede Broer, men mere end den halve Grund inden Volden er anvendt til Haver. Brüssel er en smuk og virksom Stad. Antwerpen beskrives, og deri henved 200 kostelige Malerier i dens Hovedkirker af de berømteste Mestere; de fleste ere af Rubens. Veyene herfra til Roermonde ere slette, og Landet næsten udyrket. Politiske Anmærkninger over de østerrigske Nederlandes Beliggenhed, og deres Indflydelse paa Ligevægten i Europa. Reyse igiennem Tydskland til Hamborg. Cölln, Düsseldorf. Westphalen ernærer sig meest ved Qvæg-Avl, i sær ere deres Sviin bekiendte. Agerdyrkningen er formedelst den slette Grund forsømt. Münster, Osnabrücke, Minden ere gamle uanseelige Stæder. Vi iile med Forf. igiennem det ubehagelige Westphalen og det Hanoverske til Hamborg, for snart at kunne forelægge vore Læsere denne engelske Reysendes Beretninger om vort Fædreneland. Hamborgs Handel beskrives fuldstændig, men Levemaaden og Omgangen har ikke Forf. Bifald. Reyse igiennem Dannemark. Altona anseer han for en farlig Medbeilerinde for Hamborg i Handelen, og har mange betydelige Fordeele for denne. Her blev Forf. ført til en sachsisk Greve, som roeste de i Dannemark skeete Forbedringer, hvilke Forf. paa sin Reyse til Lübek vil have fundet anderledes. Det berømte Uhr i Lübek, noget om det hanseeatiske Forbund og Handelen, fortælles efter Forf. sædvanlige Maade. Fra Lübek igiennem Eutin og Pløen til Kiel. Staden roeses kortelig. Rendsborg Fæstning holder han ikke for uovervindelig, som Indbyggerne meene. Slesvigs Sieldenheder vare intet i denne Reysendes Øyne "doch glauben die armen Leute des Landes, daß eine große Pracht darinnen steckt." Markerne ere overalt vel dyrkede. Flensborg ligger i hans Øyne ret romantisk, og driver god Handel. Paa Veyen til Ribe maatte Forf. forsyne sig, efter sin Verts Raad, med egne Levnetsmidler, men var ellers vel fornøyet med Jordens Dyrkning og de fleeste Bønders Omstændigheder. I Ribe har Forf. fundet et Universitet, der dog ikke var i nogen blomstrende Tilstand. Denne Anmærkning kunde maaskee give Anledning til at tvivle om de andre Beretningers Rigtighed, Forf. giver om vort Fædreneland. Varde. Forf. har bemærket, at Forpagtningerne vare her omkring i lige saa god Stand som i Engelland. Ringkiøbing. Herfra til Holstebroe gik Forf. Vogn i Stykker, og satte ham i megen Forlegenhed. Til Lykke kom en vis Greve ridende, som havde et vidtløftigt Landgods deromkring, antog sig denne Engellænder, beværtede ham i 4re Dage, og opfyldte alle hans Ønsker, som fornemmelig vare at underrettes om Agerdyrkningen, Manufakturernes og Handelens Tilstand. Alt dette var samlet paa dette Stæd. Selv havde Greven anlagt mangfoldige Manufakturer, bygt en Bye til Arbeyderne, gravet en Kanal til Ringkiøbings Fiord, giort sandige Orkener frugtbare, bygget Skibe o. s. v. Skade, at dette Stæd forekommer os at være et Utopia,

den hele Fortælling enten Digt, eller vældig overdrevet, og Navnet er eet af dem, som den tydske Oversætter klager over at være lemlæstede, enten med eller imod Forf. Villie. Greven skal hedde Roncellen; os er ingen dansk Greve bekiendt af dette Navn. Samtalerne med denne værdige Mand ere vidtløftige, fra S. 148. til 208. Lemvig ligger ved en Bugt, "som udgiør ikkun een " Deel af den store Søe, der strækker sig næsten tvert " over Jylland, og falder i det baltiske Hav, om " jeg saa tør kalde den Havbugt, der fører til " Sundet." Man seer, at Forf. meener Liimfiorden og Kattegat (sinus Codanus). Aalborg har ikke været værdig nok til nogen Beskrivelse; her er neppe saa meget om den, som om den usleste Flekke paa andre Stæder. Randers, Aarhuus, Horsens, Veyle, Kolding nyde deres Ret. Fyhn overgaaer i alle Maader Jylland: her ere mange Egne, som altid kan komme i Sammenligning med de smukkeste i Engelland. Vi havde formodet, at Forf. skulde opholde sig længe i Roeskilde, men iblant alt det, som ellers der opvækker Reysendes Beundring, er intet værdigere til at finde Plads i hans Antegnelser, end den forhadte Slibesteen, som den svenske Albert sendte Dronning Margrethe, der skal giemmes her, hvilket er usandt. Forf. tog Logement i Kiøbenhavn paa et Stæd ved Navn Kongen af Engelland (som vist ingen har fundet uden han) og fandt Byen vel befæstet og prægtig. Beskrivelsen er ellers meget kort, og angaaer egentlig ikkun Søe Etatens Holme. — "Den største Deel af Armeen bestaaer af danske Bønder" og et andet Sted: "den største Deel af Armeen " bestaaer af Udlændinger." — Efterat Forf. havde taget alt, hvad der var værdt at see i Kiøbenhavn, i behageligst Øyesyn, meldte han sig hos Grev Smikelane (atter et non ens) og fik Selskab hos ham, saalænge han var i Kiøbenhavn. Her ere Samtalerne, hvilke i sær angaae den afrikanske Handel, ligesaa vidtløftige, som med den forrige Greve: De Danske syntes ham dog at være en behiertet, høflig og menneskekierlig Nation; de af høyere Stand modige, stolte, og saa muntre, som noget Folk i Europa, undtagen Franskmændene, elske Pragt, men holde Middelvey imellem Engelænderne og Tydskerne. Klædedragten er fransk, Bygningerne staae oven for Tydskernes men neden for Engellændernes; Spisebordene ere vel besatte, i sær har det danske Vildt smagt Forf. uforlignelig. Den ringere Adel (Forf. forklarer ikke sin Meening) og de ringere Stænder komme slet ikke i Ligning med de samme Stænder i Engelland. I deres Fornøyelser rette de sig efter de Franske. "Al Lærdom " dyrkes ikkun middelmaadig; thi Regieringens " Opmuntringer har i de sidste Tider ikkun strækket " sig til nyttige Foretagender, Handel, Agerdyrkning og Manufakturer; vel er et Akademie indrettet, men det har ikke bragt meget frem. " Lovene, siger Molesworth, ere det beste i " Dannemark, men Forf. veed tilforladelig, at " deres eneste Fortrin er at befrie Borgerne fra " langvarige Processer; de give, formedelst deres " Korthed, Dommerne for megen Magt, og maae " derfor vige for det umaalelige engelske corpus " juris." Disse Anmærkninger, troe vi, kunne gierne skienkes en Engelsmand, som har fundet et Universitet i Ribe. Det Politiske, som findes her om Dannemark, har i de sidste 9 Aar saa meget forandret sig, at vi her kunde fritages fra at excerpere. Slutningen, som Forf. giør af alle indsamlede Kundskaber om Dannemark er: at Rigets Tilstand staaer i Blomster, Menneskene formeere sig, de blive rigere, talrige Manufakturer ere anlagte, megen Handel er begyndt og fornyet, og overalt befinder Folket sig i en bedre Tilstand end for nogle Aar siden. — Vi kunne nu være meget kortere i at anmelde det øvrige af denne Reysebeskrivelse, da det ikke saa egentlig angaaer os. — Reyse igiennem Sverrig. Helsingborg, med sin Skandse, giøres til en velbefæstet Stad; Landet fortælles at være allevegne vel dyrket herfra, over Gøtheborg, Lidkiøbing, Ørebro til Upsala. En Samtale med Ridder Linnee satte Forf. i Forlegenhed, da han maatte tilstaae sin Uvidenhed i Naturhistorien; men den blev siden henvendt til Agerdyrkningen og Landhuusholdningen, hvilket allevegne er Forf. Øyemeed. Stokholm. Samtaler og skriftlige Efterretninger af en vis Baron Mistler, i sær om Handelen. Det ostindiske Selskab er det vigtigste i denne Henseende. Grovt Klædes Fabriker, Jern-Kobber- og Tømmerværker, Forslage til Agerdyrknin-

ningens Forbedring, som fuldstændig fortælles, lader Forf. slutte til Rigets tiltagende Velmagt. De politiske Omstændigheder berører Forf. ikke, thi de have ingen vedvarende Vigtighed, og virkelig vilde hans Umage her være spildt, da de i Sverrig have forandret sig saa overordentlig. Landet imellem Stokholm og Øregrund er det best dyrkede, Forf. har seet i Sverrig. Reysen igiennem Dalekarlien. Indbyggernes ærlige Enfoldighed foraarsagede Forf. lige saa megen Behagelighed, som Egnenes frygtelige Høyde opvakte hans Beundring. Naturen hersker i disse vilde og næsten øde Strækninger i fuld Majestæt. — Tredie Bind indeholder Fortsættelse af Reysen igiennem Sverrig, i Rusland og Tilbagereysen i Tydskland. Artigt er det, at den tydske Overs. gierne vil rette Navnene, men af hans vittige Klagemaal i Noterne see vi, at den engelske ofte har dem rigtigere. Hr. Vespot holder Samtale med Forf. paa sine Godser om Agerdyrkningen; men den er alt for eensformig, og intet andet end Igientagelser af Grev Roncellens Erfaringer: man nødes endog til at glemme, at man er i Sverrig. Torneaa i Lapland er efter sin Evne en god Handelsstad. Finland er siden Karl den Tolvtes Tid meget fordervet og næsten øde, endskiønt det kunde rigelig ernære et stort Antal Beboere. Russerne trække dets Indbyggere til sig. I nogle almindelige men vidtløftige Anmærkninger over Tilstanden i Sverrig — Religion — Lærdom — Skiønne Kunster — Levemaade — Velstand lader Forf. vore agtværdige Naboer vederfares Ret, maaskee nogle af vore Landsmænd af Uvidenhed dømme for ringe om deres Evner. Reyse igiennem Rusland. Petersborg beskrives fuldstændig tilligemed dens Handel. De keyserlige Indkomster ere ansatte fem Millioner Rubel høyere end hos Büsching, og Engelsmanden forsikkrer, at 4 Millioner Pd. St. her have samme Værd, som ti Millioner i Engelland, og drager deraf Slutninger til Engellands Fordeel. Reyse fra Petersborg til Moskov under Bedækning af 5 bevæbnede Mænd. Beskrivelse her, som allevegne, over Landet og en stor Kolonie fra Polen. Moskov. Reyse i Ukraine og Efterretning om dette skiønne Land: Tobak, Hør og Hamp dyrkes her: disse Sorters Indflydelse paa den udenlandske Handel. Tilbagereyse til Petersborg, og Beskrivelse over forskiellige Provindser paa denne Vey. Keyserindens Omhue for Landvæsenets Opkomst og Staternes Folkeformerelse. Fornøyeligt Ophold paa Tilbagereysen i Petersborg. Vi troe det vilde behage vore Læsere at see Forf. Tanker om Keyserinden, og derfor oversætte vi følgende: „Hr. Mason og jeg lode os undertiden see ved „Hoffet, og da Keyserinden hørte, at vi vare store „Vandrere, indlod hun sig mere end engang i „Samtale med os. Hun er tilbageholdende i sit „Tale, men har et ædelt, aabent Ansigt og er i „sin Gestalt og Person en fuldkommen Majestæt. „Det er tilforladelig vist, at den store Viisdom, „som hidindtil fremskinner af alle denne Prindsesses Handlinger, kommer af hendes personlige Genie og egne Færdigheder. Jeg har ikke „erfaret, at hun havde en eneste Statsbetient, „hvis udmærkede Gaver gave grunden Anledning til at troe, at en eneste lykkelig Følge var „at tillegge ham. Hun forlanger og hører i „vigtige Tilfælde sit geheime Raads Meening, „men følger sædvanlig sin egen, og Udfaldet har „i adskillige vigtige Foretagender lært, at den var „bedre, end alle Statsbetienternes. Man beundrer hos hende, at hun er overmaade hastig i „sine Beslutninger, og sætter Beslutningen lige „saa hastig i Verk." Efter en Reyse til Archangel opholdt Forf. sig i Petersborg Vinteren over, og underholder i denne Tid sine Læsere med Reflexioner over Krigen med Tyrkerne. Narva og Riga. Reyse igiennem Polen og Preussen. Landets Beskrivelse over Kønigsberg til Danzig. Denne Stads Handel. I en Samtale med en Kiøbmand forekomme her nogle faa Urigtigheder om de Konfødererte og Protestanterne i Polen, som vi, for at undgaae Vidtløftighed, ikke ville igiendrive. Reyse til Warschau: allevegne Beretninger om Polens da værende elendige Tilstand. Keyserinden paa den ene og Kongen af Preussen paa den anden Side vandt anseeligen i deres Folkemængde ved disse Uroeligheder. Reyse igiennem Tydskland. Schlesiens Agerdyrkning og Lærredsmanufakturer roses. Berlin beskrives, men det politiske, som Forf. her er forfalden til imod sin Villie, er i vore Dage ikke længere, hvad det paa den Tid var. Sachsen

har

har næsten glemt de Elendigheder, den sidste Krig anrettede, og alt her haver Forfs. Bifald. Böhmen og Mähren have mange ypperlige Stæder; dog ere Bønderne næsten i Livegenskab, undtagen de, som beboe Biergene imellem disse tvende Provindser. Wien har aldeles intet behageligt i sig; Omgangen er stiv og tilbageholdende. De østerrigske Indkomster og Krigshærens Størrelse stemmer temmelig overeens med Büsching; dog have disse endog siden den Tid merkelig forandret sig. Paa Reysen igiennem det Østerrigske findes en Udsævelse over Have-Anlæg og den engelske Smag i dette Stykke. Sæedernes, Agerdyrkningens og Landhuusholdningens Beskrivelse ere her meget vel afvexlende. München er den smukkeste Stad i hele Tydskland. Bayerns blomstrende Tilstand. — Oversætteren, som boer ved Danzig, har i Nacherinnerungen søgt at forbedre Forf. Beretninger om denne Stad, men det angaaer ikkun Smaating, og bestyrker mere den Reysendes Troeværdighed. Navnene, som allevegne ere fordreyede, have uden Tvivl lidt denne Forandring med Forf. Overlæg og Forsæt. Det sidste Bind indeholder bestandige Reyser i Frankerig, undtagen et Par Ark mod Slutningen, som tale lidet om Spanien. Lothringens Agerdyrkning er forfalden. Agerdyrknings-Selskab i Mez og Manufakturer. Betleriet, som understøttes ved Klosternes Gavmildhed, er en Følge af den slette Landhuusholdning; overalt findes i det første Kap. megen Misfornøyelse med Tilstanden i Lothringen (skrevet af en Engelsmand). Vist nok troe vi med Rette at kunde beskylde den franske Bonde for Trægheb og Dovenskab, hvilket vi af andre tilforladelige Efterretninger kunde bevise. F. Ex.: Bretagne har de beqvemmeste Marker til Dyrkning, men Indbyggerne have engang for alle beplantet dem med Frugttræer, disse give uden Møye Frugten, som udpresses til Most, der endog ved Skiødesløshed i Behandlingen bliver væmmelig i en lang Fraftand. Ved Indtrædelsen i Champagne nødes Forfatteren til at opholde sig hos en Forpagter, hvis store Forbedringer i Agerdyrkningen fortælles og roses. Fuldstændig Efterretning om Viinbiergene i Verzenay, deres Giødning, Grund, Beliggenhed, Plantning, Høst, Fordele og Omkostninger. Rheims er i Fdrf. Øyne en hæslig Stad. Landet er behagelig, folkerigt og fuldt af Viinbierge, hvilket vedvarer næsten til Paris. Samtaler i denne Stad med de meest indsigtsfulde Mænd om Frankrigs Agerdyrkning, Landskatter, Indkomster (som stemmer overeens med Büsching), Manufakturer, Seefolk, Flode, Armeer o. s. v. De franske Paalæg ere, efter Forf. Tanker, stridige imod al Statsklogskab. Et heelt Kap. er fuld af Efterretninger om Hr. de la Place, og hans Forbedringer o. s. v. Sammenligning imellem Engellands og Frankerigs Agerdyrkning og dennes store Forbedringer. Reyse igiennem Spanien. Her er slet intet andet, end Agerdyrknings-Efterretninger; Beboernes Flid og Landets Brug overgaaer ialt de Franskes; 13 Aar har man omkring Barcelona 7 Høste, og Levemaaden er den letteste, Forf. har fundet nogensteds i Europa.

Augsburg. Lebensbeschreibungen zur Erweckung und Unterhaltung bürgerlicher Tugend. Augsburg, bey Conrad Heinrich Stage, 1778. Stor 8. 384 Sider. Koster 4 Mk.

Om Levnetsbeskrivelser i Almindelighed, har den ubenævnte Forf. behaget at forklare sig saaledes: "Lebensbeschreibungen, sowohl der Rechtschaffenen, als der Lasterhaften, sind für jeden Stand der Menschen wichtig. So hat der Held seine Erbauung bey dem Leben eines Helden, wie der Gelehrte, der Künstler, die Ehefrau, die Mutter, bey dem Leben ihres gleichen. Zu wünschen wäre es, daß die immermehr in allen Ständen zunehmende Lust zu lesen, durch mehrere und bessere Beschreibungen solcher Art genähret und unterhalten werden möchte. Wie unbeschreiblich größere Nutzen würde daraus entstehen, als aus dem Lesen so vieler feinen Erdichtungen, die mehr das Laster als die Tugend liebenswürdig machen." For saavidt har Manden Ret, endskiønt vi maae tilstaae, at vi ikke have havt synderlig Opbyggelse af disse Beskrivelser: de ere meget for tørre, alt for eensformige, og kunne

for

for størstedeelen ikke interessere andre, end den anseehnlichen Reichsstadt, hvor Forf. Helte allesammen have boet og været Borgere for to eller tre hundrede Aar siden. Her er en Liste paa disse got Folk: Peter von Argon, fordum Borgemester, og ellers saare merkværdig. Burkard Zenk, fire gange gift, og altsaa — gaaet meget igiennem. Ulrich Schwarz, en slet og ret Tømmermands Søn, men et Beviis paa at der i Augsborg, ligesom andre Stæder, har været store Stielmer. Jacob Fugger contrasterer ret got med den slemme Schwarz; han var en stor Vexelerer, og Mand for at giøre Kayser Maximilian den Første et Forskud af 170,000 Dukater, hvilket var temmelig anseeligt i de Tider. Conrad Peutinger, ogsaa en roesværdig Mand, og skal, efter Forf. Ord, være bekiendt over hele Tydskland for at have befordret Videnskabernes Opkomst. Joh. Baptista Hainzel, et Exempel paa en sand Patriot. D. Georg Tradel skal have været en god Jurist og en meget nyttig Mand, endskiønt adskillige have søgt at bevise, at han var ingen af Delene; imidlertid forsvarer Forf. ham, saa got han kan. Bernhard Rhelinger, en Mand, der næsten var hiemme i alle Videnskaber, og forstod Hebraisk, hvilket, siger Forf., "zu jederjeit bey Rechtsgelehrten etwas seltenes gewesen ist." Philipp Hainhofer skal i sin Tid have været en stor Elsker af Kunster og Videnskaber, Patriot, Hofmand ꝛc. ꝛc., men i alt dette temmelig forfængelig, hvilket man og kan spore i nogle af hans Handlinger. Johann David Herwart var i alle Henseender en fortient Mand, og anvendte alt for at gavne sit Fædreneland. Christoph von Stetten (nær i Slægt med Forf.) har ligesaa været en agtværdig Mand og retskaffen Patriot. Hvad Aarsagen kan være, vide vi ikke, men denne Levnetsbeskrivelse er unægtelig den beste og læseværdigste af dem alle; thi man vil her finde mange gode Reflexioner, f. Ex. over Udenlandsreyser o. a. m., som meget vel passe sig endnu paa vore Tider. Forf. er saa oprigtig, at han anfører det som en Feyl hos von Stetten, at han havde reyst næsten hele Europa igiennem, men Tydskland, hans eget saa vidtløftige Fædreneland, var han gandske fremmed i. Hvormange saadanne Reysende gives der ikke endnu? Dr. David Toman slutter Troppen, og fortiener Plads iblant de retskaffenste, lærdeste, flittigste og tillige nyttigste Mænd, Augsburg nogentid har kunnet opvise.

Halle. Leben, Thaten und Meinungen des D. J. Pet. Menadie. Halle, bey Johann Jacob Gebauer. Erster Theil 272 Sider. Zweiter Theil 270 Sider i Octav.

Hvo som her venter den gode Menadies Levnet, Bedrifter og Meeninger, vil finde sig meget bedraget. Helten, som næsten hverken handler eller meener, bliver saa aldeles borte imellem de mangfoldige andre Personer, Forf. lader giøre sin Opvartning, at man neppe engang imellem erindres om at han er til. Derimod finder man et temmeligt Forraad af Karakterer, meest offentlige Læreres og praktiske Lægers, som ikke mangle Forskiellighed og Interesse. Nogle faa Prøver af de 3 medicinske Professorers offentlige Forelæsninger i Drachenhayn (et Stæd, som man lige saa vanskelig vil finde paa Landkortet, som de øvrige Stæder, Helten reyser igiennem) ere moersomme nok. Et temmeligt Antal smaae Historietter og Anekdoter, af hvilke man dog ikke maae forundre sig over at kiende endeel igien, bidrage ikke lidet til at give den anden Deel sin tilbørlige Forhed; i sær viser en vidtløftig Samtale om Børneopdragelsen, foraarsaget ved et dødfødt Barns Fødsel, god Tieneste i dette Fald. Overalt kan dette hele Verk lettelig opvække den Mistanke, at det allene er blevet til, fordi Forf. paa den Maade kunde meddele Verden det Forraad af Karakterer, Historietter, merkværdige Jagttagelser o. s. v., som hans Skriverpult nu ikke længer kunde holde tilbage. De praktiske Læger i Tydskland og Lægekunstens Tilstand der, ere egentlig Formaalet for hans satiriske Luune, og vi kunne ikke nægte ham den Tilstaaelse, at hans Sprog i Almindelighed er vel saltet, og paa sine Stæder lykkelig stemt i den ironiske Tone. Heltens, den ihukommelsesværdige D. J. Pet. Menadies merk-

merkværdige Levnet, forunderlige Bedrifter og opbyggelige Meeninger, vil vore Læsere kunne giøre sig et nogenlunde tilstrækkeligt Begreb om af følgende Udtog.

Efterat han var forsynet med amtsmæssig Lærebrev, til Beviis om sine veludstandne Lære-Aar i sin Fødebye, og sin udmærkede Færdighed i det lovlige Skoemager-Haandværk, begav han sig til Akademiet i Drachenhayn, for at opofre sig gandske til Gudinden Hygæa. Men da han som en Fremmed ikke havde Bekiendtskaber, Blodsforvandtskab eller Patroner nok til at blive deelagtig i noget af de akademiske Stipendia, og selv manglede Formue, saa saae han sig strax nød til at understøtte sine Studeringer med at flikke Skoe for got Folk, hvorved han i sær erhvervede sig megen Yndest hos de offentlige Lærere ved Akademiet. Da han nu havde bragt det saa vidt i de lærde Sprog, at han med Nytte kunde høre de offentlige Forelæsninger, fandt han ikke liden Vanskelighed i at bestemme sig, for hvilken Professor, han i enhver af Lægekunstens besynderlige Deele skulde høre Forelæsninger hos, men hans lykkelige Opfindelseskraft bragte ham snart ud af denne Forlegenhed, ved at indgive ham at kaste derom med Terninger. Efter nogle Aars utrættede Flid, og en ufortroden Afvexling imellem at studere og flikke Skoe, anstillede han en alvorlig Selvprøvelse, for at forvisse sig om hvad Fremgang han havde giort i sin Videnskab, og fandt, til sin største Forskrækkelse, at han endnu intet forstod. Men imedens han plagedes med denne ubehagelige Erfaring, aabnedes der lykkeligviis en langt beqvemmeligere Vey for ham til at blive en praktisk Læge. Dr. Albus, af Fødsel en portugisisk Jøde, og ellers Tiener hos en afdød portugisisk Læge af Stand, hvis Navn og Embede han havde paataget sig, og som Professor i Medicinen slaget sin Boepæl ved Akademiet i Drachenhayn, faldt paa det Indfald at blive Markskriger. Han aftaler til den Ende den fornødne Plan med en vis Luftwasser, en forjaget Barbeersvend fra Danzig, og derpaa udspreder blant dem, han ønsker sig til Selskab, at han er kaldet til første offentlige Lærer ved Akademiet i Coimbra, og at han iblant de Vilkaar, han havde betinget sig ved sin Forflytning, tillige har faaet nogle unge Mennesker ved Akademiet i Drachenhayn anbragte som Professores i Coimbra. Menadie antager han til sin Famulus. Da han saaledes har faaet sit Selskab udsøgt og samlet, foregiver han, at hans Afskeed fra Akademiet i Drachenhayn finder saa mange Vanskeligheder ved det fyrstelige Hof, at Afreysen maatte tiltrædes gandske hemmelig; og saaledes fører han det hele udsøgte Selskab, som endnu bliver forøget med et Par Damer, i største Stilhed fra Drachenhayn. Reysen gaaer for sig igiennem adskillige Stæder, hvor Selskabet overalt optegner det merkværdige, i sær alt det, som angaaer den praktiske Lægekunst. Endelig tager Albus Masken af, og uden Omsvøb aabenbarer sit Selskab, at hans Hensigt er at agere Markskriger, og opslaae sit Theater. De Herrer Selskabsbrødre, som ved denne Opdagelse forvandles fra Professorer i Coimbra til brødløse Landstrygere, beslutter dog at blive hos Albus, understøtte ham i hans nye Embede, og deele den forventende Fordeel med ham. Reysen gaaer nu videre, og Læseren leveres alt flere og flere Anmærkninger over den praktiske Lægekunstes Tilstand paa et og andet Stæd, og de praktiske Lægers, offentlige Læreres, og Øvrigheds Personernes Karakterer. Disse Anmærkninger skal endnu fortsættes i den tredie Deel, og kan, saavidt man af disse to Deele kan dømme om Forf. Plan, saaledes continueres i det Uendelige. I Musenstadt, hvor Forf. for denne gang forlader Selskabet, forestiller Menadie en Professor i Lægekunsten, der reyser paa sin Fyrstes Bekostning og med hemmelige Instructioner. Ligeledes har enhver af de øvrige Personer faaet saadanne Roller, som best har kundet give Forf. Leylighed til at udkramme sine Anmærkninger, der vel ikke ere at foragte, men dog formedelst deres Vidtløftighed og Mængde have faldet os kiedsommelige. Vi skulde endnu give en Prøve af Skriftet selv, og dertil vælge vi en Anmærkning i den første Deel, hvoraf Forf. vil, at den unge Studerende skal lære at dømme om, til hvilken Klasse iblant de Lærde han bør henføre de offentlige Lærere ved et Universitet.

Forf. inddeler disse i 2 Klasser: Herrer, og Tienere eller Haandværksfolk i Videnskaberne,

og

og et sikkert Øyekast i enhver Professors Auditorium, medens han holder sine Forelæsninger, skal lære, om han er Herre eller Tiener iblant de Lærde, eller med andre Ord, om han har Beqvemhed til at forestille den første, eller ikkun den sidste. Derved vil den unge Lærde sættes i Stand til at vælge sikkrere, end om han bestemmer sit Valg efter lærde Rygter, Anbefalinger, eller smigrende Indbydelser fra Professoren selv. „Den „unge Lærde med og uden Genie, kunne begge „strax vide, naar de ere i dette eller hiint akade„miske Auditorium, om de befinder dem paa et „Stæd, som er dem til Fordeel. Kommer hin „i et Auditorium, og hører en Mand, der siger „lidet med mange Ord, og med faa Ord slet „intet; der ikke, eller sparsom henviser til til„forladelige Kilder i den foredragne Videnskab; „der stedse fører en vis salig Professor i Munden; „der skriver Tabeller paa Tavlen efter det rhin„landske Maal; der traver frem og tilbage ved „et Compendiums Ledetraad, ligesom en Sko„lehest paa Ridebanen ved Linen; der aldeles eller „for det meeste, tier med det Nye i Videnskaben; „der endog ikke kan lade den letteste Læresæt„ning passere Revüe, uden at sætte et Exem„pel ved Siden af den, og, hvilket da ikke kan „feyle, med alle disse skiønne Rariteter og lysti„ge Spilleværker, foraarsager den unge Mand „med Genie en hiertelig Kiedsommelighed; saa „veed han allerede Beskeed, og kommer vist ikke „oftere paa det Auditorium, uden saa er, at „Docenten sidder i Facultetet, og man maatte „høre ham, for at være sikker for Impertinence „og Chicaner ved forefaldende Examen.

„Naar derimod det unge Menneske, som „Gud ikke har skabt til andet, end en Haand„værksmand i Videnskaberne, betræder et Au„ditorium, og forefinder en Mand, der, saame„get det staaer til ham, bestrøer Veyen til Vi„denskaber og Ære med Torne, endskiønt det „dog derhos ikke feyler paa Roser; der maaskee „har dannet sig en egen Lærebygning, eller og i en„kelte Deele meget forandret en andens; der dicte„rer faa, men vægtige Ord i Pennen, som Boer„have giorde, eller som en Montesquieu vilde „giøre iblant de Lovkyndige, dersom han var Pro„fessor; der oplyser sine Lærdomme med en valgt, „dog overstrømmende Belæsthed; der undertiden „taber sig i Digressioner, hvis Forbindelse med „Hovedsagen enten vanskelig eller aldeles ikke vi„ser sig for den unge Lærde; der søger at giøre „opmærksom paa Gienstande i Videnskaberne, „der endnu ere uforbedrede, udyrkede, eller lede „til nye Opfindelser; der aldeles ikke, eller spar„som kalder de salige Mænd frem af Graven; „der i øvrigt ogsaa ikke sielden læser saaledes, „at man tænker, der ikke ligger noget Compen„dium paa Cathedret hos ham; der er treffende „og skarp i sine Lignelser, ofte sindrig i Mate„riernes Forbindelse, yderst gierrig paa Exem„pler, og upartisk og granseende i sine Kritiker; „saa vil det blive ham omkring Hiertet, som om „det ikke er let at spadsere med denne Mand uden „at snuble, eller endog brække Halsen, og han „vil søge sig en Docent, der ikke er saa original, „men, som man kalder det, mere populair, for „i hans Viisdoms Gadekiær at kunne plad„ske omkring som en Elling i Vandet; da deri„mod denne Strøm af Lærdom hos hiin Docent „maae giøre ham bange for at vove sig ud deri, „efterdi allerede mange, som ikke have kunnet „svømme, ere druknede i saadant et Farvand. — „Hvor vigtig er altsaa ikke saadant et Øyekast, „og hvor meget miskiender ikke enhver ung Stu„derende sin Fordeel, som glemmer at giøre det „paa Akademierne.“

No. 50.

Nye Kritisk Tilskuer

over

Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 16 December 1779.

Danske Sange af det ældste Tidsrum, indeholdende blant andet nogle Danske og Norske Kongers Bedrifter. Af det gamle Sprog oversatte. —

> Vos qvoqve qvi fortes animas belloqve peremptas
> Laudibus in longum, Vates! dimittitis ævum
> Plurima securi fudistis carmina, Bardi.
>
> Lucan.

Kiøbenhavn 1779. Paa Mad. Godiches Forlag. 10 Ark i Oktav.

Den unævnte Oversætter viser, ved at udgive disse gamle Stykker, ligesaavel sin Lyst til at udbrede Fædrenelandets Roes, som sine egne poetiske Evner. Vi giennempløye for ofte den grædske og romerske Literaturs rige Marker, og lade vore egne ligge udyrkede, da de dog fortiente en bedre Medfart. Endog Fremmede have oversat vore gamle Sange, og kiendt deres Værd. Hvad Fordeel kunne ikke disse Arbeyder tilveyebringe Historien, Nationalkarakteren og den nye Digtekunst? og hvorfor skulle vi da ikke ønske disse Oversættelser fortsatte igiennem Middelalderen, som den agtværdige Oversætter lover, dersom disse finder den gamle Literatur-Elskeres Bifald. Bogen indeholder 28 Stykker, tagne af Knytlinga Saga, af Saxo, Sæmunds Edda, Syv, Langebeks Script. rer. dan., Hervarar Saga, Snorro, Niala Saga og Heimskringla. Endeel af disse ere og oversatte paa tydsk, men slet, i Volckslieder. Her er et kort Stykke til en Prøve. Kong Gøthriks Priis:

Den gode Gøthrik ilde
Behagede de Onde.
Hastig var Kongen til Striden,
Men seen var han til Vrede.
Han, alle Kongers Beste,
Gav sielden Strids Aarsag.
J heftig Strid Landsfad'ren
Gik frem, viged' aldrig.

Med Sverd han Nederlaget
Forøgde, Guldet minskde

 Med

Med Gavmildhed; Guldringe
Lod han i Hæren flyve.
Forfulgte hastig Fienden,
I egen Tarv seendrægtig:
Gud gav han de fortiente,
Haard var han mod de Onde.

Udenlandsk Literatur.

Mannheim. Walwais und Adelaide, in fünf Aufzügen. Mannheim, bey C. F. Schwan, Churfürstl. Hofbuchhändler, 1778. 8. 157 Sider.

Dette Drama er foranlediget ved et Træk i Gustav Adolphs Levnet, som Forf. for nogle Aar siden fandt anført i Journal encyclopedique, er bekræftet af Bayle, og bragt i Rigtighed i en engelsk Journal. Kongen forvildes paa Jagten i en Skov noget fra Stokholm, hvor han treffer Walwais, en Avlsmands Søn, som i sin Ungdom er opdraget i Grev Brahes Huus, og med hans Børn. Allerede den Tid har Walwais været kiendt af Kongen, men da han følte, at den unge Grevinde Brahe opvakte en Kierlighed hos ham, der, efter hans Tanker, maatte faae et ulykkeligt Udfald, havde han forladt dette Huus igien. Kongen anseer ham i Begyndelsen for en Bondekarl, og begierer, at han skal vise ham Veyen; men endelig kiender han Walwais; og befaler ham at reyse med sig til Stokholm; og tage Deel i hans Fortroelighed. Walwais adlyder; og forlader sin gamle Fader, som Kongen lover at sørge for. — Men han kommer aldrig saasnart tilbage til Hoffet, forend hans Lykke strax tildrager ham endeel af den unge Adels Misundelse. Blant disse fatter en vis Christiern det bitterste Nag til ham, og beslutter at anvende alting for at skille ham ved Kongens Yndest. Imidlertid forskaffer han dog denne sanime Christiern en høyere Æres-post, da han finder ham misfornøyet, fordi Kongen havde forfremmet en anden Officier, navnlig Wrangel. Kongen, som længe har elsket den deylige Adelaide, aabenbarer nu sin Kierlighed for Walwais, og overdrager ham at udforske den unge Brahes Tilbøyelighed, og at tilbyde hende Kronen og hans Haand. Walwais, hvis gamle Kierlighed ved denne Leylighed paa nye kommer i Bevægelse, søger først at forestille Kongen, at saadan en Forening streed imod den sande Politik og Rigets Fordeel, men endelig, da han fornemmer, at der intet er at udrette, lover han at adlyde Kongens Villie. Han begiver sig til den unge Grevinde, som, fremmed for al Forstillelse, bevidner ham sin Glæde over hans Tilbagekomst til Hoffet, og tilstaaer ham den Kierlighed, som siden deres umyndige Aar havde indtaget hendes Hierte for ham. Walwais overvinder dog sin Tilbøyelighed, forestiller den Ulighed, der er imellem deres Stand, og hvor daarligt det vilde være, at haabe nogen Forening imellem dem; men derimod foreslaaer hende Kongens Tilbud, og raader hende at giøre denne Regent lykkelig ved sin Gienkierlighed. Men Adelaide vil intet høre om Kongens Kierlighed; hun bevidner derimod Walwais paa nye sin Tilbøyelighed, og med Heftighed anholder om hans Gienkierlighed. Walwais besværger hende paa Knæe, at hun ikke maae afslaae Kongens Tilbud, og erklærer, at han, for at befordre Kongens Kierlighed, vil paa nye tage Flugten. Adelaides Broder, et ungt hidsigt Menneske, som af Christiern er underrettet om Walwais Tilbøyelighed for hans Søster paa en ufordeelagtig Maade, kommer ufomodentlig til; og da han ikke har hørt andet end Flugt og Kierlighed, formoder han, at Walwais vil forføre hans Søster til at flygte med sig. Han vil derfor paa Stædet skaffe sig Hævn ved Kaarden; men da den unge Grevinde hindrer ham derfra, anklager han Walwais som en Ransmand for Kongen. Kongen, hvis Kierlighed til den unge Grevinde let lader ham fatte Mistanke til Walwais Troeskab, bliver desuden underrettet ved et Brev fra Walwais, at han er en Hindring i Kongens Kierlighed, og derfor har taget Flugten, for at giøre Adelaide frie. Denne Tilstaaelse opbringer Kongen saa hæftig imod Walwais, at han lader allevegne sætte efter ham, og udlover 1000 Daler for hans Hoved. Saasnart Christiern faaer Efterretning herom, glemmer han

ikke

ikke at benytte sig af denne Leylighed, til at fyldestgiøre sit Had til Walwais, og derfor, da Walwais kommer til ham, for at tage Afskeed med ham, griber ham, og fører ham fængslet til Kongen. Imidlertid stræber Adelaide at overbevise Kongen om Walwais Uskyldighed, og anholder om Naade for ham, og Tilladelse til deres Foreening; Wrangel, som er sat i Bekymring over Walwais uformodentlige Vanhæld, aabner et Brev, ham er betroet af Walwais til Adelaide, og finder, at han deri formaner hende til at antage Kongens Kierlighed; Adelaides Vidnesbyrd, dette Brev, og endelig Walwais egen Forklaring, da Kongen lader ham komme fængslet for sig, tilveyebringer ham igien Kongens fuldkomne Naade, og Tilladelse til hans Foreening med Adelaide; Christiern bliver viist i Landflygtighed for sin skammelige Opførsel imod sin Velgiører.

Stykket begynder den ene Dag mod Aften, og varer til Enden af den anden Dag. I dette Tidsrum forvildes Kongen paa Jagt, finder Walwais, fører ham med sig til Hoffet, gaaer saa vidt i sin Fortroelighed til ham, at han meddeler ham sin Kierlighed til Adelaide; Walwais opvækker sig Misundere og Efterstræbere blant Adelen, giør Adelaide Forslag paa Kongens Vegne, og tager Flugten; Ordre udstædes om hans Anholdelse og Præmie sættes paa hans Hoved; han gribes, fængsles, føres for Kongen, og faaer Naade paa nye. Desuden bliver Wrangel bestikket til Gouverneur over Fæstningen, Christiern faaer, efter Walwais Forbøn, en høyere Ærespost ved Armeen paa et andet Stæd, hvorhen han strax begiver sig, faaer Underretning om Walw. Flugt og den udlovede Belønning, fængsler ham, og kommer tilbage med ham til Hoffet. Endnu gives Forbud mod Duelier, Regimenter rykke ud, og Marschordre gives til Armeen, at bække[illegible] op Dagen efter. Hvo der kan ønske mere for sine Penge een Aften, maatte være meget begierlig. Man seer let, uden vor Erindring, at Kongens Forvildelse paa Jagten, og hans Samling med Walwais i Skoven, har intet med den øvrige Handling at bestille; men saa havde den hele første Akt gaaet i Løbet, og Stykket skulde dog have fem. Foruden denne Urigtighed viser Plan, Karakterer og Situationer ikke noget mærkeligt Talent til den dramatiske Digtekunst, og de mange unaturlige Monologer og ubeqvemme für sich røber noksom Forf. Forlegenhed og ringe Bekiendtskab med Skuepladsen.

Dijon. Nouveaux opuscules de *M. Feutry* de la Societé Philosophique de la Philadelphie. A Dijon & se trouve a Paris, chez Esprit, Libraire au Palais Royal, 1779. 300 Sider.

For to Poemer, les Tombeaux og les Ruines, har Hr. Feutry alt for længe siden været bekiendt paa en meget fordeelagtig Maade. 1771. udgav han ligesaadan en Samling som denne, der og giorde megen Lykke, og i denne bliver han sig selv fuldkommen liig: samme Lethed i Stilen, samme Genie, samme Vittighed finder man overalt. Denne Samling begynder med endeel Fabler, der alle ere Beviis paa Forf. Genie og bidende Satire. Følgende to kunne tiene til Exempel herpaa:

Un nouveau debarqué á Paris & un vieux humoriste.

Ah Monsieur je voudrois - - - Mais je vous importune
J'ignore tout, j'arivé, il ne faudroit qu'un mot.
J'entends - - - - Eh bien: sois vil, & sur tout sois un sot
C'est le plus court chemin pour faire ici fortune.

Un Financier, son Medicin & une sangsue.

J'eprouve un mal bien extraordinaire
Docteur, un même instant me voit rire aux eclats

Et

Et devenir d'un sombre atrabilaire
Je sens de plus que chaque pas
Ebranle mon cerveau, me met enfin si bas
Que je redoute la lumiere. — —
Allons vite, Monsieur, une sangsue au bras,
A la trempe, a la jugulaire,
Et nous vous tirerons d'affaire.
Vous vous trompez, l'ami, ce n'est point là le cas
D'une sangsue apprenez ce mystere;
Sur l'Epiderme d'un confrere
Notre morsure ne prends pas.

Paa Fablerne følge Epigrammer, Sange, Sonnetter o. s. v., og paa dem igien to meget smukke Stykker i Prosa, det ene: L'origine de la Poësie Castillane tirée de Dom Louis Joseph Velasques, og det andet: Recherches historiques sur la Poësie Toscane, hvori de fornemmeste spanske og italienske Poeters Karakterer ere meget vel tegnede. Til Slutning finder man i denne Samling et Tillæg, der viser Hr. Feutrys Indsigter og Opfindelseskraft i Krigskunsten.

Kobberstykker.

London. Abelard and Eloisa surprized by Fulbert, af Scorodoomoff, i Rødt. Et ypperligt Stykke. Eloisa sidder ved et Bord med nogle Bøger og en Globus paa, Abelard er hos hende; det er just Informations-Timen. I sin Heftighed har han revet sin Bog ned paa Gulvet, ligger paa Knæe for hende, og kysser hendes Haand, da Fulbert, som staaer bag ved et Teppe, bliver dem vaer. Figurerne, Stillingerne og Udtrykket ere mesterlige. I de Forelskedes Ansigter læser man Kierligheden i al sin Styrke, og i den Gamles Bestyrtselse og Hevngierrighed.

The temptation of Adam. Et stort smukt Stykke, 25 Tommer høyt og 15 Tommer bredt, af Archibald Macduff. Scenen er taget af Miltons niende Bog i Paradise Lost. Eva har just bragt det Æble, hun har brækket af det forbudne Træe, til Adam, og overtaler ham til at smage det; han staaer noget borte fra Træet, tankefuld, hælder sit Ansigt til den ene Haand, og holder Æblet i den anden. I Paradiset gaaer nogle Dyr, og Slangen ligger ved Evas Fødder.

King Lear, af den samme Mester. Stykket er herligt, og forestiller den Scene, da den døde Cornelia ligger i hendes gamle Faders, Kong Lears Skiød, og han raaber til de Omstaaende: Hyl! Hyl! Hyl! Hyl: O, I ere af Steen. Havde jeg eders Tunger og Øyne, saa skulde jeg bruge dem saaledes, at Himlens Hvelving skulde knage derved. Hun er borte for evig. Den gamle Konges Hoved siger alt dette, og rører til Medlidenhed. Stykket er $20\frac{1}{2}$ Tomme høyt, og næsten lige saa bredt.

No. 51 og 52.

Nye
Kritisk Tilskuer
over
Indenlandsk og Udenlandsk Literatur.

Kiøbenhavn den 30 December 1779.

August Herman Niemeiers Bibelske Characteristik, af det Tydske oversat efter den anden forbedrede og formeerte Udgave, ved Mag. Jens Bech, Sognepræst for Wallekilde og Hørve Meenigheder i Sielland. Første Deel. Kiøbenhavn 1779. Paa Gyldendals Forlag. Stor 8. 602 Sider med 3 Registere.

Hvad giør, at de fleste af vore Oversættere, i sær af det tydske Sprog, tilsnitte deres Perioder, deres Ord og Talemaader saa meget efter det tydske Sprogs Genie, og forglemme saa ofte, ligesom med Villie, deres Modersmaals rette Egenskaber? Vi have ofte eftertænkt denne Sag, og troe, at Aarsagen hertil ligger i det lidet Bekiendtskab, som de fleste af vore Landsmænd have med deres eget Sprog og med de danske Skrifter. Man læser saa meget tydsk og fransk, at man uformerkt danner sit Sprog efter de Fremmede, og vænner Øret til at anhøre Talemaader, tilskaarne efter disse Sprog, som ægte Danske, endskiønt de skurre hæslig for ethvert andet Øre, som har vogtet sig derfor. Det beste Middel herimod er, at man læser meget Dansk fra Holbergs Tider og før hans Tid; at man sætter sig fast i vore Conjunctioners og Præpositioners Brug; at man er meget nøyeseende og streng imod sig selv, naar man oversætter; at man lader sin Oversættelse læse af andre, som ikke forstaae tydsk, og at man kun ikke bilder sig ind, at ville berige vort Sprog med tydske Vendinger, som er, at giøre det gandske uforstaaeligt, og tilsidst at forderve det i Bund og Grund.

Disse Tanker kunne ikke andet end falde os ind, ved at sammenligne denne Oversættelse med sin Original. Vi forudsaae mange Vanskeligheder ved en Oversættelse af Niemeiers Characteristik. Vi følede, at det kostede Møye, at der vilde Held og Smag til at overvinde dem, men umueligt var det dog ikke. Denne Oversættelse er i Almindelighed troe; og, hvad Skriftets ordlige Forstand angaaer, tilforladelig og nøyagtig. Men eet er, at forstaae det tydske Sprog, og at oversætte Ord fra Ord rigtig: et andet er, at forstaae dansk, at oversætte forstaaeligt, at give det saaledes, som Forfatteren vilde have udtrykt sig i vort Sprog, og saadan, at man ikke behø-

ver at have den tydske Original hvert Øyeblik ved Haanden. Men just saaledes har Hr. Bech oversat. Vi sige ikke dette for at dadle, men for at giøre Oversætteren opmerksom ved de andre Deele. Her er rigtig nok hele Steder, i sær i det blotte Historiske og ved Forklaringen over Jobs Bog, som ere meget forstaaelige. Oversættelsen er rigtig nok udarbeydet med stor Flid, men den er og paa mange Steder sældet fuld af Germanismer, og derved meget uforstaaelig og meget ubehagelig. Vi ville antegne nogle faa, ligesom de falde os i Øynene, ved at kaste op hist og her; thi vi have merket, at deres Antal er for stort, til at anføre dem alle. S. 23.: "Vi ville for eengang tilgive:" "Bibelen er ikke andet, end enhver anden Historiebog." Hvo bruger Ordet: tilgive, i den Bemærkelse? Hvad skal dette for eengang til? Det burde være: Vi ville eengang antage: Bibelen er intet meer rc. "Deres udvortes efter Tid, Sted, Omstændigheder sig bestemmende Forholde" — hvo taler saaledes? S. 24.: "Hvad er Characteristik andet, end Duelighed, paa det nøyeste at treffe Aandernes Billeder" — hvilke mystiske Ord! "Ustridig" — hvorfor ikke: gandske vist? "Saasnart vi have et Billede i Tanker, saa staae vi Fare for at see meget deraf i Originalen" — hvo forstaaer dette? "De drage Gierninger og Taler til deres Fordeel." — quid hoc sibi vult? Præpositionerne bruger Hr. Bech og saa mange Oversættere tvert imod vort Sprogs Natur og al god Talebrug. "Man forestiller kuns paa een Side" læs: kun fra. "Tænke rigtig over enkelte Fortællinger om" — "Man vil i det Følgende finde nærmere Tanker derover." — "De fordre ofte harmoniemæssig" — Dette er allene af to Blade. Vi ville nu kaste et andet Sted op. Vi treffe her paa Side 47.: "Men hvad hindrer dette vor Undersøgelse? Sæt nu og, det var gandske ubeviisligt, at de vare en høyere Indgivelse at tilskrive (hvilket jeg desuden allerede i en vis Forstand har tilgivet); saa er det dog Historiebøger, som vi ere historisk Troe skyldige, ligesaavel som Herodots eller Livius's Historie." Man læse den hele Side, og man maae vist læse den meer end eengang, for at forstaae den. S. 93.: "Vi skulde agte det meget værdt, om vi vidste noget rc." S. 94.: "En gandske egen Følelse maatte det altid være, allene med sin Familie overbleven, nu at staae paa den smukke Naturs Ruiner, og at see den fødes som paa nye." Dog — vi ville lade det blive herved, og allene bede Oversætteren, at befrie os fra disse hyppige Germanismer herefter, da hans Landsmænd ellers med Taknemmelighed maae antage dette lige saa vigtige som vanskelige Arbeyde, og en fuldkommen Oversættelse af dette fortreffelige Verk altid vil blive et Mesterstykke. — Forlæggeren har intet sparet paa Tryk, Papiir og Titelvignet, for at ziire dette ypperlige Verk, som vi ønske lige saa mange Kiøbere som Læsere.

Anden Fortsættelse af Anmerkninger over enkelte Skriftsteder, ved Jacob Buch. Kiøbenhavn 1779. Trykt og findes tilkiøbs hos Paul Herman Höcke, boende i store Helliggeiststræde No. 141. 8. 278 Sider. Koster 3 Mark.

De Skrifter, som Forfattere efterlade sig, ere ofte, ligesom efterladte Børn, deres Faders Aftryk, og fremvise endeel af hans Lineamenter. Nærværende Anmerkninger, samlede af Sal. Hr. Jacob Buch, der var Capellan ved den tydske Meenighed i Helsingøer, ere en Frugt af hans store Lyst til det exegetiske og philologiske Studium, og vidne om hans udbredte Belæsenhed og hans grundige Smag i de philologiske Videnskaber. Disse Anmærkninger vare endnu ikke bestemte til at fremlægge hans egne Tanker og lærde Meeninger i den nøyeste Forstand. Dertil gav hans Tid ham endnu ikke Leylighed nok, og en næsten forvidt drevet Beskedenhed holdt ham, imod hans Venners ofte igientagne Anmodning, tilbage. Han vilde i disse Anmærkninger levere sine Landsmænd de udsøgteste Forklaringer, og dem, som han tildeels meest bifaldt, eller dog fandt rimeligst og best udførte hos engelske, hollandske og tydske Fortolkere. Skade! at Døden skulde berøve Fædrenelandet en Exeget, som i sin Tid vilde have giort det megen Ære. Vi maae nu nøyes med det Lidet af andres, som han her har forelagt os, og beklage Tabet af det Fuldstændige.

dikere, som han vilde have meddeelt af sit eget over hele Bøger af den Hellige Skrift, dersom Forsynet ikke allerede havde belønnet Villien i Gierningens Sted. Nærværende sidste Samling indeholder Forklaringer: 1 Mose B. 36, 49 Kap. 2 Mose B. 15 Kap. 5 Mose B. 32, 33 Kap. 1 Sam. 6, 13 Kap 2 Sam. 23 Kap. Jobs 1, 2 Kap. Til Slutning er tilføyet en Oversættelse af Hassenkamps Versuch einer neuen Erklärung der siebenzig Wochen Daniels, hvori Beretningen om denne overmaade vigtige Spaadom kritisk igiennemgaaes, og Ordenes Meening hos Propheten forklares. Over det N. Test. findes her intet, da Forfatterens Sygdom ikke tillod ham, at igiennemsee mere. Det er en lykkelig Tidspunkt for de theologiske Videnskaber, da den hellige Philologie, Kritik og Exegetik saa ivrig dyrkes. Ogsaa hertil er denne Samling et vigtigt Bidrag, i sær ved det G. Test., indtil vore Lærde selv begive sig til dette lige saa vanskelige som betydelige Arbeyde.

Udenlandsk Literatur.

Altdorf. Sprüche Salomonis, neu übersetzt mit kurzen erläuternden Anmerkungen, von Dr. Johann Christoph Döderlein. Altdorf, bey Lorenz Schüpfel, Universitäts Buchhändler. 8. 158 Sider.

Ogsaa denne Oversættelse er et vigtigt Bidrag til den hellige Fortolkningskunst. Vi have sammenlignet den nøye med den af Michaelis. Hr. Ds. er friere, mere oratorisk, mere velklingende og forstaaeligere. Ridderens er mere østerlandsk, mere presset efter Originalen, tørrere, og derved paa mange Stæder mørkere og ubehageligere. Denne sidste er tildeels vigtigere for Lærde; da Hr. Ds. er brugbarere for Præsten, Philosophen og den almindelige Mand. Anmærkningerne ere korte, oplysende, og findes næsten ved ethvert Vers. Men alt det Kritiske og Philologiske, samt Grundene, hvorfor Hr. Doctoren har oversat saa, og ikke anderledes, leverer han i sine latinske Scholier til det Gamle Testamentes poetiske Bøger. Til Prøve paa begge Oversættelser, levere vi det ypperlige Stykke af det 31te Kapitel, som beskriver en dydig og forsynlig Qvinde:

Döderlein.

Wer kann leicht eine brave Frau finden?

Weit über Perlen ist ihr Wehrt.
Ihr Mann kann sich auf sie verlassen;
Er erbeutet immer etwas.
Sie thut ihm Gutes — nichts Böses,
so lang er lebt.
Sie sucht Wolle und Baumwolle, und verarbeitet sie mit froher Hand.
Sie ist wie ein Kaufmannsschiff,
und hohlt ihren Unterhalt aus der Ferne.
Vor Tags steht sie auf,
und giebt ihrer Familie Speise, und ihren Sclavinnen ihre Portionen.
Sie besorgt das Feld, und nimmt sich darum an:

Mit Fechsern, die sie selbst gezogen, pflanzt sie den Weinberg.

Michaelis.

V.
Wer ist so glücklich eine tugendhafte Frau zu finden? 10.
Seltener als Corallen ist diese Waare!
Auf sie verlässt sich ihr Mann, 11.
Und hat an Beute nie Mangel:
In seinem ganzen Leben hat er Guts von ihr, und nichts Böses. 12.
Wolle und Linnen hat sie in den Händen,
Und findet Vergnügen daran. 13.
Dem Kaufmannsschiffe gleich
Bringt sie ihre Nahrung aus der Ferne. 14.
Sie steht auf, da es noch finster ist,
Giebt ihrem Hause Speise, und ihren Mägden das Gesetzte. 15.
Sie leihet Geld auf einen Acker, und nimmt ihn hin. 16.
Von dem, was sie mit den Händen verdient hat, pflanzet sie einen Weinberg an.

Sie

Döderlein.

Sie schürzt sich auf, und stärkt ihre erschlaffenden Hände.
Sie fühlt, wie einträglich ihr Gewerbe ist;
Ihr Licht löscht die ganze Nacht nicht aus.

Sie ergreift den Rocken,
und hält die Spindel in der Hand.
Sie öffnet den Armen ihre Hand,
Und bietet sie den Dürftigen.
Sie fürchtet sich für ihre Familie nicht auf den Winter;
denn ihre Familie ist doppelt gekleidet.
Sie arbeitet Decken für sich:
Kleider von Baumwollen und Purpur.
Ihr Mann ist öffentlich angesehen,
Wo er bey den Landesältesten sitzt.
Sie macht Schleyer, und verkauft sie:

Sie liefert den Kaufleuten Gürtel.
Würde und Ehre ist ihr Gewand:
sie lacht dem kommenden Tag entgegen.
Sie spricht mit Weisheit,
und besielt mit Anmuth.
Jeden Schritt ihrer Familie beobachtet sie.

Faulheitsbrodt giebt sie nicht her.
Ihre Söhne treten auf und preisen sie glücklich:

Ihr Mann dabey und lobt sie.
Viele Frauenzimmer verrichteten Heldenthaten:
du hast sie alle übertroffen.
Angenehme Bildung ist trügerisch; Schönheit ist Dampf.
Eine Frau, die Religion hat, hat Empfehlung.

Lobt sie, wegen ihrer Arbeiten:
Preiset öffentlich ihre Geschäffte.

Michaelis.

V.
Sie gürtet sich auf, und ist stark, 17.
Ihre Arme gebraucht sie.
Den Gewinnst schmäckt sie, daß er süsse ist, 18.
Des Nachts lässt sie ihre Lampe nicht auslöschen.
Ihre Hände streckt sich zum Gewinnst aus, 19.
Und hält in ihnen das Spinnrad:
Auch breitet sie sie dem Dürftigen aus, 20.
Und reicht sie dem Nothleidenden.
Sie ist für ihre Haus wegen des Schnees unbesorget, 21.
Denn alle ihre Leute haben doppelte Kleidung.
Bunte Zeuge macht sie sich, 22.
Tschitze und Purpur sind ihre Kleidung.
Ihren Mann unterscheidet man im Thor 23.
Wenn er im Rathe des Volks sitzet.
Kostbare Kleider verarbeitet sie zum Verkauf, 24.
Und Gürtel überlässt sie dem Phönicier.
Prächtig und schön ist ihre Kleidung, 25.
Und dem folgenden Tage lacht sie entgegen.
Ihren Mund öffnet sie mit Klugheit, 26.
Und fromme Sittenlehre ist auf ihrer Zunge.
Auf alle Zugänge des Hauses hat sie ihr Auge, 27.
Und isst ihr Brodt nicht bey Müssiggang.
Ihre Söhne kommen empor, und preisen sie glücklich, 28.
Ihr Mann ist in Ehren, und lobet sie.
Manche Töchter waren tugendhaft, 29.
Aber du übertriffst sie alle.
Schönheit ist vergänglich, und eine flüchtige Schminke, 30.
Aber die gottesfürchtige Frau wird gerühmet werden.
Gebet ihr, was ihre Hände erwerben, 31.
Und im Thor soll das Werk sie preisen.

Lyon. L'Eloquence, Pöeme Didactique, en six Chants par Mr. l'Abbé *de la Serre*. Chanoine de Nuits, des Academies de Lyon, Dijon, Marseille, Nismes, Villefranche, Chermont Ferrand &c. A Lyon, chez *Faucheux*, Imprimeur libraire, quai des Celestins & a Paris, chez la Veuve Duchesne libraire, rue S. Jacques 1778. 8. 188 S.

I de første fem Sange af dette Læredigt fremstiller Forfatteren den Indflydelse, Følsomheden, Smagen, Dyden, Regieringsformen og forskiellige Indsigter have paa Veltalenheden, og undersøger endelig i den 6te Veltalenhedens Virkninger. Skade er det, at Hr. Abbed. ikke har eftertænkt sin Plan noget nøyere, at han har glemt Horatzes: nonum prematur in annum, og at han har forsømt at rette og polere sit Poem; Skade, at han ikke har overvundet sin naturlige Modbydelighed til alt det, der fordrer Tid og Arbeyde, da saa mange herlige Steder vise hans ypperlige Talent. Hans Indbildningskraft er levende og glimrende, hans Vers lette, flydende og fulde af Harmonie. Men ofte er han alt for vidtløftig, tidt savner man Nøyagtighed, og forvirres ved hans alt for hyppige Spring. Undertiden vil han synes alt for lærd, og opstabler derved ikke sielden mange Ting paa hverandre, hvis Forbindelse og Forhold man har ondt ved at finde. Meget vigtigt havde det været, at bestemme Athenens, Roms og vor Tidsalders store Oratorers Charakterer, men det har Poeten glemt. Masillan er den eneste, som han udviser en besynder Kierlighed for. De vidtløftige og altid meget ubestemte Anmærkninger, som man finder ved enhver Sang, giør ikke Poemet nogen virkelig Tieneste. Overalt kunde Hr. Abbeden gierne have sparet de lange Udtog af Masillans Prædikener, som alle kiende.

Frankfurt am Mayn. Wikinson und Wandrop, ein Schauspiel in fünf Aufzügen von Heinrich Ferdinand Möller. Frankfurt am Mayn, in der Eßlingerischen Buchhandlung, 1779. 8. 150 Sider.

Forfatteren, som selv er Skuespiller, har, ved at udarbeyde dette Stykke, efter hans egne Ord i Fortalen, havt mere Hensigt til den Virkning, han ønskede, det skulde frembringe ved Forestillingen, end naar det blot blev læst, og derfor har han og giort sig Umage for at lade hans Personer mere handle end tale; men dette Øyemeed har uden Tvivl forført ham til at proppe Stykket, der ellers indeholder mange ypperlige Situationer, som ere tegnede med Liv og Styrke, fuldt af Hændelser, den ene forunderligere end den anden, saa at han har saa got som seet sig nødt til at lade Williams i den sidste Scene sige, at "det var ligesom de levede i et Feeland." Den unge Hr. Wandrop raser af Følsomhed, og begaaer Misgierninger af Taknemmelighed og Kierlighed, og dog undskyldes han, ja roses endog. Gouverneurens Forandring i femte Akt er alt for pludselig og overdreven: at han affstaaer fra sin Kierlighed, gaaer nok an; men, at lade ham ville deele sine Midler med sin Rival, er at drive det alt for vidt. Gouverneurens Datter og hendes 9 Aars sorte Søn ere der uden mindste Aarsag, da de have slet intet med Hovedhandlingen, Wikinsons Ulykke og Frelse, at bestille. Endnu kunde vi have ønsket, at Hr. Möller havde været lidet sparsommere med Ahnelser, og at han ikke havde ladet saadanne Folk, som Wikinson og hans Familie, fæste saa megen Troe til slige Følelser.

Paris. Essay sur les lieux & les dangers des sepultures, traduit de l'Italien & publié avec quelques changemens par Mr. *Vicq d'Azir*, D. R. de la Faculté de Medicine de Paris, de l'Academie Royale des Sciences, Secretaire perpetuel de la Societé Royale de Medicine &c. A Paris, chez P. Fr. Didot, Libraire, 1778. I. Vol. in 12mo. 288 Sider.

Dette meget vigtige Verk er skrevet paa en gandske underholdende Maade, og indeholder alt det beste, der endnu er blevet sagt om de Ubeyligheder, der følge af at begrave de Døde imellem de Levende. Fortalen, som udgiør 146 Sider, indeholder Udtog af de Skrifter og Forordninger, der ere udkomne i Frankerige, angaaende den Fare, der er ved at begrave Liig i Byerne og i Kirkerne: den beste Maade at rense

de

de Steder paa, som ere fulde af de døde Legemers smittende Uddunstninger: de Midler, man bør anvende, for at bringe de Personer, der ere qvalte af disse Dampe, til Live igien, og endelig en Afhandling, der er oplæst i det Kongelige medicinske Selskab, om Nødvendigheden i at hindre, at Ligene blive begravne nær ved Byerne, i sær ved Paris.

Paris. Recherches experimentales sur la cause des changemens de couleurs dans les corps opaques & naturellement colorés. Ouvrage traduit de l'Anglois de M. *Edward Russey Delaval* de la Societé Royale de Londres par M. *Quatremer Dijonval*, Ecuyer Entrepreneur d'une Manufacture Royale & priviligiée a Sedan &c. A Paris, de l'Imprimerie de *Monsieur*, chez Didot le jeune Libraire. quai des Augustins 1778. 8. 175 Sider.

Dette ligesaa vigtige og ypperlige Verk, der fuldkommen fortiente at oversættes, er et vist Beviis paa Sandheden af den udødelige Newtons Principer. Ved at udvikle nogle af Newtons optiske Principer, har det lykkedes Hr. Delaval at give os en Theorie om Farverne i de uigiennemsigtige Legemer; ved en stor Mængde ofte igientagne Forsøg, anstillede med Legemer af alle tre Naturens Riger, har han fundet, at Farverne følge de samme Love i disse Legemer, som den store Newton har fastsat for de giennemsigtige Legemer. Verket indeholder mange herlige og lærerige Jagttagelser, og ypperlige Anledninger til at forbedre Malerkunsten, Farverkunsten og adskillige Manufakturer. Skade, at Hr. Dijonval ikke har oversat den engelske Forf. Fortale med. I den undersøger Hr. Delaval Oprindelsen til Videnskaberne og Kunsterne, og finder den i Orienten. Verket sluttes med et Brev til Greve de Morton, Præsident for det Kongelige Societet i London, hvori Hr. Delaval ved meget smukke Forsøg fastsætter Forholdet imellem adskillige Metallers specifiqve Tyngde og deres Farver. Udfaldet af disse Forsøg er, at Metallerne altid giver Farver i det nøyeste Forhold med deres Tæthed. Guldet giver Rødt, Blyet Pommerants-Guult, Sølvet Guult, Kobberet Grønt, Jernet Blaat.

Neufchatel. La vie de mon Pere, par l'Auteur du Paisan perverti. A Neufchatel & se trouve a Paris chez la Veuve *Duchesne* Libraire, *Humblot* rue S. Jacques, *Esprit* au Palais royal 1779. 2 Vol. in 12mo. Ornées des figures.

Forfatteren er Hr. Retif de la Bretonne, som her har udtømmet sit hele romanske Genie, for at give et troe Skilderie af hans dydige Faders Liv. Man vil i denne Levnetsbeskrivelse just ikke finde mange glimrende Handlinger, men man vil blive rørt ved den sande og ubrødelige Redelighed, der vist nok udgiør et Menneskes største Fortienester, i hvad Stand endog Forsynet sætter os i; og denne Dyd finder man, at den gamle Edme Retif har bestandig udøvet til sin Død i sit 72 Aar, som en lydig Søn imod en haard Fader, selv som en øm Fader til 14 Børn med 2 Koner, som en troe Ægtefælle, en oprigtig Ven, godgiørende imod de Fattige, nidkier i at udøve alle Religionens Pligter, paapassende i hans Embeder som Fuldmægtig hos en Procureur, som Notarius, som Dommer, som Agerdyrker, og her skildrer Forf. sin Fader med saa levende Farver, at det kan ikke andet end røre, i sær dem, der betragte Agerdyrkningen, denne saa vigtige Kunst, med den Agt, den fortiener.

Subscribenternes Navne.

Hendes Majestæt Dronning Juliana Maria.

A.

Hr. Aagaard, Student.
- Aary, Student.
- Aaschow, Liv Medicus.
- Abel, Student.
- Abildgaard, Sognepræst paa Christianshavn.
- Adeler, Kammerherre.
- Adzer, Medailleur.
- Ancher, (Koefoed), Conferentsraad.
- Ancher, Prof. Theolog. i Odense.
- Anchersen, Etatsraad.
- von Aphelen, Justitsraad.
- Atcke, Famulus hos Biskop Harboe.
- Augustin, Etatsraad.

B.

Hr. Baagøe, Edukations-Inspekteur paa Opfostringshuuset.
- Balle, Doctor og Professor Theolog.
- Balsløv, Capellan til Kettinge og Breininge i Lolland.
- Bang, Assessor.
- Bartholin, Etatsraad.
- Bastholm, Doctor Theolog. og Hofpræst.
- Bechmann, Decanus.
- Bendtz, Byefoged.
- Bendtz, Student.
- Bentzen, Hof-Violon.
- Bentzon, Capellan til Frue Kirke.
- Bertouch, Kapitain.
- Bierregaard, Page-Hofmester.
- Birch, Præst i Haagerup.
- Bildsted, Cancellieraad.
- Blichenberg, Sognepræst i Wordingborg.
- Blicher, (Diderik Nikolai)
- von Blücher, Lieutenant i Guarden til Hest.
- Bøy, Fuldmægtig ved Admiralitetet.
- Boll, Justitsraad og General-Fiscal.
- Borch, Professor ved Sorøe Akademie
- Borre, Etatsraad.
- Bradt, Sekretair.
- von Brackel, Kammerherre.
- Breum, Student.
- Brinchmann, Præst.

Hr. Buch, Præst.
- Bugge, Professor.
- Bugge, Student.
- Bülow, Kammerjunker.
- Buntzen, Dispacheur og Mægler.
- Buntzen, Grosserer.

Madame Busch, Postmester-Enke i Horsens.

C.

Hr. Cappel, Apotheker.
- Carstens, Ridder og Conferentsraad.
- Carstensen, S. S. Min. Candidat.
- Carstensøn, Auctions-Indkasserer i Christiansf.
- Classen, Ridder og General-Major.
- Colbiørnsen, Justitsraad og Professor.
- Conrad, Student.
- Cordtsen, Conferentsraad.
- Cordtsen, Sekretair.

D.

Hr. Damkiær, Lotto-Advocat.
- Dan, Justitsraad.
- Danckel.
- Dons, Fuldmægtig paa norske Postkontoir.
- Drachart, Student.
- Dreyer, Præst i Ostrup.

E.

Hr. Egede, Biskop.
- Ehrhardt, Sekretair.
- Engelhardt, Inspekteur i Christianssand.
- Erichsen, Etatsraad.
- Eschildsen, Kammerraad.
- Essendrop, Student.

F.

Hr. Fauer, Byeskriver i Allinge paa Bornholm.
- Femmer, Justitsraad, i Christianssand.
- Find, Kiøbmand.
- Fleischer, Etatsraad, paa Jægerspriis.
- Frisch, Sekretair.

G.

Hr. Gerner, Kapitain og Fabrikmester.
- Giøe, Kammerraad, paa Gieddesdahl.
- Giørwell, Kongel. Bibliothekar. i Stokholm.

Madame Godiche.

Hr. Gondelach, Student.
- Graah, Conferentsraad.
- Grill, Cancellieraad og Postmester i Helsingøer.

Hr.

Hr. Grundtvig, Sognepræst.
- Gyldendal, Boghandler.

H.

Hr. Haaber, Cancellieraad.
- Haaber, Klokker ved Nikolay Kirke.
- Hagerup, Etatsraad.
- Hagerup, Sekretair.
- Hammelef, Justitsraad.
- Hansen, Hofskriver.
- Harmoniske Selskab.
- Harsdorf, Justitsraad.
- Haste.
- Hattorf, Bergraad.
- Heillmann, Præst i Lunde.
- Heinemann, Justitsraad.
- Hempel, Inspekteur.
- Hennings, Justitsraad.
- Hersleb, Sekretair.
- Hessel, Kantor i Helsingøer.
- Hofmann, Kiøbmand.
- Holm, Amtmand i Christianssand.
- Holm, Fuldmægtig.
Hs. Excellence Grev Holstein.
Hr. Hornemann, Professor Theolog.
- Hygom, Student.
- Høegh Guldberg, Ridder, Geheime-Stats-Sekretair ꝛc.
- Hørbye, Student.
- Høst, Justitsraad.
- Høyer, Kapellan til Holmens Kirke.

J.

Hr. Jakobi, Etatzraad og Lekteur hos Kongen.
- Jakobsen, Student.
- Jensen, Kapellan i Karleboe.
- Jensenius, Etatsraad.
- Jessen, Etatzraad.
- Junge, Kapitain.
- Jørgensen, Student.

K.

Hr. Kall, Professor.
- Kaarup, Fuldmægtig i Rentekammeret.
- Karup, Hører ved den latinske Skole i Odense.
- Kierulf, Sekretair.
- Klubben, paa nye Torv.
- Knap, Cancellieraad.
- Knudsen.
- Knudsen, Cancellieraad.
Frue Grevinde Knuth paa Wallsøe.
Hr. Kofoed, Landsdommer.
Hr. Koster, Kapellan i Ribe.
- Kølpin, Justitsraad.
- Kraft, (C.) Student.
- Krøll, Slotspræst.
- Kyhn, Student.

L.

Hr. Lagerbringh, Professor i Lund.
- Lange, Prokurator.
- Lange, Etatsraad.
- Lange, Justitsraad.
- Lange, Herre til Rødkilde i Fyhn.
- Lange, Student.
- Larsen, Grosserer.
- Lassen, Justitsraad.
- Lassen, Porcellainshandler.
- Lemming, Sognepræst til Nikolai Kirke.
- Lenert, Skoleholder.
- Lessøe.
- Linde, Conferentsraad.
- Lindencrone, Etatsraad.
- Løvenskiold, Kammerherre.
- Løw, Kammertiener hos Arveprindsen.
- Lous, Professor.
- Lund, Provst i Steege paa Møen.
- Lund, Isenkræmmer.
- Lund, Kammerraad og Postmester i Holbeck.
- Lübecker, Justitsraad.
- Lycke, Student.

M.

Hr. Mandelberg, Professor.
- Martfeldt, Etatsraad.
- Meincke, Justitsraad.
- Meincke, Student.
- Melbye, Student.
- Mentz, Brand-Major.
- Metzburg, Legationsraad.
- Micheelsen, Lieutenant.
- Michelsen, Inspekteur paa Segldugs-Fabrikett.
- Moe, Kiøbmand i Christianssand.
- Moth, Kammerherre.
- Møller, Sognepræst i Store-Hedinge.
- Møller, Kapellan til Helliggeistes Kirke.
- Møller, Hof Conditor.
- Møller, Student.
- Mørck, Student.
- Müller, Etatsr. og stemplet Pap. Forvalter.
- Müller, Cancellist.
- Müller.
- Mylenstedt, Provisor ved Hof-Apotheket.

N.

N.

Hr. Nideros, Raadmand i Christianssand.
- Nielsen, Conferentsraad.
- Nørregaard, Professor.
- Numsen, Ridder, Ober-Kammerjunker.
- Nyrop, Student.

O.

Hr. Olassen, Student.

P.

Hr. Palle, Hof- og Stads-Rets Prokurator.
- Paludan, Præst.
- Pavels, Gen. Audit. og Præsid. i Christianss.
- Petersen, Kapellan i Kolding.
- Petersen, (Jacob).
- Petersen, Informator ved Klasseskolen.
- Prost, Boghandler.

Q.

Hr. Qvistgaard, Justitsraad, paa Gierndrup.

R.

Hr. Ranøe, Doct. Medicin.
- Reersløv, Bedemand.
- Reeslev, Student.
- Refeldt, Fuldmægtig paa Schimmelmanns Sukkerhuus.
- Rejersen, Søe-Lieutenant.
- Rejersen, Cancellieraad.
- Reiersen, Agent.
- Riber, Student.
- Rothe, Etatsraad.
- Rømer, Cancellist.

S.

Hr. Sandvig, Student.
- Saint Aubin, Justitsraad.
- Schack, Ridder, Geheimeraad.
- Schiønning, Justitsr. og Geheime Archivar.
- Schiøtt, Decanus.
- Schmidt, Justitsraad og Notarius Publikus.
- Schmidt, Copiist.
- Schonning, Student.
- Schønheider, Høyeste-Rets-Advokat.
- Schreiber, i Roeskilde.

Frue Grevinde Schulin.

Hr. Schultze, Ridder og Conferentsraad.
- Schytte, Foged i Norge.
- Seidelin, Alumnus paa Eilersens Collegio.
- Sørensen, Student.
- Sørensen, Regimensqvarteerm. i Christianss.

Hr. Søebøtcker, Lieutenant.
- Sølling, Sognedegn til Vester-Schiøringer.
- Spandeth, Student.
- Spengler, Kunstkammerforvalter.
- Sprechler, Artillerie Lieutenant.
- Sprein, Hofskriver.
- Stabel, Postmester i Randers.

Hs. Excellence Geheimeraad Stampe.

Hr. Steenberg, Student.
- Steffensen, Cancellieraad.
- Stoud.
- Suhm, Kammerherre.
- Sverdrup, Sognepræst i Norge.

T.

Hr. Temler, Etatsraad.
- Thorlacius, Rektor ved Kiøbenhavns Skole.
- Thorup, Postmester i Hadersleben.

Hs. Excellence Grev Thott, Statsminister.

Hr. Tikiøb, Student.
- Tode, Professor.
- Toffte.
- Torckelin, Student.
- Trant, Etatsraad.
- Treschou, Prof. og Sognepr. til Guarn. Kirk.
- Tybring, Provst til Holmens Kirke.

U.

Hr. Urne, Conferentsr. og Amtm. paa Bornholm
- Uldahl, Justitsr. og Høyeste-Rets-Advokat.

V.

Hr. Vahl, Lector i Botaniken.
- Veyer, Apotheker og Postmester i Kiøge
- Vogelius, Sognepræst til Helliggeistes Kirke

W.

Hr. Wadum, Sekretair.
- Wandal, Kapellan i Aalborg.
- Warnstedt, Kammerherre i Slesvig.
- Weygaard, Postmester i Kallundborg.
- Weinwich, Student.
- Welling, Postmester i Kolding.
- Wiedewelt, Justitsraad og Professor.
- Winge.
- Wirth, residerende Kapellan i Slangerup.
- With, Amtsforvalter i Holbek.
- Worsøe, Sognepræst til Aalsøe i Jylland.
- Wulf, Student.

Z.

Hr. Zartmann, Student.
- Zum Hagen, Justitsraad.

Regi-

Register

over

de i den Nye Kritiske Tilskuers

tredie Aargang 1779.

recenserede og bedømte Skrifter.

Den

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

R Te-

Register.

U.

V.

W.

Wris-

Kobberstykker.

